พระพุทธศาสนากับป่าไม้

พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานทอดผ้าป่าสามัคคี
เพื่อซื้อที่ดิน จำนวน ๖๘ ไร่เศษ
ปลูกป่าถวายวัดหนองจระเข้
ต.บ้านนา อ.แกลง จ.ระยอง
๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๕

พระพุทธศาสนากับป่าไม้
พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานทอดผ้าป่าสามัคคี เพื่อซื้อที่ดิน จำนวน ๖๘ ไร่เศษ
ปลูกป่าถวาย วัดหนองจระเข้ ต.บ้านนา อ.แกลง จ.ระยอง ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๕

พระพุทธศาสนา
กับป่าไม้

พระมหาวิรัตน์ อาจารสุโภ ป.ธ.๙,กศ.ม.

พิมพ์เป็นที่ระลึก
ในงานทอดผ้าป่าสามัคคี
เพื่อซื้อที่ดิน จำนวน ๖๘ ไร่เศษ

ปลูกป่าถวายวัดหนองจระเข้

ตำบลบ้านนา อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๕

พระพุทธศาสนากับป่าไม้

© พระมหาวิรัตน์ อาจารสุโภ ป.ธ.๙, กศ.ม.

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : มิถุนายน ๒๕๕๕
จำนวนพิมพ์ : ๕,๐๐๐ เล่ม

ดำเนินการ : พระมหาวิรัตน์ อาจารสุโภ ป.ธ.๙, กศ.ม.
วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร
รูปเล่ม : พระมหาวิรัตน์ อาจารสุโภ ป.ธ.๙, กศ.ม.
วิชัย วงษ์พันธุ์, กัญญา วงษ์พันธุ์
แบบปก : กิตติวัตร มาน้อย

พระพุทธรูปเนื่องจากปก

: **หลวงพ่อพุทธเจริญ** ประดิษฐานอยู่หอสวดมนต์
วัดหนองจระเข้ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย
สร้างขึ้นสมัยสุโขทัยตอนปลาย
หน้าตักกว้าง ๒๐ นิ้ว สูง ๒๙ นิ้ว
เป็นที่เคารพกราบไหว้ของสาธุชนทั่วไป

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๑๑-๑๗ ถนนมหาราช ท่าพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐
โทร. ๐๒-๒๒๑-๘๘๙๒, ๐๒-๖๒๓-๕๖๒๓
โทรสาร ๐๒-๖๒๓-๕๖๒๓

คำปรารภ

วัดหนองจระเข้ได้รับการประกาศเป็นวัดในพระพุทธศาสนา เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๓๙ และได้ผูกพัทธสีมาอุโบสถ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๘ หลังจากนั้น ทางวัดได้ปรับปรุงเสนาสนะที่จำเป็นต่อการใช้สอย จนมีความมั่นคงสวยงาม พร้อมกันนั้นทางวัดได้ดำเนินการปลูกต้นไม้ในที่ดินของวัดเรื่อยมา จนในปัจจุบัน วัดได้กลายเป็นสถานที่มีความร่มรื่น สงบ ร่มเย็น เหมาะแก่การเป็นที่เจริญจิตตภาวนา ผลจากพัฒนาวัดโดยให้ความสำคัญกับการปลูกต้นไม้ จึงทำให้วัดหนองจระเข้ได้รับการประกาศให้เป็น "สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดระยอง แห่งที่ ๘" ในวันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ โดยพิจารณาจากหลักเกณฑ์ ๓ ด้าน คือ

(๑) **ด้านสถานที่** จะต้องมีความสะอาด เงียบสงบ ร่มรื่น มีอาคารหรือศาลาปฏิบัติธรรมที่สามารถรองรับให้ผู้ปฏิบัติธรรมฝึกวิปัสสนากรรมฐานได้อย่างสะดวก รวมทั้งต้องมีที่พัก ห้องน้ำอย่างเพียงพอ

(๒) **ด้านวิทยากร** มีพระวิปัสสนาจารย์หรือผู้ฝึกสอนกรรมฐานที่ผ่านการอบรมแล้ว และมีความประพฤติดีเป็นแบบอย่างให้แก่พุทธศาสนิกชน

(๓) **ด้านการบริหารจัดการ** เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมเห็นความสำคัญด้านการศึกษา มีการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ มีบุคลากรเพียงพอในการดูแลพุทธศาสนิกชน มีการรักษาความปลอดภัย บริการด้านสุขภาพอนามัย

องค์ประกอบทั้ง ๓ ด้านนี้ วัดหนองจระเข้มีอยู่ครบถ้วน แต่ที่ดูเหมือนว่าจะโดดเด่นเป็นพิเศษ คือ ด้านสถานที่ เนื่องจากทางวัดจะมีสวนป่าที่ได้ปลูกไว้เป็นเวลานับสิบปี มีอาคารสถานที่หรือศาลาปฏิบัติธรรมที่เพียงพอ ไม่ทำให้แออัด จึงส่งผลให้วัดหนองจระเข้ได้รับการยกย่องเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดระยอง เมื่อเป็นเช่นนี้ วัดหนองจระเข้จึงได้มีโอกาสสนองงานคณะสงฆ์จังหวัดระยอง โดยใช้สวนป่าเป็นสถานที่จัดโครงการปฏิบัติธรรมเจ้าคณะพระสังฆาธิการในเขตจังหวัดระยองในปีที่ผ่าน ๆ มา ในส่วนของโรงเรียนในเขตอำเภอแกลง ๑๕ แห่ง ก็ได้มาใช้ประโยชน์จากสวนป่าของวัดจัดค่ายลูกเสือเนตรนารีอยู่เป็นประจำทุกปี จะเห็นว่า สวนป่าที่ทางวัดได้ปลูกไว้นี้ได้ใช้เป็นสถานที่จัดกิจกรรมสำคัญต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของสำนักปฏิบัติธรรมคณะสงฆ์วัดหนองจระเข้ ได้ดำเนินการจัดโครงการปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐานขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนได้มีโอกาสศึกษาหลักการปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐาน อันเป็นหนทางดำเนินไปสู่แก่นแท้ของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า "ไตรสิกขา" อันได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ยิ่งในสังคมยุคปัจจุบันนี้ การปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐานถือว่าเป็นสิ่งที่สังคมกำลังต้องการมาก คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมก็ให้ความสำคัญจัดให้มีการฝึกอบรมอยู่อย่างต่อเนื่องทั่วประเทศ เมื่อมีคนเข้าร่วมปฏิบัติธรรมมากขึ้น สถานที่ที่จะรองรับผู้ปฏิบัติธรรมก็เริ่มจะไม่เพียงพอ ที่มีอยู่ก็ไม่สามารถขยายโครงการเพิ่มได้ ทางวัดหนองจระเข้พิจารณาเห็นความสำคัญในเรื่องนี้ จึงมีความประสงค์ในการขยายพื้นที่ในการปลูกสวนป่าของวัดเพิ่มขึ้น

การที่ **พระมหาวิรัตน์ อาจารสุโภ ป.ธ.๙** ได้มีความขวนขวายในการชักชวนทายกทายิกาผู้มีจิตศรัทธามาร่วมกันเป็นเจ้าภาพทอดผ้าป่าสามัคคี เพื่อซื้อที่ดินปลูกป่าถวายวัดในครั้งนี้ ถือว่าได้สนองงานของพระศาสนาได้อย่างสำคัญยิ่ง เพราะเป็นการสร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่สังคมโดยส่วนรวม เป็นการเพิ่มพื้นที่ในการปลูกป่าให้มีความร่มรื่นแก่ชุมชนใกล้เคียง เป็นการช่วยลดภาวะโลกร้อนได้ อย่างที่เราท่านทั้งหลายเข้าใจ

กันดีอยู่แล้วว่า ในเวลากลางวัน ป่าไม้จะคลายก๊าซออกซิเจนออกมา เมื่อเป็นเช่นนี้ ป่าไม้ของวัดหนองจระเข้ จึงเป็นเสมือนเครื่องช่วยฟอกอากาศให้บริสุทธิ์แก่ชุมชน และเมื่อป่าไม้เจริญเติบโตขึ้นก็ให้ความสงบร่มรื่นเป็นที่พักพิงอาศัยหลบร้อนหลบภัยแก่บรรดาสัตว์ทั้งหลายได้

สำหรับทายกทายิกาผู้ร่วมเป็นเจ้าภาพในงานทอดผ้าป่าสามัคคีในครั้งนี้ หากในวันหน้า ได้เห็นป่าไม้ที่ตนถวายแก่วัดในวันนี้ได้คืนประโยชน์ให้แก่สังคม เช่นใช้เป็นสถานที่ศึกษาธรรมปฏิบัติธรรม จัดโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน เข้าค่ายพุทธบุตร หรือจัดโครงการปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐานก็จะยิ่งมีความภาคภูมิใจเพิ่มขึ้น หากโครงการนี้ดำเนินการไปจนเสร็จเรียบร้อย ด้วยการปรับปรุงพื้นที่ ปลูกต้นไม้ตามที่ตั้งใจไว้ สวนป่าของวัดที่มีอยู่เดิมและสวนป่าที่กำลังดำเนินการปลูกใหม่ คงจะสามารถรองรับกิจกรรมที่เกิดขึ้นของคณะสงฆ์และคืนประโยชน์ให้แก่สังคมส่วนรวมได้อย่างเต็มที่

ขออนุโมทนาในกุศลศรัทธาของ**คุณแม่วิไล มุกดาสนิท** ที่มีจิตศรัทธาได้บริจาคที่ดิน จำนวน ๑๒ ไร่ ถวายวัดหนองจระเข้ เพื่อปลูกป่า ตลอดถึงท่านที่ร่วมรับเป็นเจ้าภาพในการทอดผ้าป่าสามัคคีและเป็นเจ้าภาพที่ดินในคราวครั้งนี้ทุกท่าน ที่ได้ทุ่มเทเสียสละกำลังทรัพย์ จนงานนี้สามารถดำเนินการเพิ่มพื้นที่ปลูกป่าให้กับวัดหนองจระเข้ได้สำเร็จลุล่วงเป็นอย่างดี

ขออำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์และด้วยอำนาจแห่งบุญกิริยาที่ทุกท่านได้ร่วมกันปฏิบัติมา ขอจงมารวมกันเป็นตบะ เดชะ พลวปัจจัย อำนวยอวยพรให้ผู้มีส่วนร่วมทุกท่าน มีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน พบแต่สิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ มีความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประกาศไว้ทุกถ้วนหน้ากันเทอญ.

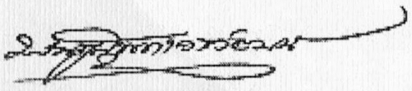

(พระครูสุนทรวรวัฒน์)
เจ้าคณะตำบลบ้านนา
เจ้าอาวาสวัดหนองจระเข้

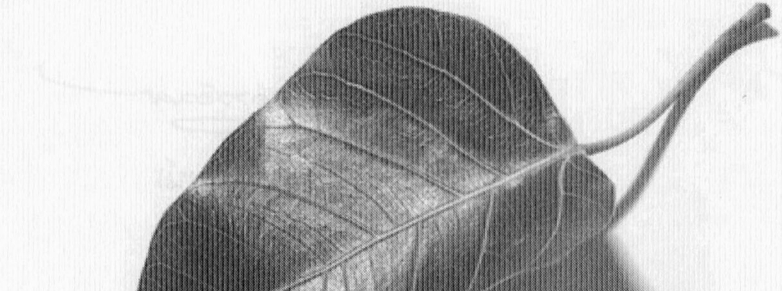

คำนำ

ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ปีพุทธศักราช ๒๕๕๓ ผู้เขียนได้กลับมาพักอยู่ที่วัดหนองจระเข้ ได้สนทนากับพระเดชพระคุณหลวงพ่อพระครูสุนทรวรวัฒน์ ถึงการพัฒนาวัดหนองจระเข้ ในด้านต่าง ๆ หลายเรื่อง เนื่องจากในปัจจุบัน วัดหนองจระเข้ ไม่ได้มีบทบาทเฉพาะในชุมชนเท่านั้น แต่ได้กลายเป็นวัดที่มีบทบาทในวงการคณะสงฆ์ระดับจังหวัด เพราะเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ วัดหนองจระเข้ ได้รับการยกย่องจากมหาเถรสมาคมประกาศให้เป็น "สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดระยอง แห่งที่ ๘" โดยแต่งตั้งให้ พระเดชพระคุณหลวงพ่อพระครูสุนทรวรวัฒน์ เป็นเจ้าสำนักปฏิบัติธรรม ในช่วงเวลาหนึ่งพระเดชพระคุณหลวงพ่อ ได้ปรารภกับผู้เขียนถึงที่ดินแปลงหนึ่งว่า "ที่ดินแปลงหลังวัดนี้ น่าจะได้เป็นผืนเดียวกันกับที่ดินของวัดทางวัดจะได้ปลูกป่าให้เกิดความร่มรื่น เป็นที่อยู่อาศัยหลบภัยของสรรพสัตว์ ในกาลภายภาคหน้าจะได้ทำประโยชน์ให้แก่สังคมส่วนรวม แต่ก็คงเป็นไปไม่ได้" ผู้เขียนได้ยินหลวงพ่อปรารภดังนี้ ๒-๓ ครั้ง จึงคิดว่า ตนเองในฐานะลูกศิษย์ ครั้งเมื่อบวชเรียนพรรษาแรก ๆ ได้อยู่จำพรรษาที่วัดหนองจระเข้แห่งนี้ ได้

รับการอบรมสั่งสอนให้เป็นพระทั้งภายนอกภายใน มีวันนี้ได้ก็เพราะมีพระอุปัชฌาย์อาจารย์ช่วยอบรมสั่งสอนและมีญาติโยมที่วัดหนองจระเข้ถวายการอุปถัมภ์บำรุง จึงมีความตั้งใจในการขวนขวายติดต่อประสานงานเพื่อซื้อที่ดินแปลงดังกล่าวนี้ ในระยะแรกการติดต่อประสานงานไม่ประสบความสำเร็จดังที่ตั้งใจไว้ แต่ในภายหลังเจ้าของที่ดินก็ยินยอมขายที่ดินให้แก่วัดในราคาที่เสนอให้ แต่อย่างไรก็ตาม ในการซื้อที่ดินแปลงนี้ก็มีเรื่องที่น่าคิดอยู่เหมือนกัน แรกเริ่มเดิมทีเดียว คิดว่า จะซื้อแค่แปลงเดียว จำนวน ๒๑ ไร่ ๙๓ ตารางวา แต่พอตกลงซื้อแปลงที่ ๑ ได้แปลงที่ ๒ และแปลงที่ ๓ ก็ตามมาโดยลำดับ พระเดชพระคุณหลวงพ่อได้ถามผู้เขียนว่า "ท่านหลาน[๑] จะเอามั้ย" ผู้เขียนตอบว่า "เอาครับ" พระเดชพระคุณหลวงพ่อถามต่อว่า "โครงการใหญ่โตขนาดนี้ จะเอาเงินที่ไหนล่ะ" ผู้เขียนตอบว่า "ถึงเวลาเดี๋ยวมาเองครับ" เมื่อเป็นเช่นนี้ ที่ดินจึงเพิ่มเป็น ๓ แปลง รวม ๖๘ ไร่ ๑ งาน ๑๖ ตารางวา การซื้อที่ดิน ๓ แปลงนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ

(๑) เพื่อปลูกป่าถวายเป็นพุทธบูชาเนื่องในวโรกาสแห่งปีพุทธชยันตี ๒,๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

---

[๑] คำว่า "ท่านหลาน" เป็นคำที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อใช้เรียกชื่อผู้เขียน : พระมหาวิรัตน์ อาจารสุโภ.

(๒) เพื่อใช้เป็นสถานที่ในการประพฤติปฏิบัติธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณร และพุทธศาสนิกชนทั่วไป

(๓) เพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าให้มีความร่มรื่นแก่ชุมชนใกล้เคียง

ในกาลภายภาคหน้าสถานที่นี้จะได้สร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่สังคม ไม่ว่าจะเป็นวงการคณะสงฆ์ เยาวชนของชาติตลอดถึงพุทธศาสนิกชนผู้สนใจในการประพฤติปฏิบัติธรรม ดังจะเห็นได้จากเจ้าคณะพระสังฆาธิการในเขตจังหวัดระยองที่เคยเข้ามาร่วมปฏิบัติธรรมที่วัดหนองจระเข้แห่งนี้ในปีที่ผ่าน ๆ มา ขณะเดียวกันโรงเรียนในเขตอำเภอแกลง ๑๕ โรงเรียน ก็ได้นำลูกเสือเนตรนารีมาทำกิจกรรมเข้าค่ายทุกปี สำหรับพุทธศาสนิกชนผู้ต้องการฝึกปฏิบัติธรรมก็จะได้ใช้สถานที่แห่งนี้ฝึกหัดพัฒนาตนเอง โดยมีพระวิปัสสนาจารย์มาให้การอบรมถึงที่ อีกประการหนึ่งที่เป็นเรื่องสำคัญในโลกยุคปัจจุบัน คือ เรื่องสิ่งแวดล้อม การปลูกป่าถวายวัดถือว่าเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่า ซึ่งนอกจากจะมีผลให้เกิดความสงบร่มรื่น เป็นการสร้างปอดฟอกอากาศแห่งสำคัญของชุมชนให้มีอากาศบริสุทธิ์แล้ว สัตว์ต่าง ๆ ก็ได้รับอานิสงส์ได้เข้ามาอาศัยอยู่เป็นที่หากินและหลบภัยได้

การที่วัดหนองจระเข้จัดงานทอดผ้าป่าสามัคคีเพื่อซื้อที่ดินปลูกป่าครั้งนี้ ต้องใช้ทุนทรัพย์เป็นจำนวนมาก แต่ก็อาศัยศรัทธาจากญาติโยมหลาย ๆ ฝ่าย ผู้เล็งเห็นประโยชน์อันจะเกิดขึ้นในภายภาคหน้าจึงให้การสนับสนุนเป็นอย่างดี ในพระพุทธศาสนานี้

การปฏิบัติธรรมถือว่าเป็นศาสนกิจที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ขณะเดียวกันสถานที่ปฏิบัติธรรมก็มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน หลายวัดขอตั้งเป็นสำนักปฏิบัติธรรม แต่ก็ไม่ได้รับการอนุมัติ เนื่องจากสถานที่ไม่พร้อมบ้าง ขาดพระวิปัสสนาจารย์บ้าง ทายกทายิกามีกำลังการอุปถัมภ์บำรุงไม่เพียงพอบ้าง แต่วัดหนองจระเข้แห่งนี้มีความพร้อมทุกอย่าง จึงได้รับความไว้วางใจอนุมัติให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด

สถานที่ปฏิบัติธรรมที่จัดว่าเป็นเสนาสนะสัปปายะก็คือเสนาสนะป่า ดังจะเห็นได้จากในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ประสูติกลางป่า ออกผนวชบำเพ็ญเพียรแสวงหาโมกขธรรมตรัสรู้กลางป่า เผยแผ่ศาสนาและเสด็จดับขันธปรินิพพานกลางป่า การที่พระพุทธองค์ทรงเลือกตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเป็นที่บำเพ็ญเพียรก็เพราะทรงเห็นว่าสถานที่นั้นมีความร่มรื่นไปด้วยป่าไม้ มีความสงบวิเวก เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร ดังนั้น วัดในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลจึงมีสภาพเป็นป่า โดยเป็นการถวายสวนสร้างวัดบ้าง ซื้อที่ดินแล้วปลูกป่าสร้างวัดถวายบ้าง ไม่ว่าจะเป็นใครสร้างหรือสร้างที่เมืองไหน ลักษณะสำคัญของวัดที่จะขาดไม่ได้คือต้องเป็นป่าที่มีต้นไม้ขึ้นหนาแน่น ให้ความสงบร่มรื่น ปราศจากการรบกวนจากวิสภาคารมณ์ต่าง ๆ การสร้างวัดให้มีสภาพเป็นป่านั้นจัดเป็นความสงัดทางกาย (กายวิเวก) เมื่อมีความสงบสงัดก็เอื้อต่อการเจริญจิตตภาวนาเพื่อให้เกิดความสงัดทางใจ (จิตวิเวก) จากนั้นหากมีความเพียรไม่ย่อหย่อน เมื่อ

เหตุปัจจัยถึงพร้อมก็ย่อมได้พบกับความสงัดกิเลส (อุปธิวิเวก) ฉะนั้น ป่าไม้จึงมีความสำคัญในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดการบรรลุธรรม

จึงกล่าวได้ว่าญาติโยมที่มาร่วมเป็นเจ้าภาพในการทอดผ้าสามัคคีเพื่อซื้อที่ดินปลูกป่าครั้งนี้ ได้มาทำการบูชาอย่างสูงยิ่งต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะได้มาร่วมสืบสานพระจริยาการอยู่ในเสนาสนะป่าที่พระพุทธองค์ทรงประพฤติมาตลอดพระชนม์ชีพ อีกทั้งได้มาสนับสนุนให้พระภิกษุผู้มาจากทิศทั้ง ๔ ได้มีเสนาสนะป่าเป็นที่บำเพ็ญสมณธรรม การกระทำบุญกิริยาครั้งนี้สอดคล้องกับจริยาของบัณฑิตชนในสมัยพุทธกาล มีพระเจ้าพิมพิสารผู้ถวายสวนเวฬุวันเป็นอารามแห่งแรก และอนาถบิณฑิกเศรษฐีผู้บริจาคทรัพย์ ๑๘ โกฏิ ซื้อสวนของเจ้าเชตสร้างวัดพระเชตวันถวายเป็นต้น การทอดผ้าป่าเพื่อซื้อที่ดินครั้งนี้จึงถือว่าเป็นการทำบุญที่มีความสำคัญยิ่งต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา

อนึ่ง ในงานทอดผ้าสามัคคีเพื่อซื้อที่ดินปลูกป่าครั้งนี้ ผู้เขียนเล็งเห็นโอกาสและประโยชน์ที่จะพึงเกิดขึ้นจึงได้เรียบเรียงหนังสือ "พระพุทธศาสนากับป่าไม้" เล่มนี้ ซึ่งต่อยอดจากงานที่ผู้เขียนกำลังศึกษาในระดับปริญญาเอก เพื่อร่วมประกาศความเลื่อมใสศรัทธาและน้ำใจอันประเสริฐของคณะท่านเจ้าภาพและทายกทายิกาทุกท่าน ผู้เขียนได้พยายามรวบรวมเนื้อหาที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับป่าไม้ เพื่อแสดงให้เห็น

ความสำคัญของป่าไม้ที่มีต่อพระพุทธศาสนา เนื้อหาประกอบด้วย ๘ บท คือ (๑) ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับป่าไม้ (๒) ลักษณะของวัดในสมัยพุทธกาล (๓) ป่าไม้กับการบำเพ็ญสมณธรรมของพระภิกษุ (๔) รุกขเจดีย์ : คติในการปฏิบัติต่อต้นไม้ใหญ่ของชาวพุทธ (๕) เสนาสนะป่า : รมณียสถานของมุนีผู้สงบ (๖) พระพุทธพจน์ที่ตรัสอุปมาเกี่ยวกับป่าไม้ (๗) พระปริตรที่สวดสาธยายเพื่อขจัดความกลัวในป่าใหญ่ และ (๘) อานิสงส์การปลูกป่าถวายวัดในพระพุทธศาสนา ทั้งหมดนี้เพื่อเป็นการยืนยันต่อคณะท่านเจ้าภาพว่า การทอดผ้าป่าเพื่อซื้อที่ปลูกป่าถวายวัดครั้งนี้เป็นทานที่ทำให้ผู้ถวายได้บุญทั้งกลางวันทั้งกลางคืนทุกขณะที่ระลึกถึง (ตามพุทธดำรัสในวนโรปสูตร) เป็นทานที่ให้ผลสมบูรณ์ทุกอย่าง (ตามพุทธดำรัสในกินททสูตร) เป็นทานที่ให้แต่ผลอันน่าพอใจ (ตามพุทธดำรัสในมนาปทายีสูตร) และทำให้เป็นที่รักของมหาชน บัณฑิตชนคบหา มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก จะเข้าสู่สมาคมใด ๆ ก็องอาจหาญกล้า ไม่สะทกสะท้าน เมื่อถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิตก็จะได้เข้าสู่โลกสวรรค์อย่างแน่นอน (ตามพุทธดำรัสในสีหเสนาปติสูตร)

จึงขออนุโมทนาบุญกับท่านที่ร่วมรับเป็นเจ้าภาพในการทอดผ้าป่าสามัคคีและเป็นเจ้าภาพที่ดินในคราวครั้งนี้ทุกท่าน การเสียสละของคณะท่านเจ้าภาพในวันนี้ได้ก่อให้เกิดประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาและสังคมส่วนรวมทั้งในปัจจุบันและภายภาคหน้า วันนี้เราท่านอาจจะมองว่าการเสียสละเป็นการสูญเปล่า

เป็นการเสียเงินเสียทองโดยไม่ได้รับผลตอบแทน แต่วันหนึ่งข้างหน้า เมื่อเราท่านหมดลมหายใจ สิ่งเหล่านี้จะปรากฏชัดเจน เพราะนี่เป็นการแปลงโลกิยทรัพย์ให้เป็นอริยทรัพย์ภายในที่จะติดตามเราท่านไปได้ทุกภพทุกชาติ

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย กล่าวคือ คุณพระพุทธเจ้า คุณพระธรรมเจ้า คุณพระสังฆเจ้า และบุญกุศลอันเกิดจากการกระทำบำเพ็ญของเราท่านทั้งหลายในครั้งนี้ ขออานุภาพแห่งความสงบวิเวกอันจะเกิดจากพระโยคาวจรผู้บำเพ็ญสมณธรรมในป่าไม้ ขอความสงบร่มรื่นอันเกิดจากร่มเงาของแมกไม้ และขอความปลอดภัยและความอุดมสมบูรณ์อันจะเกิดมีแก่สรรพสัตว์ในเขตอภัยทานในป่าไม้ จงมารวมกันเป็นตบะ เดชะพลวปัจจัยช่วยส่งผลดลบันดาล ให้คณะท่านเจ้าภาพผู้มีจิตศรัทธาทุกท่านจงพบแต่ความความสงบร่มเย็น ปลอดภัย มีสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์แข็งแรงและเจริญในหน้าที่การงาน ขออิฏฐผลเหล่านี้จงบังเกิดมีแก่คณะท่านเจ้าภาพและทายกทายิกาทุกท่าน เทอญ.

พระมหาวิรัตน์ อาจารสุโภ ป.ธ.๙
วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร
กรุงเทพมหานคร
๒๙ พฤษภาคม ๒๕๕๕

อารามโรปา วนโรปา เย ชนา เสตุการกา
ปปญฺจ อุทปานญฺจ เย ททนฺติ อุปสฺสยํ
เตสํ ทิวา จ รตฺโต จ สทา ปุญฺญํ ปวฑฺฒติ
ธมฺมฏฺฐา สีลสมฺปนฺนา เต ชนา สตฺตคามิโน.

ชนเหล่าใดปลูกสวนอันน่ารื่นรมย์
ปลูกป่า สร้างสะพาน ชุดสระน้ำ บ่อน้ำ
และให้ที่พักอาศัย

บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้น
ทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ
ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้ว
ย่อมไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน.

วนโรปสูตร.
สํ.ส.(ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

ประกาศมหาเถรสมาคม

เรื่อง สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๕ ตรี แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยอนุมัติของมหาเถรสมาคม ในการประชุมครั้งที่...**๒๑/๒๕๕๐**...เมื่อวันที่...**๒๘**... เดือน....**กันยายน**......พ.ศ....**๒๕๕๐**...

จึงให้วัด.........**หนองจระเข้**.................ตำบล.......**บ้านนา**.............. อำเภอ..........**แกลง**...........จังหวัด..........**ระยอง**........เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด แห่งที่......**๘**.....

ขอให้เจ้าสำนักปฏิบัติธรรม จงเป็นภาระธุระในการฝึกอบรมธรรมปฏิบัติแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ โดยยึดหลักมหาสติปัฏฐานสูตร เป็นหลักปฏิบัติ

ประกาศ ณ วันที่......**๑**......เดือน......**ตุลาคม**.......พ.ศ. ...**๒๕๕๑**....

สมเด็จพระพุฒาจารย์.

(สมเด็จพระพุฒาจารย์)

ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

คุณแม่วิไล มุกดาสนิท

ได้บริจาคที่ดินถวายวัดหนองจระเข้
เพื่อปลูกป่าทำเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม
จำนวน ๑๒ ไร่

รายนามผู้ร่วมบริจาคปัจจัย

ซื้อที่ดินถวายวัดหนองจระเข้
เพื่อปลูกป่าทำเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม

ผู้บริจาคเป็นจำนวนไร่
ไร่ละ ๑๓๐,๐๐๐ บาท

๑.	ทุนนิธิหลวงปู่บุญ สุสมโณ	๑ ไร่
๒.	พระราชสิทธินายก (สมอิง โชติกโร ป.ธ.๗) เจ้าคณะจังหวัดระยอง	๑ ไร่
๓.	พระครูสุนทรวรวัฒน์ (อุดร วรธมฺโม) เจ้าคณะตำบลบ้านนา	๑ ไร่
๔.	พระมหาวิรัตน์ อาจารสุโภ ป.ธ.๙ คุณพ่อประเสริฐ คุณแม่จำแลง สุวรรณโชติ	๑ ไร่
๕.	คุณสงวน คุณมนตรี นางสาวนภา สิ้นเคราะห์	๕ ไร่
๖.	คุณสมศักดิ์ คุณอัจฉรา แพสุขชื่น (บริษัท แพสุขชื่นรับเบอร์ จำกัด)	๔ ไร่
๗.	ครอบครัว คุณพ่อประจักษ์ คุณแม่ซ่อนกลิ่น พิริยะวงศ์	๒ ไร่ ๑ งาน
๘.	คุณพ่อแหลม คุณแม่ถนอม สุทธิสถิตย์	๒ ไร่
๙.	คุณพงษ์ศักดิ์ จินดาสุข	๒ ไร่

๑๐.	คุณคมกฤษฎ คุณสายธาร ศุภเวชพงศ์	๑ ไร่
๑๑.	คุณวิชชา บุญศิริ (บริษัท ทะเลหมอกรีสอร์ท จำกัด)	๑ ไร่
๑๒.	คุณสุรพล คุณฉวี สุขเจริญ พร้อมครอบครัว	๑ ไร่
๑๓.	คุณวิวัฒน์ คุณผุสดี รินทรานุรักษ์	๑ ไร่
๑๔.	คุณแม่หมวย แซ่หอ คุณรัชนี อิทธิอนุวัตร พร้อมครอบครัว	๑ ไร่
๑๕.	คุณวิโรจน์ คุณสุจินตนา อิทธิอนุวัตร พร้อมครอบครัว	๑ ไร่
๑๖.	คุณนฤมล อิทธิอนุวัตร พร้อมครอบครัว	๑ ไร่
๑๗.	คุณแม่ขาเฮียง แซ่จิว พร้อมครอบครัว นางสาวกิตติมา ธนกิจกร	๑ ไร่
๑๘.	คุณสุมน สังสิทธิ นางสาวโสมพรรณ สังสิทธิ คุณเปรมวดี ศรีประทีป	๑ ไร่
๑๙.	คุณอาทร คุณนฤมล วงศ์วีรธร (แหลมเจริญซีฟู้ต)	๑ ไร่
๒๐.	คุณสุนันทร์ คุณดวงพร เยี่ยมวาณิชนันท์ พร้อมครอบครัว	๑ ไร่
๒๑.	คุณสมศักดิ์ คุณสมถวิล ทรงวศิน (ร้านฮั่วฮวด)	๑ ไร่
๒๒.	คุณสนม คุณแสงดาว ถนอมจิต (ร้านบ้านนาวงกบ)	๑ ไร่
๒๓.	คุณอุดม คุณชวาดี สะพรั่งผล (ร้านพ.อุดมภัณฑ์)	๑ ไร่

๒๔. คุณสุนทร จันทราประภาเวช ๑ ไร่
๒๕. คุณพ่อจันทร์แรม คุณแม่วรรณา คีรีเขตต์ ๑ ไร่
๒๖. คุณพรสิทธิ์ อรรถรุ่งโรจน์ ๑ ไร่
๒๗. คุณพิทักษ์ คุณอัจฉรา เจียมวิรุฬกิจ ๑ ไร่
๒๘. คุณสุรพงษ์ คุณอุบลรัตน์ ภู่ธนะพิบูลย์
พร้อมครอบครัว ๑ ไร่
๒๙. คุณสุริยงค์ คุณอำไพ วงศ์ชมภู
(บริษัท เปี๊ยกระยอง ออฟโรด จำกัด) ๑ ไร่
๓๐. คุณกาหลง โกมุทานุสรณ์ ๑ ไร่
๓๑. คุณดาลัด สมะลาภา ๑ ไร่
๓๒. คุณบุญธรรม คุณอำไพ ต้องหมั่น ๑ ไร่
๓๓. คุณสมพงษ์ คุณจรรยา ชัยฉ่ำ ๑ ไร่
๓๔. ครอบครัวคุณพ่อต๋อง คุณแม่เสาวณีย์ ตังสวานิช ๑ ไร่
๓๕. คุณแม่แหนบ แซ่ตั้น คุณนิรมย์ มุกดาสนิท
คุณอรรถพงษ์ นารถมณี ๑ ไร่
๓๖. คุณอำพันธ์ หงษ์คู (บริษัททู่น่าอำพันธ์) ๑ ไร่
๓๗. คุณแม่เสมอ กองสุข พร้อมครอบครัว ๑ ไร่
๓๘. คุณกฤตย์ คุณภาวิณี พิทักษ์สกุลหงส์
อุทิศให้ ด.ช.พล พิทักษ์สกุลหงส์ ๑ ไร่
๓๙. คุณวัลลภ คุณสินีนาฏ การวิวัฒน์
(บริษัท ธรรมชาติทรายแก้ว จำกัด) ๑ ไร่

๔๐. คุณสุรินทร์ คุณยุวรีย์ จันทร์เที่ยง ๑ ไร่

๔๑. คุณไพระพงศ์ เฉลียวศักดิ์ ๑ ไร่

๔๒. คุณสัมพันธ์ คุณอุษา แสวงผล ๑ ไร่

๔๓. คุณเรณู สุวัณโณ, คุณรัชนี บุญอาภา,
คุณชุติมา ศิริคำ, คุณลำยอง ตระหง่านศรี,
คุณกอบกุล รัตตานนท์, คุณวรางคณา สุวัณโณ, ๑ ไร่

๔๔. คุณพ่อสงั่น คุณแม่ต๋อย อุดม,
คุณพ่อสนม คุณแม่ชะเอม มีลาภ,
คุณสละ คุณสำเนาว์ อุดม
พร้อมครอบครัว ๑ ไร่

๔๕. คุณแม่กิม แซ่โง้ว นางสาวชลัฏธร พิทักสกุลหงส์
คุณพรมพร แก่นประกอบ พร้อมครอบครัว
(หจก.ท่อเกษตรไทยตะวันออก) ๑ ไร่

๔๖. คุณแสงศักดิ์ ปัญญาเนตินาถ,
คุณกรองแก้ว แก้วธนาวิทย์,
คุณณัฐกานต์ มหาทรัพย์สิริ,
คุณเกรียงสิน ด.ญ.ภาวริศา เต็มสุนทร,
คุณบุญชัย มหาทรัพย์สิริ, คุณนริสา รีวีระกุล,
ด.ช.ชนะวัฑฒน์ มหาทรัพย์สิริ ๑ ไร่

***

ผู้บริจาคจำนวนครึ่งไร่ (๒ งาน)

๖๕,๐๐๐ บาท

๑.	คุณเจษฎา แสงศิวะฤทธิ์	๒ งาน
๒.	คุณพ่อสมชาย จันทราประเวช	๒ งาน
๓.	คุณวินัย สุทธิสถิตย์	๒ งาน
๔.	ครอบครัวคุณแม่พล สุพรรณวงศ์ อุทิศให้คุณพ่อเหวง สุพรรณวงศ์	๒ งาน
๕.	คุณแม่สมพร สุขเจริญ คุณนพภรี สุขเจริญ พร้อมครอบครัว	๒ งาน
๖.	คุณวีระไชย กิจชัยสวัสดิ์ พร้อมครอบครัว (บ.ฐานทัพย์)	๒ งาน
๗.	คุณชาตรี คุณนัญจนา คุณชานนท์ อุทัยประทีป (ร้านแกลงธัญญกิจรุ่งเรือง)	๒ งาน

***

ผู้บริจาคจำนวน ๑ งาน (๑๐๐ ตารางวา)
งานละ ๓๒,๕๐๐ บาท

๑.	พระอาจารย์สงบ โอวาทรกฺโข วัดหนองจระเข้	๑ งาน
๒.	พระเจริญ จตฺตสลฺโล สามเณรฐากร สุวรรณราย, คุณพะเยีย รสฟุ้ง พร้อมครอบครัว	๑ งาน
๓.	คุณนพวรรณ ด.ญ.อรุณวรรณ วรรณฉวี (หจก.พิรุณหินอ่อนแกรนิต)	๑ งาน
๔.	ครอบครัวเย็นฉ่ำ อุทิศให้ คุณพ่อมะเฟือง เย็นฉ่ำ	๑ งาน
๕.	ครอบครัวคุณแม่ประเสริฐ หวานสนิท อุทิศให้คุณพ่อปุม หวานสนิท	๑ งาน
๖.	คุณแม่ยอด หิรัญรักษ์	๑ งาน
๗.	คุณแม่เวียง รื่นรมย์	๑ งาน
๘.	คุณสมคิด อายุโย อุทิศให้คุณวันเพ็ญ อายุโย	๑ งาน
๙.	คุณพ่อสายัณ คุณพเยาว์ หิรัญรักษ์	๑ งาน
๑๐.	คุณยงยุทธ คุณสมพงษ์ วงศ์จิราช	๑ งาน
๑๑.	เสียงเลิศโฟโต้แล็บดิจิตอล	๑ งาน
๑๒.	คุณรังสรรค์ คุณกาญจนา ลิมกุล	๑ งาน

๑๓. คุณปรีชา คุณบุญธรรม อุปถัมภ์เจริญ ๑ งาน
๑๔. คุณเกษม คุณพรพรรณ ถนอมธีรนันท์ ๑ งาน
๑๕. คุณสมเกียรติ คุณปราณี กสิกรรม ๑ งาน
๑๖. ครอบครัวคุณพ่อนคร จริตงาม ๑ งาน
๑๗. คุณพ่อทองใบ คุณแม่หยี่ ภักดีงาม ๑ งาน
๑๘. คุณแม่บุญรอด จริตงาม ๑ งาน
๑๙. คุณแม่ยั้ง ขอบทอง ๑ งาน
๒๐. คุณแม่ถ่อน ฆ้องวงศ์ คุณสำราญ แก้วจันดา ๑ งาน
๒๑. ผู้ใหญ่สำเนา คุณบรรจบ สุทธิสถิตย์ ๑ งาน
๒๒. คุณแม่เสงี่ยม สุขสว่าง ๑ งาน
๒๓. คุณชำนาญ คุณวันนา สุทธิสถิตย์ ๑ งาน
๒๔. คุณอนุ คุณนิตา สัตย์ซื่อ ๑ งาน
๒๕. คุณสาคร คุณจำรุง สัตย์ซื่อ ๑ งาน
๒๖. คุณภคณัฐ ภักดีงาม พร้อมครอบครัว ๑ งาน
๒๗. คุณประเทือง คุณชยา สุริยันต์
พร้อมครอบครัว ๑ งาน
๒๘. คุณยรรยง คุณพรพิมล ตระหง่านศรี
พร้อมครอบครัว ๑ งาน
๒๙. คุณสว่าง คุณมยุรี ฟูเกษม พร้อมครอบครัว ๑ งาน
๓๐. คุณชูชีพ คุณกัลยา เจริญกัลป (ห้างทองกัลยา) ๑ งาน
๓๑. คุณชุลีพร อังคะนาวิน ๑ งาน
๓๒. ผู้ใหญ่ประสาท คุณมาลี สุวรรณโชติ ๑ งาน
๓๓. คุณอนงค์ จริตงาม ๑ งาน

๓๔. คุณบุญล้น คุณละมายพร ศรีจันทร์
(บริษัท เอดีดี เลเทอร์ จำกัด) ๑ งาน
๓๕. คุณกรทัศน์ คุณมารยาท คุณาวุฒิ ๑ งาน
๓๖. คุณอิทธิพัทธ์ ชินนิยมวณิช คุณฐาปณีย์ แสงเงิน
พร้อมครอบครัว ๑ งาน
๓๗. คุณสมพร คุณไพเราะ บัวรุ่งสวัสดิ์
พร้อมครอบครัว ๑ งาน
๓๘. คุณเพ็ญศรี อุไรสัมฤทธิ์ ๑ งาน
๓๙. คุณยุทธพงศ์ คุณประนอม บุญค้ำชู
(ห้างหุ้นส่วน จำกัด นิวทัตธน) ๑ งาน
๔๐. คุณไพรัช คุณมัทนา ไตรวรกุล
พร้อมครอบครัว ๑ งาน
๔๑. กลุ่มสตรีอาสา พัฒนาตำบลบ้านนา
นำโดย คุณอัจฉรา แพสุขชื่น ๑ งาน
๔๒. คุณไพโรจน์ คุณสมหมาย คีรีเขตต์
อุทิศให้คุณพ่อโกย คุณแม่เจน คีรีเขตต์
คุณพ่อหยด, คุณแม่ยิ่ง สุพรรณวงศ์ ๑ งาน
๔๓. คุณประภาส คุณกิจจรินทร
คุณกมลกานต์ ประเสริฐกิจวัฒนา,
คุณภูริชญ์ คุณกุลกานต์ มณีกร
(ร้านวัฒนาค้าข้าว) ๑ งาน

๔๔. คุณแม่มุ้งหงี แซ่ฮ้อ (ร้านฮ่อไฮ้ง้วน)
คุณรัสรินทร์ คุณประพิน หงษาครประเสริฐ,
คุณอัจฉรา เอิบสิริสุข
คุณสะอาดรักษ์ เรืองบุญส่ง ๑ งาน

๔๕. ครอบครัวคุณบุญเกิน คุณขวัญใจ ต้องหมั่น
อุทิศให้คุณพ่อไข่ คุณแม่จอย ต้องหมั่น,
คุณพ่อแดง คุณแม่นาด สุทธิสถิตย์ ๑ งาน

๔๖. คุณสมศักดิ์ สกุลพงศ์ยืนยง พร้อมครอบครัว
คุณชินาภา คุณนภษร แสงศิวะฤทธิ์,
คุณพิสิษฐ์ คุณอิศราลักษณ์ การดี ๑ งาน

๔๗. คุณอนุวัฒน์ คุณมาลัยวัลย์ กุลธนพงศ์
คุณประเสริฐ คุณศรีรมย์ สุรวนิชกิจ,
คุณสมพงศ์ คุณจินตนา โชติวรรณ ๑ งาน

๔๘. คุณแม่กฤตย์นิษฐา คุณแก้วกริยา
คุณเกริกพงษ์ พิทักษ์สกุลหงส์,
(ร้านจินดาการเกษตร นายาอาม) ๑ งาน

๔๙. คุณพ่อชัยสมพล คุณแม่กนกกร คุณพิสิฐ
คุณคมปิยะ คุณณัฐชฎา กนกพัชรกุล
พร้อมสะใภ้ และหลาน ๆ ๑ งาน

หมายเหตุ : ปัจจัยส่วนที่เหลือจากการซื้อที่ดิน จะนำไปใช้จ่าย
ในการปรับพื้นที่ ซื้อพันธุ์ไม้ ปลูกสวนป่าต่อไป

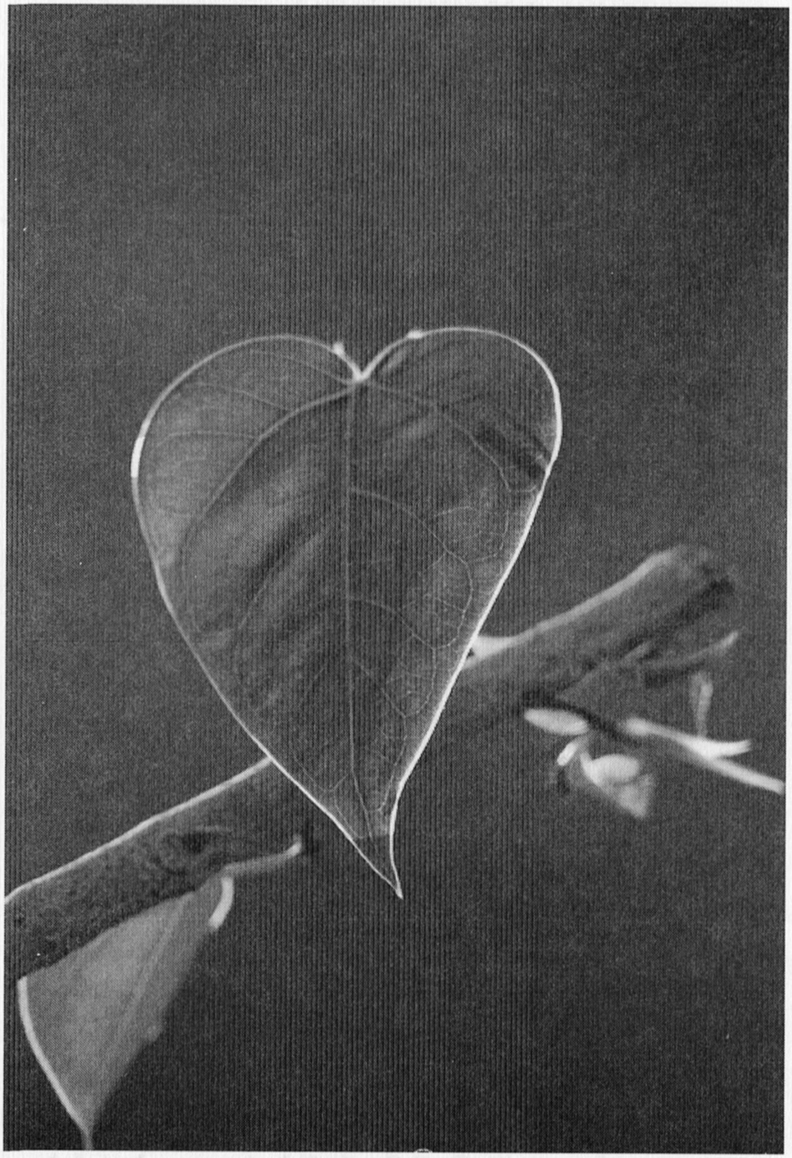

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำปรารภของเจ้าอาวาส	(๓)
คำนำของผู้เขียน	(๙)
ประกาศมหาเถรสมาคม แต่งตั้งสำนักปฏิบัติธรรม ประจำจังหวัดระยอง แห่งที่ ๘	(๑๗)
รายนามผู้ร่วมบริจาคปัจจัยเป็นเจ้าภาพซื้อที่ดิน ถวายวัดหนองจระเข้	(๑๙)
สารบัญ	(๓๑)
บทที่ ๑ ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับป่าไม้	**๕**
๑. ลุมพินีวัน : สถานที่ประสูติ (ชาตสถาน)	๘
๒. ต้นพระศรีมหาโพธิ์ : สถานที่ตรัสรู้ (อภิสัมพุทธสถาน)	๑๐
๓. อิสิปตนมฤคทายวัน : สถานที่แสดง ปฐมเทศนา (ธัมมจักกัปปวัตตนสถาน)	๑๗
๔. สาลวโนทยาน : สถานที่เสด็จ ดับขันธปรินิพพาน (ปรินิพพุตสถาน)	๑๘

บทที่ ๒ ลักษณะของวัดในสมัยพุทธกาล ๔๙

๑. ความหมายของคำว่า "วัด" ๕๐

๒. ประวัติความเป็นมาของวัดในสมัยพุทธกาล ๕๔

๒.๑ วัดเวฬุวัน ๕๕

๒.๒ วัดพระเชตวัน ๖๖

๒.๓ วัดราชการาม ๗๙

๒.๔ วัดบุพพาราม ๘๑

๒.๕ วัดนิโครธาราม ๘๒

๒.๖ วัดชีวกัมพวัน ๘๓

๒.๗ วัดโฆสิตาราม วัดกุกกุฏาราม และวัดเวริการาม ๘๔

๒.๘ วัดอัมพปาลีวัน ๘๕

๓. ลักษณะของวัดในสมัยพุทธกาล ๘๘

๓.๑ ป่าไม้ธรรมชาติ ๘๘

๓.๒ สวนหลวง หรือ อุทยานหลวง ๘๙

๓.๓ สวนเอกชน ๘๙

๓.๔ ป่าไม้ที่ปลูกใหม่ ๘๙

๔. สิ่งก่อสร้างภายในวัดสมัยพุทธกาล ๙๐

๔.๑ ศาลา ๙๐

๔.๒ มณฑป ๙๑

๔.๓ กุฎี ๙๑

๔.๔ วัจจกุฎี ๙๒

๔.๕ ที่พักกลางวันและที่พักกลางคืน ๙๒
๔.๖ ที่เร้น ๙๒
๔.๗ ที่จงกรม ๙๒

บทที่ ๓ ป่าไม้กับการบำเพ็ญสมณธรรมของพระภิกษุ ๙๙

๑. นิสัย ๔ : ปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิต ๑๐๑
๒. การถือนิสัยในสำนักของอุปัชฌาย์อาจารย์ ๑๐๘
๒.๑ วิธีปฏิบัติอุปัชฌายวัตร และสัทธิวิหาริกวัตร ๑๐๘
๒.๒ วิธีปฏิบัติอาจริยวัตร และอันเตวาสิกวัตร ๑๑๖
๓. วัตรสำหรับพระภิกษุผู้บำเพ็ญสมณธรรมในป่า ๑๒๗
๓.๑ อารัญญิกังคะ การถืออยู่ป่าเป็นวัตร ๑๒๘
๓.๒ รุกขมูลิกังคะ การถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร ๑๓๒
๓.๓ โสสานิกังคะ การถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตร ๑๓๔
๔. ป่าไม้กับการเจริญกรรมฐาน ๑๔๕
๔.๑ ป่าไม้กับความสงัดวิเวก ๑๔๕
๔.๒ การอยู่ป่ากับการเจริญ อานาปานสติกรรมฐาน ๑๔๗
๔.๓ ป่าไม้ที่ควรอยู่และไม่ควรอยู่ปฏิบัติธรรม ๑๔๘
๕. ภิกษุผู้อยู่ป่า ๕ ประเภท ๑๔๙
๖. ธรรมของภิกษุผู้ควรอยู่ป่าและไม่ควรอยู่ป่า ๑๕๑

๗. ข้อควรพิจารณาของภิกษุผู้อยู่ป่า ๑๕๒
๘. การดำรงชีพของพระภิกษุผู้พักอาศัยอยู่ในป่า ๑๕๕
๙. คิลานเภสัชกับการรักษาอาการ
อาพาธของพระภิกษุ ๑๖๐

บทที่ ๔ รุกขเจดีย์ : คติในการปฏิบัติต่อ
ต้นไม้ใหญ่ของชาวพุทธ ๑๖๗
๑. ความหมายของ "เจดีย์" ๑๖๘
๒. ประเภทของพระเจดีย์ ๑๗๑
๓. วัตถุประสงค์ของการสร้างพระเจดีย์ ๑๗๕
๔. วิธีปฏิบัติต่อพระเจดีย์ ๑๗๗
๔.๑ วิธีปฏิบัติต่อพระเจดีย์ ๔ ประเภท ๑๗๗
๔.๒ วิธีปฏิบัติต่อรุกขเจดีย์ ๑๘๐
๕. วิบากกรรมที่เกิดจากการทำลาย
หรือการไม่ให้ความเคารพพระเจดีย์ ๑๘๕
๖. อานิสงส์การสร้างพระเจดีย์ ๑๙๑
๗. อานิสงส์การสักการบูชาพระเจดีย์ ๑๙๔

บทที่ ๕ เสนาสนะป่า : รมณียสถานของมุนีผู้สงบ ๒๐๓
๑. เสนาสนะป่าในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๒๐๔
๒. การอาศัยอยู่ในเสนาสนะป่าสมัยพุทธกาล ๒๐๙
๓. ป่าไม้งามสำหรับสมณะเหล่าศากยบุตร ๒๑๕

บทที่ ๖ พระพุทธพจน์ที่ตรัสอุปมาเกี่ยวกับป่าไม้ ๒๒๕

๑. เปรียบเทียบธรรมะกับส่วนต่างๆ ของต้นไม้ ๒๒๖

๒. เปรียบเทียบผู้ปฏิบัติธรรมกับการใช้ไม้ ๓ ประเภทสีให้เกิดไฟ ๒๓๐

๓. เปรียบเทียบการถากเปลือกและกระพี้แล้วตัดแก่นไม้กับการอาศัยมรรคเพื่อละสังโยชน์ ๒๓๖

๔. เปรียบเทียบป่าไม้กับธรรมชาติของมนุษย์ ๒๓๗

๕. เปรียบเทียบนักบวชกับมะม่วง ๔ ชนิด ๒๔๑

๖. เปรียบเทียบการมีญาติมากกับป่าที่มีต้นไม้หลายต้น ๒๔๕

๗. เปรียบเทียบธรรมะที่ตรัสรู้ว่าเท่ากับใบประดู่ลายบนต้น แต่ธรรมะที่สอนเท่ากับใบไม้ในกำมือ ๒๔๖

บทที่ ๗ พระปริตรที่สวดสาธยายเพื่อขจัดความกลัวในป่าใหญ่ ๒๕๕

๑. สาเหตุของความกลัวในป่าใหญ่ ๒๕๖

๒. ภัยอันอาจเกิดขึ้นในป่าใหญ่ ๒๖๐

๒.๑ ภัยจากอมนุษย์มีเทวดาเป็นต้น ๒๖๐

๒.๒ ภัยจากคนร้ายมีโจร ขโมยเป็นต้น ๒๖๑

๒.๓ ภัยจากธรรมชาติมีลม ฝน ไฟเป็นต้น ๒๖๒

๒.๔ ภัยจากสัตว์ร้ายเช่น เสือ และภัย จากแมลงมีตะขาบ แมลงป่องเป็นต้น ๒๖๒
๒.๕ ภัยจากอาการเจ็บป่วย มีโรคต่างๆ เป็นต้น ๒๖๒
๓. พระปริตรที่สวดสาธยายเพื่อขจัด ความกลัวในป่าใหญ่ ๒๖๓
๓.๑ เมตตสูตร ว่าด้วยการแผ่เมตตา ๒๖๔
๓.๒ ขันธปริตร ว่าด้วยขันธปริตร ป้องกันสัตว์ร้ายต่างๆ ได้ ๒๗๑
๓.๓. วัฏฏกปริตร ว่าด้วยจริยาของลูกนกคุ่ม ๒๗๕
๓.๔ อภยปริตร ว่าด้วยการให้อภัย (ป้องกันฝันร้าย) ๒๗๗
๔. พระปริตรที่สวดสาธยายเพื่อความ เป็นสิริมงคลคุ้มครองป้องกันภัย ๒๘๐
๔.๑ พระปริตรมีปรากฏในพระไตรปิฎก ๒๘๒
๔.๒ พระปริตรมีอานุภาพคุ้มครองผู้สวด ๒๘๓
๔.๓ พระปริตรมีอานุภาพคุ้มครองผู้ฟัง ๒๘๕

บทที่ ๘ อานิสงส์การปลูกป่าถวายวัดใน พระพุทธศาสนา ๒๙๓
๑. ความสำคัญของการปลูกป่าถวายวัด ๒๙๔
๒. การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของวัดด้านต่าง ๆ ๒๙๗

๒.๑ ประโยชน์แก่คณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ๒๙๘
๒.๒ ประโยชน์แก่พุทธศาสนิชน เยาวชนและประชาชนทั่ว ๆ ไป ๒๙๙
๒.๓ ประโยชน์แก่สัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ ๒๙๙
๒.๔ ประโยชน์แก่สิ่งแวดล้อม ๓๐๐
๓. อานิสงส์การปลูกป่าถวายวัดในพระพุทธศาสนา ๓๐๐
๓.๑ อานิสงส์การปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดบ่อ ขุดสระและให้ที่พักอาศัย ๓๐๑
๓.๒ การถวายที่พักอาศัยชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ๓๐๓
๓.๓ อานิสงส์ของการให้ของที่น่าพอใจ ๓๐๖
๔. แนวทางการปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดจากการปลูกป่าถวายวัด ๓๐๙
๔.๑ กล่าวคำอุทิศถวายแก่ภิกษุสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ๓๐๙
๔.๒ ทำใจให้บริสุทธิ์ทั้ง ๓ กาลและบริสุทธิ์ทั้ง ๓ ฝ่าย คือ ผู้ถวาย ผู้รับและไทยธรรม ๓๑๔
๔.๓ ถวายด้วยตนเองและชักชวนคนอื่นด้วย ๓๑๘
๔.๔ หาโอกาสรักษาศีลและเจริญจิตภาวนา ๓๑๙

๔.๕ ตั้งจิตปรารถนาขอเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมที่ผู้ปฏิบัติธรรมบรรลุ ๓๒๑
๕. พุทธประเพณีในการส่งเสริมการปลูกป่าถวายวัด ๓๒๓
๕.๑ พิธีบวชต้นไม้ ๓๒๔
๕.๒ พิธีทอดผ้าป่าต้นไม้-พันธุ์ไม้ ๓๒๔
๕.๓ พิธีทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้ ๓๒๕
๕.๔ พิธีสะเดาะเคราะห์ด้วยการปลูกต้นไม้ ๓๒๕
บรรณานุกรม ๓๒๗
ภาคผนวก ๑ : พุทธบัญญัติที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ๓๓๑
ภาคผนวก ๒ : คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ ๓๔๑
ภาคผนวก ๓ : โครงการปฏิบัติธรรม ๓๔๒
ประวัติผู้เรียบเรียง ๓๕๑

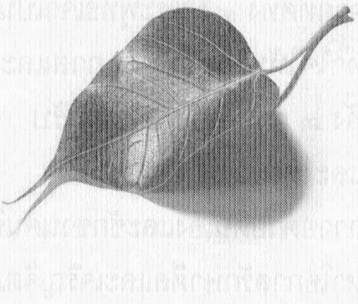

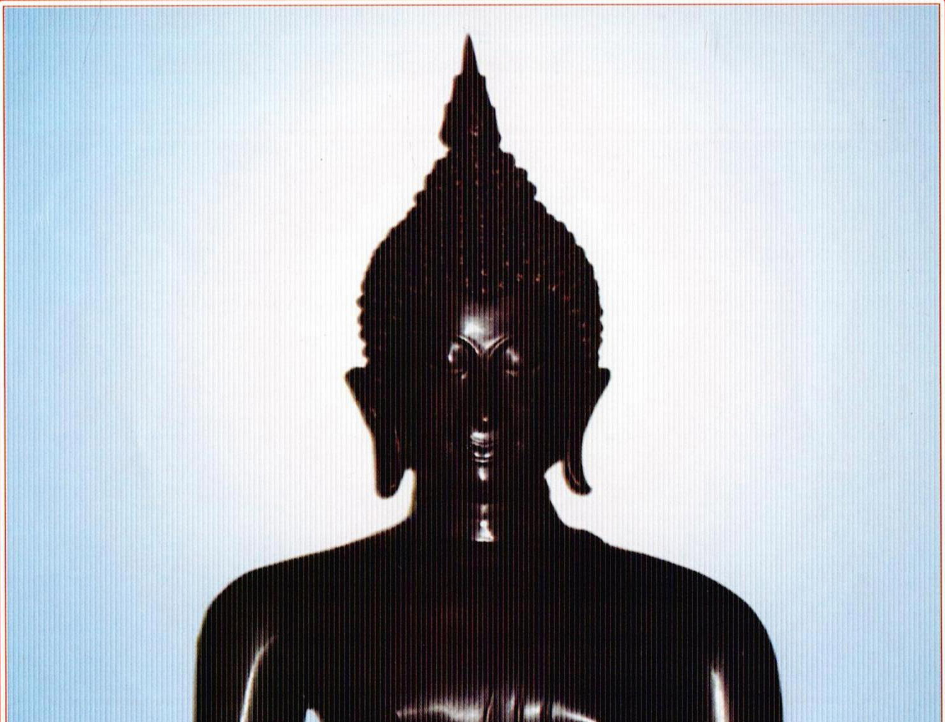

หลวงพ่อพุทธเจริญ วัดหนองจระเข้

ประตูทางเข้าสวนป่าวัดหนองจระเข้

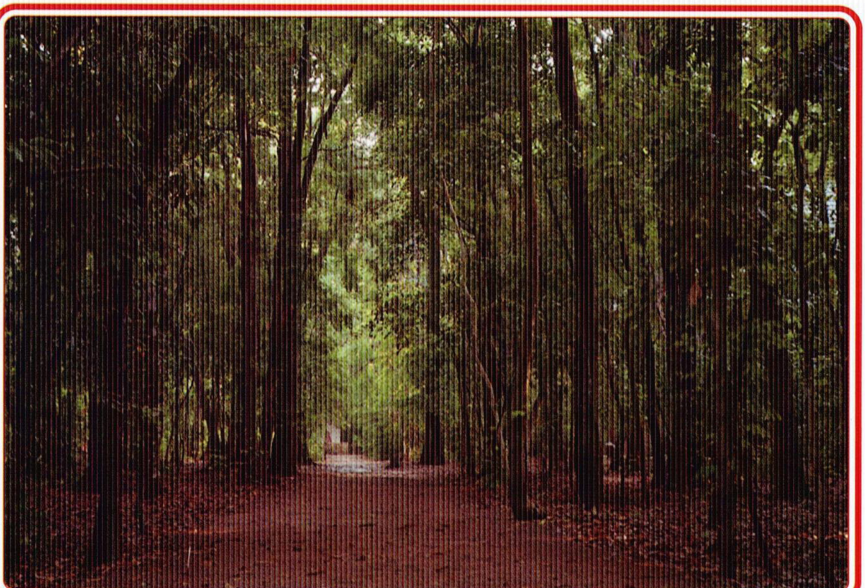

สุขา รุกฺขสฺส ฉายาว ตโต ณาติมาตาปิตุ
ตโต อาจริโย รณฺโณ ตโต พุทฺธสฺส เนธกา.

ร่มเงาต้นไม้เย็นสุข ร่มเงาญาติเย็นเป็นสุขยิ่งกว่าเงาของต้นไม้
ร่มเงามารดาบิดาเย็นเป็นสุขยิ่งกว่าร่มเงาของญาติ
ร่มเงาครูอาจารย์เย็นเป็นสุขยิ่งกว่าร่มเงาของมารดาบิดา
ร่มเงาพระราชาผู้ทรงธรรมเย็นเป็นสุขยิ่งกว่าร่มเงาของครูอาจารย์
ส่วนร่มเงาพระพุทธศาสนาสงบเย็นเป็นสุขยิ่งกว่าร่มเงาทั้งปวงเหล่านั้น

เย็นเงาพฤกษ์มิ่งไม้ สุขสบาย
เย็นญาติทุกข์สำราญ กว่าไม้
เย็นครูยิ่งพันฉาย กษัตริย์ยิ่ง ครูนา
เย็นร่มพุทธเจ้าให้ ร่มฟ้าดินบน

โลกนิติ.
คาถาที่ ๕๐.

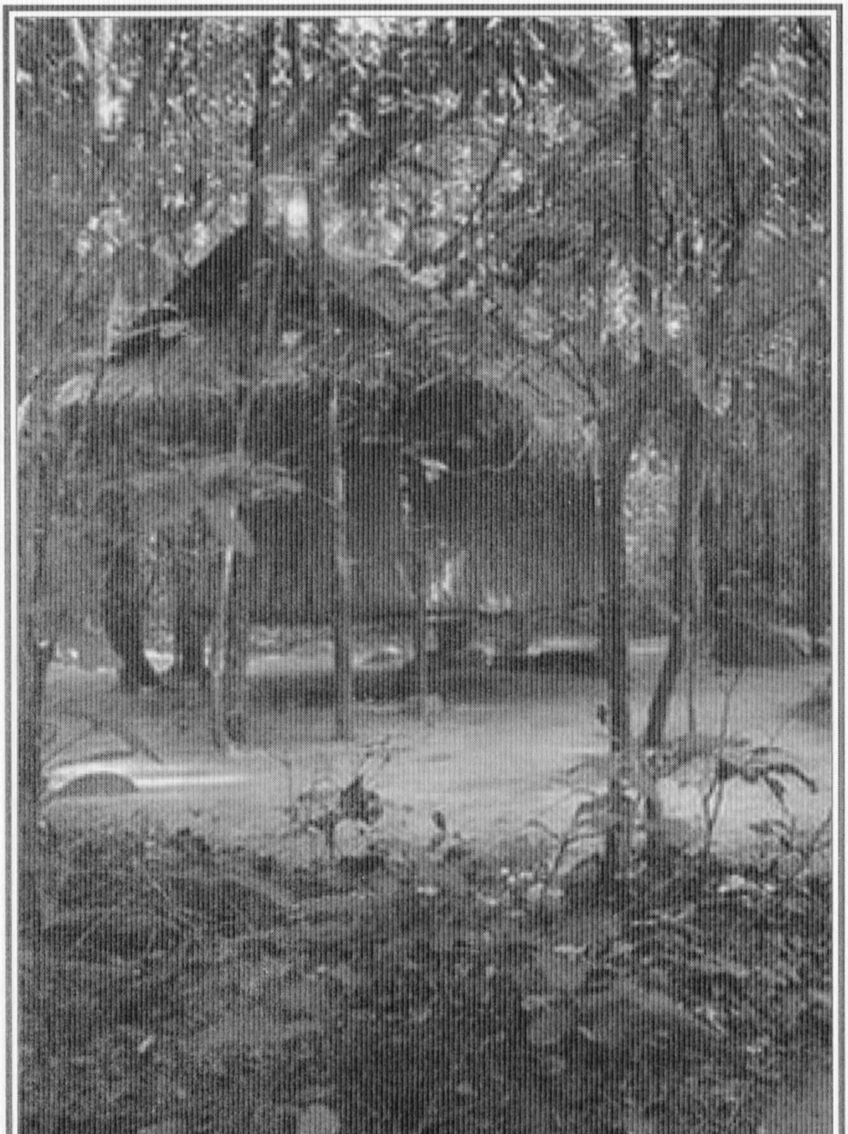

บทที่ ๑

ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับป่าไม้

สำหรับผู้ศึกษาพุทธประวัติจะทราบว่า พระพุทธเจ้าทรงมีความเกี่ยวข้องกับป่าไม้ตั้งแต่ประสูติจนกระทั่งเสด็จดับขันธปรินิพพาน ดังจะเห็นได้จาก ทรงประสูติในป่า ออกบวชแล้วแสวงหาโมกขธรรมในป่า ตรัสรู้ในป่า สถานที่แสดงพระสูตรต่างๆ ส่วนมากก็เป็นป่า วัดอันเป็นสถานที่ประทับเพื่อบำเพ็ญพุทธกิจ เช่น วัดเวฬุวัน วัดพระเชตวัน วัดบุพพาราม วัดนิโครธาราม วัดชีวกัมพวัน วัดอัมพปาลีวัน วัดโฆสิตาราม สถานที่เหล่านี้ล้วนแต่เป็นวัดป่าทั้งสิ้น พระธรรมที่แสดงจำนวนไม่น้อยปรารภป่า สำหรับภิกษุผู้ต้องการใช้ชีวิตให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย หรือต้องการได้สถานที่อันเป็นสัปปายะต่อการปฏิบัติธรรม พระพุทธองค์ก็จะแนะนำให้ใช้ชีวิตในป่า ทรงสอนให้ภิกษุใช้ชีวิต

ในป่าอย่างรู้คุณค่า ไม่ให้ตัดไม้ทำลายป่า สอนให้พุทธบริษัทรู้คุณค่าของป่าและส่งเสริมการปลูกป่า ในท้ายที่สุดพระบรมศาสดาผู้เป็นศาสดาเอกของโลกก็เสด็จดับขันธปรินิพพานในป่า จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับป่าจนแยกกันไม่ออก

ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับป่าไม้นั้น พิจารณาได้จากการศึกษาประวัติของพระพุทธเจ้า เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนจะได้กล่าวถึงประวัติของพระองค์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ ๔ แห่ง ที่เรียกว่า สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล[๑] ดังต่อไปนี้

ก่อนที่พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธองค์ว่า *"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อก่อนภิกษุทั้งหลายผู้จำพรรษาในทิศทั้งหลายมาเฝ้าพระตถาคต ข้าพระองค์ทั้งหลาย ย่อมได้พบ ได้ใกล้ชิดภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจ ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่วงลับไป ข้าพระองค์ทั้งหลายจะไม่ได้พบ ไม่ได้ใกล้ชิดภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจ (อีก)"*

---

[๑] สังเวชนียสถาน คือ สถานที่เป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช, สถานที่เนื่องด้วยพุทธประวัติ ซึ่งพุทธศาสนิกชนควรไปดูเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้เกิดความไม่ประมาท จะได้เร่งขวนขวายประกอบกุศลกรรม และสำหรับผู้ศรัทธาจะได้จาริกไปชม เพื่อเพิ่มพูนปสาทะ กระทำสักการบูชาอันจะนำให้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบพระอานนท์สรุปความได้ว่า "อานนท์ สังเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้เป็นสถานที่ (เป็นศูนย์รวม) ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู คือ

(๑) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า *"ตถาคต ประสูติในที่นี้"*

(๒) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า *"ตถาคต ได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้"*

(๓) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า *"ตถาคต ทรงประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้"*

(๔) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า *"ตถาคต ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในที่นี้"*

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งจาริกไปยังเจดีย์จักมีจิตเลื่อมใสตายไป ชนเหล่านั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์[๒]

ชาวพุทธทั่วโลกจะให้ความสำคัญกับพระดำรัสนี้ เพราะเชื่อกันว่าหากได้ไปนมัสการสถานที่ ๔ แห่งนั้นจะมีความรู้สึกว่าได้ทำตามพระดำรัสที่รับสั่งกับพระอานนท์ อีกเหตุผลหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมากคือ สถานที่ ๔ แห่งนั้นจะให้ความรู้สึกเหมือนเราได้อยู่ใกล้ ได้เข้าเฝ้า ได้สัมผัสกับสถานที่และ

---

[๒] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๒/๑๕๐-๑๕๑.

บรรยากาศอันเดียวกับที่พระพุทธองค์เคยสัมผัส ชาวพุทธทั่วโลกจึงนิยมเดินทางไปนมัสการสังเวชนียสถาน ณ แดนพุทธภูมินั้น

จากการพิจารณาจะเห็นว่า สังเวชนียสถาน ๔ ตำบลนี้ล้วนแต่มีลักษณะเป็นป่าทั้งสิ้น ข้อนี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นความสำคัญของป่ากับพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนจะกล่าวถึงสถานที่สำคัญ อันเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตและการบำเพ็ญพุทธกิจของพระพุทธเจ้าที่เกี่ยวข้องกับป่าดังต่อไปนี้

๑. ลุมพินีวัน : สถานที่ประสูติ (ชาตสถาน)

ลุมพินีวันเป็นพุทธสังเวชนียสถานที่สำคัญแห่งที่ ๑ ใน ๔ สังเวชนียสถานของชาวพุทธ เป็นสถานที่ประสูติของเจ้าชายสิทธัตถะ ผู้ซึ่งต่อมาตรัสรู้เป็นพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพุทธสังเวชนียสถาน ๔ ตำบลเพียงแห่งเดียวที่อยู่นอกประเทศอินเดีย ลุมพินีวัน เดิมเป็นสวนป่าสาธารณะหรือวโนทยานที่ร่มรื่นเหมาะแก่การพักผ่อน ในสมัยพุทธกาลลุมพินีวันตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างเมืองกบิลพัสดุ์กับเมืองเทวทหะ ในแคว้นสักกะบนฝั่งแม่น้ำโรหิณี หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชได้โปรดให้สร้างเสาหินขนาดใหญ่มาปักไว้ตรงบริเวณที่ประสูติ เรียกว่า เสาอโศก ที่จารึกข้อความเป็นอักษรพราหมีว่า พระพุทธเจ้าประสูติที่ตรงนี้ สภาพของลุมพินีวันในสมัยนั้น อาจจะพิจารณาได้จากข้อความในอรรถกถาชาดกตอนหนึ่งว่า

ก็ในระหว่างพระนครทั้งสอง มีป่าไม้สาละ (สาลวัน) อันเป็นมงคลชื่อว่าลุมพินีวัน ในสมัยนั้น สาลวันทั้งปวงได้มีดอกไม้บานเป็นอย่างเดียวกัน ตั้งแต่โคนต้นจนถึงปลายกิ่ง จากระหว่างกิ่งและระหว่างดอก มีฝูงนกห้าสี มีสีดั่งแมลงภู่จำนวนมากมายเที่ยวบินร้องประสานเสียง ลุมพินีวันทั้งสิ้นจึงเป็นเช่นกับจิตรลดาวัน ดูประหนึ่งเป็นมณฑลของพื้นที่มาร่วมดื่มกัน พระเทวีได้เกิดมีพระประสงค์จะทรงเล่นกีฬาในสาลวัน เพราะทอดพระเนตรเห็นลุมพินีวันนั้น พวกอำมาตย์พาพระเทวีเข้าไปยังสาลวัน พระนางได้ทรงมีพระประสงค์จะเสด็จไปยังโคนต้นสาละอันเป็นมงคลแล้วทรงจับที่กิ่งต้นสาละ กิ่งต้นสาละก็น้อมลง ประดุจยอดหวายที่ถูกรมให้ร้อนแล้ว พระหัตถ์พระเทวีพอจะเอื้อมถึงได้ พระนางทรงเหยียดพระหัตถ์ออกจับกิ่ง

ก็ในขณะนั้นนั่นเองลมกัมมัชวาตของพระนางเกิดปั่นป่วน ทีนั้นมหาชนแวดวงพระวิสูตร (ม่าน) แก่พระนางแล้วก็หลีกไป เมื่อพระนางทรงจับกิ่งต้นสาละประทับยืนอยู่นั่นแหละ ได้ทรงประสูติแล้ว[๓]

สถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้าในปัจจุบันอาจจะไม่ได้มีสภาพเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมือนที่กล่าวไว้ในคัมภีร์แล้ว สิ่งที่พบเห็นในปัจจุบันมีเพียงต้นไม้พอให้ความร่มรื่นบ้าง มีอาคารที่สร้างใช้สอยไม่กี่หลัง แต่สถานที่นี้กลับมีคุณค่าต่อจิตใจของชาวพุทธทั่วโลกอย่างน่าอัศจรรย์ ชาวพุทธที่ไปนมัสการสถานที่

---

[๓] ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๕๕/๓/๑/๘๗-๘๙.

แห่งนี้จะมีความปลาบปลื้มปีติยินดีที่ได้พบเห็นสถานที่ที่ไม่ได้มีความยิ่งใหญ่อลังการใดๆ เลย แต่กลับเป็นสถานที่ประสูติของพระมหาบุรุษผู้สร้างคุณูปการแก่โลกอย่างไม่มีผู้เสมอเหมือน

๒. ต้นพระศรีมหาโพธิ์ : สถานที่ตรัสรู้ (อภิสัมพุทธสถาน)

หลังจากประสูติแล้ว เจ้าชายสิทธัตถกุมารถูกเลี้ยงดูอย่างดีในพระราชวัง ในระหว่างนั้นทำให้พระองค์ถูกตัดขาดจากป่าไม้ไปเป็นเวลานาน จวบจนขณะที่มีพระชนม์ ๗ ชันษา พระกุมารน้อยได้ตามเสด็จพระบิดาไปในพิธีวัปปมงคล เจ้าชายสิตธัตถกุมารได้ปลีกพระองค์ไปนั่งพักใต้ร่มไม้ต้นหนึ่ง พระองค์ได้นั่งคู้บัลลังก์เจริญสมาธิจนบรรลุปฐมฌาน[๙] นี่นับเป็นการสัมผัสความสงบอันเกิดจากสมาธิครั้งแรกของพระกุมารผู้ที่ต่อมาได้เป็นศาสดาเอกของโลก

จนกระทั่งพระกุมารมีพระชนมายุ ๒๙ พรรษา พระองค์เกิดความเบื่อหน่ายในการครองเพศฆราวาสปรารถนาจะออกบวชเพื่อแสวงหาทางพ้นทุกข์ คืนหนึ่งจึงให้นายฉันนะเตรียมม้ากัณฐกะ จากนั้นได้เสด็จออกบรรพชา ทรงอธิษฐานเพศเป็นบรรพชิต ณ ริมฝั่งแม่น้ำอโนมานที พระมหาบุรุษหลังแต่ทรงบรรพชาแล้ว ได้เสวยบรรพชาสุขอยู่ ณ ที่ป่าไม้มะม่วงตำบลหนึ่งมีนามว่า อนุปิยอัมพวัน แขวงมัลลชนบท เว้นเสวยพระกระยาหาร

---

[๙] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๕/๔๐๕

ถึง ๗ วัน ครั้นวันที่ ๘ จึงเสด็จดำเนินจากอนุปิยอัมพวันเข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์

พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงสดับข่าวการเสด็จมาของพระมหาบุรุษจากราชบุรุษจึงเสด็จเข้าไปเฝ้า ได้ทราบความประสงค์แล้วก็ตรัสอนุโมทนา และทูลขอปฏิญญากะพระมหาบุรุษว่า ถ้าพระองค์ได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว ขอได้ทรงพระกรุณาเสด็จมายังพระนครราชคฤห์ แสดงธรรมโปรด ครั้นพระมหาบุรุษทรงรับปฏิญญาแล้ว ก็ถวายบังคมลากลับเข้าพระนคร

จากนั้น พระมหาบุรุษก็เสด็จจาริกจากที่นั้น ไปสู่สำนักอาฬารดาบส กาลามโคตร ซึ่งสร้างอาศรมอยู่ในพนาสณฑ์ตำบลหนึ่ง ขอพำนักศึกษาวิชาและข้อปฏิบัติอยู่ ทรงศึกษาอยู่ไม่นานก็ได้สำเร็จสมาบัติ ๗ คือ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๓ สิ้นความรู้ของอาฬารดาบส ทรงเห็นว่าธรรมเหล่านี้มิใช่ทางตรัสรู้ จึงได้อำลาอาฬารดาบส ไปสู่สำนักอุทกดาบสรามบุตร ขอพำนักศึกษาอยู่ด้วย ทรงศึกษาได้อรูปฌาน ๔ ครบสมาบัติ ๘ สิ้นความรู้ของอุทกดาบส[๕] ครั้นทรงไต่ถามถึงธรรมวิเศษขึ้นไป อุทกดาบสก็ไม่สามารถจะบอกได้ และได้ยกย่องตั้งพระมหาบุรุษไว้ในที่เป็นอาจารย์เสมอด้วยตน แต่พระมหาบุรุษทรงเห็นว่า ธรรมเหล่านี้มิใช่ทางตรัสรู้ จึงได้อำลาอาจารย์ออกแสวงหาธรรมวิเศษสืบไป ทั้งมุ่งพระทัยจะทำความเพียรโดยลำพังพระองค์เดียว[๖]

---

[๕] ม.อุ.อ. (ไทย) ๒๒/๓/๑/๓๑๗.

[๖] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๕/๔๐๕

จากนั้นพระองค์ได้เสด็จจาริกไปยังมคธชนบท บรรลุถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ได้ทอดพระเนตรเห็นพื้นที่ราบรื่น แนวป่าเขียวสด เป็นที่เบิกบานใจ แม่น้ำไหล มีน้ำใสสะอาด โคจรคาม คือหมู่บ้านที่อาศัยเที่ยวภิกขาจาร ก็ตั้งอยู่ไม่ไกล ทรงเห็นว่าประเทศนี้ ควรเป็นที่อาศัยของกุลบุตรผู้มีความต้องการด้วยความเพียรได้ จึงเสด็จประทับอยู่ ณ ที่นั้น

ณ ที่นั้น ปัญจวัคคีย์ คือ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ อัสสชิ พากันเที่ยวติดตามพระมหาบุรุษในที่ต่าง ๆ จนไปประสบพบพระมหาบุรุษยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม จึงพากันเข้าไปถวายอภิวาทแล้วอยู่ปฏิบัติบำรุง จัดทำกิจทุกประการถวาย โดยหวังว่าเมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว จะได้แสดงธรรมโปรดตนบ้าง พระมหาบุรุษทรงเริ่มทำทุกกรกิริยา ซึ่งเป็นปฏิปทาที่นิยมว่าเป็นทางให้ตรัสรู้ได้ในสมัยนั้น โดยทรมานพระวรกายให้ลำบาก ซึ่งเป็นกิจยากที่บุคคลจะกระทำได้ แต่ต่อมาทรงเห็นว่านี่ไม่ใช่ทางตรัสรู้จึงเลิกบำเพ็ญทุกกรกิริยาแล้วหันมาบำเพ็ญเพียรทางจิต

ฝ่ายปัญจวัคคีย์ผู้มีความนิยมในทุกกรกิริยา พากันเฝ้าบำรุงพระมหาบุรุษอยู่ เมื่อเห็นพระมหาบุรุษทำความเพียรในทุกกรกิริยาอย่างตึงเครียด เกินกว่าสามัญชนจะทำได้เช่นนั้น ก็ยิ่งเพิ่มความเลื่อมใส มั่นใจว่าพระมหาบุรุษจะต้องได้ตรัสรู้โดยฉับพลัน และพระองค์จะได้ทรงเมตตาประทานธรรมเทศนาโปรดตนให้ตรัสรู้บ้าง แต่ครั้นเห็นพระมหาบุรุษทรงเลิกละทุกกรกิริยา

ที่ประพฤติแล้ว และเห็นร่วมกันว่า บัดนี้ พระองค์คลายความเพียรเวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมากเสียแล้ว จึงเบื่อหน่ายในการที่จะปฏิบัติบำรุงต่อไป ด้วยเห็นว่าพระองค์คงจะไม่อาจบรรลุธรรมวิเศษอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงพากันหลีกไปเสียจากที่นั้น ไปอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี

ในยามเช้าแห่งวันเพ็ญวิสาขปุรณมี ดิถีกลางเดือน ๖ พระมหาบุรุษได้ทรงทำสรีระกิจ สระสรงพระวรกายหมดจดแล้ว ก็เสด็จมาประทับนั่ง ณ ที่ควงไม้นิโครธพฤกษ์ วันนั้น เป็นวันที่นางสุชาดาธิดาของคฤหบดีผู้มั่งคั่งในตำบลนั้นนางได้ตั้งปณิธานบูชาเทพารักษ์ไว้ว่า ขอให้นางได้สามีที่มีตระกูลเสมอกัน และขอให้ได้บุตรคนแรกเป็นชาย ครั้นนางได้สามีและบุตรสมใจนึก นางจึงคิดจะหุงข้าวมธุปายาสอันประณีตด้วยเครื่องปรุงทุกประการ ไปบวงสรวงเทพารักษ์ที่ได้ไปบนบานไว้ ดังนั้นในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ นางจึงสั่งให้บ่าวไพร่ตระเตรียมการทำข้าวปายาสเป็นการใหญ่ และกว่าจะสำเร็จเป็นข้าวปายาสได้ก็ตกถึงเพลาเที่ยงคืน ตอนเช้านางจึงได้ถวายข้าวมธุปายาสแก่พระมหาบุรุษ พระกระยาหารนั้นเป็นอาหารที่ทรงเสวยก่อนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

วันนั้น พระมหาบุรุษเสด็จมายังสาลวัน ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ประทับพักที่ภายใต้ร่มไม้สาละ พอเวลาสายัณห์ตะวันบ่าย ก็เสด็จออกจากหมู่ไม้สาละ ที่พักกลางวัน เสด็จดำเนินไปสู่ควงไม้อัสสัตถโพธิพฤกษ์มณฑล พบโสตถิยพราหมณ์

ในระหว่างทาง โสถิยพราหมณ์เลื่อมใส น้อมถวายหญ้าคา ๘ กำ พระมหาบุรุษรับหญ้าคาแล้ว เสด็จไปร่มไม้อัสสัตถโพธิพฤกษ์นั้น ณ ด้านทิศปราจีน ทรงอธิษฐานว่า ถ้าอาตมาจะได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ขอจงเกิดเป็นรัตนบัลลังก์แก้วขึ้นรองรับพระสัพพัญญุตญาณในที่นี้ ทันใดนั้น บัลลังก์แก้วอันวิจิตรงามตระการ ก็บันดาลผุดขึ้นสมดังพระทัยประสงค์ ควรจะอัศจรรย์ยิ่งนัก

พระมหาบุรุษเสด็จขึ้นประทับรัตนบัลลังก์แก้ว ขัดสมาธิผินพระพักตร์ตรงไปยังทิศปราจีน หันพระปฤษฎางค์ (หลัง) ไปทางลำต้นโพธิพฤกษ์ ก่อนที่จะเริ่มทำความเพียรโดยสมาธิจิตได้ทรงตั้งสัตยาธิษฐานในพระทัยว่า ถ้าเรายังมิได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณเพียงใด แม้พระโลหิตและพระมังสะจะเหือดแห้งไป จะเหลือแต่พระตจะ (หนัง) พระนหารุ (เอ็น) และพระอัฏฐิ (กระดูก) ก็ตามที จะไม่เลิกละความเพียร โดยเสด็จลุกไปจากที่นี้ ในที่สุดพระองค์ก็กระทำความเพียรจนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ณ โพธิบัลลังก์นั้น

คัมภีร์พระพุทธศาสนาระบุพระนามของพระพุทธเจ้าที่ตรัสรู้มาแล้วถึง ๒๘ พระองค์ และจักมาตรัสรู้ในอนาคต ๑๐ พระองค์ รวมเป็น ๓๘ พระองค์ แต่ละพระองค์ตรัสรู้ใต้ต้นไม้ชนิดต่าง ๆ ดังมีพระนามต่อไปนี้

พระนาม	ชื่อต้นไม้ ภาษาบาลี	ชื่อต้นไม้ ภาษาไทย
(๑) พระตัณหังกรพุทธเจ้า	สัตตปัณณะ	สัตตบรรณ, ตีนเป็ดขาว
(๒) พระเมธังกรพุทธเจ้า	กิงสุกะ	ทองกวาว
(๓) พระสรณังกรพุทธเจ้า	ปาตลี	แคฝอย
(๔) พระทีปังกรพุทธเจ้า	ปิปผลิ	เลียบ
(๕) พระโกณฑัญญพุทธเจ้า	สาลกัลยาณี	ขานาง
(๖) พระมังคลพุทธเจ้า	นาคะ	กากะทิง
(๗) พระสุมนพุทธเจ้า	นาคะ	กากะทิง
(๘) พระเรวตพุทธเจ้า	นาคะ	กากะทิง
(๙) พระโสภิตพุทธเจ้า	นาคะ	กากะทิง
(๑๐) พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า	อัชชุนะ	รกฟ้าขาว
(๑๑) พระปทุมพุทธเจ้า	มหาโสณะ	อ้อยช้าง, คำมอก
(๑๒) พระนารทพุทธเจ้า	มหาโสณะ	อ้อยช้าง, คำมอก
(๑๓) พระปทุมุตรพุทธเจ้า	สลฬะ	สน
(๑๔) พระสุเมธพุทธเจ้า	มหานิมพะ	สะเดาป่า
(๑๕) พระสุชาตพุทธเจ้า	มหาเวฬุ	ไผ่ใหญ่
(๑๖) พระปิยทัสสีพุทธเจ้า	กกุธะ	กุ่ม
(๑๗) พระอัตถทัสสีพุทธเจ้า	จัมปกะ	จำปาป่า
(๑๘) พระธัมมทัสสีพุทธเจ้า	พิมพชาละ หรือ กุรวกะ	มะพลับ, ซ้องแมว
(๑๙) พระสิทธัตถพุทธเจ้า	กัณณิการะ	กรรณิการ์
(๒๐) พระติสสพุทธเจ้า	อสนะ	ประดู่ลาย

(๒๑)	พระปุสสพุทธเจ้า	อาลมกะ	มะขามป้อม
(๒๒)	พระวิปัสสีพุทธเจ้า	ปาตลิ	แคฝอย
(๒๓)	พระสิขีพุทธเจ้า	ปุณฑริกะ	มะม่วงป่า
(๒๔)	พระเวสสภูพุทธเจ้า	มหาสาละ	สาละใหญ่
(๒๕)	พระกกุสันธพุทธเจ้า	มหาสิริสะ	ซึกใหญ่
(๒๖)	พระโกนาคมนพุทธเจ้า	อุทุมพร	มะเดื่อ
(๒๗)	พระกัสสปพุทธเจ้า	นิโครธ	ไทร, กร่าง
(๒๘)	พระโคตมพุทธเจ้า	อัสสัตถะ	พระศรีมหาโพธิ์

พระพุทธเจ้าที่จักตรัสรู้ในอนาคต ก็เชื่อกันว่าจักตรัสรู้ใต้ต้นไม้เหมือนกัน คือ

	พระนาม	ชื่อต้นไม้ ภาษาบาลี	ชื่อต้นไม้ ภาษาไทย
(๑)	พระศรีอริยเมตไตรย	นาคะ	กากะทิง
(๒)	พระรามะ	จันทนะ	จันทน์
(๓)	พระธรรมราช	นาคะ	กากะทิง
(๔)	พระธรรมสามี	สาละ	รัง
(๕)	พระนารทะ	จันทนะ	จันทน์
(๖)	พระรังสีมุนี	ปุปผลิ	เลียบ
(๗)	พระเทวเทพ	จัมปกะ	จัมปา
(๘)	พระนรสีหะ	ปาฏลิ	แคฝอย
(๙)	พระติสสะ	นิโครธะ	ไทร
(๑๐)	พระสุมังคละ	นาคะ	กากะทิง

สถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้น ในปัจจุบันยังพอเห็นเค้าความร่มรื่นอยู่บ้าง แต่เนื่องจากมีชาวพุทธทั่วโลกแวะเวียนไปมากจึงทำให้บรรยากาศไม่ค่อยสงบเหมือนในอดีต แต่อย่างไรก็ตาม สถานที่นี้มีผลสร้างความศรัทธาแก่ทุกคนที่ได้แวะไปนมัสการ เนื่องจากเป็นสถานที่เกิดของพระพุทธศาสนา สิ่งที่คนตระหนักกันมากก็คือ สถานที่แห่งนี้หรือบรรยากาศ ณ สถานที่นี้มีผลสนับสนุนให้พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้สัจธรรม และสัจธรรมนั้นนั่นเองต่อมาได้กลายเป็นประทีปส่องทางให้เทวดาและมนุษย์ได้ดำเนินชีวิตอย่างมีปัญญาตราบเท่าปัจจุบัน

๓. อิสิปตนมฤคทายวัน : สถานที่แสดงปฐมเทศนา (ธัมมจักกัปปวัตตนสถาน)

หลังจากตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าได้ประทับอยู่ ณ ภายใต้ร่มอัสสัตถโพธิพฤกษ์นั้น เสวยวิมุตติสุขเป็นเวลา ๗ วัน จากนั้นทรงพระดำริหาคนที่จะรับพระธรรมเทศนา ทรงทราบว่าดาบสสองพี่น้องเสียชีวิตแล้ว จึงตัดสินพระทัยจะไปแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ขณะนั้นฤาษีทั้ง ๕ คนพักอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ป่านี้รู้กันว่าเป็นที่ให้อภัยแก่เนื้อ อันเป็นที่ตกไปแห่งฤาษี คือป่าที่ไม่มีภัยแก่สัตว์ซึ่งเป็นที่ชุมนุมอยู่ของพวกฤาษี มีสภาพเป็นป่าใหญ่ที่อยู่ใกล้เมืองพาราณสี เป็นสวนสัตว์เปิดที่สัตว์ได้รับการคุ้มครอง เทียบได้กับอุทยานแห่งชาติในปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่เหล่าฤาษีมาพำนักอาศัยกันจำนวนมาก เป็นที่เหมาะสำหรับ

นักบวชผู้สละเหย้าเรือนแล้ว สถานที่แห่งนี้จึงเป็นสถานที่แสดงปฐมเทศนาของพระพุทธเจ้า

หลังจากนั้น พระพุทธองค์ก็เสด็จจาริกไปยังสถานที่ต่าง ๆ เพื่อประกาศพระพุทธศาสนา ทรงแสดงธรรมแก่คนทุกชาติชั้นวรรณะ สถานที่แสดงธรรมมีทั้งในเมืองและในป่า แต่สถานที่พักส่วนมากจะเป็นเสนาสนะป่า หรืออารามในป่าใกล้เมือง ดังจะเห็นได้จากพระอารามในสมัยพุทธกาลมีลักษณะเป็นป่าเกือบทั้งหมด เช่น วัดเวฬุวัน วัดพระเชตวัน วัดชีวกัมพวัน วัดอัมพปาลีวัน

สถานที่แสดงปฐมเทศนานั้นในปัจจุบันยังคงมีความร่มรื่นให้สัมผัสได้ พระเจดีย์สารนาถและต้นไม้ที่เกิดอยู่รายล้อมแสดงให้เกิดความร่มรื่น สงัด สัมผัสความสงบแห่งจิตใจได้ สถานที่แห่งนี้เป็นที่ที่พระพุทธเจ้าได้เริ่มดำเนินพุทธกิจอย่างเต็มตัว สิ่งที่พระองค์ทำคือการแสดงธรรมที่พระองค์ค้นพบ แม้จะเป็นงานที่เริ่มทำกับคนเพียง ๕ คน แต่ก็ทรงทำอย่างเต็มที่ ผลที่เกิดตามมาคือมีผู้บรรลุธรรม การที่มีผู้ฟังแล้วรู้ตามนั้นเป็นเครื่องยืนยันถึงพระปัญญาเครื่องตรัสรู้ได้เป็นอย่างดี

๔. สาลวโนทยาน :
สถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน (ปรินิพพุตสถาน)

หลังจากตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ในช่วงสุดท้ายของพระชนมายุ ได้เสด็จไปยังกรุงกุสินารา ประทับที่

สาลวโนทยาน สถานที่แห่งนี้เป็นที่ปรินิพพานของพระพุทธองค์ อยู่ในพระราชอุทยานของเจ้ามัลละ เหนือกรุงกุสินารา ชื่อว่า อุปวัตตนสาลวัน ซึ่งในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้น เรียกว่า สาลวโนทยาน แปลว่า สวนป่าไม้สาละ ป่าแห่งนี้ตั้งอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำหิรัญญวดี เป็นป่าไม้สาละร่มรื่น ซึ่งหลังการปรินิพพานของพระพุทธองค์แล้ว กษัตริย์แห่งมัลละก็ได้ประดิษฐาน พระพุทธสรีระไว้ ณ เมืองกุสินาราเป็นเวลากว่า ๗ วัน ก่อนที่จะประกอบพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ณ มกุฏพันธนเจดีย์ ในวันที่ ๘ แห่งพุทธปรินิพพาน

สถานที่แห่งนี้เป็นสถานที่เรียกน้ำตาของผู้แวะมานมัสการได้มากที่สุด หลายคนที่ได้แวะเข้ามามักจะมานั่งสวดมนต์ เจริญจิตตภาวนา พระพุทธรูปปางปรินิพพานที่อยู่เบื้องหน้าทำให้ผู้พบเห็นเกิดความรู้สึกเหมือนได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพิ่งจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ภาพที่เกิดในห้วงคำนึงของแต่ละคนจะประมวลเริ่มตั้งแต่ประสูติ แสวงหาสัจธรรม ตรัสรู้ ออกจาริกไปยังคามนิคมต่าง ๆ แสดงธรรมแก่คนไม่เลือกชั้นวรรณะ จนวาระสุดท้ายก็จำต้องละสังขารเสด็จดับขันธปรินิพพานกลางป่าไม้สาละในกรุงกุสินารา

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล มีลักษณะเป็นป่าทั้งสิ้น ข้อนี้แสดงให้เห็นแล้วว่า ป่าไม้มีความสำคัญต่อความเป็นมาของพระพุทธศาสนาเพียงใด นอกจากนี้ในการแนะนำสถานที่พักอาศัยเพื่อการปฏิบัติธรรมของภิกษุ

พระพุทธองค์ก็จะแนะนำให้ภิกษุพักอาศัยในป่า เมื่อมีการสร้างวัดในพระพุทธศาสนา วัดทั้งหมดก็เป็นวัดป่า ในการอยู่ในป่าก็สอนให้ภิกษุอยู่กับป่าอย่างพึ่งพาอาศัยกัน ไม่ให้ทำลายพืชพันธุ์แม้เป็นต้นเล็กต้นน้อย จึงกล่าวได้ว่า ป่าไม้มีความสำคัญกับพระพุทธศาสนาทุกระดับ ทั้งกับพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดา ทั้งกับพระธรรมที่ทรงตรัสรู้ และพระภิกษุซึ่งเป็นบุคคลที่ยอมละทิ้งบ้านเรือนมาปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่ทรงประกาศ

อนึ่ง คัมภีร์อรรถกถากล่าวไว้อีกว่า มีสถานที่ ๔ แห่งที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ไม่ทรงละ และสถานที่ ๔ แห่งนี้จะได้รับความสนใจจากชาวพุทธหลังจากพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว คติเกี่ยวกับสถานที่ ๔ แห่งนี้คล้ายกับสังเวชนียสถาน ๔ ตำบลดังที่กล่าวมาแล้ว สถานที่นั้น คือ

(๑) โพธิบัลลังก์

(๒) สถานที่ประกาศพระธรรมจักร
ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

(๓) ประตูใกล้เมืองสังกัสสนครที่ย่างพระบาทแรก
เวลาเสด็จลงจากเทวโลก

(๔) พระคันธกุฎีในวัดพระเชตวันมหาวิหาร
สถานที่เท้าเตียงทั้ง ๔ ตั้งอยู่[๗]

---

[๗] ขุ.พุทฺธ.อ (ไทย) ๗๓/๒/๓๐๔.

นอกจากเหตุการณ์สำคัญของพระพุทธเจ้า ๔ ครั้งจะเกิดในป่าแล้ว นักวิชาการได้รวบรวมเหตุการณ์ปลีกย่อยที่เกี่ยวกับต้นไม้ไว้อีกมากมาย จำแนกเป็นต้นไม้ได้ถึง ๒๑ ชนิด ดังต่อไปนี้

(๑) **ต้นโพธิ์** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า

๑. ตอนตรัสรู้

๒. ตอนเสวยวิมุตติสุข สัปดาห์ที่ ๑

(๒) **ต้นสาละ** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า

๑. ตอนประสูติ

๒. ตอนปรินิพพาน

๓. ตอนเสด็จจำพรรษา ณ ป่าปาลิไลยก์

(๓) **ต้นไทร (ต้นอชปาลนิโครธ)** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า

๑. ตอนรับข้าวมธุปายาสจากนางสุชาดา

๒. ตอนเสวยวิมุตติสุขสัปดาห์ที่ ๔ และ ๗

๓. ตอนมารผู้มีบาปเข้าทูลให้พระพุทธเจ้าดับขันธ-ปรินิพพาน

๔. ตอนรำพึงถึงการบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณของพระองค์

๕. ตอนหลังจากตรัสรู้ใหม่ ๆ ตรัสเรื่องทางสายเอก (เอกายมรรค)

๖. ตอนเสด็จกรุงราชคฤห์เพื่อโปรดพระเจ้าพิมพิสารเป็นครั้งแรก

(๔) **ต้นจิก (ต้นมุจลินท์)** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ตอนเสวยวิมุตติสุข สัปดาห์ที่ ๕

(๕) **ต้นเกต (ต้นราชายตนะ)** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ตอนเสวยวิมุตติสุข สัปดาห์ที่ ๖

(๖) **ต้นหว้า** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า

๑. ตอนตามเสด็จพระราชบิดาในพระราชพิธีแรกนาขวัญ

๒. ตอนทรงแสดงปาฏิหาริย์ปราบทิฏฐิมานะของชฎิลชื่ออุรุเวลกัสสปะ

(๗) **ต้นกุ่มบก** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า

๑. ตอนทรงแสดงปาฏิหาริย์ปราบทิฏฐิมานะของชฎิลอุรุเวลกัสสปะ

๒. ตอนเสด็จไปชักผ้าบังสุกุลซึ่งห่อศพนางมณพาสีในอามกสุสาน (ป่าช้าผีดิบ) แล้วนำมาซัก เทวดาซึ่งสิงสถิตอยู่ ณ ไม้กุ่มบก ได้โน้มกิ่งให้เป็นที่ตากจีวร

(๘) **ต้นประดู่ลาย** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า

๑. เสด็จโปรดพระเจ้าสุทโธทนะ

๒. แสดงแก่ภิกษุว่า ธรรมที่ตรัสรู้มีมากเหมือนใบประดู่ลายทั้งต้น แต่ที่ทรงแสดงมีเฉพาะส่วนที่ว่าด้วยเรื่องความทุกข์และทางดับทุกข์ ซึ่งมีจำนวนเท่าใบประดู่ลายในกำมือเท่านั้น

(๙) **ต้นสะเดา** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าตอนที่โปรดเวรัญชพราหมณ์

(๑๐) **ต้นตะเคียน หรือ ต้นตะเคียนทอง** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ตอนทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ ณ เมืองสาวัตถี

(๑๑) **ต้นมะม่วง** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า

๑. ตอนทรงแสดงปาฏิหาริย์ปราบทิฏฐิมานะของชฎิลอุรุเวลกัสสปะ

๒. ตอนเสด็จประทับ ณ สวนมะม่วงของพราหมณ์ชาวบ้านตุทคาม

๓. ตอนทรงประทับ ณ สวนมะม่วงของหมอชีวก

๔. ตอนเสด็จประทับ ณ สวนมะม่วงของนายจุนทกัมมารบุตร

๕. ตอนทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์

(๑๒) **ต้นมะขามป้อม** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าตอนทรงแสดงปาฏิหาริย์ปราบทิฏฐิมานะของชฎิลชื่ออุรุเวลกัสสปะ มะขามป้อมมีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า Phyllanthus emblica

(๑๓) **ต้นสมอ** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าตอนทรงแสดงปาฏิหาริย์ปราบทิฏฐิมานะของชฎิลชื่ออุรุเวลกัสสปะ

(๑๔) **ต้นปาริฉัตร (ปาริชาต)** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า

๑. ตอนทรงแสดงปาฏิหาริย์ปราบทิฏฐิมานะของชฎิลอุรุเวลกัสสปะ

๒. ตอนทรงประกาศทักขิไณยบุคคลให้ปรากฏแก่อังกุรเทพบุตร

(๑๕) **ต้นไผ่** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า

๑. ตอนทรงรับพระอารามแห่งแรกในพระพุทธศาสนา คือพระเวฬุวัน

๒. ตอนทรงจำพรรษาที่ ๒-๓-๔, ๑๗,๒๐ และ ๔๕

(๑๖) **ต้นฝ้าย** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าตอนทรงส่งพระสาวกชุดแรก (พระอรหันต์ ๖๐ องค์) ไปประกาศศาสนายังที่ต่าง ๆ ส่วนพระองค์ไปยังอุรุเวลาเสนานิคม และทรงแวะตามทาง เสด็จเข้าไปยังไพรสณฑ์แห่งหนึ่ง ทรงประทับ ณ โคนต้นไม้ต้นหนึ่งเท่านั้น ไม่ได้ระบุว่าเป็นต้นอะไร แต่ผู้รู้สันนิษฐานว่าเป็นต้นฝ้าย

(๑๗) **ต้นตาล** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าตอนเสด็จโปรดพระเจ้าพิมพิสาร

(๑๘) **ต้นมะตูม** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าตอนเสด็จพุทธดำเนินเข้าไปสู่เมืองกบิลพัสดุ์ เมื่อ

เสด็จกลับจากบิณฑบาต จึงไปประทับพักผ่อนกลางวัน ณ โคนต้นมะตูมหนุ่ม ในป่ามหาวัน

(๑๙) **บัว** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ตอนที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระราชมารดาในสวนลุมพินีวัน เสด็จดำเนินย่างพระบาท ๗ ก้าว หลักฐานในชั้นหลัง ๆ กล่าวว่า เป็นความอัศจรรย์ คือปรากฏดอกบัวขึ้นมารองรับพระบาท ๗ ดอก ครบทุกย่างพระบาทที่เสด็จดำเนินไปนั้น

(๒๐) **ต้นสีเสียด** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ตอนเสด็จไปสถิต ณ เภสกฬาวันป่าไม้สีเสียด ใกล้สุงสุมารคีรีในภัคคฎฐี หลังจากได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณได้ ๘ พรรษา

(๒๑) **หญ้าคา** เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ตอนเสด็จดำเนินไปยังต้นโพธิ์ ซึ่งจะใช้เป็นที่ประทับบำเพ็ญเพียรทางจิต ระหว่างที่เสด็จไปนั้น มีชายคนหนึ่งชื่อโสตถิยะหาบหญ้าคาผ่านมา จึงน้อมถวายหญ้าคา ๘ กำแด่พระองค์

เพราะเหตุที่ต้นไม้มีความเป็นมาเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนาโดยภาพรวมดังได้กล่าวมา ชาวพุทธจึงให้ความสำคัญกับป่า ทั้งในแง่เป็นสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นกับพระพุทธศาสนาและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตในโลก กล่าวคือ

(๑) **การสร้างวัดในป่า** ประเพณีสร้างวัดในพระพุทธศาสนาส่วนมากจะสร้างในป่าไม้ ทั้งนี้เพราะชาวพุทธเห็นว่าป่าไม้เป็นสถานที่ร่มรื่น เงียบสงัด ปราศจากการรบกวนจากผู้คน ความร่มรื่น เงียบสงัดนี้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพักอาศัยเพื่อปฏิบัติธรรมของพระภิกษุ ดังนั้น ชาวพุทธจึงนิยมสร้างวัดในป่า อย่างไรก็ตาม แม้ในที่บางแห่งที่สร้างเป็นวัด ในระยะแรกอาจไม่มีต้นไม้มาก แต่ประชาชนก็มักจะหาต้นไม้มาปลูกในบริเวณวัดเสมอ วัดจึงมักถูกเรียกว่า อาราม อันแปลว่า สวน หรือสถานที่ร่มรื่น

(๒) **การปฏิบัติธรรมในป่า** การบำเพ็ญกรรมฐานในพระพุทธศาสนานั้น สถานที่ก็ถือว่ามีความสำคัญ หากปฏิบัติธรรมในสถานที่อันเงียบสงัดย่อมได้รับความสะดวก การปฏิบัติธรรมก็จะก้าวหน้าเร็ว พระภิกษุและอุบาสกอุบาสิกาต้องการปฏิบัติธรรมจึงมักจะไปปฏิบัติธรรมในป่า

(๓) **การใช้สอยปัจจัย ๔ ที่ได้จากป่า** การดำเนินชีวิตของชาวพุทธนั้น ส่วนมากจะพึ่งพาปัจจัยสำคัญ ๔ ประการ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค โดยเฉพาะพระภิกษุนั้น พระพุทธองค์วางแนวทางการดำเนินชีวิตไว้อย่างชัดเจนว่า ให้พึ่งพิงปัจจัยดำรงชีวิต ๔ ประการเท่าที่จำเป็น จีวรก็ให้ใช้ด้ายหรือวัสดุที่หาได้จากป่า อาหารก็ให้ฉันอาหารที่ชาวบ้านปรุงด้วยพืชพันธุ์ที่ขึ้นในป่าบ้าง ปลูกเองบ้าง ที่อยู่อาศัย

ส่วนมากก็ให้ทำจากวัสดุที่หาได้ในป่า ยารักษาโรคก็อนุญาตให้ฉันยาสมุนไพร ที่ปรุงจากใบไม้ เปลือกไม้ หัว ผล เมล็ด หรือส่วนต่าง ๆ ของพืชและต้นไม้ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับป่าทำให้การดำเนินชีวิตของพระภิกษุเป็นไปอย่างราบรื่น เนื่องจากพระภิกษุส่วนมากก็ใช้ชีวิตในป่าอยู่แล้ว

(๔) **การอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม** พระพุทธศาสนาสอนว่า มนุษย์ในโลกนี้จะต้องพึ่งพิงกับองค์ประกอบสำคัญ ๓ อย่าง คือ ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม ชีวิตเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลที่ต้องประคับประคองให้ดำเนินไปอย่างปลอดภัย ขณะเดียวกันเราก็ต้องอยู่กับสังคม เราไม่สามารถอยู่คนเดียวได้ ในการดำเนินชีวิตทั้งหมดนั้นมนุษย์ทุกคนจะต้องอยู่ในสิ่งแวดล้อม เราจึงมีความจำเป็นต้องรักษาสิ่งแวดล้อมไปในตัวด้วย สิ่งแวดล้อมที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ ป่าไม้ เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งให้อากาศบริสุทธิ์ เป็นแหล่งต้นน้ำ เป็นแหล่งอาหาร เป็นที่อยู่อาศัยของเหล่าสัตว์ และเป็นสถานที่ให้ความร่มรื่น ให้ความสุขแก่ชีวิต

อีกประการหนึ่ง สิ่งที่แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้ามีความสัมพันธ์กับป่าไม้มากน้อยเพียงใด ดูได้จากสถานที่จำพรรษาตลอดเวลา ๔๕ พรรษาแห่งการออกประกาศพระพุทธศาสนา ทรงจำพรรษาในสถานที่ต่าง ๆ มากมาย ในสถานที่เหล่านั้นส่วนมากก็เป็นป่าไม้ มีลำดับสถานที่การจำพรรษาดังต่อไปนี้

พรรษาที่ ๑ : *ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้กรุงพาราณสี*

ภายหลังจากพระมหาบุรุษตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระองค์ทรงประทับเสวยวิมุตติสุข คือสุขอันเกิดแต่ความหลุดพ้นจากอาสวกิเลส และทุกข์ทั้งปวง ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เป็นเวลา ๗ สัปดาห์ จากนั้นพระพุทธองค์เสด็จดำเนินจากโพธิมณฑล ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ ไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้กรุงพาราณสี แคว้นกาสี ใช้เวลาเสด็จพุทธดำเนิน ๑๑ วัน เสด็จถึงป่าอิสิปตนฤคทายวัน ในเวลาเย็นวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๘

พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา **"ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร"** ทำให้เกิดมีปฐมสาวกและพระอริยบุคคล คือพระอัญญาโกณฑัญญะ เกิดสังฆรัตนะ มีพระรัตนตรัยครบ คือมีพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เกิดขึ้นโดยบริบูรณ์ในวันเพ็ญเดือน ๘ อันเป็นที่มาของการบูชาในเดือน ๘ คือ "อาสาฬหบูชา"

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์ ได้เป็นพระอรหันต์ทั้ง ๕ องค์ จากนั้นทรงแสดงธรรมโปรดพระยสะสาวกองค์ที่ ๖ ของพระพุทธเจ้าได้บรรลุพระอรหัตตผล ครั้งนั้นมีบุตรเศรษฐีชาวเมืองพาราณสี ๔ คน ซึ่งเป็นสหายรักของพระยสะ กับทั้งบริวาร ๕๐ คน ได้สดับธรรมและอุปสมบท ได้บรรลุพระอรหัตตผลด้วยกันทั้งหมด จึงเกิดมีพระอรหันต์รวมทั้งพระบรมศาสดาด้วย ๖๑ องค์

ในตอนปลายพรรษาที่ ๑ พระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินไปยังตำบลอุรุเวลา ตำบลใหญ่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา แคว้นมคธอีกครั้งหนึ่งทรงทรมานอุรุเวลกัสสปะด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ จนอุรุเวลกัสสปะผู้เป็นคณาจารย์ใหญ่ของนักบวชชฎิล ละทิ้งลัทธิบูชาไฟยอมมอบตัวเป็นพุทธสาวกขอบรรพชา ทำให้ชฎิลผู้น้องอีกสองคนพร้อมบริวารออกบวชตามด้วยทั้งหมด ครั้นบวชแล้วได้ฟังเทศนาอาทิตตปริยายสูตรจากพระพุทธเจ้า ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ชฎิลสามพี่น้องมีบริวารทั้งหมดรวมหนึ่งพันองค์ จากนั้นพระบรมศาสดาได้เสด็จสู่พระนครราชคฤห์

พรรษาที่ ๒-๓-๔ : *ณ พระเวฬุวันวิหาร พระนครราชคฤห์*

พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับจำพรรษา ณ ลัฏฐิวัน สวนตาลหนุ่ม อยู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระนครราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารกษัตริย์ผู้ครองพระนครและแคว้นมคธ เข้าเฝ้าพร้อมด้วยข้าราชบริพารจำนวนมาก ทรงสดับพระธรรมเทศนา ได้ธรรมจักษุ ประกาศพระองค์เป็นอุบาสกและถวายพระเวฬุวัน ซึ่งเป็นป่าไผ่สวนที่ประพาสพักผ่อนของพระเจ้าพิมพิสาร อยู่ไม่ใกล้ไม่ไกล จากพระนครราชคฤห์ นครหลวงของแคว้นมคธ เป็นที่ร่มรื่นเงียบสงบ มีหนทางไปมาสะดวก พระเจ้าพิมพิสารถวายเป็นสังฆาราม นับเป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนา ณ ที่นี้ พระพุทธเจ้าทรงประทับจำพรรษา ที่ ๒-๓-๔ เป็นลำดับการแห่งการประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่นในชมพูทวีป พระบรมศาสดาพร้อมด้วยพระอรหันตสาวกทรงทุ่มเทจนพระพุทธศาสนา

สามารถสถิตตั้งมั่นหยั่งรากลงลึกและแผ่กิ่งก้านสาขาไปสู่ปริมณฑลด้านกว้างในชมพูทวีป

ในลำดับกาลนี้พระบรมศาสดาได้ทรงตั้งตำแหน่งคู่แห่งอัครสาวกคือ พระสารีบุตรเถระ เป็นอัครสาวกเบื้องขวา พระมหาโมคคัลลานเถระ เป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย พระพุทธเจ้าทรงเสด็จไปสู่นครกบิลพัสดุ์ เป็นครั้งแรกภายหลังจากตรัสรู้ อนาถบิณฑิกเศรษฐีแห่งนครสาวัตถีประกาศตนเป็นอุบาสก และเริ่มต้นสร้างพระเชตวันมหาวิหารเพื่อถวายแด่พระบรมศาสดา

พรรษาที่ ๕ : *ณ ป่ามหาวัน นครเวสาลี*

ในพรรษานี้ พระพุทธเจ้าทรงจำพรรษาที่กูฏาคาร ณ ป่ามหาวัน นครเวสาลี (ไพศาลี) ในกาลนี้พระองค์ทรงเสด็จจากกูฏาคารไปโปรดพระพุทธบิดา ที่กรุงกบิลพัสดุ์ และโปรดพระญาติทั้งฝ่ายศากยวงศ์และโกลิยวงศ์ ที่วิวาทเรื่องแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณีเพื่อการเกษตรกรรม โดยประทับที่นิโครธารามอันเป็นพระอารามที่พระญาติทรงสร้างถวายอยู่ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระน้านางของพระพุทธเจ้าได้เข้าเฝ้าทูลอนุญาตให้สตรีละเรือนออกบวชในพระธรรมวินัย พระบรมศาสดาตรัสห้ามถึง ๓ ครั้ง

ต่อมาพระพุทธเจ้าเสด็จออกจากกรุงกบิลพัสดุ์กลับไปประทับจำพรรษาที่กูฏาคาร ป่ามหาวัน นครเวสาลี ครั้งนี้พระนางมหาปชาบดีโคตมี ถึงกับปลงผมนุ่งผ้ากาสาวะเอง ออก

เดินทางพร้อมด้วยเจ้าหญิงศากยะ ๕๐๐ องค์มายังป่ามหาวัน ณ ที่นี้ พระบรมศาสดาทรงอนุญาตให้มีภิกษุณีสงฆ์ขึ้นเป็นครั้งแรก โดยประทานอนุญาตให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีบวชเป็นภิกษุณีด้วยวิธีรับครุธรรม ๘ ประการ ส่วนเจ้าหญิงศากยะที่ตามมาทั้งหมด พระพุทธเจ้าตรัสอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อุปสมบทให้

พรรษาที่ ๖ : *ณ มกุฏบรรพต*

ในพรรษานี้ พระพุทธเจ้าทรงประทับจำพรรษาที่มกุฏบรรพต (สันนิษฐานว่า ภูเขานี้อยู่ในแคว้นมคธหรือแคว้นโกศล หรือบริเวณใกล้เคียง) แต่ในปฐมสมโพธิกถาระบุว่า "เสด็จไปสถิตบนมกุฏบรรพต ทรงทรมานหมู่อสูร เทพยดา และมนุษย์ ให้ละพยศแล้วให้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

ในพรรษาที่ ๖ นี้ พระพุทธเจ้าทรงเสด็จไปแสดงยมกปาฏิหาริย์ที่นครสาวัตถี คือ การแสดงน้ำคู่กับไฟ เพื่อสยบพวกเดียรถีย์นักบวชนอกพุทธศาสนา ในที่สุดแห่งยมกปาฏิหาริย์ธรรมาภิสมัยได้มีแก่พุทธบริษัทเพราะได้เห็นและได้ฟังธรรมเทศนาเป็นอเนก

พรรษาที่ ๗ : *ณ ดาวดึงส์เทวโลก*

เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงยมกปาฏิหาริย์เสร็จสิ้นแล้ว พระบรมศาสดาเสด็จขึ้นเทวพิภพชั้นดาวดึงส์ทันที โดยทรงยกพระบาทขวาขึ้นจากจงกรมแก้วก้าวขึ้นเหยียบยอดภูเขายุคันธร แล้วยกพระบาทซ้ายก้าวขึ้นเหยียบยอดเขาสิเนรุ ทรงประทับนั่ง

บนปัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ภายใต้ร่มไม้ปาริชาต ท้าวสักกะเทวราชจอมภพผู้ปกครองดาวดึงส์เทวโลกสวรรค์ชั้นที่ ๒ ป่าสวรรค์ ๖ ชั้น เสด็จขึ้นสู่ดุสิตเทวพิภพสวรรค์ชั้นที่ ๔ เข้าเฝ้าพระมหามายาเทพเจ้าผู้เป็นพระพุทธมารดา ทูลอัญเชิญให้เสด็จไปเฝ้าพระบรมศาสดาตามพุทธประสงค์

พระพุทธเจ้า ทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธมารดาตลอดสามเดือน เทพยดาในโลกธาตุที่มาประชุมฟังธรรมอยู่ที่นั้นบรรลุมรรคผลสุดที่จะประมาณ ส่วนพระมหามายาเทพเจ้าผู้เป็นพระพุทธมารดา ได้ทรงบรรลุพระโสดาปัตติผลสมพระประสงค์ของพระบรมศาสดา

พรรษาที่ ๘ : *ณ เภสกลาวัน ใกล้เมืองสุงสุมารคีรี*

เมื่อพระพุทธเจ้า ทรงเปิดโลกเสด็จลีลาลงจากดาวดึงส์สวรรค์ในท่ามกลางเทพยดาและพรหมเป็นอันมาก มหาชนทั้งหลายต่างแซ่ซ้องสาธุการเสียงสนั่นหวั่นไหว พระบรมศาสดาทรงเสด็จดำเนินสู่ป่าไม้สีเสียด ใกล้เมืองสุงสุมารคีรี แคว้นภัคคะ ทรงประทับจำพรรษาที่ ๘ ณ ป่าไม้สีเสียดเภสกลาวัน

ในกาลนั้นมีสองสามีภรรยาคฤหบดีชาวเมืองสุงสุมารคีรี มีนามว่านกุลบิดา และนกุลมารดา เข้าเฝ้าพร้อมกับชาวเมืองคนอื่น ๆ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดทั้งสองสามีภรรยาได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน ท่านนกุลบิดาได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นเอตทัคคะในบรรดาอุบาสกผู้สนิทสนมคุ้นเคย

ส่วนท่านนกุลมารดาก็เป็นเอตทัคคะในบรรดาอุบาสิกาผู้สนิทสนมคุ้นเคย

พรรษาที่ ๙ : *ณ วัดโฆสิตาราม เมืองโกสัมพี*

ในพรรษาที่ ๙ นี้ พระพุทธเจ้าทรงประทับจำพรรษาที่วัดโฆษิตาราม ซึ่งเป็นวัดสำคัญในกรุงโกสัมพี นครหลวงของแคว้นวังสะ พระบรมศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดประชากรให้ตั้งอยู่ในมรรคผลเป็นพุทธมามกะ ปฏิญาณตนตั้งอยู่ในพระรัตนตรัยเป็นจำนวนมาก

แต่ในกาลนั้น ภิกษุสงฆ์ในเมืองโกสัมพีเกิดแตกแยกกัน แม้พระพุทธเจ้าประทานโอวาทแล้ว ก็ยังดื้อดึงตกลงกันไม่ได้ จนถึงกับแบ่งแยกกันทำอุโบสถ ฝ่ายหนึ่งทำอุโบสถทำสังฆกรรมภายในสีมา แต่อีกฝ่ายหนึ่งออกไปทำอุโบสถทำสังฆกรรมภายนอกสีมา ภิกษุสงฆ์ได้เกิดการแตกแยกกันขั้นนี้เรียกว่า “สังฆเภท”

พรรษาที่ ๑๐ : *ณ ราวป่ารักขิตวัน ตำบลปาริเลยยกะ*

พระพุทธเจ้าทรงปลีกพระองค์จากหมู่สงฆ์ผู้แตกแยกสร้างความวุ่นวายด้วยเหตุสังฆเภท พระบรมศาสดาเสด็จจากวัดโฆษิตาราม ในกรุงโกสัมพี เสด็จไปยังแดนบ้านแห่งหนึ่งชื่อว่า “ปาริเลยยกะ” อยู่ใกล้กรุงโกสัมพี พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าประทับ ณ ร่มไม้ภัทรสาลพฤกษ์ ในป่ารักขิตวัน ตำบลปาริเลยยกะ ทรงประทับจำพรรษาที่ ๑๐ ด้วยความสงบสุข โดยมีพญาช้าง

ปาริเลยยกะคอยบำรุงดูแลพิทักษ์และรับใช้พระบรมศาสดาอย่างใกล้ชิด

พรรษาที่ ๑๑ : *ณ ทักขิณาคีรี หมู่บ้านพราหมณ์เอกนาลา*

ในพรรษาที่ ๑๑ พระพุทธเจ้าทรงประทับจำพรรษา ณ ทักขิณาคีรี หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อว่า เอกนาลา

พรรษาที่ ๑๒ : *ณ เมืองเวรัญชา*

ในพรรษาที่ ๑๒ นี้ พระพุทธเจ้าทรงเสด็จจำพรรษาที่ ปุจิมัณฑมูล ณ ควงไม้สะเดา ที่นเฬรุยักษ์สิงสถิต อยู่ใกล้เมือง เวรัญชา จากนั้นเสด็จออกจากเมืองเวรัญชา จาริกผ่านเมือง โสเรยยะ ผ่านเมืองท่าปยาคะ เสด็จออกจากเมืองโสเรยยะ ผ่านเมืองท่าปยาคะ เสด็จข้ามแม่น้ำคงคาที่ท่าเมืองปยาคะ แล้วเสด็จไปยังเมืองพาราณสี จากนั้นเสด็จจาริกไปนครเวสาลี เข้าประทับที่กูฏิบัติสำหรับพระภิกษุเป็นประถม กำหนดเป็น ปฐมบัญญัติจัดเข้าในอุเทศแห่งพระปาติโมกข์ในพระพุทธศาสนา

พรรษาที่ ๑๓ : *ณ จาลิยบรรพต*

ในพรรษาที่ ๑๓ นี้ พระพุทธเจ้าทรงประทับจำพรรษา ที่จาลิยบรรพต

พรรษาที่ ๑๔ : *ณ พระเชตวันมหาวิหาร นครสาวัตถี*

ในพรรษานี้ พระพุทธเจ้าทรงประทับที่พระเชตวัน มหาวิหารเป็นพรรษาแรก มหาวิหารแห่งนี้อนาถบิณฑิกเศรษฐี

ผู้เป็นมหาอุบาสกคนสำคัญสร้างถวาย เป็นมหาวิหารที่ใหญ่โตยังความสะดวกและความสงบได้ยิ่งกว่าวิหารใดในชมพูทวีป พระพุทธเจ้าทรงประทับจำพรรษาอยู่ ณ มหาวิหารแห่งนี้ถึง ๑๙ ฤดูฝน พระธรรมส่วนใหญ่แสดงที่มหาวิหารแห่งนี้

พรรษาที่ ๑๕ : *ณ นิโครธาราม นครกบิลพัสดุ์*

ในพรรษาที่ ๑๕ นี้ พระพุทธเจ้าทรงประทับจำพรรษาที่นิโครธาราม อารามที่พระญาติสร้างถวาย อยู่ใกล้นครกบิลพัสดุ์ เมืองหลวงของแคว้นสักกะหรือศากยะ ที่ได้ชื่อว่า "กบิลพัสดุ์" เพราะเดิมเป็นที่อยู่ของกบิลดาบส ซึ่งเดิมอยู่ในดงไม้สักกะหิมพานต์ประเทศ พระราชบุตรและพระราชบุตรี ของพระเจ้าโอกกากราชพากันไปสร้างพระนครใหม่ในที่อยู่ของกบิลดาบส จึงขนานนามว่า "กบิลพัสดุ์" แปลว่า ที่อยู่หรือที่ดินของกบิลดาบส

พรรษาที่ ๑๖ : *ณ อัคคาฬวเจดีย์วิหาร เมืองอาฬวี*

ในพรรษาที่ ๑๖ นี้ พระพุทธเจ้าเสด็จมายังเมืองอาฬวี ทรงแสดงพุทธอิทธานุภาพปราบฤทธิ์เดชของอาฬวกยักษ์ ทรงพยากรณ์แก้ปัญหาที่อาฬวกยักษ์ทูลถาม ทำให้อาฬวกยักษ์เกิดปัญญาเห็นแจ้งในธรรม สิ้นความโหดร้าย ตั้งอยู่ในภูมิโสดาปัตติผล มอบตนลงเป็นทาสพระรัตนตรัย ตั้งมั่นอยู่ในอริยธรรม ทรงช่วยให้ประชากรชาวเมืองอาฬวี ตั้งอยู่ในกัลยาณธรรมให้เป็นสมาบัติ ปลุกให้เกิดความเมตตาปรานีกันทั่วหน้า

พรรษาที่ ๑๗ : *ณ พระเวฬุวันวิหาร พระนครราชคฤห์*

ในพรรษาที่ ๑๗ นี้ พระพุทธเจ้าเสด็จกลับไปประทับจำพรรษา ณ พระเวฬุวันวิหาร พระนครราชคฤห์ อันเป็นสังฆารามแห่งแรกในพระพุทธศาสนาอีกครั้งหนึ่ง

พรรษาที่ ๑๘-๑๙ : *ณ จาลิยบรรพต*

ในพรรษาที่ ๑๘ และพรรษาที่ ๑๙ นี้ พระพุทธเจ้าทรงเสด็จกลับไปประทับจำพรรษา ณ จาลิยบรรพต ซึ่งพระบรมศาสดาเคยประทับจำพรรษามาแล้วในพรรษาที่ ๑๓

พรรษาที่ ๒๐ : *ณ พระเวฬุวันวิหาร พระนครราชคฤห์*

ในพรรษานี้ พระพุทธเจ้าทรงเสด็จกลับมาประทับจำพรรษา ณ สังฆารามแห่งแรกนี้ เป็นการประทับจำพรรษาสุดท้ายของพระพุทธเจ้า ณ พระเวฬุวันวิหาร พระบรมศาสดาทรงโปรดองคุลิมาลโจรให้กลับใจได้ขอบวช และต่อมาก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ในลำดับกาลพรรษานี้ พระอานนท์ได้รับหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐากประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้า

พรรษาที่ ๒๑ - พรรษาที่ ๔๔ : *ณ พระเชตวันและบุพพาราม นครสาวัตถี*

นับจากพรรษาที่ ๒๑ ถึงพรรษาที่ ๔๔ พระพุทธเจ้าทรงประทับจำพรรษา ณ พระนครสาวัตถี เป็นระยะเวลานานที่สุด พระบรมศาสดาทรงประทับจำพรรษา ณ พระเชตวันมหาวิหาร

๑๙ ฤดูฝน (ในพรรษาที่ ๑๔ ทรงประทับจำพรรษาที่พระเชตวันมาแล้ว ๑ พรรษา) อีก ๖ ฤดูฝนเปลี่ยนไปประทับ ณ วิหารบุพพาราม ที่นางวิสาขา มิคารมารดามหาอุบาสิกาคนสำคัญสร้างถวาย อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับมหาเชตวัน โดยประทับสลับไปมา แต่มีคำอธิบายอีกนัยหนึ่งว่า เวลากลางวันประทับ ณ วิหารแห่งหนึ่ง และกลางคืนเสด็จไปแสดงธรรม ณ วิหารอีกแห่งหนึ่ง เป็นสถานที่ประทับอันนับเนื่องด้วยชีวิตการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้าตลอด ๒๔ ฤดูฝน

พรรษาที่ ๔๕ : *ณ เวฬุวคาม ใกล้นครเวสาลี*

ในพรรษาสุดท้ายนี้ พระพุทธเจ้าทรงประทับจำพรรษาอยู่ที่ตำบลเวฬุวคาม ใกล้นครเวสาลี แคว้นวัชชี พระพุทธเจ้าทรงทำนิมิตโอภาสแก่พระอานนท์เป็นครั้งสุดท้าย และทรงปลงอายุสังขาร ในวันเพ็ญ เดือน ๓ ณ ปาวาลเจดีย์ ว่าพระตถาคตจักปรินิพพานแต่นี้ไปอีก ๓ เดือน

ในกาลต่อมา พระบรมศาสดาทรงพาพระภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป เสด็จไปในนครเวสาลี เสด็จประทับอยู่ที่กูฏาคารในป่ามหาวัน ทรงพระกรุณาประทานพระธรรมเทศนาโปรดมวลกษัตริย์ลิจฉวีทั้งหลาย จากนั้นทรงพาพระภิกษุสงฆ์เสด็จออกจากพระนคร เสด็จประทับยืนอยู่หน้าเมืองเวสาลี เยื้องพระกายผินพระพักตร์มาทอดพระเนตรเมืองเวสาลีประหนึ่งว่า ทรงอาลัยเมืองเวสาลีเป็นที่สุด พร้อมกับรับสั่งกับพระอานนท์ผู้ซึ่งเป็นพระอุปัฏฐากประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้าความว่า

"อานนท์ การเห็นเมืองเวสาลีของตถาคตครั้งนี้เป็นปัจฉิมทัศนา" คือเป็นการเห็นครั้งสุดท้ายแล้วพระบรมศาสดาเสด็จกลับไปประทับยังกูฏาคารในป่ามหาวัน

สถานที่เสด็จประทับยืนทอดพระเนตรพระนครโดยพระอาการที่แปลกจากเดิม พร้อมทั้งรับสั่งเป็นนิมิตเช่นนั้นเป็นเจดีย์สถานอันสำคัญเรียกว่า "นาคาวโลกเจดีย์" นาคาวโลกคือการเหลียวมองอย่างพญาช้าง มองอย่างช้างเหลียวหลัง คือเหลียวดูโดยหันกายกลับมาทั้งหมด ซึ่งเป็นอาการที่พระพุทธเจ้าทรงทำเป็นครั้งแรกและครั้งเดียว

ในลำดับกาลต่อมา พระบรมศาสดาทรงเสด็จพาพระภิกษุสงฆ์ออกจากกูฏาคาร เสด็จไปยังบ้านภัณฑุคาม บ้านหัตถีคาม บ้านอัมพคาม บ้านชัมพุคาม และโภคนครโดยลำดับภายหลังจากแสดงธรรมโปรดพุทธบริษัทชาวเมืองโภคนครแล้วพระพุทธเจ้าทรงเสด็จไปยังเมืองปาวานคร เสด็จเข้าประทับพำนักอยู่ที่อัมพวันสวนมะม่วงของนายจุนทกัมมารบุตรซึ่งอยู่ใกล้เมืองปาวานั้น

ครั้นนายจุนทะได้ทราบข่าว รีบเข้าเฝ้าพระบรมศาสดาฟังพระธรรมเทศนาโปรด นายจุนทะได้กราบทูลนิมนต์พระพุทธเจ้ากับทั้งพระภิกษุสงฆ์ให้เข้าไปรับอาหารบิณฑบาตยังนิเวศน์ของตนครั้นรุ่งเช้าเมื่อได้เสด็จไปยังนิเวศน์ของนายจุนทะ พระพุทธเจ้าทรงตรัสแก่นายจุนทะว่า สุกรมัททวะซึ่งท่านตกแต่งไว้นั้น จง

อังศาสเฉพาะคถาคตผู้เดียว ที่เหลือนั้นให้ขุดหลุมฝังเสีย และจงอังคาสภิกษุสงฆ์ทั้งหลายด้วยอาหารอย่างอื่น ๆ เถิด

ครั้นกลับสู่อัมพวัน พระบรมศาสดาทรงประชวรด้วยพระโรคโลหิตปักขัณฑิกาพาธ คือโรคท้องร่วงเป็นโลหิต มีพระกำลังล้าลง เกิดทุกขเวทนามาก ทรงตรัสสั่งพระอานนท์ว่า "อานนท์ มาเราจะไปเมืองกุสินารา" พระอานนท์รับพระบัญชาแล้ว จึงรีบแจ้งให้พระสงฆ์ทั้งหลายเตรียมตามเสด็จไว้พร้อม

ระหว่างทางที่เสด็จไปยังนครกุสินารา พระพุทธเจ้าทรงกระหายน้ำ ตรัสเรียกพระอานนท์ไปตักน้ำในแม่น้ำสายเล็กมีน้ำน้อยและกองเกวียน ๕๐๐ เล่ม เพิ่งผ่านข้ามไป ครั้นพระอานนท์ไปตัก น้ำที่ขุ่นข้นได้กลับกลายเป็นน้ำใสสะอาดปราศจากมลทิน ครั้งนี้นับเป็นครั้งแรกที่พระบรมศาสดาทรงขอน้ำเสวยในขณะเดินทางยังไม่ถึงที่พัก

พระพุทธเจ้าทรงเสด็จพระพุทธดำเนินผ่านข้ามแม่น้ำกกุธานที พระอานนท์ทูลเชิญให้เสวยและสรงชำระพระกายที่ตรากตรำมาในระยะทาง แล้วเสด็จขึ้นมาประทับยังร่มไม้และเสด็จบรรทม ลำดับต่อมาพระบรมศาสดาทรงเสด็จพระพุทธดำเนินต่อพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ทรงเสด็จดำเนินข้ามแม่น้ำหิรัญวดี อันเป็นแม่น้ำสายสุดท้ายที่พระพุทธเจ้าเสด็จข้าม มุ่งสู่สาลวโนทยานของมัลลกษัตริย์ที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ

ในกาลนั้น เป็นเวลาใกล้ค่ำของวันเพ็ญ เดือน ๖ พระพุทธเจ้าทรงมีพระชนมายุครบ ๘๐ พรรษา พระบรมศาสดาทรงรับสั่งให้พระอานนท์ปูลาดที่บรรทมระหว่างต้นสาละใหญ่ ๒ ต้น ทรงเอนพระวรกายลง โดยหันพระเศียรไปทางทิศเหนือ ประทับไสยาสน์ แบบสีหไสยาเป็นอนุฏฐานไสยา คือการนอนครั้งสุดท้ายไม่แปรเปลี่ยนจนกระทั่งสังขารดับ

ครั้งนั้น ต้นสาละทั้งคู่พลันผลิดอกออกบานเต็มต้น ร่วงหล่นลงมายังพระพุทธสรีระบูชาพระตถาคตเจ้าเป็นอัศจรรย์ แม้ดอกมณฑาในเมืองสวรรค์ตลอดจนทิพยสุคนธชาติก็ตกลงมาจากอากาศ ยังเทพเจ้าทั้งหลายให้ประโคมดนตรีทิพย์บันลือลั่นเป็นมหานฤนาท บูชาพระตถาคตในอวสานกาล

ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าได้ประทานโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายว่า *"อานนท์ บางทีพวกเธออาจจะคิดว่า 'ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา' ข้อนี้พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลายหลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย*

อานนท์ เมื่อเราล่วงลับไป ภิกษุไม่ควรเรียกกันและกันด้วยวาทะว่า "อาวุโส"[๑] เหมือนดังที่เรียกกันตอนนี้ ภิกษุผู้แก่กว่า

---

[๑] อาวุโส แปลว่า ผู้มีอายุ เดิมใช้เป็นคำเรียกกันเป็นสามัญ คือ ภิกษุผู้แก่กว่าใช้เรียกภิกษุผู้อ่อนกว่า หรือภิกษุผู้อ่อนกว่าใช้เรียกภิกษุผู้แก่กว่าก็ได้.

พึงเรียกภิกษุผู้อ่อนกว่าโดยชื่อหรือตระกูล โดยวาทะว่า "อาวุโส" ก็ได้ ภิกษุผู้อ่อนกว่าพึงเรียกภิกษุผู้แก่กว่าว่า "ภันเต" หรือ "อายัสมา" ก็ได้ อานนท์ เมื่อเราล่วงลับไป ถ้าสงฆ์ปรารถนาจะถอนสิกขาบทเล็กน้อย[๙] เสียบ้างก็ถอนได้..."[๑๐]

ลำดับต่อมา พระบรมศาสดาได้ประทานปัจฉิมโอวาทความว่า *"ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนท่านทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงบำเพ็ญไตรสิกขาคือ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้บริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาทเถิด"*

---

[๙] สิกขาบทเล็กน้อย พระสังคีติกาจารย์ในที่ประชุมสังคายนาครั้งแรกมีความเห็นต่างกันเป็น ๕ พวก คือ พวกที่ ๑ เห็นว่า นอกจากปาราชิก ๔ สิกขาบทอื่นจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย, พวกที่ ๒ เห็นว่า นอกจากปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนิยต ๒ สิกขาบทอื่นจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย, พวกที่ ๓ เห็นว่า นอกจากปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนิยต ๒ นิสสัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐ สิกขาบทอื่นจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย, พวกที่ ๔ เห็นว่า นอกจากปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนิยต ๒ นิสสัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐ ปาจิตตีย์ ๙๒ สิกขาบทอื่นจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย, พวกที่ ๕ เห็นว่า นอกจากปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนิยต ๒ นิสสัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐ ปาจิตตีย์ ๙๒ ปาฏิเทสนียะ ๔ สิกขาบทอื่นจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย, ในบรรดาความเห็นเหล่านี้ ไม่มีความเห็นใดได้รับการยอมรับเป็นเอกฉันท์ ฉะนั้น ที่ประชุมจึงมีมติ ไม่ให้ถอน.

[๑๐] ที.มหา. (ไทย) ๑๐/๒๑๗/๑๖๔-๑๖๕.

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสพระโอวาท ประทานเป็นวาระสุดท้ายเพียงเท่านี้แล้วก็หยุด มิได้ตรัสอะไรอีกเลย ทรงทำปรินิพพานบริกรรมด้วยอนุปุพพวิหารสมาบัติทั้ง ๙ โดยอนุโลมลำดับ จนกระทั่งทรงเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติที่ ๙ จากนั้น ทรงเข้าเนวสัญญานาสัญญายตนะ ออกจากเนวสัญญานาสัญญายตนะ ถอยออกจากสมาบัตินั้น โดยปฏิโลมเป็นลำดับจนถึงปฐมฌาน ออกจากปฐมฌาน และทรงเข้าทุติยฌาน อีกวาระหนึ่ง ออกจากทุติยฌานแล้วทรงเข้าตติยฌาน ออกจากตติยฌานแล้วทรงเข้าจตุตถฌาน

เมื่อออกจากจตุตถฌานแล้ว พระพุทธเจ้าก็เสด็จปรินิพพาน ณ ปัจฉิมยามแห่งราตรีวิสาขปุรณมี เพ็ญเดือน ๖ มหามงคลสมัย ครั้นพระบรมศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้ว ก็บังเกิดมหัศจรรย์แผ่นดินไหวสั่น กลองทิพย์บันลือลั่นกึกก้องสัททสำเนียงเสียงสนั่นในอากาศเป็นมหาโกลาหลในปัจฉิมกาล ดอกไม้ทิพย์มณฑารพ ดอกไม้ในเมืองสวรรค์ ตกโปรยปรายละลิ่วลงมาจากฟากฟ้า ดาดาษทั่วนครกุสินารา พร้อมกับขณะเวลาปรินิพพานของสมเด็จพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นพระโลกนาถ[๑๑]

---

[๑๑] http://www.dhammathai.org/buddha/g54.php. (๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๕)

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า พระพุทธองค์มีความเกี่ยวข้องกับป่าไม้ทั้งก่อนจะตรัสรู้และหลังจากตรัสรู้ ก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้ ป่าไม้มีความสำคัญกับพระองค์ในฐานะเป็นที่พักอาศัยเพื่อบำเพ็ญเพียร ความสงบ ร่มรื่นของแมกไม้ ความสงัดของป่าใหญ่ที่ปราศจากการรบกวนของผู้คน มีผลต่อการแสวงหาความวิเวก ทั้งกายวิเวก จิตตวิเวก และอุปธิวิเวก ร่มเงาแห่งต้นหว้าเป็นสถานที่แรกที่ให้ความสงบแก่พระองค์ สถานที่ที่มีความสำคัญอีกที่หนึ่ง คือ อุรุเวลาเสนานิคม สถานที่แห่งนี้เต็มไปด้วยต้นไม้น้อยใหญ่ ร่มรื่นไปด้วยไม้ดอกไม้ผล ปราศจากการรบกวนของผู้คน พระองค์จึงเริ่มบำเพ็ญเพียร ณ สถานที่แห่งนี้ และผลก็เป็นดังที่ทรงพระดำริไว้ทุกประการ

หลังจากตรัสรู้แล้ว ป่าไม้มีความสำคัญต่อพระองค์ในฐานะเป็นที่พักอาศัยเพื่อบำเพ็ญพุทธกิจ จะเห็นว่าในการประกาศพระพุทธศาสนา พระองค์จะให้ความสำคัญกับป่าไม้ตลอดปัจจัย ๔ อันเป็นเครื่องอาศัยของบรรพชิต สิ่งที่ขาดไม่ได้คือการอยู่โคนไม้ วัดอันเป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุก็ต้องมีสภาพเป็นป่าที่อยู่ใกล้บ้าน เหตุผลที่ต้องอาศัยอยู่ป่าก็เพราะหวังความสงัดวิเวก เหตุผลที่ต้องเป็นป่าใกล้บ้าน ก็เพราะจะได้อาศัยหมู่บ้านเป็นที่เที่ยวภิกขาจารบิณฑบาต จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญกับป่าไม้ ทั้งในฐานะเป็นที่อยู่อาศัย เป็นที่บำเพ็ญสมณธรรม เป็นสถานที่ก่อเกิดของปัจจัย ๔ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ และเป็นสิ่ง

แวดล้อมที่ต้องล่อเลี้ยงชีวิต เนื่องจากป่าเป็นที่ให้อากาศบริสุทธิ์ เป็นแหล่งต้นน้ำ เป็นที่อาศัยของสัตว์นานาชนิด

ชาวพุทธทั่วโลกเห็นความสำคัญของป่าดังกล่าวมานี้ จึงนิยมสร้างวัดให้มีลักษณะเป็นป่าไม้ ทั้งนี้เพื่อเป็นการดำเนินรอยตามแนวทางที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ปฏิบัติไว้ และเป็นการจัดให้มีเสนาสนะสัปปายะแก่พระภิกษุในพระพุทธศาสนา ให้มีสถานที่อันสงบ สงัด เหมาะที่จะใช้เป็นที่บำเพ็ญสมณธรรม อันเป็นหน้าที่หลักในฐานะสาวกของพระพุทธเจ้า

❑❑❑

พระครูสุนทรวรวัฒน์ (อุดร วรธมฺโม น.ธ.เอก)
เจ้าคณะตำบลบ้านนา เจ้าอาวาสวัดหนองจระเข้

สวนป่าวัดหนองจระเข้

สุกฺโขปิ จนฺทนตรุ น ชหาติ คนฺธํ
นาโค คโต รณมุเข น ชหาติ ลีฬํ
ยนฺตาคโต มธุรสํ น ชหาติ อุจฺฉุ
ทุกฺโขปิ ปณฺฑิตชโน น ชหาติ ธมฺมํ.

ไม้จันทน์แม้แห้งยังไม่ทิ้งกลิ่นหอม ช้างแม้เข้าสู่สนามรบยังไม่ทิ้งกิริยาเยื้องกรายสง่างาม อ้อยแม้อยู่ในเครื่องหีบยังไม่ทิ้งรสหวาน บัณฑิตแม้ตกทุกข์ได้ยากก็ไม่ละทิ้งธรรม.

จันทน์แห้งกลิ่นห่อนได้ ตรธาร
อ้อยหีบบ่หายหวาน โอชอ้อย
ช้างเข้าศึกเสื่อมสาร ยกย่อง งามนา
บัณฑิตแม้ทุกข์ร้อย เท่าหรือลืมธรรม.

โลกนิติ.
คาถาที่ ๔๕.

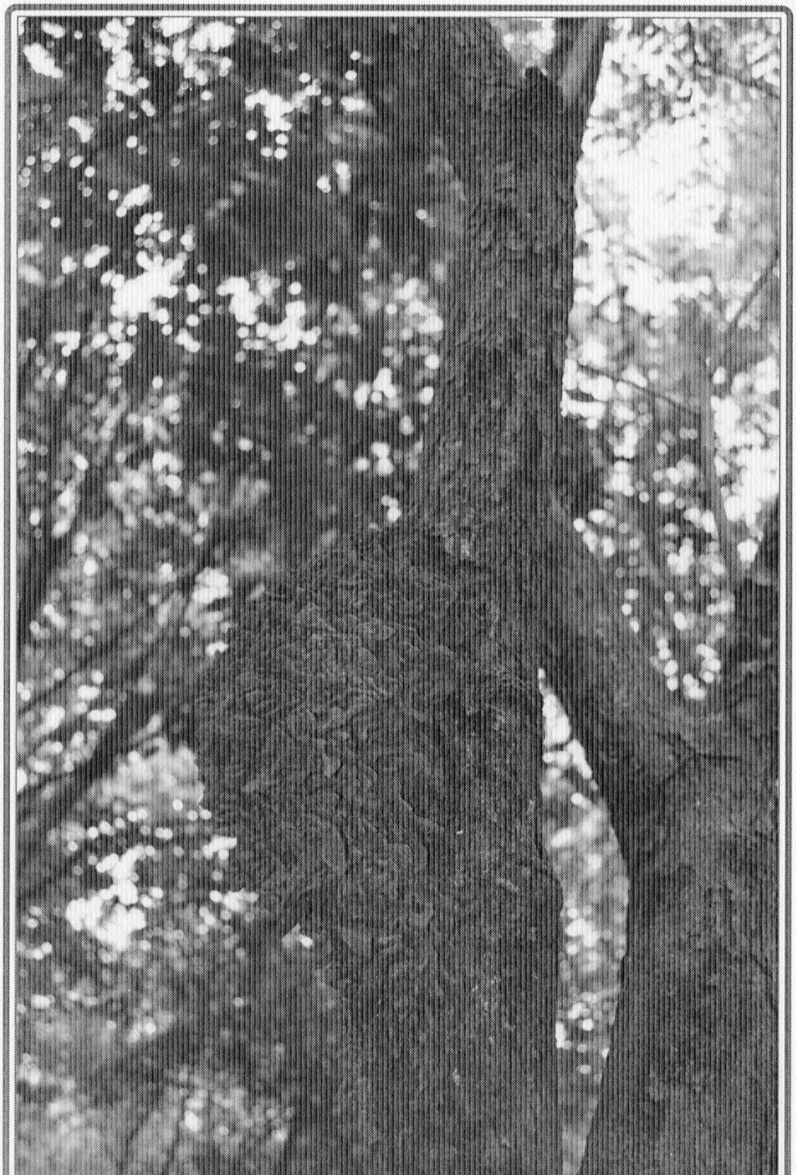

บทที่ ๒

ลักษณะของวัดในสมัยพุทธกาล

ในระยะแรกที่พระพุทธองค์ออกประกาศศาสนา ยังไม่มีการสร้างวัดเหมือนในปัจจุบันนี้ แม้จะมีนักบวชนอกศาสนาอาศัยอยู่รวมกันเป็นอารามหรืออาศรมอยู่ก่อนหน้านั้นแล้ว แต่พระภิกษุก็ไม่ได้ถือปฏิบัติอย่างนั้น พวกพระภิกษุเมื่อบวชแล้วจึงต้องละทิ้งบ้านเรือนมาพักอาศัยในที่ต่าง ๆ เช่น ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง สถานที่เหล่านี้บางแห่งมีเจ้าของ บางแห่งไม่มีเจ้าของ ส่งผลให้พระภิกษุต้องพักอยู่กันอย่างกระจัดกระจาย ทำให้ได้รับความลำบากและดูไม่น่าศรัทธา ต่อมาจึงมีคนสร้างวัดถวาย ในการสร้างวัดถวายนี้ก็นิยมให้มีสภาพแวดล้อมคล้ายกับป่าไม้ที่พระภิกษุเคยอาศัยอยู่ในตอนแรก เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนจะได้กล่าวถึงลักษณะของวัดในพระพุทธศาสนาที่สำคัญ ๆ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. ความหมายของคำว่า "วัด"

คำว่า "วัด" โดยทั่วไปเป็นที่รู้กันว่า หมายถึง สถานที่อันเป็นที่พักอาศัยอยู่ของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา คำนี้เป็นคำภาษาไทย มีผู้รู้ให้ความหมายของคำว่าวัดนี้ในอีกหลายความหมาย สรุปได้ดังต่อไปนี้

วัด หมายถึง เขตกำหนด คือกำหนดเขตให้พระภิกษุอยู่หรือเขตทำสังฆกรรม ซึ่งตรงกับคำเรียกรวม ๆ ว่า วัดวาอาราม

วัด หมายถึง สถานที่บำเพ็ญพรต (พ้องกับคำว่า วต หรือ วัตร)

วัด หมายถึง สถานที่ที่พระภิกษุอยู่จำพรรษาตลอดฤดูฝน (พ้องกับคำว่า วัสสะ)

วัด หมายถึง สถานที่สำหรับปฏิบัติเพื่อหลุดพ้นจากวัฏสงสาร (พ้องกับคำว่า วัฏฏะ)

วัด หมายถึง สถานที่วัด คือเปรียบเทียบความเสื่อมความเจริญ ความมั่งมีและความยากจนแร้นแค้น เช่น หากจะดูว่าคนหมู่บ้านนั้น ๆ ยากจนหรือมั่งมี ก็ให้ไปดูที่วัดของแต่ละหมู่บ้าน

วัด หมายถึง สถานที่วัดจิตวัดใจของชาวพุทธ คือหากประชาชนคนใดมาทำบุญรักษาศีลที่วัดบ่อย ก็เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าคนนั้นเป็นคนมีศีลธรรม ชอบทำบุญสุนทรทาน

แต่ถึงแม้จะมีผู้ให้ความหมายของวัดมากมาย แต่โดยความเข้าใจของคนนั้น วัดก็จะรู้กันในฐานะเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุอยู่นั่นเอง

วัดในพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลนั้น มีลักษณะเป็นวัดป่า ดังจะเห็นได้จากชื่อวัดที่สร้างในสมัยพุทธกาลจะมีคำว่า วน อาราม หรือ วิหารต่อท้าย

คำว่า "วน" แปลว่า "ป่า, ป่าไม้, ดง, สวน" ป่าในความหมายนี้หมายถึงสถานที่อันเป็นที่รวมอยู่ของต้นไม้, หรือพฤกษชาติ ตลอดจนสัตว์ เป็นป่าที่อาจจะมีมนุษย์อาศัยอยู่ หรือป่าใกล้เมือง บางทีก็เป็นอุทยาน เป็นสวนป่า เช่น เวฬุวันก็เป็นอุทยานหลวงของพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อยกถวายในพระพุทธศาสนาก็เลยกลายมาเป็นอาราม เรียกชื่อว่า เวฬุวนาราม

อีกคำหนึ่งคำว่า "อรัญญ" คำนี้ใช้ในความหมายว่าเปล่าเปลี่ยว ห่างไกล หรือความเป็นป่าที่ตั้งอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้าน เป็นป่าที่ไม่มีคนอาศัยอยู่

อย่างไรก็ตาม คำว่า "อรัญญะ" นี้มีลักษณะร่วมกับคำว่า "วนะ" โดยเป็นป่า เป็นดงไม้ เป็นแดนของชีวิตที่เป็นธรรมชาติ แต่มักสงบสงัดกว่า ห่างไกลจากเสียงผู้คน วังเวงไร้ศัพท์สำเนียง หรือแม้แต่เสียงสัตว์ป่า ให้บรรยากาศที่เหมาะแก่การฝึกจิตเจริญภาวนา จึงมีพระภิกษุนิยมออกไปอยู่ในป่าแบบอรัญญะนี้ไม่น้อย เรียกได้ว่าเป็นพัฒนาการด้านหนึ่งในการฝึกฝนเจริญไตรสิกขา ทำให้มีพระอยู่ป่า (อารัญญิกะ) มี

เสนาสนะป่า (อารัญญิกเสนาสนะ) ตลอดจนมีการถือธุดงค์ข้ออยู่ป่าเป็นวัตร (อารัญญิกังคะ)[๑]

นอกจากนี้ คำว่าวัด ยังรู้กันในความหมายคำอื่นอีก ๓ คำ คือ

(๑) **"อาราม"** โดยพยัญชนะแปลว่า *"เป็นที่มารื่นรมย์"* โดยอรรถแปลว่า "สวน" คำนี้มีใช้ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล สมัยนั้นผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนานิยมถวายสวนของตนเองเป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุ เช่น พระเจ้าพิมพิสารถวายสวนไผ่เป็นวัดชื่อ เวฬุวนาราม อนาถบิณฑิกซื้อสวนของเจ้าเชตสร้างเป็นวัดชื่อ เชตวนาราม

(๒) **"อาวาส"** โดยพยัญชนะแปลว่า *"ที่อยู่"* ซึ่งเป็นความหมายที่กว้างในคัมภีร์พระพุทธศาสนา หากใช้กับพระภิกษุจะระบุไว้อย่างชัดเจน ในที่บางแห่งใช้ในความหมายเดียวกับเรือน (ฆร)

(๓) **"วิหาร"** โดยพยัญชนะก็แปลว่า *"ที่อยู่"* เหมือนกับอาวาส แต่ในพระวินัยบางแห่งหมายถึงสิ่งปลูกสร้างเป็นหลังและสังเกตในที่ทั่วไปดูเหมือนเป็นสิ่งก่อสร้างด้วยอิฐ ปูน คือเป็นพวกตึก แต่เพราะวิหารส่วนมากใช้ในความหมายว่าเป็นที่อยู่ของภิกษุจึงเรียกว่า วิหาร ไปด้วย

---

[๑] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ตอบ ดร.มาร์ติน : พุทธวินัยถึงภิกษุณี,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สามลดา, ๒๕๕๓), หน้า ๘๖-๘๗.

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีคำเรียกวัดในพระพุทธศาสนาหลายคำ แต่ก็พบว่าในที่ต่าง ๆ บางครั้งก็ใช้ปน ๆ กัน ไม่ได้แยกอย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น วัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา ก็เรียกหลายคำ เช่น วัดเวฬุวัน วัดเวฬุวนาราม หรือวัดเวฬุวันมหาวิหาร

ที่อยู่ของนักบวชนอกพระพุทธศาสนา หากเป็นปริพาชก เรียกว่า อาราม เช่นเดียวกัน คำที่พบบ่อยคือ ปริพาชการาม หลายเมืองสร้างปริพาชการามใกล้กับวัดในพระพุทธศาสนาแล้วอาศัยโคจรคามแห่งเดียวกัน อารามของปริพาชกคนสำคัญ เช่น อารามของสุปิยปริพาชก ตั้งเรียงรายอยู่รอบกรุงราชคฤห์[๒] ระหว่างประตูด้านใต้ของวัดเวฬุวันกับกรุงราชคฤห์ก็มีอารามของปริพาชกตั้งอยู่[๓] ใกล้ๆ กับวัดพระเชตวัน ก็มีอารามปริพาชกตั้งอยู่ระหว่างทางเข้าเมืองหลวง[๔] ชาวบ้านบางคนถวายอาหารบิณฑบาตทั้งแก่ภิกษุและนักบวชในลัทธิภายนอก บรรยากาศที่มีการอยู่ร่วมกันอย่างปรองดองนี้เป็นสิ่งน่าศึกษาอย่างยิ่ง

แต่หากเป็นนักบวชพวกดาบส ฤาษีหรือชฎิล ที่อยู่จะเรียกว่า อาศรม (อสฺสมะ) หรือ อาศรมบท (อัสสมปทะ)[๕] นิยมสร้างในป่าเขาห่างไกลผู้คน เป็นสถานที่สงบจากอันตรายคือสิ่ง

---

[๒] ที.สี.อ. ๑๑/๑/๑/๑๓๗.

[๓] สํ.นิ.อ. (ไทย) ๒๖/๒/๑๓๘.

[๔] ม.มู.อ. (ไทย) ๑๘/๑/๒/๑๒๖.

[๕] ขุ.จริยา.อ. (ไทย) ๗๔/๙/๓/๑๙๐.

ที่จะเบียดเบียนทางกายและจิตโดยรอบด้าน[๖] เป็นที่พักในป่า (อรัญวาส) สงบเงียบปราศจากเสียงรบกวน เป็นที่ไม่มีความดิ้นรนคือความกระวนกระวายแก่ผู้เข้าไปพักอาศัย มักประกอบด้วยที่พักกลางคืน ที่พักกลางวัน กุฎี และปะรำเป็นต้น[๗] บางอาศรมอาจมีดาบสอยู่เพียงตนเดียว บางอาศรมอาจมีดาบสอยู่รวมกันจำนวนมาก สร้างที่อยู่ครอบคลุมบริเวณกว้าง ๑๕ โยชน์ ยาว ๓๐ โยชน์[๘] อาศรมที่ไม่กว้างใหญ่นักมักจะมีรั้วล้อมด้วย[๙]

๒. ประวัติความเป็นมาของวัดในสมัยพุทธกาล

หลังจากพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว ทรงเสด็จจาริกไปยังคามนิคมต่าง ๆ เพื่อบำเพ็ญพุทธกิจ ส่งผลให้มีคนหันมานับถือพระพุทธศาสนาจำนวนมากบางคนประกาศตนเป็นอุบาสกอุบาสิกานับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต บางคนที่มีศรัทธามากก็จะยอมสละความสะดวกสบายและความผูกพันทางโลกออกบวชเป็นภิกษุภิกษุณี บุคคลกลุ่มนี้ถือเป็นผู้ยอมสละชีวิตเพื่อดำเนินรอยตามพระพุทธเจ้าอย่างจริงจัง ในระยะแรกที่มีคนออกบวชตามพระพุทธเจ้านั้น ภิกษุที่บวชก็จะพักอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ที่พอหลบแดดหลบฝนได้ ยังไม่มีการกำหนดสถานที่อยู่เป็น

---

[๖] ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๑/๘/๒/๒๕-๒๖.

[๗] ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๐/๘/๑/๔๓๖-๔๓๗.

[๘] ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๓/๒/๑๗๒.

[๙] ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๑/๘/๒/๘๑-๘๒.

หลักแหล่ง ในกาลต่อมาเพื่อให้เกิดความเรียบร้อยของหมู่ภิกษุ จึงทรงอนุญาตเสนาสนะเพื่อให้ภิกษุได้พักอาศัย ในช่วงที่เริ่มมีปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยนั้น มีกุลบุตรผู้มีศรัทธาออกบวชในพระพุทธศาสนาแล้วจำนวนมากพอสมควร ได้แก่ ภิกษุปัญจวัคคีย์ พระยสะพร้อมสหาย ภิกษุภัททวัคคีย์ ๓๐ รูป และภิกษุปุราณชฎิล ๑,๐๐๓ รูป

๒.๑ วัดเวฬุวัน

"เวฬุวัน" แปลว่า "สวนไผ่" เป็นอุทยานหลวงของพระเจ้าพิมพิสาร ใช้เป็นที่ให้เหยื่อกระแต ตั้งอยู่ใกล้ชิดเชิงเขาเวภาระ ซึ่งเป็นหนึ่งในภูเขาสำคัญ ๕ ลูกอันประกอบด้วย ภูเขาคิชฌกูฏ ภูเขาการกูฏ ภูเขาเวปุลละ ภูเขาเวภาระและภูเขาอิสิคิลิ[๑๐] วัดแห่งนี้สร้างขึ้นประมาณพรรษาที่ ๒ หลังจากตรัสรู้ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ตำบลคยาสีสะ ตามพระอัธยาศัย ได้เสด็จจาริกไปทางกรุงราชคฤห์พร้อมด้วยภิกษุหมู่ใหญ่ ๑,๐๐๓ รูป ล้วนเคยเป็นชฎิลทั้งนั้น เสด็จจาริกไปตามลำดับ จนถึงกรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ ณ ต้นไทรต้นหนึ่งชื่อว่าสุประดิษฐเจดีย์ในสวนตาลหนุ่มเขตกรุงราชคฤห์

---

๑๐ กรุงราชคฤห์เรียกว่า เบญจคีรีนคร คิริพชนคร เพราะเป็นเมืองที่ล้อมรอบด้วยภูเขา ๕ ลูก.

พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงสดับข่าวว่า พระพุทธองค์เสด็จออกผนวชจากศากยตระกูลและได้เสด็จถึงกรุงราชคฤห์ พระองค์จึงพาพราหมณ์คฤหบดีชาวมคธ ๑๒ นหุต เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฝ่ายพราหมณ์คฤหบดีชาวมคธเหล่านั้นบางพวกถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่สมควร บางพวกก็ได้สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคพอเป็นที่บันเทิงใจพอเป็นที่ระลึกถึงกันและกัน แล้วนั่ง ณ ที่สมควร บางพวกก็ประคองอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคประทับ แล้วนั่ง ณ ที่สมควร บางพวกก็ประกาศนามและโคตรในสำนักพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่สมควร บางพวกก็นั่งนิ่ง ณ ที่สมควร

ขณะนั้น พราหมณ์คฤหบดีชาวมคธเหล่านั้นได้มีความคิดดังนี้ว่า *"พระมหาสมณะประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักพระอุรุเวลกัสสปะ หรือพระอุรุเวลกัสสปะประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักพระมหาสมณะหนอ"* พระผู้มีพระภาคทรงทราบความรำพึงในใจของพราหมณ์คฤหบดีชาวมคธเหล่านั้นด้วยพระทัย จึงตรัสสอบถามถึงการปฏิบัติของพระอุรุเวลกัสสปะ ท่านพระอุรุเวลกัสสปะลุกขึ้นจากอาสนะห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ซบศีรษะแทบพระบาทพระผู้มีพระภาค กราบทูลว่า *"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก"* ขณะนั้น พราหมณ์คฤหบดีชาวมคธเหล่านั้นก็ทราบว่า "พระอุรุเวลกัสสปะประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักพระมหาสมณะ" พระผู้มีพระภาคทรงทราบความ

รำพึงในใจของพราหมณ์คฤหบดีชาวมคธเหล่านั้นด้วยพระทัย จึงได้ตรัสอนุปุพพิกถาโปรด

เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบว่า พวกเขามีจิตอ่อน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบานผ่องใส จึงทรงประกาศสามุกกังสิกธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค พราหมณ์คฤหบดีชาวมคธซึ่งมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นประมุขจึงได้บรรลุธรรม ณ ที่นั่งนั้น พราหมณ์คฤหบดีอีก ๑ นหุต ได้แสดงตนเป็นอุบาสก

ขณะนั้น พระเจ้าพิมพิสารบรรลุธรรมแล้ว ทูลพระผู้มีพระภาคว่า *"เมื่อก่อนหม่อมฉันยังเป็นพระกุมาร ได้มีความปรารถนา ๕ ประการ พระพุทธเจ้าข้า บัดนี้ความปรารถนาเหล่านั้นของหม่อมฉันสำเร็จแล้ว คือ ไฉนหนอ พสกนิกรพึงอภิเษกเราในราชสมบัติ ขอพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพึงเสด็จมาสู่แว่นแคว้นของหม่อมฉันนั้น ขอหม่อมฉันพึงเข้าไปนั่งใกล้พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ขอพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นพึงแสดงธรรมแก่หม่อมฉัน และขอหม่อมฉันพึงรู้ทั่วถึงธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น*

จากนั้นพระองค์ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิตว่า *คนมีตาดีจักเห็นรูป พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันนี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งพระธรรม และพระภิกษุเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำหม่อมฉันว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต และ*

ขอพระผู้มีพระภาคพร้อมกับภิกษุสงฆ์ทรงรับคำอาราธนาของหม่อมฉันเพื่อเจริญกุศลในวันพรุ่งนี้เถิด พระพุทธเจ้าข้า" พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์โดยดุษณีภาพแล้ว

ครั้นพระเจ้าพิมพิสารทรงทราบว่า พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์แล้วจึงเสด็จลุกขึ้นจากที่ประทับ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค ทรงทำประทักษิณแล้วเสด็จกลับ ผ่านราตรีนั้นไปรับสั่งให้ตระเตรียมของเคี้ยวของฉันอันประณีตไว้แล้วให้เจ้าพนักงานไปกราบทูลภัตตกาล ครั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงอันตรวาสกแล้วถือบาตรและจีวรเสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้เสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าพิมพิสาร ครั้นถึงแล้วจึงประทับนั่งบนอาสนะที่เขาจัดถวายพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ขณะนั้น พระเจ้าพิมพิสาร ทรงนำของเคี้ยวของฉันอันประณีตประเคนภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขด้วยพระองค์เอง กระทั่งพระผู้มีพระภาคเสวยเสร็จแล้วทรงห้ามภัตตาหารแล้ว ละพระหัตถ์จากบาตร จึงประทับนั่ง ณ ที่สมควร ท้าวเธอทรงดำริว่า *"พระผู้มีพระภาคควรประทับที่ไหนหนอ ที่แห่งใดอยู่ไม่ไกลและไม่ใกล้จากหมู่บ้านนักคมนาคมสะดวก ผู้ประสงค์พึงเข้าเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่านกลางคืนสงัด เสียงไม่อึกทึก เว้นจากคนสัญจรไปมา เป็นที่กระทำกรรมลับของหมู่มนุษย์ ควรแก่การหลีกเร้น"*[๑๑] จึงมี

---

[๑๑] วิ.มหา. (ไทย) ๔/๕๙/๗๑.

พระราชดำริที่จะถวายอุทยานเวฬุวันแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เนื่องจากเป็นสถานที่มีคุณสมบัติตามที่ต้องการ ทรงจับพระสุวรรณภิงคารหลั่งน้ำน้อมถวายแด่พระผู้มีพระภาคด้วยพระราชดำรัสว่า "หม่อมฉันขอถวายอุทยานเวฬุวันนั้นแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พระพุทธเจ้าข้า" พระผู้มีพระภาคทรงรับอารามแล้ว ทรงชี้แจงให้พระเจ้าพิมพิสารเห็นชัด ชวนให้อยากรับไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชะโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถา แล้วเสด็จลุกขึ้นจากที่ประทับเสด็จกลับ ต่อมาพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมีกถาเพราะเรื่องนั้นเป็นต้นเหตุ รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอาราม"[๑๒]

มีข้อสังเกตว่า วัดเวฬุวันที่กล่าวถึงนี้ ในตอนที่ถวายก็เป็นแต่เพียงอารามหรือสวนหลวง ไม่ปรากฏว่ามีวิหารคืออาคารที่อยู่อาศัย ซึ่งสร้างถวายโดยเฉพาะ ในกาลต่อมามีคนศรัทธาอยากสร้างเสนาสนะถวายสงฆ์ จึงอนุญาตให้สร้างในโอกาสต่อมา

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคยังไม่ได้ทรงบัญญัติ (ยังไม่ทรงอนุญาต) เสนาสนะแก่ภิกษุทั้งหลาย และภิกษุเหล่านั้นอยู่ในที่นั้น ๆ คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง เวลาเช้าตรู่ ภิกษุ

---

[๑๒] วิ.มหา. (ไทย) ๔/๕๙/๗๒.

เหล่านั้นเดินออกมาจากที่นั้น ๆ คือ จากป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง ทอดสายตาลงต่ำ มีการก้าวไป การถอยหลัง การมองดู การเหลียวดู การคู้แขน การเหยียดแขนน่าเลื่อมใส เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอิริยาบถ

ครั้งนั้น เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ไปสวนแต่เช้าตรู่ ได้แลเห็นภิกษุเหล่านั้นเดินออกจากที่นั้น ๆ คือ จากป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง ทอดสายตาลงต่ำ มีการก้าวไป การถอยหลัง การมองดู การเหลียวดู การคู้แขน การเหยียดแขน น่าเลื่อมใส เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอิริยาบถ ครั้นเห็นแล้ว เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์นั้นก็มีจิตเลื่อมใส

ลำดับนั้น เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ได้เข้าไปหาภิกษุเหล่านั้น ครั้นแล้วจึงได้กล่าวกับภิกษุเหล่านั้นดังนี้ว่า *"ถ้ากระผมจะให้สร้างวิหาร พระคุณเจ้าจะอยู่ในวิหารของกระผมหรือ"*

ภิกษุทั้งหลายตอบว่า *"คฤหบดี พระผู้มีพระภาคยังไม่ได้ทรงอนุญาตวิหาร"*

เศรษฐีกล่าวว่า *"ถ้าเช่นนั้น พระคุณเจ้าจงทูลถามพระผู้มีพระภาคแล้วแจ้งให้กระผมทราบ"*

ภิกษุเหล่านั้นรับคำของเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นแล้ว ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า *"เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ต้องการจะสร้างวิหารถวายข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะพึงปฏิบัติอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า"*

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมีกถาแล้วรับสั่งกับภิกษุว่า ทรงอนุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิด คือ

(๑) วิหาร เป็นกุฎีมีหลังคา มีปีกสองข้างอย่างปกติ

(๒) อัฑฒโยค ได้แก่ โรงหรือร้านที่มุงแต่เพียงซีกเดียว

(๓) ปราสาท คือ เรือนชั้น เรือนที่นำมาซึ่งความสุขจิต อันมีความงดงาม

(๔) หัมมิยะ ได้แก่ เรือนมีหลังคาที่มีลานพระจันทร์ส่องถึง คือเรือนหลังคาตัด

(๕) คูหา ได้แก่ ถ้ำแห่งภูเขา[๑๓]

ต่อมา ภิกษุเหล่านั้นเข้าไปหาเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวกับเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ดังนี้ว่า *“ท่านคฤหบดี พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตวิหารแล้ว บัดนี้ท่านกำหนดกาลอันควรเถิด”*

ลำดับนั้น เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ให้สร้างวิหาร ๖๐ หลัง โดยใช้เวลาแค่เพียงวันเดียว ครั้นให้สร้างเสร็จแล้วจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นถึงแล้ว ได้ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ผู้นั่ง ณ ที่สมควรได้ กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า *“ขอพระผู้มีพระภาคกับภิกษุสงฆ์จงรับนิมนต์ฉันภัตตาหารของข้าพระพุทธเจ้า เพื่อเจริญกุศลในวันพรุ่งนี้เถิด พระพุทธเจ้าข้า”*

---

[๑๓] วิ.จู. (ไทย) ๗/๒๙๔/๙๐.

พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์โดยดุษณีภาพ ครั้งนั้นเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ทราบว่า พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์แล้ว จึงลุกจากอาสนะถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค กระทำประทักษิณแล้วทูลลาจากไป

ครั้นผ่านราตรีนั้นไป เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ให้จัดเตรียมของเคี้ยวของฉันอันประณีต แล้วให้คนไปกราบทูลภัตกาลพระผู้มีพระภาคว่า *“ถึงเวลาแล้ว พระพุทธเจ้าข้า ภัตตาหารเสร็จแล้ว”*

เวลาเช้าตรู่ พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จไปนิเวศน์ของเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปูถวายพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ได้นำของเคี้ยวและของฉันอันประณีตประเคนภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานด้วยตนเอง กระทั่งพระผู้มีพระภาคเสวยเสร็จแล้ว ทรงห้ามภัตตาหารแล้วละพระหัตถ์จากบาตร จึงนั่งเฝ้าอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลดังนี้ว่า *“ข้าพระพุทธเจ้า ต้องการบุญ ต้องการสวรรค์จึงให้สร้างวิหาร ๖๐ หลังนี้ไว้ ข้าพระพุทธเจ้าจะปฏิบัติในวิหารเหล่านี้อย่างไรเล่า พระพุทธเจ้าข้า”*

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า *“คฤหบดี ถ้าเช่นนั้น ท่านจงถวายวิหารเหล่านั้นแก่สงฆ์ ในทิศทั้ง ๔ ผู้มาแล้วและยังไม่มา”*

เศรษฐีทูลรับพระพุทธดำรัสแล้วได้จัดถวายวิหาร ๖๐ หลังแก่สงฆ์จากทิศทั้ง ๔

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงอนุโมทนาเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ด้วยพระคาถาเหล่านี้ว่า

วิหารย่อมป้องกันความหนาวร้อนและสัตว์ร้าย
นอกจากนั้น ยังป้องกันงู ยุงและฝนในคราวหนาวเย็น
นอกจากนั้น ยังป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น
การถวายวิหารแก่สงฆ์ เพื่อหลีกเร้นอยู่ เพื่อความสุข
เพื่อเพ่งพินิจ และเพื่อเห็นแจ้ง

พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ
เพราะฉะนั้น ผู้ฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ของตน
พึงสร้างวิหารอันรื่นรมย์ถวายภิกษุผู้พหูสูตให้อยู่ในที่นี้เถิด
อีกประการหนึ่ง ผู้เป็นบัณฑิตมีจิตเลื่อมใสในภิกษุพหูสูต
ผู้ปฏิบัติตรง พึงถวายข้าว น้ำ ผ้า
และเสนาสนะอันควรแก่ท่านเหล่านั้น
ท่านเหล่านั้นย่อมแสดงธรรมอันเป็นเหตุบรรเทาสรรพทุกข์แก่เขา
ซึ่งเมื่อเขารู้ทั่วถึงแล้วจะเป็นผู้ไม่มีอาสวะปรินิพพานได้ในชาตินี้[๑๔]

ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงอนุโมทนาเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ด้วยพระคาถาเหล่านี้เสร็จแล้ว ทรงลุกจากอาสนะเสด็จกลับ เมื่อมีพุทธานุญาตในเรื่องเสนาสนะต่าง ๆ แล้ว ก็มีพุทธานุญาตเกี่ยวกับสิ่งของเครื่องใช้และสิ่งก่อสร้างประกอบต่าง ๆ ติดตามมา

---

[๑๔] วิ.จู. (ไทย) ๗/๒๙๕/๙๑-๙๒.

เช่น พุทธานุญาตให้มีเตียง ตั่ง ม้านั่ง ฟูก หมอน หอฉัน ท่อระบายน้ำ โรงไฟ

อย่างไรก็ตาม เราสามารถทราบสภาพแวดล้อมของเวฬุวันได้จากคำพรรณนาความร่มรื่นสวยงามของวัดเวฬุวันได้จากคำพรรณนาของพระเขมาเถรี ดังความตอนหนึ่งว่า

...เมื่อหม่อมฉันเจริญวัยเป็นสาว
มีรูปร่างและผิวพรรณงดงาม
พระราชบิดาก็โปรดประทานหม่อมฉันแก่พระเจ้าพิมพิสาร

หม่อมฉันเป็นที่โปรดปรานของพระราชสวามีนั้น
ยินดีแต่ในการบำรุงรูปโฉม
ไม่เอื้อเฟื้ออย่างมากด้วยคิดว่า
พระพุทธเจ้ามีปกติกล่าวโทษของรูป

ครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสารทรงโปรดให้นักขับ
ขับร้องเพลงพรรณนาพระเวฬุวันเจาะจงหม่อมฉัน
เพื่ออนุเคราะห์หม่อมฉันให้มีความรู้สึก

หม่อมฉันสำคัญว่าพระเวฬุวัน
ซึ่งเป็นที่ประทับของพระสุคต
เป็นสถานที่น่ารื่นรมย์ ผู้ใดยังมิได้เห็น
ผู้นั้นก็จัดว่ายังไม่ได้เห็นสวนนันทวัน

พระเวฬุวันซึ่งเป็นสถานที่น่าเพลิดเพลินยินดีของนรชน
ผู้ใดได้เห็นแล้ว ผู้นั้นเหมือนได้เห็นสวนนันทวัน
ซึ่งเป็นสถานที่เพลิดเพลินของท้าวอัมรินทราธิราช

ท้าวสักกเทวราชและเทพทั้งหลายละสวนนันทวันแล้ว
ลงมาที่พื้นปฐพี เห็นพระเวฬุวันที่น่ารื่นรมย์แล้ว
ก็อัศจรรย์ใจ มิรู้เบื่อ

พระเวฬุวันเกิดขึ้นเพราะบุญของพระราชา
อันบุญญานุภาพแห่งพระพุทธเจ้าประดับแล้ว
ใครเล่าจะประมวลคุณแห่งพระเวฬุวันมากล่าวให้หมดสิ้นได้

ครั้งนั้น หม่อมฉันได้ฟังความสำเร็จแห่งสมบัติ
ของพระเวฬุวัน ที่เสนาะโสตไพเราะจับใจหม่อมฉัน
ใคร่จะได้ชมอุทยานนั้นจึงกราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ

ครั้งนั้น พระเจ้าแผ่นดินจึงโปรดส่งหม่อมฉัน
ผู้มุ่งจะชมอุทยานนั้น
ไปพร้อมด้วยบริวารเป็นจำนวนมาก ด้วยพระดำรัสว่า

"พระนางผู้มีโภคะเป็นอันมาก
เชิญไปชมพระเวฬุวันซึ่งเป็นที่สบายตา
ซึ่งเปล่งปลั่งด้วยพระรัศมีของพระสุคต
สว่างไสวด้วยพระสิริตลอดเวลา"

(หม่อมฉันทูลว่า)

"เมื่อใดพระมุนีเสด็จเข้ามาทรงรับบิณฑบาต
ยังกรุงราชคฤห์อันยอดเยี่ยม
เมื่อนั้น หม่อมฉันจะเข้าไปชมพระเวฬุวันมหาวิหาร"

ขณะนั้น พระเวฬุวันมหาวิหาร
มีสวนดอกไม้ที่แย้มบาน มีเสียงหึ่งด้วยหมู่ภมรนานาชนิด

มีเสียงนกดุเหว่าร่ำร้อง ทั้งหมู่นกยูงก็รำแพน

สงัดจากเสียงอย่างอื่น ไม่พลุกพล่าน

ประดับไปด้วยที่จงกรมต่าง ๆ

สะพรั่งไปด้วยแถวแห่งกุฎีและมณฑป

เรียงรายไปด้วยพระโยคีผู้บำเพ็ญเพียร"[๑๕]

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า ลักษณะของวัดเวฬุวันนั้นได้กลายเป็นต้นแบบของวัดในพระพุทธศาสนาแห่งอื่น ๆ ด้วย คือ "ตั้งอยู่ไม่ไกลและไม่ใกล้จากหมู่บ้านนัก คมนาคมสะดวก ผู้ประสงค์พึงเข้าเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงัดเสียงไม่อึกทึก เว้นจากคนสัญจรไปมา เป็นที่กระทำกรรมลับของหมู่มนุษย์ ควรแก่การหลีกเร้น" เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนจะได้นำเสนอวัดที่สร้างขึ้นในสมัยพุทธกาลอื่น ๆ นอกจากวัดเวฬุวันที่กล่าวถึงไปแล้ว เพื่อประกอบการพิจารณา ดังต่อไปนี้

๒.๒ วัดพระเชตวัน

"เชตวัน" แปลว่า ***"สวนของเจ้าเชต"*** เป็นวัดที่ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีซื้อสวนของเจ้าเชต แล้วสร้างวัดถวายพระพุทธศาสนา เป็นวัดที่สร้างขึ้นในปีที่ ๓ แห่งการบำเพ็ญพุทธกิจ อนาถบิณฑิกเศรษฐีผู้เป็นสหายของราชคหเศรษฐีมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงได้สร้างวัดถวายไว้ในพระพุทธศาสนาชื่อวัดพระเชตวัน อนาถบิณฑิกอุบาสก ได้สละ

---

[๑๕] ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๓๒๖-๓๓๘/๔๓๐-๔๓๓๒.

ทรัพย์บำรุงพระพุทธศาสนามากที่สุดนับจำนวนได้ถึง ๕๔ โกฏิ เป็นผู้ใคร่ในการฟังธรรม มีความเคารพรักในพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง และท่านได้บริจาคทานเป็นจำนวนมาก สร้างวัดพระเชตวัน ตอนจะสร้าง ท่านอนาถบิณฑิกอุบาสกซื้อสวนเชตวันด้วยการเอาเงินปูลาดเป็นจำนวน ๑๘ โกฏิ สร้างถาวรวัตถุโดยการสร้างวิหารหลายหลังไว้ในวัดพระเชตวัน สร้างบริเวณ สร้างซุ้มประตู สร้างศาลาหอฉัน สร้างโรงไฟ สร้างกัปปิยกุฎี สร้างวัจจกุฎี สร้างสถานที่จงกรม ศาลาจงกรม ขุดบ่อน้ำ สร้างเรือนไฟ ขุดสระโบกขรณี สร้างมณฑป ทั้งหมดเป็นจำนวน ๑๘ โกฏิ จากนั้นได้นิมนต์พระพุทธเจ้าให้เสด็จมา

เมื่อพระพุทธองค์พร้อมภิกษุสงฆ์เสด็จถึง ท่านอนาถบิณฑิกอุบาสกได้กราบทูลอาราธนานิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์ไปฉันภัตตาหารที่บ้านในวันรุ่งขึ้น และได้มอบถวายวัดพระเชตวัน โดยการจับเต้าทองเทน้ำลงบนฝ่าพระหัตถ์ของพระพุทธองค์ด้วยกล่าวว่า *“ข้าพระพุทธเจ้า ขอถวายวัดพระเชตวันวิหารนี้ แด่ภิกษุสงฆ์ที่อยู่ในทิศทั้ง ๔ ทั้งที่มาแล้วและยังมิได้มา”*

พระพุทธองค์ทรงรับวัดพระเชตวันวิหารแล้วทรงกระทำอนุโมทนาแสดงอานิสงส์การถวายวิหารเป็นคาถาว่า ที่พักย่อมป้องกันความหนาว ความร้อน นอกจากนั้น ยังป้องกันสัตว์ร้ายป้องกันงู ป้องกันยุง และป้องกันฝนในฤดูฝน นอกจากนั้น ยังป้องกันลมแดดอันแรงกล้าที่เกิดขึ้น การถวายวิหารที่พักแก่สงฆ์เพื่อให้อยู่อาศัย เพื่อความสะดวก เพื่อให้ท่านเพ่งพินิจ เพื่อให้

ท่านเห็นแจ้ง พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ ดังนั้น คนฉลาด เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ส่วนตนพึงสร้างวิหารที่พักอันรื่นรมย์ถวายนิมนต์ให้ภิกษุพหูสูตอยู่อาศัยในวิหารนั้นเถิดพึงถวายข้าวน้ำผ้าเสนาสนะแก่ภิกษุพหูสูตเหล่านั้นด้วยจิตอันเลื่อมใสในท่านผู้ปฏิบัติตรง

ท่านอนาถบิณฑิกอุบาสก ได้จัดงานฉลองเป็นเวลา ๙ เดือน ใช้เงินในการฉลองอีกเป็นจำนวน ๑๘ โกฏิ รวมแล้ว ท่านอนาถบิณฑิกอุบาสกใช้เงินในการสร้างวัดพระเชตวัน เป็นจำนวน ๕๔ โกฏิ ตั้งแต่นั้นมา ท่านอนาถบิณฑิกอุบาสกได้ถวายทานเป็นการใหญ่เป็นประจำทุกวัน คือ สลากภัต ๕๐๐ ที่ ปักขิกภัต ๕๐๐ ที่ สลากยาคู ๕๐๐ ที่ ธุวภัต ๕๐๐ ที่ คมิกภัต ๕๐๐ ที่ คิลานภัต ๕๐๐ ที่ คิลานุปัฏฐากภัต ๕๐๐ ที่ และได้ตบแต่งอาสนะไว้ ๕๐๐ อาสนะเป็นประจำ ด้วยเหตุที่ท่านเป็นผู้สละทรัพย์บำรุงพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก

ท่านอนาถบิณฑิกอุบาสกเป็นผู้ศรัทธาอันมั่นคงไม่หวั่นไหว ฝักใฝ่ในการทำบุญให้ทานไม่มีผู้ใดเปรียบเทียบได้ พระพุทธองค์จึงทรงยกย่องท่านในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลายในฝ่ายผู้เป็นทายก สรุปความตามที่ได้กล่าวมา ท่านอนาถบิณฑิกได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นเอตทัคคะด้านถวายทาน เป็นผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลายในฝ่ายผู้เป็นทายก เพราะท่านได้ทุ่มเทเสียสละทุนทรัพย์สร้างอาราม เสนาสนะและภัตตาหารมีประการต่าง ๆ ถวายเป็นทาน ถวายพระภิกษุเป็นประจำสม่ำเสมอมิได้ขาด ทำให้พระภิกษุไม่ลำบากด้วยปัจจัย ๔

มีความมุ่งมั่นในการประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อการบรรลุธรรมและเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ในวัดพระเชตวันนั้น นอกจากจะมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ร่มรื่นและสงบแล้ว ยังมีสถานที่ซึ่งถือว่าก่อให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสแก่ผู้คนที่ได้มายืน สิ่งนั้นเรียกว่า "มหาเคหะ" แปลว่า "เรือนใหญ่" หมายถึงสิ่งก่อสร้างหลังใหญ่ที่มีความสวยงาม มี ๔ หลัง คือ

(๑) "กเรริกุฎี" แปลว่า "กุฎีไม้กุ่ม" มี "กเรริมณฑป" คือ "มณฑปที่สร้างด้วยไม้กุ่ม" ตั้งอยู่ด้านหน้าประตู และไม่ไกลจากกเรริมณฑปนั้นมีศาลานั่งพักหรือหอนั่ง เรียกว่า "กเรริมัณฑลมาฬ" กเรริมณฑปตั้งอยู่ระหว่างศาลานั่งนี้กับพระคันธกุฎี

(๒) "โกสัมพกุฎี" แปลว่า "กุฎีที่มีต้นโกสุมพ์อยู่ทางหน้าประตู"

(๓) "คันธกุฎี" แปลว่า "กุฎีที่ทีกลิ่นหอม" เป็นชื่อเรียกสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ เรียกเต็มว่า พระคันธกุฎี ในพุทธประวัติเล่าว่า สถานที่ประทับของพระพุทธเจ้าทุกแห่งจะมีผู้นำของหอมนานาชนิด ไม่ว่าจะเป็นไม้หอม ดอกไม้หอม เป็นต้น มาบูชาพระพุทธเจ้ามิได้ขาด โดยประดับไว้ภายในที่ประทับบ้าง วางเรียงรายอยู่โดยรอบบ้าง โดยมุ่งบูชาพระพุทธเจ้าด้วยกลิ่นหอม จึงปรากฏว่าหลังวัดที่ประทับจะมีดอกไม้ที่แห้งแล้วถูกนำไปทิ้งไว้เป็นกองใหญ่ด้วยมีจำนวนมาก[๑๖]

---

[๑๖] ขุ.ชา.เตรส. (ไทย) ๖๐/๓/๖๒๖๗.

(๔) "สลฬาคาร"[๑๗] หรือ "สลฬฆระ" แปลว่า "เรือนไม้สน" เรือนหลังนี้เป็นศาลามุงใบไม้ เอาต้นสนสร้าง อีกอย่างหนึ่งที่ได้ชื่ออย่างนี้เพราะอยู่ใกล้ประตูต้นสน[๑๘]

ในมหาเคหะ ๔ หลังนี้ พระเจ้าปเสนทิโกศลสร้างสลาฬคาร ส่วนอาคารอีก ๓ หลังที่เหลือ อนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นผู้สร้างด้วยตนเอง พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า อนาถบิณฑิกอุบาสกเป็นชาวกรุงสาวัตถีแห่งแคว้นโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทรงอนุเคราะห์ท่านอนาถบิณฑิกอุบาสกโดยร่วมสร้างที่พักเรียกว่า สฬลฆระ (เรือนไม้สน) ไว้ในวัดพระเชตวัน[๑๙] ท่านอนาถบิณฑิกอุบาสกเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระเจ้าปเสนทิโกศลมาก เมื่อตอนที่อนาถบิณฑิกอุบาสกสร้างวัดพระเชตวันมหาวิหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว ได้ส่งทูตไปกราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์เสด็จมากรุงสาวัตถี ท่านได้เข้าเฝ้าพระเจ้าปเสนทิโกศล ทูลให้ทรงทราบว่า การที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จมากรุงสาวัตถี เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชาวกรุงสาวัตถี ขอให้พระเจ้าปเสนทิโกศลโปรดส่งพระราชธิดาสุมนาพร้อมหญิงสาวบริวาร ๕๐๐ นางไปรับเสด็จพระพุทธเจ้า ซึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทรงพอพระราชหฤทัย มีรับสั่งให้เจ้าหญิงสุมนาพระราชธิดา

[๑๗] สํ.มหา.อ. (ไทย) ๓๑/๕/๒/๑๙๙.

[๑๘] ที.มหา.อ. (ไทย) ๑๓/๒/๑/๖๙.

[๑๙] ที.ม.อ. (ไทย) ๑๓/๒/๑/๖๙.

ของพระองค์พร้อมหญิงสาว ๕๐๐ นางไปรับเสด็จพระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์

ในวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงสาวัตถี เจ้าหญิงสุมนาพร้อมหญิงสาว ๕๐๐ คนได้ไปรับเสด็จพระพุทธเจ้า เมื่อฟังพระธรรมเทศนาแล้วบรรลุโสดาปัตติผลพร้อมทั้งบริวาร ๕๐๐ นาง รวมกับหญิงอื่น ๕๐๐ คน และอุบาสกอีก ๕๐๐ คนที่ได้บรรลุโสดาปัตติผลในวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จกรุงสาวัตถี รวมทั้งหมดมีถึง ๒,๐๐๐ คน[๒๐]

อนาถบิณฑิกอุบาสกเป็นบุคคลที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องมีบริวารมาก เป็นที่นับถือของชาวกรุงสาวัตถี เป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอบอ้อมอารี ท่านมีความคุ้นเคยกับพระเจ้าปเสนทิโกศล ท่านเองก็เป็นคฤหบดีมีหมู่บ้านเรียกเก็บภาษีที่แคว้นกาสีซึ่งขึ้นกับแคว้นโกศล คงเป็นหมู่บ้านที่ท่านเก็บภาษีเพื่อนำเข้าถวายพระเจ้าปเสนทิโกศล

เมื่อคราวที่นายเขมกะหลานชายของอนาถบิณฑิกอุบาสก กระทำความผิดเรื่องชู้สาว ถูกเจ้าหน้าที่จับตัวส่งพระเจ้าปเสนทิโกศล เพื่อให้ทรงลงโทษ แต่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเห็นแก่อนาถบิณฑิกอุบาสก จึงรับสั่งให้ปล่อยไปถึง ๓ ครั้ง[๒๑]

---

[๒๐] องฺ.ปญฺจก.อ. (ไทย) ๓๖/๓/๖๕-๖๖.

[๒๑] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๑/๒/๔/๒๐๕-๒๐๘.

พระเจ้าปเสนทิโกศลกับอนาถบิณฑิกอุบาสกพร้อมด้วยบุคคลอื่น ๆ เคยร่วมระงับอธิกรณ์กรณีที่ภิกษุณี มารดาของพระกุมารกัสสปะตั้งครรภ์ก่อนบวช ในการปลูกต้นโพธิ์ พระอานนท์ขอให้พระมหาโมคคัลลานะไปนำลูกโพธิ์สุกจากต้นพระศรีมหาโพธิ์มาปลูกที่วัดพระเชตวัน วันที่ปลูกต้นโพธิ์ พระอานนท์ส่งลูกโพธิ์สุกให้พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงปลูก แต่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงมอบให้อนาถบิณฑิกอุบาสกเป็นผู้ปลูก เมื่อต้นโพธิ์งอกงามเจริญเติบโต พระเจ้าปเสนทิโกศลโปรดให้ประดับต้นโพธิ์ ตั้งหม้อเงินหม้อทองใส่น้ำเต็มปักดอกบัว ล้อมรอบต้นโพธิ์ โปรดให้สร้างแท่นด้วยรัตนะ ๗ ประการ โปรดให้โปรยทรายผสมทอง โปรดให้สร้างกำแพงล้อมรอบ โปรดให้สร้างซุ้มประตูด้วยรัตนะ ๗ ประการ

พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่เมืองสาวัตถีนานถึง ๒๕ พรรษา โดยประทับที่วัดพระเชตวัน ๑๙ พรรษา และประทับที่วัดบุพพาราม ๖ พรรษา ๒๐ พรรษาแรก พระพุทธองค์มิได้ประทับอยู่ประจำที่ใดที่หนึ่ง แต่ที่ใดมีความผาสุก ก็ประทับอยู่ที่นั้น แต่นับจากพรรษาที่ ๒๑ - ๔๔ พระองค์ทรงใช้เสนาสนะ ๒ แห่งเป็นประจำ คือ วัดพระเชตวัน และวัดบุพพาราม เพราะ ๒ ตระกูล คือ อนาถบิณฑิกเศรษฐีและนางวิสาขามหาอุบาสิกามีคุณมาก เมื่อเสด็จจาริกไปในฤดูฝน ถึงวันเข้าพรรษาก็ประทับอยู่ที่เสนาสนะ ๒ แห่งนั้น ในขณะประทับอยู่นั้น หากวันใดกลางคืนประทับอยู่ ณ วัดพระเชตวัน รุ่งขึ้นก็จะพาภิกษุสงฆ์เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถีทางประตูทิศใต้ แล้วเสด็จ

ออกทางประตูทิศตะวันออกแล้วพักผ่อนกลางวัน ณ บุพพาราม หากวันใดกลางคืนประทับอยู่ ณ บุพพาราม รุ่งขึ้นก็จะเสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถีทางประตูทิศตะวันออก แล้วเสด็จออกทางประตูทิศใต้แล้วพักผ่อนกลางวัน ณ วัดพระเชตวัน[๒๒]

พระพุทธเจ้าเมื่อประทับอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง ไม่ทรงเว้นพุทธกิจ ๕ ประการ คือ

(๑) ***ปุเรภัตตกิจ*** พุทธกิจภาคเช้า หรือภาคก่อนฉันภัตตาหาร ทรงตื่นจากบรรทมแต่เช้า เสด็จออกบิณฑบาต เสวยแล้ว แสดงธรรมโปรดประชาชนในที่นั้น ๆ แล้วเสด็จกลับพระวิหาร รอให้พระสงฆ์ฉันเสร็จแล้วเสด็จเข้าพระคันธกุฎี

(๒) ***ปัจฉาภัตตกิจ*** พุทธกิจภาคบ่าย หรือหลังภัตตาหาร ระยะที่ ๑ เสด็จออกจากพระคันธกุฎีประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์ พระสงฆ์แยกกันไปปฏิบัติธรรมในที่ต่าง ๆ พระพุทธองค์เสด็จเข้าพระคันธกุฎี อาจบรรทมเล็กน้อย ระยะที่ ๒ ทรงพิจารณาตรวจดูความเป็นไปของชาวโลก ระยะที่ ๓ ประชาชนในถิ่นนั้นมาประชุมในธรรมสภา พระพุทธองค์จะแสดงธรรมโปรด

(๓) ***ปุริมยามกิจ*** พุทธกิจยามที่ ๑ (ของราตรี) หลังจากพุทธกิจภาคกลางวันแล้ว อาจทรงสนานแล้วปลีกพระองค์อยู่เงียบ ๆ พักหนึ่ง จากนั้นภิกษุสงฆ์มาเฝ้า ทูลถามปัญหาบ้าง ขอกรรมฐานบ้าง ขอให้แสดงธรรมบ้าง ทรงใช้เวลาตลอดยามแรกนี้สนองความประสงค์ของพระสงฆ์

---

[๒๒] องฺ.ทุก.อ. (ไทย) ๓๓/๑/๒/๓๖๙.

(๔) ***มัชฌิมยามกิจ*** พุทธกิจในมัชฌิมยาม เมื่อพระสงฆ์แยกย้ายไปแล้ว ทรงใช้เวลาที่สองตอบปัญหาพวกเทพทั้งหลายที่มาเฝ้า

(๕) ***ปัจฉิมยามกิจ*** พุทธกิจในปัจฉิมยาม ทรงแบ่งเป็น ๓ ระยะ คือ ระยะแรกจะเสด็จดำเนินจงกรมเพื่อให้พระวรกายได้ผ่อนคลาย ระยะที่ ๒ เสด็จเข้าพระคันธกุฎีทรงบรรทมสีหไสยาสน์อย่างมีพระสติสัมปชัญญะ ระยะที่ ๓ เสด็จประทับนั่งพิจารณาสอดส่องเลือกสรรว่า ในวันต่อไปมีบุคคลใดที่ควรเสด็จไปโปรดเป็นการพิเศษ เมื่อทรงกำหนดพระทัยแล้วก็จะเสด็จไปโปรดในภาคพุทธกิจที่ ๑ คือ ปุเรภัตตกิจ[๒๓]

เมื่อเป็นเช่นนี้ชาวเมืองสาวัตถีจึงมีโอกาสได้เข้าเฝ้าเพื่อถามปัญหา ฟังธรรมและได้ถวายความอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธเจ้าพร้อมหมู่สงฆ์สาวกมากกว่าผู้คนในเมืองอื่น พระเจ้าปเสนทิโกศลเองก็เป็นพระราชาที่มีโอกาสได้เข้าเฝ้าถามปัญหา ฟังธรรมและได้ถวายความอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธองค์และหมู่สงฆ์มากกว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่น หลายครั้งการบำเพ็ญทานของพระเจ้าปเสนทิโกศลดูจะเอาจริงเอาจังมาก ถึงขั้นเรียกว่าจะไม่ยอมเป็นรองใครเลยก็ว่าได้ กล่าวคือเมื่อพระองค์ทราบว่ามีใครได้ถวายทานแด่พระพุทธเจ้าหรือภิกษุสงฆ์ พระองค์ก็จะทำด้วยและหลายครั้งทรงทำให้ยิ่งกว่าผู้นั้นเสียด้วย ตัวอย่างเช่น กรณี

---

[๒๓] องฺ.ทุก.อ. (ไทย) ๓๓/๑/๒/๓๖๙-๓๗๐.

พราหมณ์จูเฬกสาฏกถวายผ้าสาฏกผืนหนึ่งที่มีเพียงผืนเดียวแก่พระพุทธองค์[๒๔] และกรณีการแข่งขันการถวายทานจนนำไปสู่การถวายอสทิสทาน[๒๕] เป็นต้น

การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาของชาวเมืองสาวัตถีและพระเจ้าปเสนทิโกศลเห็นได้จากเหตุการณ์ดังต่อไปนี้

พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า พระอสีติมหาสาวก ภิกษุณีบริษัท อุบาสกบริษัท อุบาสิกาบริษัท รวมเป็นบริษัท ๔ แวดล้อมพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ตรัสเรียกพระสารีบุตรเถระมารับสั่งว่า สารีบุตร เธอควรจะไปบุพพาราม จงพาบริษัทของเธอไป พระเถระรับพระพุทธดำรัสว่า ดีแล้ว พระพุทธเจ้าข้า แวดล้อมด้วยภิกษุบริวารของตนประมาณ ๕๐๐ รูป ได้ไปยังบุพพาราม พระพุทธองค์ทรงส่งพระอสีติมหาสาวกไปยังบุพพาราม เหมือนกันโดยทำนองนี้แหละ พระองค์เองเสด็จไปวัดพระเชตวันกับพระอานนทเถระองค์เดียวเท่านั้น แม้พระอานนทเถระเมื่อกระทำวัตรแด่พระพุทธองค์แล้วถวายบังคมกราบทูลว่า ข้าพระองค์จะไปบุพพาราม พระเจ้าข้า ตรัสว่าไปเถิดอานนท์ พระอานนทเถระถวายบังคมพระพุทธองค์แล้วได้ไปในบุพพารามนั้นทีเดียว พระพุทธองค์ทรงคอยอยู่ที่วัดพระเชตวันพระองค์เดียวเท่านั้น ก็วันนั้น บริษัท ๔ ประสงค์จะฟังธรรมกถาของพระเถระเท่านั้น

---

[๒๔] ขุ.ธ.อ (ไทย) ๔๒/๑/๒/๓/๔๘.

[๒๕] ที.ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒/๒/๔๖.

แม้พระเจ้าโกศลมหาราชก็แวดล้อมไปด้วยพลนิกายเสด็จไปยังบุพพารามเหมือนกัน ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีมีอุบาสก ๕๐๐ คนเป็นบริวาร ก็ได้ไปเหมือนกัน ฝ่ายมหาอุบาสิกาวิสาขา แวดล้อมไปด้วยหญิง ๑,๐๐๐ คน ได้ไปแล้ว ในกรุงสาวัตถี ซึ่งเป็นที่อยู่ของตระกูลที่องอาจ ๕,๗๐๐,๐๐๐ ตระกูล ชนทั้งหลายนอกจากเด็กเฝ้าบ้าน ต่างพากันถือจุรณของหอมและดอกไม้เป็นต้นไปยังบุพพารามกันทั้งนั้น และมนุษย์ทุกหมู่เหล่า ในที่คาวุตหนึ่ง กึ่งโยชน์และโยชน์หนึ่งในหมู่บ้านที่ประตูเมืองทั้ง ๔ ได้ถือจุรณของหอมและดอกไม้เป็นต้นไปยังบุพพาราม ทั่วทั้งวิหารได้เป็นเหมือนเกลื่อนกลาดไปด้วยดอกไม้ทั้งหลาย[๒๖]

ในเมืองสาวัตถี ภิกษุสองพันรูปจะไปฉันในเรือนของอนาถบิณฑิกเศรษฐีและในเรือนของนางวิสาขามหาอุบาสิกาทุกวัน ชาวเมืองสาวัตถีอื่นประสงค์จะถวายทานต้องได้โอกาสของท่านทั้งสองก่อนแล้วจึงทำได้ แต่ก็ต้องให้ท่านทั้งสองช่วยอำนวยความสะดวกอยู่ดี

เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลทราบว่าพวกคฤหบดีพากันถวายความอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาก็ทรงปฏิบัติเช่นกัน วันหนึ่งทรงทอดพระเนตรเห็นภิกษุหลายพันรูปไปทำภัตกิจในคฤหาสน์ของอนาถบิณฑิกเศรษฐี จูฬอนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขาและนางสุปปวาสา จึงเสด็จไปวิหารนิมนต์พระพุทธองค์พร้อมกับ

---

[๒๖] องฺ.ทุก.อ. (ไทย) ๓๓/๑/๒/๓๗๑-๓๗๒.

ภิกษุพันรูปแล้วถวายทานด้วยพระหัตถ์เองถึง ๗ วัน แล้วถวายบังคมพระพุทธองค์แล้วทูลขอให้พระพุทธองค์เสด็จมารับภิกษาของพระองค์พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นนิตย์ พระพุทธองค์ไม่รับ แต่มอบให้เป็นภาระของพระอานนทเถระ พอถึงวันที่ ๘ ก็ทรงลืม ทำให้ภิกษุอื่น ๆ หลีกไปรับภิกษาที่อื่นหมด คงเหลือแต่พระอานนท์เพียงรูปเดียว พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงไปกราบทูลเรื่องที่เกิดขึ้น พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นเพราะภิกษุสงฆ์ไม่มีความคุ้นเคยกับพระองค์ พระเจ้าปเสนทิโกศลมีพระประสงค์จะสร้างความคุ้นเคยกับภิกษุสงฆ์ จึงพระดำริที่จะขอพระธิดาของเจ้าศากยะมาเป็นชายา เพื่อพระองค์จะได้เป็นพระญาติกับพระพุทธเจ้า หมู่ภิกษุจะได้เกิดความคุ้นเคยเข้ามารับบิณฑบาตในพระราชวัง ต่อมาพระองค์ได้ขอพระนางวาสภขัตติยามาเป็นชายา[๒๗] ข้อนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงพระราชหฤทัยอันมุ่งมั่นของพระองค์เพื่อจะได้ถวายความอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาได้อย่างเต็มที่

นอกจากพระเจ้าปเสนทิโกศลจะถวายความอุปถัมภ์ภิกษุสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเป็นที่ปรากฏโดยทั่วไปแล้ว หลายครั้งที่เกิดมีเรื่องราวมัวมองกับภิกษุหรือภิกษุณีบางรูป ถ้าพระองค์ทราบความเป็นจริงว่า ท่านรูปนั้นไม่ได้ปฏิบัติผิดจริง ทรงตระหนักเห็นว่า หากปล่อยให้ท่านรูปนั้นเป็นอยู่โดยลำพังคงลำบากในการเป็นอยู่ พระองค์ก็จะปวารณาภิกษุนั้นด้วย

---

[๒๗] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑/๒/๒/๑๓-๒๒.

ปัจจัย ๔ เพื่อให้ท่านเป็นอยู่ได้โดยไม่ลำบาก แม้บางครั้งจะถูกประชาชนครหานินทาก็ตาม เช่น กรณีของมหาโจรองคุลีมาลผู้ฆ่ามนุษย์เกือบพันคน แต่ภายหลังได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์[๒๘] กรณีภิกษุชื่อโกณฑธานผู้มีรูปหญิงคอยติดตามข้างหลัง[๒๙] กรณีภิกษุณีผู้เป็นแม่พระกุมารกัสสปะซึ่งตั้งครรภ์ก่อนบวช ซึ่งนอกจากพระองค์เข้าร่วมเป็นสักขีพยานพิสูจน์ข้อกล่าวหาแล้วยังทรงรับลูกชายของนาง คือพระกุมารกัสสปะไปเลี้ยงดูอย่างดีภายในพระราชวัง[๓๐]

อนึ่ง วัดพระเชตวันนี้มีความสำคัญอีกประการหนึ่ง ในฐานะเป็นที่ตั้งแห่งพระคันธกุฎี คัมภีร์อรรถกถาว่า มีสถานที่ ๔ แห่ง ที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ไม่ทรงละ สถานที่ ๔ แห่งนี้จะได้รับความสนใจจากชาวพุทธหลังจากพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว คติเกี่ยวกับสถานที่ ๔ แห่งนี้คล้ายกับสังเวชนียสถาน ๔ ตำบลดังที่กล่าวมาแล้ว สถานที่เหล่านั้น คือ

(๑) โพธิบัลลังก์
(๒) สถานที่ประกาศพระธรรมจักรที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน
(๓) ประตูใกล้สังกัสสนครที่ย่างพระบาทแรกเวลาเสด็จลงจากเทวโลก

---

[๒๘] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๔๗-๓๕๑/๔๒๑-๔๔๒๘.

[๒๙] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑/๒/๓/๗๕-๘๒.

[๓๐] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑/๒/๓/๒๐๓-๒๐๘.

(๔) พระคันธกุฎีในวัดพระเชตวัน วิหารสถานที่เท้าเตียงทั้ง ๔ ตั้งอยู่[๓๑]

๒.๓ วัดราชการาม

ในปฐมโพธิกาล พวกเดียรถีย์เห็นพระศาสดาที่ได้ยศและลาภมาก พากันคิดหาสาเหตุจึงลงความเห็นว่า ที่พระพุทธเจ้าได้ลาภยศมากมายเป็นเพราะวัดพระเชตวัน สร้างอยู่บนแผ่นดินที่สมบูรณ์เป็นเลิศ จึงคิดจะให้สร้างวัดใกล้วัดพระเชตวันบ้าง เดียรถีย์เหล่านั้นจึงชักชวนอุปัฏฐากของตนได้ประมาณแสนคน ได้กหาปณะแล้วได้พาอุปัฏฐากเหล่านั้นไปราชสำนัก กราบทูลความต้องการที่จะสร้างวัดของเดียรถีย์ใกล้วัดพระเชตวัน แล้วได้ถวายสินบนเพื่อไม่ให้พระราชาห้าม หากจะมีพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกมาทัดทานการสร้างอารามใกล้กับวัดพระเชตวัน พระราชารับสินบนแล้วอนุญาตตามที่พวกเดียรถีย์ทูลขอ พวกเดียรถีย์จึงให้พวกอุปัฏฐากของตนขนทัพพสัมภาระมาแล้ว ทำการยกเสาเป็นต้นเปล่งเสียงอึกทึกลือลั่น

พระศาสดาเสด็จออกจากพระคันธกุฎีประทับที่หน้ามุข ได้สดับเสียงของเดียรถีย์เหล่านั้น จึงตรัสถามพระอานนท์จนทราบความจริงทั้งหมดแล้วตรัสว่า พวกเดียรถีย์นี้เป็นศัตรูต่อศาสนา จะทำให้หมู่ภิกษุอยู่ไม่เป็นสุข แล้วรับสั่งให้พระอานนท์ไปทูลพระราชาเพื่อสั่งให้รื้อสิ่งก่อสร้างออกไป

---

[๓๑] ขุ.พุทฺธ.อ (ไทย) ๗๓/๒/๓๐๔.

พระเถระพร้อมด้วยหมู่ภิกษุ ได้ไปยืนที่พระทวารหลวง ราชบุรุษกราบทูลแก่พระราชา แต่ก็มิได้เสด็จออกไป เพราะได้รับสินบนไว้แล้ว พระเถระทั้งหลายจึงไปกราบทูลพระศาสดา พระศาสดาทรงส่งพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะไป พระราชาไม่ได้พระราชทานการเฝ้าแก่พระเถระทั้งสองนั้น พระเถระเหล่านั้นจึงมากราบทูลพระศาสดา วันที่สอง พระพุทธองค์พร้อมหมู่ภิกษุได้เสด็จไปประทับยืนที่ประตูหลวง พระราชาทรงสดับว่าพระศาสดาเสด็จมาแล้ว จึงเสด็จออกไปกราบทูลให้เสด็จเข้านิเวศน์ ให้ประทับนั่งบนสารบัลลังก์ ได้ทรงถวายข้าวต้มและของเคี้ยว พระศาสดาเสวยข้าวต้มและของเคี้ยวแล้ว ทรงดำริจะให้พระราชานั้นยินยอมด้วยเหตุที่เดียว จึงทรงนำเหตุในอดีตมาเล่าให้ฟัง พร้อมรับสั่งว่า มหาบพิตร ขึ้นชื่อว่า การให้พวกบรรพชิตรบกันและกันไม่สมควร ในอดีตชาติพระราชาทรงให้พวกฤาษีรบกันและกันแล้วได้จมมหาสมุทรไปพร้อมกับแว่นแคว้น ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงแสดงเรื่องในอดีตแล้ว พระราชาทรงกำหนดใคร่ครวญกิริยาของพระพุทธองค์แล้วจึงให้พวกเจ้าพนักงานสั่งให้พวกเดียรถีย์ออกไปจากที่ก่อสร้าง ทรงดำริว่า วิหารที่ทรงสร้างเองยังไม่มี ทรงพระดำริจะสร้างวิหารในที่นั้นนั่นแหละ จึงยึดทัพพสัมภาระของเดียรถีย์เหล่านั้นให้สร้างวิหารชื่อว่า "วัดราชการาม" เพราะเป็น "อารามที่พระราชาโปรดให้สร้างขึ้น"[๓๒]

---

[๓๒] สํ.ม.อ. (ไทย) ๓๑/๕/๒/๓๐๗-๓๑๑.

๒.๔ วัดบุพพาราม

วัดบุพพารามเป็นวัดที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งในเมืองสาวัตถี ตามรูปศัพท์คำว่า "ปุพฺพ" แปลว่า "ก่อน, อรุณ, ตะวันออก" "อาราม" แปลว่า "สถานที่ร่มรื่นหรือที่อยู่" ฉะนั้นคำว่า "บุพพาราม" จึงแปลว่า "วัดที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก" ของเมืองสาวัตถี ซึ่งพระองค์เสด็จมาประทับจำพรรษาที่วัดนี้ถึง ๖ พรรษา

ความเป็นมาของการสร้างวัดบุพพารามนั้น มาจากนางวิสาขามีเครื่องประดับอันสูงค่าชื่อ **มหาลดา** วันหนึ่งนางใส่เครื่องประดับนั้นไปวัด ต่อมาเห็นว่าไม่เหมาะสมจึงถอดฝากหญิงรับใช้ไว้ ตอนกลับหญิงรับใช้ได้ลืมเครื่องประดับไว้ที่พระวิหาร พระอานนท์พบเข้าจึงเก็บไว้ให้ เมื่อจะออกจากวัดนางจึงถามหาเครื่องประดับ จึงรู้ว่าลืมไว้ที่วัด เมื่อนางทราบว่าเครื่องประดับนั้นพระภิกษุต้องเก็บไว้ให้ นางจึงคิดถวายให้เป็นสมบัติของสงฆ์ด้วยการให้ช่างมาตีราคา ได้ราคาประเมิน ๙ โกฏิพร้อมกับค่าช่าง ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ นางประกาศขายแต่ก็ไม่มีคนมาซื้อ นางจึงรับซื้อไว้เองแล้วนำเงินทั้งหมดบรรทุกเกวียนไปถวายพระพุทธเจ้าที่วิหาร ขอถวายเป็นกัปปิยะ พระพุทธองค์จึงให้นางนำปัจจัยส่วนนี้ไปสร้างเป็นที่พักของพระภิกษุสงฆ์ด้านทิศปราจีน นางจึงเบิกเงิน ๙ โกฏิไปซื้อที่ดินเพื่อสร้างวัด ในการก่อสร้างพระพุทธองค์ได้มอบหมายให้พระมหาโมคคัลลานะพร้อมภิกษุ ๕๐๐ รูป คอยอำนวยการการก่อสร้าง ใช้เวลาสร้าง ๙ เดือนจึงเสร็จ

การสร้างวิหารในครั้งนี้ นางวิสาขาได้สร้างที่พักเป็นเสนาสนะแบบปราสาท มีห้อง ๑,๐๐๐ ห้อง คือ ชั้นล่าง ๕๐๐ ห้อง ชั้นบน ๕๐๐ ห้อง และได้ทำยอดปราสาทซึ่งบุด้วยทองคำแท่งเพื่อบรรจุน้ำได้ ๖๐ หม้อ เมื่อสร้างปราสาทเสร็จแล้ว นางได้สร้างเรือน ๒ ชั้น ปราสาทหลังเล็ก และศาลายาวอย่างละ ๕๐๐ หลัง แวดล้อมโลหปราสาทนั้น เสร็จแล้วทำการฉลองปราสาท ๔ เดือน สรุปว่า นางวิสาขาบริจาคทรัพย์ในพระพุทธศาสนาทั้งหมด ๒๗ โกฏิ คือ ซื้อพื้นที่สร้างวิหาร ๙ โกฏิ สร้างวิหาร ๙ โกฏิ ฉลองวิหาร ๙ โกฏิ[๓๓]

๒.๕ วัดนิโครธาราม

"นิโครธาราม" แปลว่า "สวนต้นไทร" วัดแห่งนี้ตั้งอยู่เมืองกบิลพัสดุ์ พระพุทธเจ้าอยู่จำพรรษา พรรษาเดียวเท่านั้นในวัดนิโครธมหาวิหารที่พระญาติวงศ์ฝ่ายพระชนนี ๘ หมื่นตระกูล, ฝ่ายพระชนก ๘ หมื่นตระกูล เข้ากันเป็นแสนหกหมื่นตระกูลสร้างถวาย ในคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จกลับไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ครั้งแรก ในตอนสร้างไม่ปรากฏว่ามีลักษณะอย่างไร แต่เข้าใจว่าคงจะมีต้นไทรใหญ่ คงจะมีกิ่งก้านสาขาแผ่ไปโดยรอบ เป็นร่มเงาบังแดดบังฝนได้พอสมควร เหมาะที่จะเป็นที่พักอาศัยสำหรับพระภิกษุจำนวนมาก วัดนิโครธารามแห่งนี้เป็นวัดที่สามที่มีคนสร้างถวายพระพุทธศาสนา คือสร้างหลังวัดเวฬุวัน และวัดพระเชตวัน แต่สร้างก่อนวัดบุพพาราม

---

[๓๓] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑/๒/๒/๗๓-๑๑๐.

๒.๖ วัดชีวกัมพวัน

“ชีวกัมพวัน” แปลว่า “ป่ามะม่วงของหมอชีวก” วัดแห่งนี้เดิมทีเป็นสวนมะม่วงของหมอชีวกโกมารภัจจ์ แพทย์ประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้า ตั้งอยู่ห่างจากเชิงเขาคิชฌกูฏด้านที่พระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นลง พระพุทธเจ้าคงจะเสด็จเที่ยวรับอาหารบิณฑบาตผ่านสวนมะม่วงของหมอชีวกอยู่เสมอ เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าถูกพระเทวทัตดักซุ่มกลิ้งก้อนหินลงจากเขาคิชฌกูฏเพื่อให้ทับพระพุทธองค์ สะเก็ดหินก้อนนั้นได้กระเด็นมากระทบพระบาททำให้เกิดอาการห้อพระโลหิต พระพุทธเจ้าเสด็จต่อไปจนถึงสวนมะม่วง หมอชีวกซึ่งขณะนั้นคงพักอยู่ในสวนมะม่วงได้ทราบข่าวว่า พระพุทธเจ้าบาดแผลห้อพระโลหิตที่พระบาทจึงนิมนต์ให้ทรงพักที่บ้านสวนของตน ตอนเช้าได้ถวายอาหารบิณฑบาตและถวายการพยาบาลจนบาดแผลหายเป็นปกติ ด้วยเหตุที่พระพุทธองค์พักรักษาอาการประชวรอยู่ ๒-๓ วัน หมอชีวกจึงเกิดศรัทธายกสวนมะม่วงถวายเป็นวัดในพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา[๓๔] เป็นที่รู้จักกันว่า วัดชีวกัมพวันแห่งนี้ เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูผู้ทรงรู้สึกผิดที่ได้คบคิดกับพระเทวทัตให้ทำร้ายพระพุทธเจ้าก็ได้เสด็จมาขอขมาโทษต่อพระพุทธเจ้าที่วัดแห่งนี้

---

[๓๔] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑/๒/๒-๓๖๕-๓๖๖.

๒.๗ วัดโฆสิตาราม วัดกุกกุฏาราม และวัดเวริการาม

วัดสามแห่งนี้เป็นวัดที่สำคัญในพระพุทธศาสนา สร้างขึ้นที่เมืองโกสัมพี เมืองนี้มีพุทธบริษัทและพระภิกษุจำนวนมาก มีผู้มีจิตศรัทธาสร้างวัดถวายถึง ๓ วัด คือ วัดโฆสิตาราม วัดกุกกุฏาราม และวัดเวริการาม ผู้สร้างวัดทั้งสามเป็นเศรษฐีที่มีฐานะร่ำรวย ชื่อวัดตั้งตามเจ้าภาพที่สร้างวัด โดยเฉพาะเศรษฐีผู้สร้างวัดโฆสิตารามนี้ เป็นถึงพ่อตาของพระเจ้าอุเทนผู้ครองเมืองโกสัมพีด้วย

ก็ในสมัยนั้นแล เมืองโกสัมพี มีเศรษฐี ๓ คน คือ โฆสกเศรษฐี กุกกุฏเศรษฐี และปาวาริกเศรษฐี อยู่มาวันหนึ่งเศรษฐีทั้งสามทราบข่าวการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าจากภิกษุ ๕๐๐ รูป ที่ก่อนบวชเป็นภิกษุเคยบวชเป็นดาบสมาก่อน เศรษฐีมีความศรัทธาอยากฟังธรรม จึงจัดเกวียนคนละ ๕๐๐ เล่ม บรรทุกเครื่องอุปกรณ์แก่ทาน มีผ้าเครื่องนุ่งห่ม เนยใส น้ำผึ้งและน้ำอ้อยเป็นต้น ไปถึงเมืองสาวัตถีแล้ว เข้าไปสู่วัดพระเชตวัน ถวายบังคมพระศาสดาสดับธรรมกถาแล้ว ในที่สุดแห่งกถาก็ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ถวายทานอยู่ในสำนักของพระศาสดาประมาณกึ่งเดือนแล้ว ทูลเชิญพระศาสดา เพื่อประโยชน์เสด็จไปสู่เมืองโกสัมพี, เมื่อพระศาสดาจะประทานปฏิญญา จึงตรัสว่า “คฤหบดีทั้งหลาย พระตถาคตทั้งหลายย่อมยินดียิ่งในเรือนว่างแล” จึงทูลว่า “ข้อนั้น พวกข้าพระองค์ทราบแล้ว พระเจ้าข้า

การที่พระองค์เสด็จมาด้วยสาส์นที่พวกข้าพระองค์ส่งไป ย่อมควร" ดังนี้แล้ว ไปสู่เมืองโกสัมพี ให้สร้างมหาวิหาร ๓ แห่ง คือ

(๑) โฆสกเศรษฐี ให้สร้าง วัดโฆสิตาราม

(๒) กุกกุฏเศรษฐี ให้สร้าง วัดกุกกุฏาราม

(๓) ปาวาริกเศรษฐี ให้สร้าง วัดปาวาริการาม

หลังจากก่อสร้างเสร็จแล้ว เศรษฐีได้ส่งสาส์นไปเพื่อนิมนต์พระพุทธเจ้าให้เสด็จมา พระพุทธองค์ทรงสดับสาส์นของเศรษฐีเหล่านั้นแล้วก็ได้เสด็จไปเมืองโกสัมพี เศรษฐีเหล่านั้นต้อนรับ เชิญให้พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปในวิหารแล้ว มอบถวาย ๓ ครั้งว่า "ข้าพระองค์ ขอถวายวิหารนี้แก่ภิกษุสงฆ์อันมาแต่ ๔ ทิศ ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข"[๓๕] ดังนี้แล้ว ย่อมปฏิบัติตามวาระ ๆ พระศาสดา ย่อมประทับอยู่ในวิหารหนึ่ง ๆ ตามวาระ, ประทับอยู่ในวิหารของเศรษฐีคนใด, ก็ย่อมเสด็จเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตที่ประตูเรือนของเศรษฐีคนนั้น

๒.๘ วัดอัมพปาลีวัน

"อัมพปาลีวัน" แปลว่า "สวนของนางอัมพปาลี" สถานที่แห่งนี้เดิมทีเป็นสวนมะม่วง เหตุการณ์เกิดเมื่อครั้งพระพุทธองค์และพระสาวกเสด็จไปบำเพ็ญพุทธกิจ ณ ตำบลบ้านโกฏิ เมืองเวสาลี นางอัมพปาลีได้ทราบข่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมา

---

[๓๕] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๒๗๔-๒๘๐.

โดยลำดับถึงตำบลบ้านโกฏิแล้ว จึงให้จัดยวดยานที่งาม ๆ ออกไปจากนครเวสาลี เพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ไปถึงที่แล้วลงจากยวดยานเดินด้วยเท้าเข้าไปถึงพุทธสำนัก ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ได้นั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้นางเห็นแจ้ง สมาทาน อาจหาญ ร่าเริงด้วยธรรมีกถา ครั้นนางอัมพปาลีคณิกาอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้เห็นแจ้งสมาทาน อาจหาญ ร่าเริง ด้วยธรรมีกถาแล้ว ได้กราบทูลคำนี้แด่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ทรงพระกรุณาโปรดรับภัตตาหารของหม่อมฉัน เพื่อเจริญบุญกุศลและปีติปราโมทย์ในวันพรุ่งนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับอาราธนาโดยดุษณีภาพ ครั้นนางทราบพระอาการที่ทรงรับอาราธนาแล้ว ลุกจากที่นั่งถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณกลับไป

วันนั้นพวกเจ้าลิจฉวีก็เดินทางไปด้วย นางอัมพปาลีได้ทำส่วนประกอบของรถกระทบกันกับรถของเจ้าลิจฉวี เมื่อเจ้าลิจฉวีถามนางจึงบอกถึงเรื่องที่ตนได้นิมนต์พระพุทธเจ้าและพระสาวกไว้แล้ว แม้เจ้าลิจฉวีจะให้เงินตั้งแสนกษาปณ์เพื่อแลกกับสิทธิ์ในการนิมนต์พระพุทธเจ้า แต่นางก็ไม่ยอมเปลี่ยนใจ เจ้าลิจฉวีจึงไปนิมนต์พระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ก็ปฏิเสธเพราะได้รับนิมนต์ของนางอัมพปาลีก่อนแล้ว

วันรุ่งขึ้นพระพุทธองค์จึงเสด็จไปยังสวนของนางอัมพปาลีอันเป็นสถานที่อังคาส ประทับนั่งเหนือพระพุทธอาสน์ที่เขาจัด

ถวายพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ นางอัมพปาลีคณิกาจึงอังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยขาทนียโภชนียาหารอันประณีตด้วยมือของตน ได้นั่งเฝ้าอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง นางได้กราบถวายสวนมะม่วงแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "หม่อมฉันขอถวายสวนอัมพปาลีวันนี้ แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พระพุทธเจ้าข้า" พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับเป็นสังฆารามแล้ว ครั้นแล้วพระองค์ทรงชี้แจงให้นางอัมพปาลีเห็นแจ้ง สมาทาน อาจหาญ ร่าเริง ด้วยธรรมีกถา เสด็จลุกจากพระพุทธอาสน์แล้ว เสด็จพระพุทธดำเนินไปทางป่ามหาวันประทับอยู่ ณ กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตนครเวสาลี[๓๖]

ตามประวัติ นางอัมพปาลีนี้ เกิดใต้ต้นมะม่วงในอุทยานของพระราชาในเมืองเวสาลี ได้รับการเลี้ยงดูจากผู้ดูแลสวนมะม่วง จึงได้มีชื่อว่า "อัมพปาลี" แปลว่า ผู้ดูแลสวนมะม่วง เมื่อเติบโตขึ้นเป็นผู้ที่มีรูปร่างหน้าตาดี และมีความสามารถในด้านดนตรีและนาฏศิลป์ จึงได้หันไปเอาดีในการประกอบอาชีพโสเภณี ต่อมาเธอได้บวชเป็นภิกษุณีและได้เป็นพระอรหันต์ในที่สุด

นอกจากวัดที่กล่าวรายละเอียดมานี้ ยังมีวัดอีกจำนวนหนึ่งที่มีชื่อปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา วัดเหล่านั้นกระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ บางที่พระพุทธองค์เคยประทับอยู่อย่างสม่ำเสมอ บางที่อาจเคยประทับเพียงครั้งหรือสองครั้ง บางที่แม้จะเรียกว่า

---

[๓๖] วิ.มหา.อ. (ไทย) ๗/๕/๒/๑๒๑-๑๒๔.

วัดแต่ก็ไม่มีข้อมูลระบุว่าพระพุทธองค์เคยประทับอยู่เลย จะมีก็แต่เพียงพระสาวกบางรูปเท่านั้นที่เคยไปพักอาศัยเป็นครั้งคราว

๓. ลักษณะของวัดในสมัยพุทธกาล

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า วัดในพระพุทธศาสนามีการสร้างกระจายอยู่ในเมืองต่าง ๆ เป็นวัดขนาดใหญ่บ้างขนาดกลางบ้าง ขนาดเล็กบ้าง แต่อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะสร้างอยู่ที่ไหน ลักษณะเด่นของวัดจะเหมือนกันคือ เป็นวัดป่า ดังจะเห็นได้จากวัดต่าง ๆ มักจะลงท้ายด้วยคำว่า "วน, อาราม, หรือวิหาร" ประโยชน์จากการสร้างวัดในป่านี้คือ ความร่มรื่น สงบสงัด ปราศจากการรบกวนจากผู้คน วัดจึงเป็นสถานที่เหมาะแก่การเจริญจิตตภาวนา

จากการศึกษาพบว่า ป่าไม้ที่พระพุทธองค์และพระสาวกใช้เป็นที่พักอาศัยหรือป่าไม้ที่ต่อมาได้สร้างเป็นวัดมี ๔ ชนิด คือ

๓.๑ ป่าไม้ธรรมชาติ

ป่าไม้ประเภทนี้มักจะมีพื้นที่กว้างใหญ่ มีไม้ขึ้นหลายชนิด เป็นที่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด แม้จะตั้งอยู่ในเมืองหรือเขตแคว้นต่าง ๆ แต่ก็ไม่มีการสงวนพื้นที่ไว้เป็นการเฉพาะ ทุกคนสามารถใช้ประโยชน์จากป่านั้นได้ ทั้งการใช้เป็นแหล่งอาหาร พืชพันธุ์ต่าง ๆ ใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม แหล่งยาสมุนไพร และเป็นที่ปฏิบัติธรรมของนักบวชผู้แสวงหาความสงบวิเวก ป่าไม้ประเภทนี้ เช่น ป่ามหาวัน ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

๓.๒ สวนหลวง หรือ อุทยานหลวง

ป่าไม้ประเภทนี้มักตั้งอยู่ใกล้เมืองหลวง เป็นสถานที่ส่วนพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดิน บางที่อาจเป็นเขตอภัยทานห้ามล่าสัตว์ ใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ของพระราชา บางที่อาจเป็นสวนที่ใช้ล่าสัตว์เพื่อหาความสำราญของพระเจ้าแผ่นดิน เป็นที่พักผ่อน เป็นที่ล่าสัตว์ เป็นที่พักของนักบวชเจ้าลัทธิที่พระเจ้าแผ่นดินเคารพศรัทธา ป่าไม้ประเภทนี้ เช่น เวฬุวันอุทยานหลวงของพระเจ้าพิมพิสาร สาลวโนทยานอุทยานหลวงของเจ้ามัลละสวนหลวง สมยัปปวาทกะ (ติณฑุกาจีระหรือเอกสาลกะ) ของพระนางมัลลิกามเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศล

๓.๓ สวนเอกชน

ป่าไม้ประเภทนี้เป็นสวนของอำมาตย์ เสนาบดี ข้าราชบริพารหรือเอกชนทั่วไป ในยามปกติสวนเหล่านี้ใช้ปลูกไม้ผล ผัก ดอกไม้ เพื่อเก็บผล ดอก ใบ ขายหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว ต่อมาเมื่อมีความศรัทธาเลื่อมใสก็ถวายสวนนั้นเป็นที่พักอาศัยของพระพุทธองค์และหมู่ภิกษุ ป่าประเภทนี้ เช่น สวนมะม่วงของหมออาชีวก (ชีวกัมพวัน) สวนมะม่วงของนางอัมพปาลี (อัมพปาลีวัน)

๓.๔ ป่าไม้ที่ปลูกใหม่

ป่าไม้ประเภทนี้ในช่วงแรกอาจมีต้นไม้บ้าง แต่ต่อมามีการปลูกต้นไม้เพิ่มเติมเพื่อให้ความร่มรื่น เรียกว่าป่าปลูกใหม่

อาจเกิดขึ้นจากการซื้อที่จากเจ้าของเดิม แล้วปลูกป่าเพิ่มเติม แล้วสร้างเป็นวัดในพระพุทธศานา เช่น สวนของเจ้าเชต (เชตวัน)

ในวัดที่มีลักษณะป่าไม้ดังที่กล่าวมานั้น ภิกษุบางรูปอาศัยอยู่ในเสนาสนะ ๕ อย่าง ที่มีผู้มีจิตศรัทธาสร้างถวาย เสนาสนะที่สร้างก็มักจะทำแบบเรียบง่าย ทำด้วยไม้ อิฐ หิน ที่หาได้ง่ายในสมัยนั้น นอกจากนี้ สิ่งก่อสร้างที่มักกล่าวถึงบ่อย ๆ ก็มักจะทำด้วยไม้ ใบไม้ ใบหญ้า ดินเหนียว ที่หาได้ง่ายในที่ต่าง ๆ สิ่งก่อสร้างในวัดที่พระภิกษุใช้เป็นที่อาศัย จึงมักเรียกว่า ศาลาบ้าง บรรณศาลาบ้าง ติณศาลาบ้าง กุฎีบ้าง บรรณกุฎีบ้าง ติณกุฎีบ้าง ทั้งนี้เพราะมักสร้างจากวัสดุจำพวกใบไม้ใบหญ้านั่นเอง

๔. สิ่งก่อสร้างภายในวัดสมัยพุทธกาล

วัดในสมัยพุทธกาล นิยมสร้างบริเวณ ซุ้มประตู ศาลา หอฉัน โรงไฟ กัปปิยกุฎี วัจจกุฎี สถานที่จงกรม ศาลาจงกรม ขุดบ่อน้ำ สร้างเรือนไฟ ขุดสระโบกขรณี สร้างมณฑป เสนาสนะเหล่านี้ สิ่งที่มีความจำเป็นจริง ๆ ได้แก่

๔.๑ ศาลา

สิ่งก่อสร้างในที่ดูเหมือนจะถูกกล่าวถึงมาก คือ ศาลา ถ้ามุงบังด้วยหญ้าเรียกว่า ติณศาลา ถ้ามุงบังด้วยใบไม้เรียกว่า บรรณศาลา (ปณฺณสาลา) ในส่วนของการใช้สอยนั้น หากใช้

เป็นที่ฉันภัตตาหารหรือเป็นที่ประชุม เรียกว่า อุปัฏฐานศาลา[๓๗] หรือโภชนศาลา ใช้เป็นที่ให้ความอบอุ่นด้วยไฟเรียกว่า อัคคิศาลา ใช้เป็นที่พักหรือเป็นที่รักษาภิกษุอาพาธเรียก คิลานศาลา ใช้เป็นที่แสดงธรรมเรียกว่า ธรรมศาลา

๔.๒ มณฑป

สิ่งก่อสร้างที่เรียกว่ามณฑป มีลักษณะเป็นเรือนยอดขนาดใหญ่มีรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หรือเป็นรูปตัดมุม ยอดหลังคาเป็นทรงจอมแห พบว่ามีการสร้างที่วัดพระเชตวัน ชื่อว่า กเรริมณฑป ตั้งอยู่ด้านหน้าประตู และไม่ไกลจากกเรริมณฑปนั้นมีศาลานั่งพักหรือหอนั่ง เรียกว่า "กเรริมัณฑลมาฬ" กเรริมณฑปตั้งอยู่ระหว่างศาลานั่งนี้กับพระคันธกุฎี

๔.๓ กุฎี

สิ่งก่อสร้างที่กล่าวถึงเป็นอันดับต่อมาคือ กุฎี[๓๘] อาจทำด้วยวัสดุคล้ายกับศาลา คือ ทำด้วยหญ้า ไม้อ้อหรือใบไม้ จึงเรียกว่า ติณกุฎีบ้าง บรรณกุฎี (ปณฺณกุฏิ) บ้าง ตามความเข้าใจแล้วกุฎีน่าจะมีขนาดเล็กกว่าศาลา ส่วนมากเป็นที่อยู่ของภิกษุแต่ละรูปอย่างเป็นสัดส่วน ลักษณะคล้ายกระท่อม กุฎีที่ชาวพุทธรู้จักกันดีคือ พระคันธกุฎีที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวายในคราว

---

[๓๗] อุปัฏฐานศาลาใช้ประโยชน์ได้หลายอย่างแต่ที่สำคัญคือใช้เป็นสถานที่ให้ภิกษุมาเฝ้าเพื่อสดับพระพุทธโอวาทและสดับพระธรรมเทศนา.

[๓๘] กุฏิ แปลว่า สิ่งที่ใช้เป็นเครื่องกันแสดงแดด.

ที่สร้างวัดพระเชตวัน อีกที่หนึ่งคือพระคันธกุฎีที่ตั้งอยู่บนยอดเขาคิชฌกูฏใกล้กรุงราชคฤห์

๔.๔ วัจจกุฎี

สิ่งก่อสร้างนี้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ มีการสร้างราวสำหรับพาดจีวร รางปัสสาวะ ตะกร้าใส่ไม้ชำระ ไม้ชำระ และที่ใส่น้ำสำหรับชำระ สถานที่นี้ภิกษุต้องใช้สอยร่วมกันต้องช่วยกันดูแลให้สะอาดอยู่เสมอ จึงกำหนดให้มีวัตรสำหรับที่นี้เรียกวัจจกุฏิวัตร[๓๙]

๔.๕ ที่พักกลางวันและที่พักกลางคืน

ที่พักกลางวันที่พักกลางคืนเป็นที่สำหรับพักผ่อนชั่วครู่ชั่วยาม ไม่ใช่ที่หลับนอน มีรายละเอียดไม่มากนัก มีรั้วรอบขอบเขตและประตู ตั้งเตียงและตั่งไว้ เฉพาะที่พักกลางวันมักเป็นสถานที่ร่มรื่นคลายร้อนได้ เช่น โคนไม้ใกล้แหล่งน้ำ[๔๐]

๔.๖ ที่เร้น

เป็นสถานที่สำหรับให้ภิกษุอาศัยในตอนที่ปลีกตัวออกจากความพลุกพล่านวุ่นวาย เป็นที่สำหรับพักผ่อนเพียงลำพัง

๔.๗ ที่จงกรม

สถานที่เดินจงกรมสร้างขึ้นเพื่อละโทษแห่งนิวรณ์ ๕[๔๑] เป็นสถานที่สำหรับผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ พระอรรถกถาจารย์

---

[๓๙] วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๗๓-๓๗๔/๒๔๑-๒๔๓.

[๔๐] สํ.สฬา.อ. (ไทย) ๒๘/๔/๑/๒๓๕.

[๔๑] ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๕/๓/๑/๑๐.

กล่าวถึงลักษณะต้องห้าม (โทษ) ของที่จงกรมไว้ ๕ อย่าง คือ

(๑) ที่จงกรมพื้นแข็งและขรุขระ เมื่อเดินจงกรมบนที่จงกรมที่พื้นแข็งและขรุขระ เท้าทั้งสองจะเจ็บปวดเกิดการพองขึ้น จิตไม่ได้ความแน่วแน่ กรรมฐานจะวิบัติ แต่กรรมฐานจะถึงพร้อมก็เพราะได้อาศัยการอยู่ผาสุกในพื้นที่อ่อนนุ่มและเรียบ

(๒) มีต้นไม้ภายใน เมื่อมีต้นไม้อยู่ภายใน หรือท่ามกลาง หรือที่สุดของที่จงกรม เมื่ออาศัยความประมาทเดินจงกรม หน้าผากหรือศีรษะย่อมกระทบกับต้นไม้

(๓) ปกคลุมด้วยรกชัฏ เมื่อจงกรมอยู่ในที่จงกรมอันปกคลุมด้วยชัฏหญ้าและเถาวัลย์เป็นต้น ในเวลามืดค่ำก็จะเหยียบงูเป็นต้นตาย หรือถูกงูเป็นต้นนั้นกัดได้รับทุกขเวทนา

(๔) แคบเกินไป เมื่อจงกรมอยู่ในที่จงกรมแคบเกินไปโดยความกว้างประมาณศอกหนึ่งหรือครึ่งศอก เล็บหรือนิ้วจะสะดุดขอบที่จงกรมได้รับบาดเจ็บได้

(๕) กว้างเกินไป เมื่อจงกรมอยู่ในที่จงกรมกว้างเกินไป จิตย่อมพล่าน ไม่ได้ความสงบแน่วแน่[๔๒]

พระอรรถกถาจารย์กล่าวถึงขนาดที่จงกรมไว้ว่า ที่จงกรมขนาดเล็ก กว้างประมาณศอกคืบ มีขอบ ๒ ข้าง ประมาณข้างละ ๑ ศอก ส่วนความยาวขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของพื้นที่ บางที่ยาว ๒๔ ศอก[๔๓] บางที่ยาว ๖๐ ศอก[๔๔] ที่พื้นจะเกลี่ย

---

[๔๒] ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๕/๓/๑/๑๒-๑๓.

[๔๓] ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๔/๒/๕๖.

[๔๔] ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๐/๘/๑/๒๓.

ทรายไว้เพื่อให้พื้นนุ่มเดินไม่เจ็บท้าว[๙๕] ที่จงกรมส่วนมากจะอยู่ใกล้ ๆ ที่พัก ขั้นกลางบรรณศาลาแต่ละหลังมีที่พักกลางคืนและที่พักกลางวันคั่นเป็นระยะ[๙๖]

นอกจากนี้ ยังพบว่ามีสิ่งก่อสร้างอีกหลายอย่างที่สร้างในวัดสมัยพุทธกาล เช่น เรือนต้นโพธิ์ พระธาตุเจดีย์หรือพระสถูป ซุ้มประตู บ่อน้ำ สระโบกขรณี บางวัดอาจมีเสนาสนะหลายหลัง บางวัดอาจมีแค่สิ่งก่อสร้างเพียงไม่แก่หลังเท่านั้น อย่างไรก็ตาม แม้ในวัดจะมีสิ่งก่อสร้างมาก แต่ภาระในการก่อสร้างเป็นของคฤหัสถ์ พระภิกษุอาจมีส่วนร่วมด้วยเพียงแค่ให้คำแนะนำ บอกสถานที่หรือจัดให้ภิกษุเข้าพักอาศัย แต่สิ่งที่วัดต่าง ๆ จะให้ความสำคัญเหมือน ๆ กันคือ ความร่มรื่นของป่าไม้ กล่าวคือ วัดต่าง ๆ จะให้ความสำคัญกับการปลูกต้นไม้ในวัด วัดในพระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญกับความร่มรื่นมากกว่าสิ่งก่อสร้างใหญ่โต ถึงแม้ว่าบางวัดจะมีสิ่งก่อสร้างใหญ่โต เช่น วัดพระเชตวันมีสิ่งก่อสร้างหลังใหญ่ ๔ หลังเรียกว่า "มหาเคหะ" แต่สิ่งก่อสร้างเหล่านั้นก็ตั้งอยู่ท่ามกลางความร่มรื่นของสุมทุมพุ่มไม้ ที่เต็มไปด้วยความร่มรื่น ไม่ได้ตั้งเด่นเป็นสง่าในพื้นที่โล่งโดยปราศจากความเป็นรมณียสถาน

❑❑❑

[๙๕] ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๐/๘/๑/๒๒-๒๓.

[๙๖] ขุ.ชา.วีสติ.อ. (ไทย) ๖๑/๓/๗/๒๗๐.

พระมหาวิรัตน์ อาจารสุโภ ป.ธ.๙

ศาลาการเปรียญวัดหนองจระเข้

เอกกฺขรํ เอกเมกญฺจ สตฺถุ ปริยตฺติสาสนํ
อกฺขรํ พุทฺธรูปญฺจ สมเมว ผลํ สิยา
ตสฺมา หิ ปณฺฑิโต โปโส ติวิธสมฺปตฺติจฺฉิโต
สิกฺเขยฺย วา สิกฺขาเปยฺย วา โปฏฺฐเก ธมฺมเจติเย.

อักขระตัวหนึ่ง ๆ ที่เป็นคำสอนคือปริยัติศาสนา
มีความสำคัญเท่ากับพระพุทธรูปองค์หนึ่ง
เพราะฉะนั้น บัณฑิตผู้ปรารถนาสมบัติทั้ง ๓
(มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ)
พึงศึกษา หรือสนับสนุน ให้ผู้อื่นศึกษา (พระปริยัติศาสนา)
ในคัมภีร์ อันเป็นพระธรรมเจดีย์เถิด.

ญาโรทยปกรณ์ ๓๕.

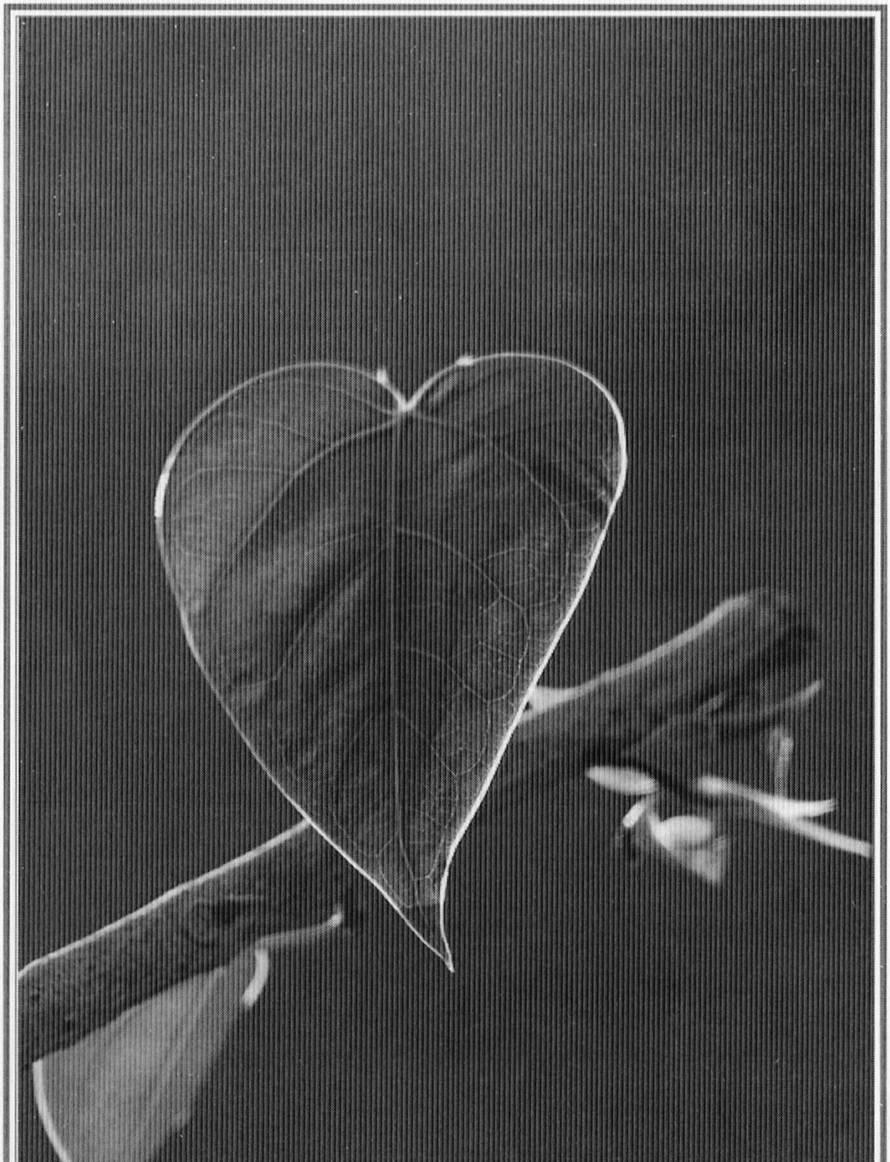

บทที่ ๓

ป่าไม้กับการบำเพ็ญสมณธรรมของพระภิกษุ

พระภิกษุคือบุคคลผู้ที่ได้ฟังคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วออกบวช เพื่อจะได้ฟังคำสอนและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระองค์อย่างเต็มที่ ในสมัยพุทธกาลนั้นกุลบุตรผู้ออกบวชมีทั้งอยากออกบวชเพราะได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าโดยตรง มีทั้งที่อยากออกบวชเพราะได้ฟังธรรมจากพระสาวกบางรูป แม้จะมีสาเหตุแห่งการออกบวชต่างกัน แต่พระพุทธองค์ก็วางรูปแบบการดำเนินชีวิตของพระภิกษุไว้ในรูปแบบเดียวกัน

หมู่แห่งภิกษุในพระพุทธศาสนานั้นเป็นที่รวมของคนจากทุกชาติชั้นวรรณะ พระพุทธองค์แสดงธรรมแก่คนทุกระดับ เมื่อมีคนศรัทธาก็ให้สิทธิทางศาสนาแก่เขาเหล่านั้นโดยไม่รังเกียจ พระภิกษุผู้เป็นสาวกจึงมีที่มาแตกต่างกัน แต่เมื่อเข้ามาบวชแล้ว

ก็ต้องสละเครื่องห่วงกังวลภายนอก คือ ทรัพย์สินเงินทอง การครองเรือน ตระกูล ยศศักดิ์ และกิจอันเนื่องด้วยการครองเรือนทุกอย่าง ไม่มีความผูกพันยึดติดในสิ่งเหล่านั้น เพื่อจะได้มีชีวิตที่เป็นอิสระจาริกไปได้อย่างไม่มีความกังวล ชีวิตภิกษุนั้นพระพุทธองค์เปรียบไว้ว่าเหมือนนกที่มีสองปีกจะไปไหนเมื่อใดก็ได้[๑] เมื่อบวชแล้วก็ต้องสมาทานปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์สั่งสอนเป็นอย่างเดียวกัน ภิกษุทุกรูปต้องถือนิสัยและเข้ารับการศึกษาอบรมจากอุปัชฌาย์และอาจารย์เป็นเวลา ๕ พรรษา จนกว่าจะมีปัญญารักษาตน ไม่ว่าจะมาจากชนชั้นไหนเรียกรวม ๆ ว่า "สมณศากยบุตร" เหมือนกัน ดังพระดำรัสที่ว่า

"วรรณะ ๔ เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละชื่อและโคตรเดิมของตน รวมเรียกว่า "สมณศากยบุตร" ทั้งสิ้น เหมือนมหานทีทุกสาย คือ คงคา ยมุนา อจิรวดี สรภู มหี ไหลลงสู่มหาสมุทรแล้ว ย่อมละชื่อและโคตรเดิมของตน รวมเรียกว่า มหาสมุทรทั้งสิ้น"[๒]

---

[๑] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **สอนนาค-สอนฑิต ชีวิตพระ ชีวิตชาวพุทธ,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพ มหานคร : ,มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๖.

[๒] องฺ.อฏฺฐก. (ไทย) ๒๓/๑๙/๒๕๐.

เมื่อบวชเข้ามาเป็นพระภิกษุแล้ว ก็ต้องถือปฏิบัติในพระธรรมวินัยอันเดียวกัน ข้อปฏิบัติที่พระพุทธองค์กำหนดให้ปฏิบัติเบื้องต้นนั้น เป็นเรื่องของพระอุปัชฌาย์อาจารย์กับศิษย์ที่เรียกว่าสัทธิวิหาริกกับอันเตวาสิก ให้มีความสัมพันธ์อันดีต่อกันในระหว่างที่ศึกษาพระธรรมวินัยในสำนักของอุปัชฌาย์อาจารย์ สิ่งที่ทรงกำหนดให้ปฏิบัติต่อกันนี้เรียกว่า วัตรอันเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในสมณเพศ ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

๑. นิสัย ๔ : ปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิต

ในการดำเนินชีวิตของภิกษุนั้น พระพุทธองค์ทรงกำหนดให้พระภิกษุพึ่งพิงปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพในเบื้องต้น ๔ อย่าง เรียกว่า นิสัย ๔ หรือปัจจัยเครื่องอาศัยของภิกษุในพระพุทธศาสนา ๔ อย่าง คือ

(๑) *บรรพชาอาศัยโภชนะ* คือ คำข้าวที่พึงได้ด้วยปลีแข้ง เธอพึงทำอุตสาหะในโภชนะคือคำข้าวที่พึงได้ด้วยปลีแข้งนั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลาภ คือ สังฆภัต อุทเทสภัต นิมันตนภัต สลากภัต ปักขิกภัต อุโปสถิกภัต ปาฏิปทิกภัต[๓]

---

[๓] สังฆภัต คือ ภัตตาหารถวายสงฆ์ทั้งหมด, อุทเทสภัต คือ ภัตตาหารถวายภิกษุ ๒-๓ รูป, นิมันตนภัต คือ ภัตตาหารที่นิมนต์แล้วถวาย, สลากภัต คือ ภัตตาหารที่นิมนต์ให้จับสลากแล้วถวาย (ตามสลาก), ปักขิกภัต คือ ภัตตาหารถวายปักษ์ (๑๕ วัน ๆ ละ ๑ ครั้ง, อุโปสถิกภัต คือ ภัตตาหารถวายในวันอุโบสถ, ปาฏิปทิกภัต คือ ภัตตาหารถวายในวันแรม ๑ ค่ำ.

(๒) *บรรพชาอาศัยผ้าบังสุกุล* เธอพึงทำอุตสาหะในผ้าบังสุกุลนั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลาภ คือ ผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ผ้าป่าน ผ้าเจือกัน

(๓) *บรรพชาอาศัยเสนาสนะ* คือ ควงไม้ เธอพึงทำอุตสาหะในเสนาสนะ คือ ควงไม้นั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลาภ คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ

(๔) *บรรพชาอาศัยยา* คือ น้ำมูตรเน่า เธอพึงทำอุตสาหะในยา คือน้ำมูตรเน่านั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลาภ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย[๔]

มีคำอธิบายโดยสรุปดังต่อไปนี้

พระพุทธองค์กำหนดให้พระภิกษุในพระพุทธศาสนาดำรงชีพด้วยการเที่ยวบิณฑบาต เพื่อรับอาหารจากชาวบ้าน ไม่อนุญาตให้ปลูกข้าว ทำปศุสัตว์ หรือหุงหาอาหารมาฉันเอง แม้จะมีพืช ผัก ผลไม้ที่นำมาบริโภคได้ แต่ก็ไม่ทรงอนุญาตให้พระภิกษุนำสิ่งเหล่านั้นมาขบฉันด้วยตนเอง คำว่า ให้แสวงหาคำข้าวด้วยปลีแข้งในที่นี้ หมายถึง ให้เที่ยวภิกขาจารบิณฑบาต เพื่อรับอาหารที่ชาวบ้านหุงปรุงถวาย หากจะรับอาหารที่ชาวบ้านน้อมมาถวายแก่สงฆ์เป็นส่วนรวม อาหารที่ถวายอุทิศสงฆ์ อาหารในที่นิมนต์ อาหารที่ถวายตามสลาก อาหารที่ถวายตามปักษ์ อาหารที่ถวายในวันอุโบสถ อาหารที่ถวายในวันปาฏิบท

---

[๔] วิ.มหา. (ไทย) ๔/๗๓/๑๐๑-๑๐๒.

(ขึ้น/แรม ๑ ค่ำ) อาหารบิณฑบาตเหล่านี้ควรฉันเป็นครั้งคราว หรือเป็นอติเรกลาภเท่านั้น ไม่ควรฉันเป็นประจำ

ภิกษุในพระพุทธศาสนาควรแสวงหาผ้าบังสุกุลมาทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม ผ้าที่ทำควรเหมาะแก่สมณสารูป เรียบง่าย เป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลส จำนวนผ้าก็ควรมีแค่ ๓ ผืน คือ ผ้าจีวร ผ้าสังฆาฏิ และผ้าสบง หากมีคนนำผ้าอื่น ๆ มาถวายก็ควรรับไว้นุ่งห่มเป็นครั้งคราวเท่านั้น การใช้ผ้าอื่น เช่น ผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ผ้าป่าน หรือผ้าที่ใช้ด้ายหลาย ๆ ชนิดรวมกัน ผ้าเหล่านี้ก็ควรใช้ในบางโอกาสเท่านั้น

การดำเนินชีวิตของภิกษุในพระพุทธศาสนาควรเรียบง่ายด้วยการอาศัยเสนาสนะป่า คือ ให้อาศัยนั่งนอนในป่าไม้ ในเสนาสนะที่สร้างในป่าไม้หรือควงไม้ การใช้ชีวิตแบบติดดินจะทำให้เกื้อกูลต่อการเจริญจิตตภาวนา ไม่ติดในถิ่นที่อยู่ ไม่ติดในความสะดวกสบาย หากจะมีคนถวายสิ่งก่อสร้างอื่น เช่น วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น หรือถ้ำ สถานที่เหล่านี้ก็ควรใช้เป็นครั้งคราว

ในการดำเนินชีวิตของภิกษุนั้นบางครั้งอาจมีเจ็บป่วยบ้าง ยาที่รักษาโรคควรเป็นน้ำมูตรเน่า ที่จัดทำอย่างถูกต้อง ไม่ควรยึดติดกับยาหรือการรักษาที่ยุ่งยาก การใช้เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ควรใช้แบบที่เป็นอติเรกลาภ

การพึ่งพาอาศัยปัจจัย ๔ นี้ เป็นรูปแบบที่พระพุทธองค์กำหนดไว้ให้ภิกษุต้องพึ่งพาและเกี่ยวข้องกับชาวบ้านการที่กำหนด

ให้อาศัยอาหารบิณฑบาตจากชาวบ้าน โดยไม่ยอมให้ภิกษุทำการเพาะปลูก เลี้ยงปศุสัตว์ ขุดหัวเผือกหัวมัน แล้วนำมาปรุงเป็นอาหารเอง แสดงให้เห็นว่าทรงมีพระประสงค์ให้ภิกษุต้องพบปะกับชาวบ้านทุกวัน ตอนภิกขาจารบิณฑบาตเป็นโอกาสให้ได้สนทนาธรรมแลกเปลี่ยนความเห็น ความสัมพันธ์เช่นนี้เรียกว่า "ระบบบุญกุศล" จึงกล่าวได้ว่า เพราะพระพุทธองค์ไม่ต้องการให้พระสาวกปลีกตัวหนีหายจากสังคม จึงได้บัญญัติพระวินัยให้พระสงฆ์ต้องเกี่ยวข้องกับประชาชนด้วยกิจบางอย่างโดยเฉพาะเรื่องปัจจัย ๔ อันจะเป็นการเปิดโอกาสให้ทั้งสองฝ่ายได้กระทำอุปการะต่อกัน คือ

(๑) คฤหัสถ์จะได้ทำการอุปถัมภ์บำรุงภิกษุด้วยปัจจัย ๔ เรียกว่า "อามิสทาน"

(๒) ฝ่ายภิกษุเมื่อได้รับการอุปถัมภ์บำรุงแล้วก็จะได้ทำอุปการะตอบด้วยการอบรมสั่งสอนและแนะนำวิธีปฏิบัติ เพื่อจะกระทำที่สุดแห่งทุกข์พ้นจากการเวียนว่ายในวัฏสงสาร เรียกว่า "ธรรมทาน"

ระบบความสัมพันธ์เช่นนี้ ทำให้ทั้งสองฝ่ายได้ประโยชน์ตามสมควรแก่สถานภาพของตน ดังความในพหุการสูตร ความว่า

"ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ผู้บำรุงอุปถัมภ์เธอทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ชื่อว่าเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย

ข้อที่เธอทั้งหลายแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ ครบถ้วนแก่พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้น ชื่อว่าเธอทั้งหลายก็มีอุปการะมากแก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย

ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตต่างพึ่งพาอาศัยกันและกันอยู่ ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อต้องการสลัดโอฆะออกให้ได้เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบ ด้วยประการดังกล่าวนี้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

คฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือน และ
บรรพชิตผู้ไม่อยู่ครองเรือน
ทั้ง ๒ ฝ่าย ต่างอาศัยกันและกัน
จึงบรรลุสัทธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ
อันยอดเยี่ยมได้

ฝ่ายบรรพชิตผู้ไม่อยู่ครองเรือน
ย่อมต้องการปัจจัย ๔ คือ
จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัช
อันเป็นเครื่องบรรเทาอันตรายจากฝ่ายคฤหัสถ์

ฝ่ายคฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือน
อาศัยพระอริยะผู้ปฏิบัติดีแล้ว
เชื่อมั่นคำสั่งสอนและการปฏิบัติดีของพระอรหันต์
เป็นผู้เพ่งพินิจอยู่ด้วยอริยปัญญา

ประพฤติธรรมอันเป็นทางนำไปสู่สุคติโลกสวรรค์
ในอัตภาพนี้
มีความเพลิดเพลิน เสวยกามสุข รื่นเริงบันเทิงใจอยู่
ในเทวโลก[๕]

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า รูปแบบการดำเนินชีวิตของภิกษุในพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์กำหนดรูปแบบไว้อย่างเคร่งครัดและเป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลส สิ่งหนึ่งที่ทรงให้ความสำคัญมากและยังถือว่ามีความสำคัญต่อพระภิกษุในปัจจุบัน คือ การอาศัยเสนาสนะป่า หรือการใช้ชีวิตในป่าไม้ ข้อนี้คงเป็นเพราะทรงคำนึงเห็นว่า ป่าไม้เป็นสถานที่ร่มรื่น สงบ ปราศจากเสียงรบกวน หากได้อาศัยอยู่แล้วบำเพ็ญจิตตภาวนา การปฏิบัติธรรมก็จะก้าวหน้าเร็ว คตินี้สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากการสร้างวัดทั้งในประเทศไทยและประเทศอื่นที่นับถือพระพุทธศาสนา วัดส่วนมากก็สร้างขึ้นในป่าไม้ หากบางแห่งที่สร้างวัด ต้นไม้ไม่มีหรือมีน้อย ก็มักจะหาต้นไม้มาปลูกขึ้นหนาแน่น เมื่อศึกษาประวัติการปฏิบัติธรรมของพระเกจิอาจารย์ต่าง ๆ ในประเทศไทยก็จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การปฏิบัติธรรมของท่านเหล่านั้น ผ่านการปฏิบัติธรรมในป่าเขาลำเนาไพรมาอย่างโชกโชน บางท่านพบเจอกับสัตว์ร้ายในป่าใหญ่ เกิดอาการอาพาธเพราะใช้ชีวิตอยากลำบากในป่าดง จนแทบจะเอาชีวิต

---

[๕] ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๐๗/๔๘๖-๔๘๗.

ไม่รอด แต่ด้วยความศรัทธาในรูปแบบการดำเนินชีวิตที่พระพุทธองค์กำหนดไว้ ทำให้ท่านเหล่านั้นสามารถรักษาชีวิตรอดมาได้ ทำให้ได้มีโอกาสถ่ายทอดประสบการณ์และคำสั่งสอนอันลึกซึ้งแก่พุทธศาสนิกชนดังที่ทราบกัน

๒. การถือนิสัยในสำนักของอุปัชฌาย์อาจารย์

เมื่อบวชเข้ามาแล้ว พระพุทธองค์กำหนดให้ภิกษุทุกรูปต้องได้รับการศึกษาอยู่ภายในวัด ไม่ให้ปลีกตัวไปอยู่เพียงลำพัง เรียกว่า จัดให้อยู่ในสังฆะที่ทรงจัดตั้งขึ้นใหม่ การที่พระพุทธองค์ทรงตั้งคณะสงฆ์ขึ้นนี้ ก็เพื่อเป็นชุมชนของผู้ฝึกตนตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา การที่ทรงตั้งวัดขึ้นก็เพื่อให้มีสภาพแวดล้อม บรรยากาศ ระบบความสัมพันธ์ที่เอื้อต่อการที่แต่ละบุคคลจะได้พัฒนาตนขึ้นมาด้วยหลักไตรสิกขา[๖] ไม่อนุญาตให้ภิกษุใหม่ปลีกตัวไปอยู่ผู้เดียวโดยไม่เกี่ยวข้องกับผู้ปกครอง พระอุปัชฌาย์อาจารย์จะเป็นผู้ปกครองดูแลภิกษุผู้บวชใหม่ให้ได้รับการศึกษาจนกว่าจะมีปัญญารักษาตน ในการอาศัยอยู่ด้วยกันเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยนี้ พระพุทธองค์กำหนดให้พระภิกษุกระทำวัตรต่อกันเพื่อสร้างความสนิทสนมเสมือนบิดากับบุตร

---

[๖] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ต้องฟื้นฟูวัดในชนบทพัฒนาสังคมไทยจึงจะก้าวหน้าได้มั่นคง,** (กรุง เทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

การกระทำวัตรต่อกันระหว่างอุปัชฌาย์กับสัทธิวิหาริก และอาจารย์กับอันเตวาสิกอาจเรียกรวม ๆ ว่า อาจารย์กับศิษย์ ถือว่าเป็นความสัมพันธ์ที่มีความจำเป็นต่อการฝึกอบรมตามหลักไตรสิกขา กล่าวโดยสรุปดังต่อไปนี้

๒.๑ วิธีปฏิบัติอุปัชฌายวัตรและสัทธิวิหาริกวัตร

"อุปัชฌายวัตร" แปลว่า ***"วัตรที่สัทธิวิหาริกพึงปฏิบัติต่ออุปัชฌาย์"*** เป็นหน้าที่ที่ศิษย์พึงปฏิบัติต่ออุปัชฌาย์ด้วยความเคารพนอบน้อม กล่าวโดยสรุปได้ดังต่อไปนี้

(๑) *การทำหน้าที่ในเวลาเช้า* ในช่วงเช้า สัทธิวิหาริกควรตื่นแต่เช้าตรู่ เข้าไปจัดเตรียมไม้สีฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะให้เรียบร้อย ถ้าข้าวต้มมีก็จัดเตรียมใส่ภาชนะให้เรียบร้อยเข้าไปถวาย เมื่ออุปัชฌาย์ฉันเสร็จเรียบร้อยแล้ว ล้างภาชนะเก็บให้เรียบร้อย รวมทั้งเก็บอาสนะ ปัดกวาดให้เรียบร้อย[๗]

(๒) *การทำหน้าที่ในเวลาเข้าหมู่บ้าน* เมื่ออุปัชฌาย์จะเข้าหมู่บ้าน สัทธิวิหาริกต้องจัดผ้านุ่ง ประคดเอว ผ้าสังฆาฏิ เตรียมบาตรและน้ำถวาย ถ้าอุปัชฌาย์ต้องการจะให้ติดตามไปด้วย ก็ต้องไปกับอุปัชฌาย์ นุ่งห่มให้เรียบร้อย เดินไม่ให้ห่างนักไม่ให้ชิดนัก ถ้าบาตรมีของบรรจุอยู่ก็ต้องรับมาถือไว้ เมื่ออุปัชฌาย์ท่านพูดอยู่อย่าพูดแทรกขึ้นระหว่างนั้น ถ้าอุปัชฌาย์พูดใกล้ต่ออาบัติก็ต้องห้ามท่านไว้ เมื่อเวลากลับจากหมู่บ้าน

[๗] วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๓.

ต้องกลับมาก่อน จัดเตรียมอาสนะ เตรียมน้ำล้างเท้า รับบาตรและจีวร ถวายผ้านุ่งผืนใหม่รับผืนเก่ามา ถ้าชุ่มเหงื่อก็ต้องผึ่งแดดสักครู่ก่อนแล้วจึงพับเก็บให้เรียบร้อย ถ้าอุปัชฌาย์จะฉันก็ถวายบิณฑบาตและน้ำฉัน เมื่อท่านฉันเสร็จก็เก็บให้เรียบร้อย[๘]

(๓) *การทำหน้าที่ในเวลาสรงน้ำ* เมื่ออุปัชฌาย์ต้องการสรงน้ำ พึงจัดน้ำถวาย ถ้าท่านต้องการน้ำเย็น ก็ต้องจัดน้ำเย็น ถ้าท่านต้องการน้ำอุ่น ก็ต้องจัดน้ำอุ่นถวาย เมื่ออุปัชฌาย์จะเข้าเรือนไฟ ก็บดจุรณ แช่ดิน ถือตั่งสำหรับเรือนไฟ เดินตามไปถวายตั่ง แล้วรับจีวรท่านมาวางในที่สมควร ถวายจุรณและดิน ถ้าสามารถจะเข้าไปเรือนไฟได้ก็ต้องเข้าไป เมื่ออยู่ในเรือนไฟก็ถวายขี้เถ้า ดินเหนียว และน้ำร้อน เป็นต้น แก่อุปัชฌาย์ได้ เมื่อจะออกจากเรือนไฟก็ปิดหน้าปิดหลังเรือนไฟให้เรียบร้อย จึงออกมาจากเรือนไฟ ขณะที่อยู่ในน้ำจะถูร่างกายให้อุปัชฌาย์ด้วยก็ควรทำ เมื่อตนสรงน้ำเรียบร้อยแล้วขึ้นมาก่อน เช็ดตัวให้แห้ง เมื่ออุปัชฌาย์ขึ้นมาก็เช็ดตัวให้อุปัชฌาย์ ถวายผ้านุ่ง สังฆาฏิแก่อุปัชฌาย์ กลับมาก่อนแล้วจัดปูอาสนะ เตรียมน้ำล้างเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า จัดน้ำฉันถวายแก่อุปัชฌาย์[๙]

(๔) *การปฏิบัติตามคำสั่งของอุปัชฌาย์* การปฏิบัติตามคำสั่งของอุปัชฌาย์ เป็นเรื่องที่สัทธิวิหาริกควรปฏิบัติตามอย่างยิ่ง เช่น อุปัชฌาย์ต้องการจะให้เรียน ก็ควรจะเรียน ถ้าท่านต้องการ

---

[๘]วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๓.

[๙]วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๓.

ให้สอบถาม ก็ควรสอบถาม หรือทำตามคำสั่งที่เหมาะสมของอุปัชฌาย์[๑๐]

(๕) *การทำความสะอาดวิหารและบริเวณ* เมื่ออุปัชฌาย์อยู่ที่วิหารใด วิหารนั้นสกปรก สัทธิวิหาริกจะต้องทำความสะอาดให้เรียบร้อย เมื่อจะลงมือทำความสะอาด ต้องขนของต่าง ๆ ออกมาด้วยความระมัดระวัง อย่าให้กระทบขอบประตูและขอบหน้าต่าง เช่น ขนบาตรจีวร เขียงรองเตียง กระโถน พนักพิง พรหมปูพื้น วิธีทำความสะอาดนั้น โดยให้กวาดหยากเยื่อจากเพดานลงมาก่อน เช็ดกรอบหน้าต่าง มุมห้องถ้าฝาและพื้นขึ้นรา ก็ต้องทาน้ำมัน หรือถ้าเป็นฝาและพื้นธรรมดาไม่ได้ทาสี ก็ใช้น้ำพรมเช็ดถูให้แห้ง กวาดให้สะอาดอย่าให้มีฝุ่นละอองต่าง ๆ เมื่อทำความสะอาดแล้วก็ให้เก็บเข้าไว้ตามที่เดิม ของบางอย่างต้องผึ่งแดดไว้ก่อน เช่น ฟูก หมอน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน การปิดเปิดหน้าต่างวิหารจะต้องดูทิศทางลมและฤดูด้วย เช่น ถ้าลมเจือฝุ่นละอองพัดมาทางทิศตะวันออก ก็ปิดหน้าต่างทางทิศตะวันออก ถ้าฤดูหนาวก็เปิดหน้าต่างกลางวันปิดกลางคืน ถ้าฤดูร้อนเปิดหน้าต่าง กลางวันเปิดกลางคืน นอกจากทำความสะอาดวิหารแล้ว ต้องดูบริเวณ ซุ้ม โรงฉัน โรงไฟ วัจกุฎี ต้องทำให้สะอาดพร้อมจัดเตรียมน้ำใช้ให้เต็มตุ่มไว้[๑๑]

---

[๑๐] วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๔.

[๑๑] วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๔.

(๖) *การเอาใจใส่ต่ออุปัชฌาย์* การทำหน้าที่ของผู้อุปัฏฐากอุปัชฌาย์ นอกจากจะทำในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว การเอาใจใส่ต่ออุปัชฌาย์ในด้านต่อไปนี้ ก็ถือว่าเป็นการทำหน้าที่ของผู้อุปัฏฐากที่สัทธิวิหาริกควรกระทำ คือ

๑) เมื่ออุปัชฌาย์เกิดความไม่ยินดี สัทธิวิหาริกต้องช่วยระงับ หรือบอกภิกษุอื่นช่วยระงับ หรือควรแสดงธรรมแก่อุปัชฌาย์

๒) เมื่ออุปัชฌาย์เกิดความรำคาญ สัทธิวิหาริกต้องช่วยบรรเทา หรือบอกภิกษุอื่นให้ช่วยบรรเทา หรือแสดงธรรมแก่อุปัชฌาย์

๓) เมื่ออุปัชฌาย์มีความเห็นผิด สัทธิวิหาริกต้องคอยช่วยให้ท่านละความเห็นผิดนั้นเสีย หรือบอกให้ภิกษุอื่นช่วย หรือแสดงธรรมแก่ท่านก็ควร

๔) เมื่ออุปัชฌาย์ต้องอาบัติ เช่น อาบัติสังฆาทิเสส สัทธิวิหาริกต้องช่วยขวนขวายให้ท่านได้อยู่ปริวาส

๕) เมื่ออุปัชฌาย์ควรชักเข้าหาอาบัติเดิม สัทธิวิหาริกก็ต้องช่วยท่าน

๖) เมื่อสงฆ์จะลงโทษอุปัชฌาย์ เช่นให้มานัต อัพภาน หรือแม้แต่สงฆ์จะทำกรรม คือ ตัชชนียกรรม นิสยกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม หรือ อุกเขปนียกรรม สัทธิวิหาริกก็ต้องพยายามหาทางช่วยให้สงฆ์ระงับกรรมนั้นเสีย[๑๒]

---

[๑๒] วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๔.

(๗) การดูแลจีวรของอุปัชฌาย์ ถ้าจีวรของอุปัชฌาย์จะต้องซัก สัทธิวิหาริกต้องขวนขวายที่จะจัดการซักจีวรของอุปัชฌาย์นั้น ถ้าจีวรจะต้องตัดเย็บ ต้องจัดการตัดเย็บจีวรนั้นของอุปัชฌาย์ ถ้าน้ำย้อมและจีวรต้องต้มต้องย้อม สัทธิวิหาริกจะต้องจัดการต้มจัดการย้อมให้เรียบร้อย[๑๓]

(๘) การปฏิบัติเมื่อเกี่ยวข้องกับผู้อื่น สัทธิวิหาริกที่เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นในเรื่องต่อไปนี้ต้องบอกอุปัชฌาย์ก่อน คือการให้บาตร และรับบาตร การให้จีวรและรับจีวร การให้บริขารและรับบริขาร การปลงผมผู้อื่นและให้ผู้อื่นปลงผม การทำบริกรรมและให้ผู้อื่นทำบริกรรม ทำการขวนขวายและให้ผู้อื่นขวนขวาย เป็นปัจฉาสมณะให้ผู้อื่นและให้ผู้อื่นเป็นปัจฉาสมณะนำบิณฑบาตไปถวายผู้อื่น และให้ผู้อื่นนำบิณฑบาตมาถวาย รวมทั้งการเข้าหมู่บ้าน การเข้าไปป่าช้า และไปยังที่อื่น ๆ ต้องบอกอุปัชฌาย์ก่อนจึงควรทำ[๑๔]

(๙) การทำหน้าที่เมื่ออุปัชฌาย์อาพาธ เมื่ออุปัชฌาย์อาพาธเป็นไข้ สัทธิวิหาริกจะต้องพยาบาลตลอดชีวิต หรือรอจนกว่าอุปัชฌาย์นั้นจะหายป่วยหรือจนเสียชีวิต[๑๕]

---

[๑๓] วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๕.

[๑๔] วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๗.

[๑๕] วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๗.

ภิกษุใหม่ผู้บวชแล้วอยู่กับอุปัชฌาย์เรียกว่า“สัทธิวิหาริก” ต้องปฏิญญาว่ามีศรัทธาเลื่อมใส ขอสมัครบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา จึงขอมอบตัวเป็นสัทธิวิหาริกในอุปัชฌาย์ และเมื่อได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว จะเคารพนับถือเชื่อฟัง ตั้งอยู่ในโอวาทของอุปัชฌาย์ และจะประพฤติดี ปฏิบัติชอบตามพระวินัย ระเบียบแบบแผนของวัด และคณะสงฆ์ตลอดไป

ส่วน “สัทธิวิหาริกวัตร” แปลว่า “วัตรที่อุปัชฌาย์พึงปฏิบัติต่อสัทธิวิหาริก” กล่าวโดยสรุปเฉพาะด้านที่สำคัญ[๑๖] ดังต่อไปนี้

(๑) เอาธุระในการศึกษา อุปัชฌาย์พึงให้การสงเคราะห์อนุเคราะห์สัทธิวิหาริกด้วยอุเทส ปริปุจฉา โอวาทและอนุศาสน์ เอาใจใส่ในการสั่งสอนอบรมศิษย์ให้มีความรู้แตกฉานรอบทั้งด้านสิกขา คือ อธิสีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา และด้านสาชีพ คือ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ร่วมกัน ผู้ดำเนินชีวิตร่วมกัน มีความประพฤติเสมอกัน[๑๗] มีความปรองดองกัน เป็นแบบแผนแห่งความประพฤติที่ดี ทำให้มีชีวิตร่วมเป็นอันเดียวกัน ทำให้ภิกษุทั้งหลายผู้มาจาก

---

[๑๖] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพ มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๐๕

[๑๗] วิ.ม. (ไทย) ๑/๔๕/๓๓.

ถิ่นฐานชาติตระกูลต่าง ๆ กันมามีความเป็นอยู่เสมอเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน[๑๘]

(๒) สงเคราะห์ด้วยบาตร จีวร และบริขารอื่น ๆ ถ้าสัทธิวิหาริกไม่มีบริขารที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต อุปัชฌาย์จะต้องจัดหาให้ จากนั้นคอยให้ความช่วยเหลือด้วยกิจที่พอจะช่วยได้ ในลักษณะเดียวกับที่ศิษย์กระทำต่อตนเอง

(๓) ขวนขวายป้องกันหรือระงับความเสื่อมเสีย เช่นความคิดจะสึก เปลื้องความเห็นผิดเป็นต้น อุปัชฌาย์ต้องคอยดูแลความเป็นอยู่ของสัทธิวิหาริกให้อยู่ในเพศพรหมจรรย์ได้อย่างมั่นคง หากเกิดความเสียหายแก่สัทธิวิหาริกต้องหาทางช่วยเหลือตามสมควร

(๔) เมื่ออาพาธเอาใจใส่พยาบาลจนตลอดชีวิต รอจนกว่าจะหาย[๑๙]

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการบัญญัติอุปัชฌายวัตรและสัทธิวิหาริกวัตรให้ปฏิบัติต่อกันแล้ว แต่ปรากฏว่า มีภิกษุบางรูปไม่ยอมปฏิบัติตาม พระพุทธองค์จึงมีพุทธานุญาตให้ทำการประณามได้ด้วยการห้ามไม่ให้เข้ามาหา ไม่ให้มาทำการอุปัฏฐากหรือให้ขนบริขารออกไปจากที่อยู่ ทั้งนี้เพื่อให้สัทธิวิหาริกนั้น

---

[๑๘] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕), หน้า ๓๓๒.

[๑๙] วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๗/๘๘-๙๒.

สำนึกแล้วยอมขอขมาโทษ จึงมีข้อกำหนดว่า ภิกษุผู้ไม่ประพฤติชอบในอุปัชฌาย์ เมื่อถูกประณามแล้วจะต้องขอขมาอุปัชฌาย์ หากไม่ยอมขอขมาต้องอาบัติทุกกฎ[๒๐] ฝ่ายอุปัชฌาย์เมื่อสัทธิวิหาริกสำนึกได้แล้วมาขอขมา ต้องรับคำขอขมา หากไม่ยอมรับคำขอขมาต้องอาบัติทุกกฎ มีข้อควรระวังว่า การประณามนั้นต้องทำอย่างระมัดระวังและรอบคอบ อุปัชฌาย์ต้องไม่ประณามสัทธิวิหาริกผู้ประพฤติชอบ หากประณามสัทธิวิหาริกผู้ประพฤติชอบต้องอาบัติทุกกฎ[๒๑]

การกระทำสัทธิวิหาริกวัตรนี้ เป็นกิจที่อุปัชฌาย์ต้องใส่ใจไม่เพิกเฉย ให้ความสำคัญเสมอเหมือนว่า ภิกษุใหม่นั้นยังไม่มีวุฒิภาวะเพียงพอ ยังต้องการความช่วยเหลือจากผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่า จึงถือว่าสัทธิวิหาริกนี้เป็นเหมือนลูกผู้ซึ่งยังต้องการความช่วยเหลือดูแลจากบิดา เวลากระทำวัตรต่อสัทธิวิหาริกจึงให้คิดว่าภิกษุนั้นเป็นเหมือนลูก จึงต้องมีการดูแลเอาใจใส่ในเรื่องต่าง ๆ อย่างเต็มความสามารถ เพื่อจะได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติ ไม่มีการประณามกัน หรือติเตียนจากบุคคลอื่น เพราะว่าการทำหน้าที่ของอุปัชฌาย์นั้นมีความหลากหลาย ในการจะอบรมสัทธิวิหาริกให้ดำเนินไปในหนทางที่ถูกต้องนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีวิธีการที่แตกต่างกันออกไป

---

[๒๐] วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๘/๙๓-๙๔.

[๒๑] วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๘/๙๔.

๒.๒ วิธีปฏิบัติอาจริยวัตรและอันเตวาสิกวัตร

"อาจริยวัตร" แปลว่า "วัตรที่อันเตวาสิกพึงปฏิบัติต่ออาจารย์" ส่วนมากมีลักษณะเหมือนกันกับหน้าที่ที่สัทธิวิหาริกทำแก่อุปัชฌาย์ กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

(๑) เอาใจใส่ในการทำหน้าที่ผู้อุปัฏฐาก
(๒) หวังในการศึกษา
(๓) ขวนขวายป้องกัน หรือระงับความเสื่อมเสียอันจักมีหรือมีแล้วแก่ท่าน
(๔) รักษาน้ำใจ
(๕) เคารพในท่าน
(๖) ไม่เที่ยวเตร่ตามอำเภอใจ โดยไม่บอกลาท่านก่อน
(๗) เมื่อท่านอาพาธ เอาใจใส่พยาบาล[๒๒]

อาจริยวัตรนี้ มีรายละเอียดส่วนมากคล้ายกับอุปัชฌายวัตร

ส่วน "อันเตวาสิกวัตร" แปลว่า "วัตรที่อาจารย์พึงปฏิบัติต่ออันเตวาสิก" มีรายละเอียดเหมือนกันกับหลักปฏิบัติต่อสัทธิวิหาริกของอุปัชฌาย์ หน้าที่ที่อาจารย์พึงปฏิบัติต่ออันเตวาสิกอย่างถูกต้องครบถ้วนตามพุทธบัญญัติ มีหน้าที่เช่นเดียวกันกับสัทธิวิหาริกวัตร พอสรุปเนื้อหาได้ ดังนี้

---

[๒๒] วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๘/๑๐๗-๑๑๒.

(๑) พึงอนุเคราะห์อันเตวาสิกด้วยสิ่งของตามสมควร

(๒) เอาธุระในการศึกษาของอันเตวาสิก

(๓) ขวนขวายป้องกัน ระงับความเสื่อมเสีย หนักให้เป็นเบา

(๔) เมื่ออันเตวาสิกอาพาธ ดูแลพยาบาล[๒๓]

จากการพิจารณาวัตรที่อาจารย์กับศิษย์พึงปฏิบัติต่อกัน จะเห็นว่า ข้อวัตรทั้งหลายเป็นข้อกำหนดให้ทั้งสองฝ่ายได้พึงพาอาศัยกัน ซึ่งการพึ่งพาอาศัยนี้ถูกกำหนดไว้ในพระวินัยกำหนดเป็นกิจสำคัญที่ต้องทำตอนอุปสมบทเรียกว่า การขอนิสัย

คำว่า "ขอนิสัย" นั้น แปลว่า "การขออยู่ด้วย" คำว่า "นิสัย" แปลว่า "การอยู่อาศัย" คือ เข้ามาอยู่เพื่อจะได้อาศัยให้เป็นผู้ดูแลในการศึกษาอบรม คำว่า อาศัย ในที่นี้ไม่ใช่อาศัยอยู่เฉย ๆ แต่เป็นการอาศัยอยู่ด้วยเพื่อให้ได้โอกาสในการศึกษาอบรมตามหลักไตรสิกขา ทั้งนี้เพราะพระวินัยกำหนดไว้ว่า ผู้ที่เข้าสู่การอุปสมบทจะต้องมีผู้ดูแลเบื้องต้น เพราะว่าผู้ที่บวชใหม่ยังไม่รู้หลักพระธรรมวินัย ยังไม่รู้ว่าจะต้องประพฤติปฏิบัติระวังอะไรบ้าง ยังปกครองตนเองไม่ได้ ไม่มีความรู้ที่จะรักษาตน จึงต้องมีผู้ช่วยเหลือแนะนำในเบื้องต้น การขอนิสัยจึงเท่ากับว่าเป็นการขอให้อุปัชฌาย์เข้ามาปกครองดูแล[๒๔]

---

[๒๓] วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๙/๑๑๒-๑๑๘.

[๒๔] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **สอนนาค-สอนฑิต ชีวิตพระชีวิตชาวพุทธ.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๓๐.

การกระทำวัตรต่อกันในลักษณะนี้มีเฉพาะในพระพุทธศาสนา เนื่องจากนักบวชในลัทธินอกศาสนา เช่น ปริพาชก ก็ไม่นิยมกระทำและไม่มีข้อบังคับอย่างชัดเจน ใครจะทำหรือไม่เป็นเรื่องส่วนตัว นักบวชเหล่านั้นแม้จะอาศัยอยู่ด้วยกันจำนวนมาก แต่ก็จะไม่นิยมทำวัตรต่าง ๆ ต่อกัน มีกิจอย่างหนึ่งที่พวกปริพาชกมักจะถือปฏิบัติเป็นแนวเดียวกันเมื่ออยู่รวมกันเป็นหมู่ คือ การกล่าวติรัจฉานกถา ดังความในอรรถกถาว่า

"จริงอยู่ เจติยวัตร โพธิวัตร อาจริยวัตร อุปัชฌายวัตร หรือ โยนิโสมนสิการ อันชื่อว่า ควรลุกขึ้นทำแต่เช้า ย่อมไม่มีแก่ปริพาชกเหล่านั้น ปริพาชกเหล่านั้น ลุกขึ้นแต่เช้าตรู่แล้วนั่งในที่มีแสงแดดอ่อน ปรารภถึงอวัยวะ มีมือและเท้าเป็นต้นของกันและกันอย่างนี้ว่า มือของคนนี้งาม เท้าของคนนี้งาม หรือปรารภถึงผิวพรรณของหญิงชาย เด็กชายและเด็กหญิงทั้งหลาย หรือปรารภถึงวัตถุอื่นที่มีความยินดีในกามและความยินดีในภพเป็นต้น ตั้งถ้อยคำขึ้นแล้ว กล่าวติรัจฉานกถาต่าง ๆ มีพูดถึงพระเจ้าแผ่นดินเป็นต้นโดยลำดับ"[๒๕]

ติรัจฉานกถาที่พวกปริพาชกกล่าว ได้แก่ เรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ เรื่องภัย เรื่องการรบ เรื่องข้าว เรื่องน้ำ เรื่องผ้า เรื่องที่นอน เรื่องพวงดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่องยาน เรื่องบ้าน เรื่องนิคมเรื่องเมืองหลวง

---

[๒๕] ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๒/๑๘๑.

เรื่องชนบท เรื่องสตรี เรื่องบุรุษ เรื่องคนกล้าหาญ เรื่องตรอก เรื่องท่าน้ำ เรื่องคนที่ล่วงลับไปแล้ว เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญและความเสื่อม[๒๖]

ส่วนในพระพุทธศาสนา การกระทำวัตรต่อกันนี้จัดเป็นการอุปัฏฐากอุปัชฌาย์อาจารย์สำหรับผู้บวชใหม่ที่ยังต้องถือนิสัย กล่าวได้ว่าเป็นกิจที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน แต่สำหรับผู้พ้นนิสัยแล้ว กล่าวได้ว่าเป็นวัตร คือทำตามโอกาสและตามความพอใจ การอุปัฏฐากในที่นี้เห็นว่าน่าจะมีความมุ่งหมายพิเศษอยู่ประมาณ ๒ ประการ คือ

(๑) การทำให้หมดความถือตัว เพราะพระวินัยที่เกี่ยวกับการถือนิสัยไม่มีการยกเว้นให้สิทธิพิเศษแก่สัทธิวิหาริกหรืออันเตวาสิกรูปใดเป็นพิเศษ ดังนั้น กุลบุตรผู้เข้ามาบวชไม่ว่าจะมาจากชาติตระกูลสูง เช่น มาจากวรรณะกษัตริย์ก็ยังต้องทำหน้าที่อุปัฏฐากอุปัชฌาย์ที่แม้จะเป็นคนสามัญ ความมุ่งหมายอันนี้พอที่จะกล่าวได้ว่า เป็นประโยชน์ด้านการทำลายความกระด้างด้วยมานะ หากสัทธิวิหาริกถือตัวจัดไม่ยอมทำการอุปัฏฐากอุปัชฌาย์ย่อมยากที่จะได้รับการอบรมสั่งสอนอย่างเต็มที่

---

[๒๖] ที.สี. (ไทย) ๙/๔๐๘/๑๗๕.

(๒) หวังจะให้เกิดความสนิทสนมปรองดอง การได้ทำอุปการะต่อกันนั้นย่อมนำมาซึ่งความสนิทสนม ความเป็นกันเอง ตลอดจนถึงจะเป็นโอกาสให้ได้รับโอวาท คำสั่งสอนที่พิเศษในกว่าธรรมดา และเป็นการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่บัณฑิตได้วางไว้แต่กาลก่อน[๒๗]

เมื่อสรุปความของการอุปัฏฐากแล้วพอจะเห็นได้ว่า การอุปัฏฐากนี้เป็นการทำที่ให้เกิดความผาสุกแก่อุปัชฌาย์ เป็นการกระทำที่แสดงถึงความเคารพนับถือ ความรักใคร่ ความเป็นกันเอง เป็นการกระทำให้เป็นตัวอย่างที่ดีงามตามระเบียบขนบธรรมเนียม หรือวัฒนธรรมเป็นต้น และเป็นการกระทำที่ทำให้ผู้เป็นสัทธิวิหาริกมีความฉลาด ไหวพริบ ละเอียดอ่อนรอบคอบเป็นอย่างยิ่ง

อุปัชฌายวัตรและสัทธิวิหาริกวัตรนี้ ถือว่ามีประโยชน์ต่อสังคมสงฆ์ทั้งในภาวะปกติและในภาวะที่เกิดความขัดแย้ง กล่าวคือ ในภาวะปกติ การที่ทั้งสองฝ่ายได้ทำอุปการะต่อกันสิ่งที่เกิดแน่นอนคือความสมานสามัคคีปรองดองอย่างแนบแน่นระหว่างอุปัชฌาย์สัทธิวิหาริก และรวมทั้งภิกษุร่วมอุปัชฌาย์ภิกษุร่วมอาจารย์อื่น ๆ ด้วย หากเกิดความขัดแย้งหรือเกิด

---

[๒๗] พุทธทาสภิกขุ, **คำสอนผู้บวชพรรษาเดียว ฉบับสมบูรณ์ของพุทธทาส,** (กรุงเทพ มหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗), หน้า ๕๖-๕๗.

อธิกรณ์ การที่คณะสงฆ์ได้ทำอุปการะต่อกัน การแก้ปัญหาก็จะเป็นไปโดยง่าย เพราะทั้งสองฝ่ายจะมีความเคารพยำเกรงกัน บางปัญหาแก้ได้เพราะเห็นแก่อุปัชฌาย์ หรือเพราะมีความเคารพยำเกรงในอุปัชฌาย์ ซึ่งถือว่าเป็นเสมือนผู้ให้กำเนิดในโลกแห่งพระพุทธศาสนา จึงกล่าวได้ว่า อุปัชฌายวัตรและสัทธิวิหาริกวัตร เป็นสายสัมพันธ์เพื่อความปรองดองในหมู่สงฆ์โดยแท้

จากการพิจารณาการกระทำวัตรต่อกันระหว่างอาจารย์กับศิษย์แล้วจะเห็นว่า วัตรที่ปฏิบัติต่อกันระหว่าง อุปัชฌาย์อาจารย์กับศิษย์ (สัทธิวิหาริก-อันเตวาสิก) นั้น ครอบคลุมทั้งด้านความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต การใช้บริขารทั้ง ๘ การใช้เสนาสนะ การทำหน้าที่ในกิจต่าง ๆ และการรักษาพยาบาลยามอาพาธ การที่ทั้งสองฝ่ายกระทำวัตรต่อกันนั้น ย่อมทำให้เกิดความสนิทสนมและสำนึกในอุปการะของกันและกัน เมื่อเกิดความรู้สึกเช่นนี้ บรรยากาศแห่งการศึกษาอบรมตามหลักไตรสิกขาก็ย่อมจะดำเนินการต่อไปได้ด้วยดี

จากการศึกษาพบว่า ในการกระทำวัตรต่อกันระหว่างอุปัชฌาย์อาจารย์กับภิกษุผู้บวชใหม่นั้น สิ่งหนึ่งที่ถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลายาวนานตั้งแต่ครั้งพุทธกาล คือ การส่งเสริมให้ภิกษุปลีกตัวไปบำเพ็ญกรรมฐานในป่า กล่าวคือ หลังจากบวชแล้วภิกษุใหม่จะพักอาศัยอยู่ในสำนักของอุปัชฌาย์อาจารย์เพื่อรับฟังโอวาท ศึกษาพระธรรมวินัย และศึกษามารยาททำเนียม

ปฏิบัติต่าง ๆ อุปัชฌาย์อาจาย์ก็จะให้การศึกษาอบรมแก่ภิกษุใหม่นั้น ๆ ด้วยความกรุณา หวังความเจริญและความงอกงามในธรรมแก่ศิษยานุศิษย์โดยเสมอหน้า

สิ่งที่อุปัชฌาย์อาจารย์สอนจะยึดอยู่กับหลักการสำคัญ ๓ ประการ เรียกว่า **ไตรสิกขา** กุลบุตรที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจึงมีหน้าที่ต้องศึกษา และจะต้องศึกษาเช่นนั้นไปจนตลอดชีวิตจนกว่าจะบรรลุเป็นพระอรหันต์ ข้อนี้เห็นได้จากคำกล่าวสอนของอุปัชฌาย์ในวันอุปสมบทที่ว่า “ภิกษุผู้อุปสมบทแล้วพึงศึกษา อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตเจ้าตรัสแล้วโดยเคารพ”[๒๘] สอดคล้องกับพุทธดำรัสในสมณสูตรความว่า

ภิกษุทั้งหลาย กิจที่สมณะควรทำ เป็นของสมณะ ๓ ประการนี้ กิจที่สมณะควรทำ เป็นของสมณะ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

(๑) การสมาทานอธิสีลสิกขา (สิกขาคือศีลอันยิ่ง)

(๒) การสมาทานอธิจิตตสิกขา (สิกขาคือจิตอันยิ่ง)

(๓) การสมาทานอธิปัญญาสิกขา(สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง)

กิจที่สมณะควรทำ เป็นของสมณะ ๓ ประการนี้แล

---

[๒๘] ตสฺมาติห เต อิมสฺมึ ตถาคตปฺปเวทิเต ธมฺมวินเย สกฺกจฺจํ อธิสีลสิกฺขา สิกฺขิตพฺพา อธิจิตฺตสิกขา สิกฺขิตพฺพา อธิปญฺญาสิกฺขา สิกฺขิตพฺพา. พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมฺปนฺโน ป.ธ. ๙), **คู่มือพระอุปัชาย์,** พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กาญจณบุรี : สำนักพิมพ์ธรรมเมธี, ๒๕๔๕), หน้า ๔๙.

เพราะเหตุนั้นแล เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า "เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิสีลสิกขา เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิจิตตสิกขา เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิปัญญาสิกขา[๒๙]

สีลสิกขาเป็นส่วนที่เกี่ยวกับพุทธบัญญัติที่เป็นสิกขาบท ระเบียบวินัย มารยาทและทำเนียมปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อให้ภิกษุมีความประพฤติปฏิบัติเรียบร้อยดีงาม จิตตสิกขาเป็นส่วนที่เกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจให้สะอาด สว่าง สงบ มีสมาธิ มีสติสัมปชัญญะ ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต ปัญญาสิกขาเป็นส่วนที่เกี่ยวกับความรอบรู้ ความรู้แจ้ง รู้เท่าทันความเป็นจริง การศึกษา ๓ ด้านนี้เป็นหน้าที่ของอุปัชฌาย์อาจารย์จะต้องอบรมฝึกฝนแก่ภิกษุผู้บวชใหม่

ในการฝึกฝนตนเองตามหลักการศึกษานี้ โดยปกติทั่วไปจะทำในสำนักของพระพุทธเจ้าหรือสำนักของครูอาจารย์ กล่าวคือ ฝึกฝนตนเองภายใต้การกำกับดูแลของพระพุทธองค์หรืออุปัชฌาย์อาจารย์นั่นเอง แต่ก็มีทำเนียมปฏิบัติอย่างหนึ่งที่พบในคัมภีร์พระพุทธศาสนาคือ หลังจากที่ศึกษาหาความรู้ในสำนักของอุปัชฌาย์อาจารย์พอสมควรแล้ว ภิกษุที่ต้องการจะฝึกฝนตนเองอย่างเต็มที่จะชักชวนกันออกจากสำนักแล้วมุ่งหน้าเข้าไปปฏิบัติกรรมฐานในป่าที่ห่างไกลผู้คน ช่วงเวลาที่นิยมปฏิบัติเช่นนี้คือ ช่วงก่อนเข้าพรรษา ตัวอย่างเช่นพระจักขุบาลเถระและคณะ

---

[๒๙] องฺ.ทุกฺก. (ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๘-๓๐๙.

เรื่องมีอยู่ว่า พระจักขุบาล ได้บรรพชาอุปสมบทแล้วในพระพุทธศาสนา อยู่ในสำนักแห่งพระอาจารย์และอุปัชฌาย์ครบ ๕ พรรษาแล้ว ออกพรรษา ปวารณาแล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ทูลถามถึงธุระในพระพุทธศาสนา

พระศาสดาตรัสตอบว่า ธุระมี ๒ อย่าง คือ คันถธุระกับวิปัสสนาธุระ

(๑) การเรียนนิกายหนึ่งก็ดี สองนิกายก็ดี จบพุทธวจนะคือพระไตรปิฎกก็ดี ตามสมควรแก่ปัญญาของตนแล้วทรงไว้ กล่าว บอก พุทธวจนะนั้น ชื่อว่า คันถธุระ

(๒) ส่วนการเริ่มตั้งความสิ้นและความเสื่อมไว้ในอัตภาพยังวิปัสสนาให้เจริญ ด้วยอำนาจแห่งการทำการติดต่อแล้ว ถือเอาพระอรหัตของภิกษุผู้มีความประพฤติแคล่วคล่อง ยินดียิ่งแล้วในเสนาสนะอันสงัด ชื่อว่า วิปัสสนาธุระ[๓๐]

พระจักขุบาลจึงกราบทูลว่า ตนเองบวชตอนมีอายุมากแล้ว คงเรียนคันถธุระไม่ไหว จึงมีความประสงค์จะเรียนวิปัสสนาธุระ ลำดับนั้น พระศาสดา ได้ตรัสบอกพระกรรมฐานตลอดถึงพระอรหัตแก่พระจักขุบาล ท่านถวายบังคมพระศาสดาแล้วแสวงหาภิกษุผู้จะไปกับตน ได้ภิกษุ ๖๐ รูปแล้ว ออกพร้อมกับเธอทั้งหลายไปตลอดทาง ๑๒๐ โยชน์ ถึงบ้านปลายแดนหมู่ใหญ่ตำบลหนึ่ง จึงพร้อมด้วยบริวาร เข้าไปบิณฑบาต ณ บ้านนั้น

---

[๓๐] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๑๕.

ชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นเห็นหมู่ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยวัตร มีจิตเลื่อมใส แต่งอาสนะแล้วนิมนต์ให้นั่ง อังคาสด้วยอาหารอันประณีตแล้ว ถามว่า "ท่านเจ้าข้า พระผู้เป็นเจ้าจะไปที่ไหน" เมื่อพวกภิกษุกล่าวตอบว่า "อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย เราจะไปสู่ที่ตามผาสุก" มนุษย์ผู้เป็นบัณฑิตรู้ว่า พวกภิกษุกำลังแสวงหาเสนาสนะที่จำพรรษา จึงกล่าวอาราธนาว่า "ท่านผู้เจริญ ถ้าพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย พึงอยู่ ณ ที่นี่ตลอดไตรมาสนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลาย จะพึงตั้งอยู่ในสรณะแล้วถือศีล" พวกภิกษุก็คิดเห็นว่า "เราได้อาศัยตระกูลเหล่านี้ จักทำการออกไปจากภพได้" จึงรับนิมนต์ หมู่มนุษย์รับปฏิญญาของเธอทั้งหลายแล้ว ได้ช่วยกันปัดกวาดวิหาร จัดที่อยู่ในกลางคืน และที่อยู่ในกลางวันแล้วมอบถวาย เธอทั้งหลายเข้าไปบิณฑบาตบ้านนั้นตำบลเดียวเป็นประจำ ครั้งนั้น หมอผู้หนึ่งเข้าไปหาเธอทั้งหลาย ปวารณาว่า "ท่านผู้เจริญธรรมดาในที่อยู่ของคนมาก ย่อมมีความไม่ผาสุกบ้าง เมื่อความไม่ผาสุกนั้นเกิดขึ้นแล้ว ท่านทั้งหลายพึงบอกแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักทำเภสัชถวาย"

ในวันจำพรรษา พระเถระเรียกภิกษุเหล่านั้นมาพร้อมกันแล้ว ถามว่า "ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจักให้ไตรมาสนี้ น้อมล่วงไปด้วยอิริยาบถเท่าไร" ภิกษุทั้งหลายเรียนตอบว่า "จักให้น้อมล่วงไปด้วยอิริยาบถครบทั้ง ๔ (ยืน, เดิน, นั่ง,นอน) ขอรับ" พระจักขุบาลถามว่า "ท่านผู้มีอายุทั้งหลายก็ข้อนั้นสมควรละหรือ เราทั้งหลายควรเป็นผู้ไม่ประมาทไม่ใช่หรือ เพราะเราทั้งหลายเรียนพระกรรมฐานมาจากสำนักของ

พระพุทธเจ้า ผู้ยังทรงพระชนม์อยู่, ธรรมดาว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย อันคนมักอวดไม่สามารถจะให้ทรงยินดีได้, ด้วยว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น อันคนมีอัธยาศัยงาม (จำพวกเดียว) พึงให้ทรงยินดีได้, และขึ้นชื่อว่าอบายทั้ง ๔ เป็นเหมือนเรือนของตัวเอง แห่งคนผู้ประมาทแล้ว, ขอท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด พวกภิกษุเรียนท่านว่า ท่านจักปฏิบัติอย่างไร พระจักขุบาลตอบว่า ตัวท่านเองจักใช้ชีวิตทั้งสามเดือนด้วยอิริยาบถ ๓ คือ ยืน เดิน นั่ง เท่านั้น ท่านจักไม่เหยียดหลังตลอดสามเดือน จากนั้นท่านก็ได้เจริญกรรมฐานอย่างจริงจังจนอาพาธที่ดวงตา แม้หมอจะปรุงยาให้ท่านนอนหยอด แต่ตัวท่านก็ใช้วิธีนั่งหยอดเอา ทำให้อาการอาพาธไม่หาย จนในที่สุดท่านก็ตาบอดพร้อมกับบรรลุเป็นพระอรหันต์ในคราวเดียวกัน[๓๑]

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า ป่าไม้มีความสำคัญต่อชีวิตของพระภิกษุมาก จนมีทำเนียมว่าเมื่อขอเรียนกรรมฐานจากอุปัชฌาย์อาจารย์แล้ว ภิกษุจะต้องลาครูอาจารย์ไปปฏิบัติกรรมฐานในป่าหางไกลเช่นนั้น การออกไปปฏิบัติธรรมในป่าไม้นั้นก็เพื่อให้การปฏิบัติกรรมฐานมีความสะดวกและเข้มงวดมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ในบางที่วัดมีความร่มรื่นด้วยป่าไม้ ภิกษุหลังจากเรียนกรรมฐานในสำนักของอาจารย์แล้วก็จะสมาทานกรรมฐานในวัดนั้นนั่นเอง การปฏิบัติเช่นนี้เป็นที่นิยมมาก และเป็นการเอื้อเฟื้อต่อการฝึกหัดพัฒนาตนเองด้วย เนื่องจากอยู่ใกล้

[๓๑] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๑๕-๒๑.

ครูอาจารย์ เวลามีปัญหาในการปฏิบัติธรรมก็สามารถสอบถามได้ทันที แต่ไม่ว่าจะเป็นกรณีใดก็ทำให้เห็นแล้วว่า ป่าไม้เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตและการเจริญกรรมฐานของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา วัดต่าง ๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบันจึงมักจะสร้างในป่าไม้ หรือไม่หากตอนแรกสร้างป่าไม้ยังไม่มี ก็มักจะหาโอกาสปลูกป่าไม้ขึ้นภายหลัง เพื่อให้เกิดความร่มรื่น สงบ สงัด เหมาะแก่การใช้เป็นสถานที่บำเพ็ญจิตตภาวนา

๓. วัตรสำหรับพระภิกษุผู้บำเพ็ญสมณธรรมในป่า

นอกจากพระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญกับใช้ชีวิตในป่าของพระภิกษุแล้ว พระพุทธองค์ยังบัญญัติวัตรสำหรับภิกษุผู้ต้องการอาศัยอยู่ในป่าไว้ด้วย อยู่ในคำสอนหมวดที่ว่าด้วยเรื่องธุดงค์หรือธุดงควัตร ข้อปฏิบัติที่เรียกว่าวัตรนั้น จัดเป็นข้อปฏิบัติที่ไม่ได้บังคับให้ภิกษุถือปฏิบัติตลอดเวลา เป็นข้อปฏิบัติที่ส่งเสริมให้การรักษาศีล (พุทธบัญญัติ) ให้สะดวกและรัดกุมมากยิ่งขึ้น เช่น พุทธบัญญัติห้ามมีบาตรมากกว่า ๑ ลูก หากภิกษุใดมีมากเกินต้องสละบาตรนั้น ไม่เช่นนั้นจะต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ ภิกษุจะรักษาสิกขาบทนี้ได้ดี หากสมาทานวัตรของภิกษุผู้ฉันในบาตรเป็นวัตรเป็นต้น

วัตรต่าง ๆ มีธุดงควัตรเป็นต้นนี้ ไม่ได้บังคับให้ภิกษุทุกรูปต้องปฏิบัติ ให้อิสระที่จะเลือกปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติก็ได้ สำหรับผู้ปฏิบัติจะถือปฏิบัติตลอดชีวิตหรือปฏิบัติเป็นครั้งคราว

บางช่วงเวลาก็ได้ ข้อปฏิบัติส่วนนี้ไม่จัดอยู่ในส่วนที่เป็นสิกขาบท แตกต่างจากวัตรที่อยู่ในคัมภีร์ขันธกะและวัตรที่อยู่ในเสขิยวัตร ข้อปฏิบัติเหล่านั้นเป็นทำเนียมหรือมารยาทในหมู่สงฆ์เพื่อความเรียบร้อยดีงามแห่งหมู่สงฆ์ เป็นข้อปฏิบัติที่บังคับให้ภิกษุทุกรูปต้องเรียนรู้และปฏิบัติตาม บางอย่างปฏิบัติเพียงบางช่วงเวลา บางอย่างต้องปฏิบัติตลอดชีวิต

สำหรับวัตรปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้ต้องการอยู่ป่าในหมวดธุดงค์นี้มี ๓ ประการ คือ อารัญญิกังคะ วัตรสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร รุกขมูลิกังคะ วัตรสำหรับภิกษุผู้อาศัยอยู่โคนไม้ และโสสานิกังคะ วัตรสำหรับภิกษุผู้อยู่ในป่าช้า แต่ละอย่างมีคำสมาทาน วิธีปฏิบัติ และอานิสงส์ดังต่อไปนี้

๓.๑ อารัญญิกังคะ การถืออยู่ป่าเป็นวัตร

ภิกษุผู้ถืออารัญญิกังคะ ย่อมไม่พักค้างคืนในบ้าน ตอนกลางคืนย่อมพักอาศัยในป่าที่ห่างจากบ้านคน โดยกำหนดที่สุด ๕๐๐ ชั่วธนู คือ ๒๕ เส้น ตามทางเดินโดยปกติ

คำสมาทานสำหรับอารัญญิกังคะว่า

"คามนฺตเสนาสนํ ปฏิกฺขิปามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้างดเสนาสนะชายป่า" และว่า

"อารญฺญิกงฺคํ สมาทิยามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้มีการอยู่ป่าเป็นปกติ"[๓๒] สองคำนี้สมาทานด้วยคำใดคำหนึ่งก็ได้

---

[๓๒] วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๑, หน้า ๑๕๔.

ภิกษุผู้สมาทานธุดงค์ข้อนี้ตอนกลางคืนจักอาศัยในป่าไม้ รอจนอรุณขึ้นจึงจะออกจากป่าเข้าไปบิณฑบาตหรือไปทำกิจอย่างอื่นในบ้าน

บ้านกับทั้งอุปจาร[๓๓] นั้น ชื่อว่า เสนาสนะชายบ้าน ในคำนั้น บ้านมีกระท่อมหลังเดียวหรือหลายหลังก็ตาม มีรั้วล้อมหรือไม่มีรั้วล้อมก็ตาม มีคนอยู่ หรือไม่มีคนอยู่ก็ตาม อย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่าบ้าน โดยที่สุดแม้หมู่เกวียนใด ๆ ที่จอดพักอยู่เกินกว่า ๔ เดือน ก็ชื่อว่า บ้าน สำหรับบ้านที่มีรั้วล้อม ถ้ามีอินทขีล[๓๔] ๒ ชั้น เหมือนอนุราธปุระที่ที่ก้อนดินตกแห่งบุรุษผู้มีกำลังปานกลาง ยืนที่อินทขีลชั้นใน ชื่อว่า อุปจารบ้าน พระวินัยธรทั้งหลายก็กล่าวว่า อนึ่งลักษณะแห่งเลฑฑุบาต[๓๕] นั้น ก็คือร่วมในแห่งที่ที่ตกลงแห่งก้อนดินที่ขว้างไป อย่างพวกคนหนุ่มรุ่น ๆ เมื่อจะแสดงกำลังของตน เหยียดแขนขว้างก้อนดินไปฉะนั้น ส่วนอาจารย์ฝ่ายพระสูตรก็กล่าวว่า ภายในที่ที่ตกของก้อนดินที่ขว้างไปทำนองไล่กา ก็ชื่อว่า เลฑฑุบาต

พึงทราบวินิจฉัยในบ้านที่ไม่ได้ล้อมว่า มาตุคามยืนที่ประตูเรือนหลังสุด เขาทั้งหมดสาดน้ำไปถึงที่แห่งใด ที่น้ำนั้นตก ชื่อว่า อุปจารเรือน เลฑฑุบาตหนึ่งโดยนัยที่กล่าวแล้วจาก

---

[๓๓] หมายถึง เฉียด จวนเจียน ที่ใกล้ชิด ระยะใกล้เคียง ชานบริเวณรอบ ๆ.

[๓๔] หมายถึง เสา หรือหลักหน้าประตูเมือง หลักเมือง เสาเขื่อน.

[๓๕] หมายถึง ระยะโยนหรือขว้างก้อนดินตก ดูใน.

อุปจารเรือนนั้นชื่อว่าบ้าน เลฑฑุบาตที่ ๒ เป็นอุปจารของบ้าน ส่วนป่า ว่าทางพระวินัยก่อน ท่านก็กล่าวไว้ว่าที่ทั้งปวงยกบ้านและอุปจารของบ้านเสีย นั่นชื่อว่า ป่า ทางพระอภิธรรมก็กล่าวไว้ว่า ที่ทั้งปวงภายนอกอินทขีลออกไป นั่นชื่อว่า ป่า แต่ลักษณะที่กล่าวทางพระสูตรว่า ที่มีระยะไกล ๕๐๐ ชั่วธนูเป็นอย่างน้อยชื่อว่า เสนาสนะป่า นี้เป็นลักษณะในคำว่าป่า เสนาสนะป่านั้นสำหรับบ้านที่มีรั้วล้อม ควรกำหนดวัดแต่อินทขีล ด้วยธนูของอาจารย์ที่โก่งแล้ว สำหรับบ้านที่ไม่มีรั้วล้อม ควรกำหนดวัดจำเดิมแต่เลฑฑุบาตทีแรก จนถึงเครื่องล้อมแห่งวิหาร ในอรรถกถาพระวินัยทั้งหลายก็กล่าวไว้ว่าแต่ถ้าวิหารไม่ได้ล้อมเสนาสนะที่อยู่ต้นเพื่อน หรือโรงครัว หรือที่ประชุมประจำ ต้นโพธิ์หรือเจดีย์อันใด แม้ผิว่าอยู่ห่างจากเสนาสนะออกไป พึงทำที่นั้นให้เป็นแดนกำหนดวัดเถิด

ส่วนในอรรถกถามัชฌิมนิกาย ก็กล่าวไว้ว่า ควรวัดอุปจารแม้ของวิหาร ตรงไปในระหว่าง ๒ เลฑฑุบาต เหมือนวัดอุปจารบ้าน นี้เป็นประมาณในวิธีวัดนี้ แม้ถ้าบ้านอยู่ใกล้ ภิกษุอยู่ในวิหารได้ยินเสียงคนชาวบ้าน แต่ไม่อาจจะเดินตรงไปได้เพราะมีภูเขาหรือแม่น้ำเป็นต้นคั่นอยู่ในระหว่าง ทางแห่งใดเป็นทางปกติของบ้านนั้น แม้ถ้าจะต้องไปด้วยเรือก็ควรถือเอา ๕๐๐ ชั่วธนูโดยทางแห่งนั้น แต่ภิกษุรูปใดแกล้งปิดทางแต่ที่นั้น ๆ เสียเพื่อยังองค์ของบ้านใกล้ให้ถึงพร้อม ภิกษุรูปนี้ ชื่อว่าธุดงคโจร ก็ถ้าอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ของอารัญญิกภิกษุเป็นไข้ไปหาเธอหาสิ่งที่เป็นสัปปายะไม่ได้ ก็ควรนำท่านไปสู่เสนาสนะชายบ้าน

อุปัฏฐากท่านเถิด แต่เธอควรออกไปแต่เช้ามืด ยังอรุณให้ตั้งขึ้นในที่อันประกอบด้วยองค์ ถ้าในเวลาอรุณจะขึ้น อาพาธของท่านกำเริบ ก็ควรทำกิจเพื่อท่านนั้นเถิดไม่พึงเป็นธุตังคสุทธิกะ คือผู้มุ่งจะรักษาธุดงค์ให้บริสุทธิ์ไปท่าเดียวเลย

ว่าโดยประเภท แม้อารัญญิกภิกษุนี้มี ๓ จำพวก

(๑) ภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ต้องยังอรุณให้ตั้งขึ้นในป่าตลอดกาลทั้งปวง

(๒) ภิกษุผู้ถืออย่างกลาง ย่อมได้เพื่อจะอยู่ในเสนาสนะชายบ้านตลอด ๔ เดือนฤดูฝน

(๓) ภิกษุผู้ถืออย่างเพลา ย่อมได้เพื่อจะอยู่ตลอด ๔ เดือนฤดูเหมันต์ (หนาว)

ด้วยเมื่ออารัญญิกภิกษุทั้ง ๓ จำพวกนี้ มาแต่ป่าในเวลาที่ได้กำหนดไว้แล้วอย่างไรฟังธรรมอยู่ในเสนาสนะชายบ้าน แม้จนอรุณขึ้น ธุดงค์ย่อมไม่แตก ฟังธรรมแล้วก็ไป แม้อรุณขึ้นในระหว่างทางธุดงค์ก็ไม่แตก แต่ถ้าเมื่อพระธรรมกถึกลุกขึ้นแล้วเธอคิดว่านอนสักครู่แล้วจักไป ดังนี้ นอนเสียจนอรุณขึ้น หรือว่ายังอรุณให้ตั้งขึ้นในเสนาสนะชายบ้านตามชอบใจตน ธุดงค์ย่อมแตก[๓๖]

---

[๓๖] วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๑, หน้า ๑๕๖.

อานิสงส์ของการถืออยู่ป่าเป็นวัตร

(๑) อารัญญิกภิกษุทำความสำคัญว่า ป่า ไว้ในใจอยู่ ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อจะได้สมาธิที่ยังไม่ได้บ้าง เพื่อจะรักษาสมาธิที่ได้ไว้แล้วบ้าง

(๒) แม้พระศาสดาก็ทรงชื่นชมต่อเธอ ดังที่ตรัสไว้ว่า ดูกรนาคิตะ เพราะเหตุนั้น เราจึงมีใจยินดีด้วยการอยู่ป่า ของภิกษุนั้น

(๓) อันตรายทั้งมีรูปที่ไม่เป็นสัปปายะเป็นต้น ย่อมไม่รบกวนจิตของเธอ ผู้อยู่ในเสนาสนะอันสงัด

(๔) เธอย่อมหายสะดุ้งกลัว

(๕) ย่อมละความเยื่อใยในชีวิตได้

(๖) ย่อมยินดีรสแห่งความสุขอันเกิดแต่วิเวก

(๗) แม้ความเป็นผู้ทรงผ้าบังสุกุลเป็นต้น ย่อมเป็นภาวะที่เหมาะสมแก่เธอด้วย[๓๗]

๓.๒ รุกขมูลิกังคะ การถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร

ภิกษุผู้ถือรุกขมูลิกังคะ เป็นประเภทของภิกษุผู้ถืออารัญญิกังคะนั้นเอง ไม่ทำกุฏิอยู่ ย่อมอยู่ตามโคนต้นไม้ คำสมาทานสำหรับรุกขมูลิกังคะว่า

"ฉนฺนํ ปฏิกฺขิปามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้างดที่มุงบัง" และว่า

---

[๓๗] วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๑, หน้า ๑๕๗.

"รุกฺขมูลิกงฺคํ สมาทิยามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้มีอันอยู่ ณ โคนไม้เป็นปกติ"[๓๘]

สองคำนี้สมาทานด้วยคำใดคำหนึ่งก็ได้

รุกขมูลิกภิกษุนั้น ควรเว้นต้นไม้เหล่านี้เสีย คือ ต้นไม้ที่ตั้งอยู่ระหว่างพรมแดน ต้นไม้ที่เป็นเจดีย์ ต้นไม้ที่มียาง ต้นไม้มีผล ต้นไม้มีดอก ต้นไม้มีค้างคาว ต้นไม้มีโพรง ต้นไม้ที่อยู่กลางวัด แล้วจองเอาต้นไม้ที่อยู่ชาย ๆ วัดเถิด นี้เป็นวิธีของรุกขมูลิกังคะนั้น

ว่าโดยประเภท แม้รุกขมูลิกภิกษุนี้ ก็มี ๓ จำพวก คือ

(๑) ภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฎ์จองต้นไม้แล้ว จะใช้ใครแผ้วกวาดให้ตามชอบใจ หาได้ไม่ ต้องใช้เท้ากวาดใบไม้และอยากเยื่ออยู่เอง

(๒) ภิกษุผู้ถืออย่างกลาง จะวานใครที่บังเอิญมาถึงที่นั้นแผ้วกวาดให้ก็ได้

(๓) ภิกษุผู้ถืออย่างเพลา จะเรียกคนงานวัดและสมณุทเทส[๓๙] มาช่วยชำระ ทำให้เรียบแล้วเกลี่ยทราย ทำรั้วล้อม ติดประตูเสียด้วยแล้วจึงอยู่ได้ แต่ในวันที่มีงานมหกรรมรุกขมูลิกภิกษุอยู่ อย่านั่งอยู่ที่นั้นควรนั่งที่อื่นที่มีอะไรบังไว้

---

[๓๘] วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๑, หน้า ๑๕๘.

[๓๙] หมายถึงคนที่กำลังเตรียมตัวจะบวช.

ธุดงค์แห่งรุกขมูลิกภิกษุทั้ง ๓ จำพวกนี้ ย่อมแตกในขณะที่เธอสำเร็จความอยู่ในที่มุงบัง พระอังคุตตรภาณกาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า ในขณะที่เธอรู้อยู่แล้ว ยังอรุณให้ตั้งขึ้นในที่มุงบัง[๔๐]

อานิสงส์ของการถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร

(๑) เกิดเป็นความปฏิบัติสมควรแก่นิสัยขึ้นเอง ตามพระบาลีข้อว่า การบรรพชาอาศัยโคนไม้เป็นที่นอนที่นั่ง

(๒) ใช้ปัจจัยตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญไว้ว่า เป็นของเล็กน้อยด้วย หาง่ายด้วยไม่มีโทษด้วย

(๓) ปลูกอนิจจสัญญาขึ้นได้ ด้วยได้เห็นความเปลี่ยนแปลงแห่งใบไม้อยู่เนือง ๆ

(๔) เลิกความตระหนี่ในเสนาสนะและความเพลินในงาน

(๕) ได้อยู่กับเทวดาทั้งหลาย

(๖) มีความประพฤติสมควรแก่ธุตธรรม มีความมักน้อยเป็นต้น[๔๑]

๓.๓ โสสานิกังคะ การถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตร

ภิกษุผู้ถือโสสานิกังคะย่อมอยู่แรมคืนในป่าช้าคำสมาทานสำหรับโสสานิกังคะ ว่า

"น สุสานํ ปฏิกฺขิปามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้างดที่อันมิใช่ป่าช้า" และว่า

---

[๔๐] วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๑, หน้า ๑๕๖.

[๔๑] วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๑, หน้า ๑๖๐.

"โสสานิกงฺคํ สมาทิยามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้มีอันอยู่ในป่าช้าเป็นปกติ"[๔๒]

สองคำนี้สมาทานด้วยคำใดคำหนึ่งก็ได้

คนทั้งหลายเมื่อตั้งหมู่บ้าน กำหนดที่แห่งใดไว้ว่า ที่นี่เป็นป่าช้า โสสานิกภิกษุนั้นอย่าเพิ่งอยู่ ณ ที่นั้น เพราะว่า ที่นั้นเมื่อศพยังมิได้ถูกเผา ก็ยังไม่นับว่าเป็นป่าช้า แต่ว่า จำเดิมแต่กาลที่เผาศพแล้วไป แม้หากจะร้างไปตั้ง ๑๒ ปี ก็นับว่าเป็นป่าช้าอยู่นั่นเอง โสสานิกภิกษุผู้อยู่ในป่าช้านั้นปฏิบัติดังนี้

(๑) ไม่ควรให้ทำที่ต่าง ๆ มีประรำจงกรมเป็นต้น ตั้งเตียง ตั่ง จัดน้ำฉันน้ำใช้แล้ว บอกธรรมอยู่ เพราะว่าธุดงค์ข้อนี้หนัก เพราะเหตุนั้น โสสานิกภิกษุควรเป็นผู้ไม่ประมาท แจ้งพระสังฆเถระหรือเจ้าหน้าที่ทางราชการให้ทราบไว้ เพื่อป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นแล้วจึงอยู่

(๒) เมื่อเดินจงกรม ควรชำเลืองดูที่เผาศพไปด้วย

(๓) เมื่อไปป่าช้าเล่า ก็พึงหลีกทางใหญ่เสีย เดินไปทางนอกเถิด

(๔) ควรกำหนดอารมณ์ให้แม่นยำเสียแต่ในตอนกลางวันด้วยเมื่อกำหนดเสียอย่างนั้นจะได้ไม่เป็นสิ่งชวนกลัวสำหรับเธอในเวลากลางคืน

---

[๔๒] วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๑, หน้า ๑๖๔.

(๕) อมนุษย์ทั้งหลาย แม้นมันจะเที่ยวส่งเสียงร้องไป ก็อย่าประหารมันด้วยวัตถุอะไร ๆ

(๖) อันโสสานิกภิกษุจะขาดไปป่าช้าเสียแม้แต่วันเดียว ย่อมไม่ควร พระอังคุตตรภาณกาจารย์ ก็กล่าวไว้ว่า ยังมัชฌิมยาม[๔๓] ให้สิ้นไปในป่าช้า แล้วกลับเสียในปัจฉิมยาม ก็ควร

(๗) ของเคี้ยวของกินที่อมนุษย์ชอบ เช่น ขนมโรยงา ข้าวเจือถั่ว ปลา เนื้อ นมสด น้ำมัน น้ำอ้อยงบ โสสานิกภิกษุไม่ควรเสพ

(๘) ไม่ควรเข้าไปสู่เรือนแห่งตระกูล

นี้เป็นวิธีแห่งโสสานิกภิกษุนั้น

ว่าโดยประเภท แม้โสสานิกภิกษุนี้ก็มี ๓ จำพวก คือ

(๑) ภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ควรอยู่แต่ในป่าช้าที่มีการเผาศพเป็นประจำ มีซากศพมิได้ขาด และมีเสียงร้องไห้อยู่เนืองนิตย์

(๒) สำหรับภิกษุผู้ถืออย่างกลาง ในป่าช้าที่ได้ลักษณะ ๑ ใน ๓ ลักษณะ ก็ใช้ได้

---

[๔๓] หมายถึง ยามกลาง, ในบาลี แบ่งคืนเป็น ๓ ยาม กำหนดยามละ ๔ ชั่วโมง เรียกว่า ปฐมยาม มัชฌิมยาม ปัจฉิมยาม มัชฌิมยาม กำหนด เวลาตั้งแต่ ๔ ทุ่ม หรือ ๒๒ นาฬิกา ถึงตี ๒ หรือ ๒ นาฬิกา ปัจฉิมยาม คือยามหลังยามสุดท้าย ปัจฉิมยาม กำหนดเวลาตั้งแต่ตี ๒ หรือ ๒ นาฬิกา ถึงย่ำรุ่ง หรือ ๖ นาฬิกา.

(๓) สำหรับภิกษุผู้ถืออย่างเพลา ในที่ที่สักว่าได้ลักษณะป่าช้าโดยนัยที่กล่าวแล้ว ก็ใช้ได้ โสสานิกภิกษุทั้ง ๓ จำพวกนี้ย่อมแตกเพราะสำเร็จความอยู่ในที่อันมิใช่ป่าช้า พระอังคุตตรภาณกาจารย์ ก็กล่าวไว้ว่า ในวันที่เธอไม่ไปป่าช้า[๔๔]

อนึ่ง ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ได้กล่าวถึงวัตรของภิกษุผู้อยู่ในป่าช้าไว้ เนื้อหามีลักษณะคล้ายกัน ในเรื่องท่านกล่าวถึงหญิงเฝ้าสุสานคนหนึ่งช่วยให้พระเถระได้พิจารณาอสุภกรรมฐานในป่าช้า คำว่าหญิงเฝ้าสุสานตรงกับภาษาบาลีว่า "สุสานโคปิกา" แปลว่า "สตรีผู้เฝ้าสุสาน, หญิงเฝ้าป่าช้าหรือหญิงสัปเหร่อ"[๔๕] ตำแหน่งนี้มีปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาคนเดียว คือ นางกาลี ชาวเมืองสาวัตถี นางอาศัยอยู่ในป่าช้าพร้อมกับบุตรธิดา ทำหน้าที่เฝ้าสุสานคอยเผาศพที่ญาตินำมาทิ้งที่ป่าช้า เมื่อมีคนตาย พวกญาติจะนำศพมาให้นางเผาโดยให้ค่าจ้างแก่นางเป็นรายบุคคล สถานภาพของหญิงเฝ้าสุสานจึงเป็นหญิงที่ทำงานเผาศพเพื่อแลกกับค่าแรง สถานภาพของนางพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

(๑) ตำแหน่งของหญิงเฝ้าสุสานเข้าใจว่าคงไม่แพร่หลายนัก เนื่องจากพบเพียงคนเดียว ในเมืองอื่น ๆ ก็ไม่กล่าวถึง เนื่องจากเมื่อมีคนตาย ส่วนหนึ่งพวกญาติจะเผากันเอง หรือบางคน

---

[๔๔] วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๑, หน้า ๑๖๕-๑๖๖.

[๔๕] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๙๖.

ก็นำไปทิ้งในป่าช้าทิ้งศพดิบ ปล่อยให้เป็นอาหารของสุนัขจิ้งจอก เป็นต้น บางครั้งศพนั้นก็เน่าเปื่อยในป่าโดยขาดคนจัดการ แต่บางครั้งก็อาจมีคนที่มีจิตอาสาร่วมกันเผาหรือฝังตามแต่กรณี

(๒) หญิงเฝ้าสุสานจะต้องมีการประสานกับทั้งผู้ใหญ่บ้านและพระเถระในวิหาร เผื่อว่าหากมีพระภิกษุมาเจริญอสุภกรรมฐานในป่าช้า นางจะได้รับทราบและสามารถแจ้งกับผู้ใหญ่บ้านและพระมหาเถระในวิหารได้ เป็นการป้องกันหากมีคนสงสัยว่าพระภิกษุที่มาปฏิบัติธรรมในป่าช้าเป็นโจรลักขโมยสิ่งของของชาวบ้าน

(๓) หญิงเฝ้าสุสานมีส่วนช่วยส่งเสริมให้พระที่ไปเจริญอสุภกรรมฐานพิจารณาศพที่คนนำไปเผาได้อย่างสะดวกและชัดเจน โดยที่พระภิกษุไม่ต้องไปจัดการเอง การทำหน้าที่ของนางจึงได้รับการยกย่องอีกทางหนึ่งด้วย

อาชีพเฝ้าสุสานหรืออาชีพสัปเหร่อเป็นอาชีพที่แปลกที่สุดของบรรดาสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท อาชีพนี้ไม่เป็นที่นิยมนัก จากการศึกษาพบว่า เมื่อมีคนตาย ญาติหรือคนที่พบเห็นจะจัดการกับศพด้วย ๒ วิธีการ คือ

(๑) นำศพไปทิ้งที่ป่าช้าทิ้งศพดิบ (ป่าช้าผีดิบ) สถานที่นั้นนิยมเรียกว่า “อามกสุสาน”

(๒) นำศพไปเผาบนเชิงตะกอน สถานที่นั้นนิยมเรียกว่า “สุสาน”

สังคมจะให้เกียรติคนเฝ้าสุสาน เนื่องจากเห็นว่าเป็นผู้ทำหน้าที่ด้วยความเสียสละ การที่คนเฝ้าสุสานช่วยเผาศพญาติที่เสียชีวิต ทำให้ไม่ต้องจัดการศพเอง คนเฝ้าสุสานจึงได้รับการนับถือจากคนในสังคมพอสมควร อย่างไรก็ตาม คนที่ทำหน้าที่นี้ส่วนมากจะเป็นผู้ชาย และบางครั้งไม่ได้ทำเป็นอาชีพ หากแต่เป็นเพียงกลุ่มคนที่มีจิตอาสาเท่านั้น แต่ถ้าเป็นศพของพระภิกษุส่วนมากภิกษุผู้เป็นลูกศิษย์หรือเพื่อนสหธรรมิกจะเป็นผู้จัดการเอง นางกาลีนางอาศัยอยู่ที่สุสานพร้อมกับบุตรและธิดา ทำหน้าที่เผาศพที่ญาตินำมาที่สุสาน โดยรับค่าจ้างจากญาติของผู้เสียชีวิต

นอกจากหน้าที่เผาศพแล้ว หญิงเฝ้าสุสานยังมีบทบาทสำคัญต่อการเจริญอสุภกรรมฐานของพระภิกษุ จนมีการกำหนดวัตรสำหรับภิกษุผู้จะไปเจริญกรรมฐานในป่าช้าอย่างชัดเจน นางกาลีให้กราบเรียนวัตรนั้นแก่พระจุลกาล สรุปความได้ว่า

(๑) ธรรมดาผู้อยู่ในป่าช้าทั้งหลายควรแจ้งความที่ตนอยู่ในป่าช้าแก่ผู้เฝ้าป่าช้า พระมหาเถระในวิหารและนายบ้านเพื่อจะได้เป็นพยานรับรู้ เนื่องจากพวกโจรที่ปล้นเจ้าทรัพย์แล้วมักจะหนีมาทางป่าช้า ถ้าเกิดพวกเจ้าของตามมาทัน พวกโจรอาจทิ้งห่อภัณฑะไว้ในป่าช้าแล้วหลบหนีไป เมื่อเป็นเช่นนั้นพวกมนุษย์ก็อาจกล่าวหาว่าภิกษุนั้นเป็นโจร แต่แกล้งทำตัวเป็นพระกรรมฐาน ถ้าบอกพระมหาเถระในวิหารและนายบ้านก่อนคนทั้งสองจะได้เป็นพยานยืนยันได้

(๒) ธรรมดาพระผู้เป็นเจ้า ผู้อยู่ในป่าช้า จำต้องเว้นวัตถุทั้งหลายมี ปลา เนื้อ แป้ง งา และน้ำอ้อยเป็นต้นเสีย

(๓) ไม่ควรจำวัดกลางวัน

(๔) ไม่ควรเป็นผู้เกียจคร้าน ควรปรารภความเพียร

(๕) ควรเป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่ใช่เจ้าเล่ห์ เป็นผู้มีอัธยาศัยงาม

(๖) เวลาเย็นเมื่อชนหลับหมดแล้ว พึงมาจากวิหาร

(๗) เวลาจวนรุ่ง เมื่อหมู่ชนทุกคนยังไม่ตื่นนอน พึงกลับไปวิหาร[๔๖]

นางกาลีปวารณาตัวว่า ถ้าพระผู้เป็นเจ้าอยู่ในที่นี้ด้วยอาการอย่างนี้ จักอาจยังกิจแห่งบรรพชิตให้ถึงที่สุดได้ ถ้าหมู่ชนนำศพมาทิ้ง นางจะยกขึ้นสู่เรือนยอดที่ขึงด้วยผ้ากัมพล ทำสักการะด้วยวัตถุมีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้นแล้ว จักทำการปลงศพ ถ้าพระผู้เป็นเจ้าจักยังไม่อาจยังกิจแห่งบรรพชิตให้ถึงที่สุดได้ นางจะยกขึ้นสู่เชิงตะกอนแล้วติดไฟเผา เอาขอเกี่ยวลากศพออกมาวางไว้ภายนอก ทอนด้วยขวาน เฉือนให้เป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่แล้วใส่ในไฟ แสดงแก่พระผู้เป็นเจ้าแล้วจึงค่อยเผา[๔๗] ถ้าทำได้อย่างนี้ การพิจารณาอสุภกรรมฐานก็จะสะดวก

จากที่กล่าวมาจะเห็นการทำหน้าที่ของหญิงเฝ้าสุสานนี้ส่วนมากเป็นงานที่ต้องเสียสละ เนื่องจากมีรายได้ไม่แน่นอน

---

[๔๖] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๙๖-๙๘.

[๔๗] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๙๘-๙๙.

เป็นงานที่ต้องทำด้วยความอดทนและเสียสละ แต่หน้าที่นี้กลับเป็นประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อการปฏิบัติสมถกรรมฐานของภิกษุทั้งหลาย เห็นได้จากมีการกำหนดวัตรสำหรับผู้จะไปเจริญอสุภกรรมฐานอย่างเป็นขั้นตอน

อานิสงส์ของการถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตร

(๑) ได้มรณสติ

(๒) อยู่ด้วยความไม่ประมาทเป็นปกติ

(๓) บรรลุอสุภนิมิต

(๔) บรรเทากามราคะได้

(๕) เห็นสภาพของร่างกายอยู่เนือง ๆ

(๖) มีความสังเวชหนัก

(๗) ละความเมาในความไม่มีโรคเป็นอาทิได้

(๘) ข่มความกลัวภัยได้

(๙) เป็นที่เคารพที่สรรเสริญแห่งอมนุษย์ทั้งหลาย

(๑๐) มีความประพฤติสมควรแก่ธุตธรรม มีความมักน้อยเป็นต้น[๙๘]

เกี่ยวกับวัตรสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่านี้ นอกจากจะปรากฏในธุดงค์ ๓ ข้อดังกล่าวมาแล้ว ยังพบอยู่ในพระสูตรต่าง ๆ อีกด้วย พระสูตรที่ถูกกล่าวถึงค่อนข้างบ่อยคือ โคลิสสานิสูตร ในพระสูตรนี้ พระสารีบุตรกล่าวถึงข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่า

---

[๙๘]วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๑, หน้า ๑๖๗.

(อรัญญวาสี) ไว้ ๑๗ ข้อ ซึ่งภิกษุผู้อยู่ในอาวาสในบ้านก็ควรประพฤติปฏิบัติด้วย มีความเป็นมาดังต่อไปนี้

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ วัดเวฬุวนาราม ใกล้กรุงราชคฤห์ พระสารีบุตรได้ปรารภถึงภิกษุรูปหนึ่งชื่อโคลิสสานิผู้อยู่ป่า แต่มีความประพฤติย่อหย่อน เห็นแก่ปัจจัย มีธุระเข้ามาในที่ประชุมสงฆ์ จึงแสดงข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่า ๑๗ ข้อไว้ว่า

(๑) ภิกษุผู้อยู่ป่าไปในสงฆ์พึงเคารพในเพื่อนสพรหมจารี

(๒) พึงฉลาดในอาสนะ ไม่นั่งเบียดภิกษุผู้แก่กว่า ไม่นั่งกันภิกษุผู้อ่อนกว่า

(๓) ไม่พึงเข้าไปในบ้านเกินเวลา หรือกลับแต่ยังวัน

(๔) ไม่พึงเที่ยวไปในตระกูล ก่อนหรือหลังอาหาร

(๕) ไม่พึงฟุ้งซ่านและขี้บ่น

(๖) ไม่พึงเป็นคนปากกล้าพูดมาก

(๗) พึงเป็นผู้ว่าง่ายและคบมิตรที่ดี

(๘) พึงสำรวมในอินทรีย์ทั้งหลาย

(๙) พึงรู้ประมาณในการบริโภคอาหาร

(๑๐) พึงประกอบความเป็นผู้ตื่น (ไม่เห็นแก่นอน)

(๑๑) พึงลงมือทำความเพียร

(๑๒) พึงมีสติตั้งมั่น

(๑๓) พึงมีจิตตั้งมั่น

(๑๔) พึงมีปัญญา

(๑๕) พึงประกอบความเพียรในอภิธรรม อภิวินัย เพื่อสามารถตอบ ชี้แจงได้เมื่อมีผู้ถาม

(๑๖) พึงประกอบความเพียรในวิโมกข์อันสงบระงับ อันมิใช่รูป ก้าวล่วงรูปเพื่อสามารถตอบชี้แจงได้ เมื่อมีผู้ถาม

(๑๗) พึงประกอบความเพียรในอุตตริมนุสสธรรม (ธรรมอันยิ่งของมนุษย์) เพื่อสามารถตอบชี้แจงได้ เมื่อมีผู้ถาม[๔๙]

พระมหาโมคคัลลานะถามว่า วัตร ๑๗ ข้อนี้ ภิกษุผู้อยู่ป่าเท่านั้นหรือจึงควรประพฤติ หรือว่าแม้ภิกษุผู้อยู่เสนาสนะชายบ้าน ก็ควรประพฤติด้วย พระสารีบุตรตอบว่า วัตรเหล่านี้แม้ภิกษุผู้อยู่ในเสนาสนะชายบ้านก็ควรประพฤติด้วย

อย่างไรก็ตาม ในสีวถิกสูตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงโทษของป่าช้าไว้ ๕ ประการว่า

ภิกษุทั้งหลาย ป่าช้ามีโทษ ๕ ประการ โทษ ๕ ประการอะไรบ้าง คือ

(๑) ไม่สะอาด

(๒) มีกลิ่นเหม็น

(๓) มีภัย

(๔) เป็นที่อยู่ของอมนุษย์ดุร้าย

(๕) เป็นที่คร่ำครวญของคนจำนวนมาก

---

[๔๙] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๗๓/๑๙๕-๒๐๐.

ภิกษุทั้งหลาย ป่าช้ามีโทษ ๕ ประการนี้แล ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เปรียบด้วยป่าช้าก็มีโทษ ๕ ประการนี้ ฉันนั้นเหมือนกัน โทษ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

(๑) บุคคลบางคนในโลกนี้ประกอบกายกรรมที่ไม่สะอาด ประกอบวจีกรรมที่ไม่สะอาด ประกอบมโนกรรมที่ไม่สะอาด เรากล่าวอย่างนี้เพราะเขาเป็นคนไม่สะอาด เรากล่าวว่าบุคคลนี้เป็นเหมือนป่าช้าที่ไม่สะอาด

(๒) กิตติศัพท์อันชั่วของเขาผู้ประกอบกายกรรมที่ไม่สะอาด ประกอบวจีกรรมที่ไม่สะอาด ประกอบมโนกรรมที่ไม่สะอาด ย่อมกระฉ่อนไป เรากล่าวอย่างนี้เพราะเขาเป็นคนมีกลิ่นเหม็น เรากล่าวว่าบุคคลนี้เป็นเหมือนป่าช้าที่มีกลิ่นเหม็น

(๓) เพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก ย่อมเว้นห่างไกลบุคคลผู้ประกอบกายกรรมที่ไม่สะอาด ประกอบวจีกรรมที่ไม่สะอาด ประกอบมโนกรรมที่ไม่สะอาด เรากล่าวอย่างนี้เพราะเขามีภัย เรากล่าวว่าบุคคลนี้เป็นเหมือนป่าช้าที่มีภัย

(๔) เขาประกอบกายกรรมที่ไม่สะอาด ประกอบวจีกรรมที่ไม่สะอาด ประกอบมโนกรรมที่ไม่สะอาด ย่อมอยู่ร่วมกันกับบุคคลที่เหมือนกัน เรากล่าวอย่างนี้ เพราะเขาเป็นที่อยู่ที่ดุร้าย เรากล่าวว่าบุคคลนี้เป็นเหมือนที่อยู่ของอมนุษย์ดุร้าย

(๕) เพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก เห็นเขาประกอบกายกรรมที่ไม่สะอาด ประกอบวจีกรรมที่ไม่สะอาด ประกอบมโนกรรมที่ไม่สะอาดแล้ว ย่อมถึงกับหมดอาลัยเป็นธรรมดาว่า "โอ เป็นทุกข์จริงหนอสำหรับเราผู้จำต้องอยู่ร่วม

กับบุคคลเช่นนี้ เรากล่าวอย่างนี้ เพราะเขาเป็นที่คร่ำครวญ เรากล่าวว่าบุคคลนี้เป็นหมือนป่าช้าเป็นที่คร่ำครวญของคนจำนวนมาก[๕๐]

๔. ป่าไม้กับการเจริญกรรมฐาน

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่า ป่าไม้มีความสำคัญต่อพระภิกษุในฐานะเป็นที่พักอาศัย การเป็นที่พักอาศัยนี้มีประโยชน์ที่แฝงอยู่อย่างแยกไม่ออก สิ่งนั้นคือ เป็นสถานที่เจริญกรรมฐาน

กรรมฐาน คือ วิธีฝึกจิตใจและเจริญปัญญา มี ๒ วิธี คือ

(๑) สมถกรรมฐาน กรรมฐานเพื่อทำจิตใจให้สงบ หรือวิธีฝึกอบรมเจริญจิตใจ

(๒) วิปัสสนากรรมฐาน กรรมฐานเพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง หรือวิธีฝึกอบรมปัญญา

ในกรรมฐาน ๒ อย่างนี้ สิ่งที่จะทำให้เข้าถึงเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาได้ คือ วิปัสสนากรรมฐาน อย่างไรก็ตาม เมื่อว่าโดยวิธีปฏิบัติแล้วกรรมฐานแต่ละอย่างล้วนแต่มีประโยชน์ทั้งต่อการดำเนินชีวิตและการบำเพ็ญสมณธรรม

๔.๑ ป่าไม้กับความสงัดวิเวก

สิ่งที่สำคัญต่อการเจริญกรรมฐานดังกล่าวมานี้ คือ ความวิเวก หรือความสงบสงัด มี ๓ ประการ คือ

---

[๕๐] องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๒๔๙/๓๘๙-๓๙๐.

(๑) กายวิเวก ความสงัดกาย ได้แก่การอยู่ในที่สงัด และรวมทั้งอิริยาบถและเที่ยวไปผู้เดียว สถานที่อันเหมาะแก่กายวิเวกนี้ ได้แก่ ป่าเขาลำเนาไพร โคนไม้ เรือนว่าง ป่าช้า

(๒) จิตตวิเวก ความสงัดใจ ได้แก่การทำจิตให้ผ่องใส สงัดจากนิวรณ์ สังโยชน์ และอนุสัยเป็นต้น หมายเอาจิตของท่านผู้บรรลุฌานและอริยมรรค อริยผล

(๓) อุปธิวิเวก ความสงัดอุปธิ ได้แก่ธรรมเป็นที่สงบระงับสังขารทั้งปวง ปราศจากกิเลส ขันธ์ อภิสังขาร ที่เรียกว่า อุปธิ หมายเอาพระนิพพาน[๕๑]

พระพุทธศาสนาถือว่า วิเวกทั้ง ๓ ประการนี้ สามารถเกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่องโดยอาศัยป่าไม้เป็นปัจจัยสนับสนุนเบื้องต้น กล่าวคือ

(๑) เมื่อเราอยู่ในสถานที่อันเงียบสงัด ปราศจากเสียงรบกวนและกิจกรรมที่วุ่นวาย ท่านเรียกว่า กายวิเวก คือความสงัดทางด้านกาย เมื่อบรรยากาศทางด้านร่างกายสงัด โดยเฉพาะเมื่อไปอยู่ในป่า ในร่มไม้หมู่ไม้ที่มีความสงบ มีแต่ธรรมชาติมีเสียงนกร้อง มีแต่เสียงหรีดหริ่งเรไร ก็ช่วยชักนำจิตใจให้โน้มไปสู่ความสงบด้วย

---

[๕๑] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๐๒

(๒) เมื่อจิตใจรู้สึกมีความสงบ มีความอิ่มใจ มีความสดชื่น โน้มน้อมไปในทางที่ดี ก็จะทำให้เกิดจิตตวิเวก คือความสงัดทางจิตตามมา

(๓) เมื่อจิตใจสงบสงัด ไม่มีอารมณ์วุ่นวายใจเข้ามารบกวน มีสมาธิ ก็อยู่ในสภาพที่พร้อมจะฝึกฝนพัฒนายิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก คือเอาจิตที่พร้อมดีอย่างนั้นแล้วไปใช้งาน ในการพินิจพิจารณาให้เกิดปัญญา เห็นความจริงของสิ่งทั้งหลาย ทำให้จิตใจเป็นอิสระที่เรียกว่าเป็นอุปธิวิเวก คือทำให้เกิดความสงัดจากกิเลสไปในที่สุด[๕๒]

๔.๒ การอยู่ป่ากับการเจริญอานาปานสติกรรมฐาน

พระพุทธองค์ตรัสว่า การเจริญอานาปานสติกรรมฐานจะเจริญก้าวหน้าเร็ว หากอาศัยธรรม ๕ ประการ โดยมีการอยู่ป่ารวมอยู่ด้วย ดังความในอารัญญกสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ทำอานาปานสติกัมมัฏฐานให้มากอยู่ ไม่นานนัก ย่อมบรรลุอกุปปธรรม ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

(๑) เป็นผู้มีธุระน้อย มีกิจน้อย เลี้ยงง่าย สันโดษในบริขารแห่งชีวิต

---

[๕๒] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **คนไทยกับป่า**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗), หน้า ๒๕-๒๖.

(๒) เป็นผู้มีอาหารน้อย หมั่นประกอบความไม่เห็นแก่ปากแก่ท้อง

(๓) เป็นผู้มีการหลับน้อย หมั่นประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่

(๔) ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร อยู่ในเสนาสนะอันเงียบสงัด

(๕) พิจารณาจิตตามที่หลุดพ้นแล้ว

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ทำอานาปานสติกัมมัฏฐานให้มากอยู่ ไม่นานนักย่อมบรรลุอกุปปธรรม[๕๓]

๔.๓ ป่าไม้ที่ควรอยู่และไม่ควรอยู่ปฏิบัติธรรม

อย่างไรก็ตาม มีข้อเท็จจริงปรากฏว่า มีป่าไม้บางแห่งแม้จะมีต้นไม้ร่มรื่น แต่ก็ไม่เหมาะที่จะใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม พระพุทธองค์แสดงเรื่องนี้แก่ภิกษุ ความปรากฏในวนปัตถสูตร

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ วัดพระเชตวัน พระอารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ทรงแสดงธรรมบรรยายว่าด้วยการอยู่ป่าแก่ภิกษุทั้งหลาย ถึงป่าที่ภิกษุไม่ควรอยู่ปฏิบัติธรรม สรุปได้ ๔ ลักษณะ คือ

(๑) ป่าทึบที่อยู่แล้วจิตไม่สงบ ไม่บรรลุธรรมวิเศษอะไร ปัจจัย ๔ ก็หายาก ภิกษุไม่ควรอยู่ในป่าชนิดนั้น ควรหลีกไปเสีย

---

[๕๓] องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๘๙/

(๒) ป่าทึบที่อยู่แล้วจิตไม่สงบ ไม่บรรลุธรรมวิเศษอะไร แม้จะหาปัจจัย ๔ ได้ไม่ยาก ภิกษุไม่ควรอยู่ในป่าชนิดนั้น ควรหลีกไปเสีย

(๓) ป่าทึบที่อยู่แล้วจิตสงบ ได้บรรลุธรรมวิเศษด้วย แม้จะหาปัจจัย ๔ ยาก ภิกษุก็ควรอยู่ในป่าชนิดนั้น ไม่ควรหลีกไปเสีย

(๔) ป่าทึบที่อยู่แล้วจิตสงบ ได้บรรลุธรรมวิเศษด้วย ปัจจัย ๔ ก็หาไม่ยาก ภิกษุควรอยู่ในป่าชนิดนั้น ไม่ควรหลีกไปเสีย[๕๔]

พระสูตรนี้แสดงให้เราเห็นว่า การอยู่ในป่าทึบนั้นมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ การพัฒนาจิตใจ ไม่ใช่เรื่องปัจจัย ๔ หากอยู่แล้วการปฏิบัติธรรมไม่ก้าวหน้า แม้จะหาปัจจัย ๔ ได้สะดวกก็ไม่ควรอยู่ ทั้งนี้เพราะเป้าหมายการบวชในพระพุทธศาสนาอยู่ที่การพัฒนาจิตใจ ไม่ใช่การแสวงหาลาภสักการะ

๕. ภิกษุผู้อยู่ป่า ๕ ประเภท

พระพุทธองค์ตรัสว่า ภิกษุผู้อยู่ป่านั้นก็มีหลายประเภท คนที่อยู่ป่าบางคนก็ไปอยู่เพื่อจะปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง แต่บางคนก็ไปอยู่เพราะวัตถุประสงค์อย่างอื่น ทรงจำแนกภิกษุผู้อยู่ป่าออกเป็น ๕ ประเภท ความปรากฏในอารัญญิกสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรมี ๕ ประเภท คือ

---

[๕๔] ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๙๐/๒๐๔-๒๐๘.

(๑) ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรเพราะโง่เขลา เพราะหลงงมงาย[๕๕]

(๒) ภิกษุผู้มีความปรารถนาชั่ว ถูกความปรารถนาครอบงำ[๕๖] จึงอยู่ป่าเป็นวัตร

(๓) ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรเพราะเป็นบ้า เพราะมีจิตฟุ้งซ่าน

(๔) ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร เพราะรู้ว่า "เป็นวัตรที่พระพุทธเจ้าและสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลายสรรเสริญ

(๕) ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร เพราะอาศัยความมักน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความสงัด ความต้องการด้วยข้อปฏิบัติอันงามเช่นนี้[๕๗]

บรรดาภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ๕ จำพวกนี้ ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร เพราะอาศัยความมักน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความสงัด ความต้องการด้วยข้อปฏิบัติอันงามเช่นนี้ เป็นผู้เลิศ เป็นผู้ประเสริฐ เป็นประธาน เป็นผู้สูงสุด และเป็นผู้ประเสริฐสุด เปรียบเหมือนนมสดเกิดจากแม่โค นมส้มเกิดจากนมสด เนยข้นเกิดจากนมส้ม เนยใสเกิดจากเนยข้น หัวเนยใสเกิดจากเนยใส บรรดาโครส ๕ ชนิดนั้น หัวเนยใส ชาวโลกกล่าวว่าเลิศ

---

[๕๕] เพราะหลงงมงาย เพราะโง่เขลา เพราะหลงงมงาย หมายถึงไม่รู้วิธีปฏิบัติสมาทาน และไม่รู้อานิสงส์แห่งการปฏิบัติสมาทาน.

[๕๖] ความปรารถนาชั่ว ถูกความปรารถนาครอบงำ หมายถึงมีความปรารถนาว่า เมื่อเราอยู่ป่า คนทั้งหลายก็จักสักการะเราด้วยปัจจัย ๔ ด้วยคิดว่า ภิกษุรูปนี้อยู่ป่าเป็นวัตร ทั้งจักยกย่องเราว่า ภิกษุนี้เป็นลัชชี ภิกษุนี้ชอบสงัด จึงอยู่ป่า.

[๕๗] องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๘๑/๓๐๙-๓๑๐.

พิจารณาจากภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรแล้วจะเห็นว่า ในสังคมไทยปัจจุบัน ภิกษุผู้ที่ไปอาศัยอยู่ป่าก็น่าจะมีครบทั้ง ๕ ประเภท พุทธศาสนิกชนเองก็ต้องใช้ปัญญาในการแยกแยะว่าพระภิกษุที่ตนรู้จักนั้นจัดเข้าในประเภทใด ฝ่ายภิกษุเองเมื่อบวชเข้ามาแล้วก็ต้องตระหนักในบทบาทของตน แล้วพึงตรวจสอบให้ชัดว่าตนเองจัดเข้าในภิกษุประเภทไหน หากเห็นว่าที่ผ่านมาตนประพฤติไม่เหมาะสมก็ให้ละเลิกเสีย แล้วหันมาปฏิบัติในพระธรรมวินัยที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยเร็ว

๖. ธรรมของภิกษุผู้ควรอยู่ป่าและไม่ควรอยู่ป่า

ในอรัญญูสูตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงธรรมของภิกษุผู้ควรอยู่ป่าและไม่ควรอยู่ป่าไว้ว่า

ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ไม่ควรอาศัยเสนาสนะอันเงียบสงัด คือ ป่าโปร่งและป่าทึบ ธรรม ๔ ประการ คือ ภิกษุ

(๑) ประกอบด้วยกามวิตก (ความตรึกในทางกาม)

(๒) ประกอบด้วยพยาบาทวิตก (ความตรึกในทางพยาบาท)

(๓) ประกอบด้วยวิหิงสาวิตก (ความตรึกในทางเบียดเบียน)

(๔) มีปัญญาทราม โง่เขลา เป็นคนเซอะ

ส่วนภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ควรอาศัยเสนาสนะอันเงียบสงัด คือ ป่าโปร่งและป่าทึบ

ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ ภิกษุ

(๑) ประกอบด้วยเนกขัมมวิตก (ความตรึกปลอดจากกาม)

(๒) ประกอบด้วยอพยาบาทวิตก (ความตรึกปลอดจากพยาบาท)

(๓) ประกอบด้วยอวิหิงสาวิตก (ความตรึกปลอดจากการเบียดเบียน)

(๔) มีปัญญา ไม่โง่เขลา ไม่เป็นคนเซอะ[๕๘]

พระสูตรนี้สามารถใช้เป็นเกณฑ์สำหรับพิจารณาได้ว่า ภิกษุผู้มีคุณสมบัติสมควรไปอยู่ในเสนาสนะป่า ขณะเดียวกันก็สามารถใช้ตรวจสอบได้ว่า ภิกษุผู้มีคุณสมบัติเช่นใดไม่ควรไปอยู่ในเสนาสนะป่า จะเห็นได้ว่า การไปอยู่ในเสนาสนะป่าเพื่อเจริญกรรมฐานหรือเพื่อถือธุดงค์นั้น ไม่ใช่ว่าภิกษุทุกรูปจะไปอยู่ได้ ภิกษุผู้จะไปอยู่ในป่าอย่างน้อยจะต้องรู้พระธรรมวินัย รู้วัตรต่าง ๆ ดีพอสมควร ไม่เช่นนั้นแล้วเวลามีปัญหาจากการปฏิบัติธรรมอาจไม่สามารถช่วยแก้ปัญหาได้ อาจมีอันตรายถึงแก่ชีวิตก็เป็นได้

๗. ข้อควรพิจารณาของภิกษุผู้อยู่ป่า

สำหรับภิกษุผู้พักอาศัยอยู่ในป่านั้น นอกจากจะมีวัตรให้ปฏิบัติต่าง ๆ แล้ว พระพุทธองค์ยังกำหนดข้อควรพิจารณาไว้ด้วย ปรากฏในปฐมอนาคตภยสูตร ว่า

---

[๕๘] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๒๖๓/

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่า เมื่อพิจารณาเห็นภัยในอนาคต ๕ ประการนี้ ไม่ควรเป็นผู้ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ภัยในอนาคต ๕ ประการอะไรบ้าง คือ

(๑) ภิกษุในธรรมวินัยนี้อยู่ป่าพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่า ผู้เดียว งูพึงกัดเราก็ได้ แมงป่องพึงต่อยเราก็ได้ หรือตะขาบพึงกัดเราก็ได้ เพราะเหตุนั้น เราพึงตาย เราพึงมีอันตรายนั้น[๕๙] เอาเถอะ เราจะปรารภความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง

(๒) ภิกษุในธรรมวินัยนี้อยู่ป่าพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่า ผู้เดียว เราเมื่ออยู่ในป่าผู้เดียว พึงพลาดหกล้มก็ได้ ภัตตาหารที่เราฉันแล้วไม่พึงย่อยก็ได้ ดีของเราพึงกำเริบก็ได้ เสมหะของเราพึงกำเริบก็ได้ หรือลมมีพิษดังศัสตราของเราพึงกำเริบก็ได้ เพราะเหตุนั้น เราพึงตาย เราพึงมีอันตรายนั้น เอาเถอะ เราจะปรารภความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง

---

[๕๙]อันตราย ในที่นี้หมายถึงอันตรายต่อชีวิตและอันตรายต่อการประพฤติพรหมจรรย์ แต่สำหรับผู้เป็นปุถุชน เมื่อสิ้นชีวิตไปพึงมีอันตรายต่อสวรรค์ หรืออันตรายต่อมรรค.

(๓) ภิกษุในธรรมวินัยนี้อยู่ป่าพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่า ผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว พึงพบสัตว์ร้ายคือราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี หรือเสือดาวก็ได้ สัตว์เหล่านั้นพึงทำร้ายเราถึงตายก็ได้ เพราะเหตุนั้น เราพึงตาย เราพึงมีอันตรายนั้น เอาเถอะ เราจะปรารภความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง

(๔) ภิกษุในธรรมวินัยนี้อยู่ป่าพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่า ผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว เราพึงพบคนร้ายผู้ก่อคดีแล้วหรือยังไม่ได้ก่อคดีก็ได้ พวกคนร้ายนั้นพึงปลิดชีวิตเราเสียก็ได้ เพราะเหตุนั้น เราพึงตาย เราพึงมีอันตรายนั้น เอาเถอะ เราจะปรารภความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง

(๕) ภิกษุในธรรมวินัยนี้อยู่ป่าพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่า ผู้เดียว ก็ในป่ามีพวกอมนุษย์[๖๐] ดุร้าย พวกอมนุษย์นั้นพึงปลิดชีวิตเราก็ได้ เพราะเหตุนั้น เราพึงตาย เราพึงมีอันตรายนั้น เอาเถอะ เราจะปรารภความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง[๖๑]

---

[๖๐] อมนุษย์ หมายถึงยักษ์เป็นต้น.

[๖๑] องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๗๗/๑๓๘-๑๓๙.

ธรรม ๕ ประการนี้ เป็นข้อปฏิบัติเพื่อเตรียมตัวสำหรับพระภิกษุผู้ต้องการไปพักอาศัยอยู่ในป่า ผู้จะไปอยู่ป่านอกจากจะต้องมีความรู้ในพระธรรมวินัยแล้วยังต้องมีความพร้อมด้านการป้องกันภัยด้วย เนื่องจากป่าบางแห่งเต็มไปด้วยอันตรายทั้งสัตว์มีพิษ สัตว์ร้าย โจร ภิกษุต้องเตรียมการตั้งรับสำหรับกรณีเช่นนี้ด้วย อีกอย่างหนึ่งที่ถือเป็นเรื่องสำคัญไม่น้อย คือสุขภาพของภิกษุเอง เนื่องจากการใช้ชีวิตในป่าต้องพบกับความลำบาก ทั้งการแสวงหาอาหาร การเดินทาง การหลับนอนทุกอิริยาบถจึงต้องมีความระมัดระวัง อีกทั้งโรคประจำตัวก็ต้องให้ความสำคัญ ไม่ควรไปอยู่ในป่าถ้าป่วยเป็นโรคร้ายแรง ควรเตรียมยาที่จำเป็นไว้ด้วย หากยึดมั่นในหลักธรรมนี้ ข่าวที่มีพระบวชใหม่เดินธุดงค์หลงป่า หรือถูกสัตว์ป่าทำร้ายจนมรณภาพในป่าอาจจะไม่เกิดขึ้น

๘. การดำรงชีพของพระภิกษุผู้พักอาศัยอยู่ในป่า

ภิกษุผู้อาศัยอยู่ในป่านั้นตรงกับภาษาบาลีว่า “วนวาสี” และ “อรัญญวาสี” คำนี้หากพิจารณาโดยยึดถือทำเนียมปฏิบัติของนักบวชร่วมพุทธสมัยก็อาจทำให้เข้าใจว่า การอยู่ป่าคือการอาศัยอยู่ในป่าโดยตัดขาดจากโลกภายนอก โดยไปทำเครื่องนุ่งห่ม หาอาหาร สร้างที่อยู่อาศัยและหากเจ็บป่วยก็หายารักษาโรคในป่า แต่ความเป็นจริงแล้วการอาศัยอยู่ในป่าของพระภิกษุเป็นแต่เพียงการใช้ป่าเป็นที่พักอาศัยและเป็นที่บำเพ็ญสมณธรรม

เท่านั้น ข้อนี้แตกต่างจากการอยู่ป่าของนักบวชประเภทดาบส (ฤาษี)

ดาบสที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาส่วนมากจะใช้ชีวิตอย่างโดดเดี่ยวชนิดตัดขาดจากโลกภายนอกอย่างสิ้นเชิง ปัจจัย ๔ ก็แสวงหาในป่านั้น โดยเฉพาะอาหารก็จะอาศัยกินหัวเผือกหัวมัน เปลือกไม้ ผลไม้ ใบไม้ รากไม้เป็นต้น นานวันเข้าทำให้ได้สารอาหารไม่ครบมักจะป่วยเป็นโรคผอมเหลือง ทำให้ร่างกายอ่อนแอ พอถึงฤดูฝนจึงต้องออกมาอยู่ใกล้ที่อยู่ของมนุษย์พักอยู่อีก ๔ เดือน[๖๒] เพื่อเสพรสเค็มและรสเปรี้ยวจากอาหารที่คนถวายให้ร่างกายแข็งแรง รสเค็มมักได้จากเกลือ ส่วนรสเปรี้ยวมักจะได้จากนมส้ม[๖๓] แต่ดาบสบางพวกแม้จะออกจากป่ามาเพื่อเสพรสเค็มและรสเปรี้ยว แต่ก็ยังฉันแต่เฉพาะผลไม้เป็นต้นตามเดิม ไม่ยอมฉันอาหารที่ปรุงจากเนื้ออย่างเด็ดขาด[๖๔] การมาอยู่ในถิ่นมนุษย์ของดาบสนี้ บางครั้งพักอยู่ในสวนหรือพระราชอุทยาน ในช่วงนี้ดาบสจะเที่ยวภิกขาจารไปตามบ้านต่าง ๆ แล้วฉันอาหารที่มีคนถวาย แต่ดาบสบางท่านจะรับนิมนต์ไปฉันประจำที่บ้านของชาวบ้าน (กุลุปกะ) หรือที่พระราชวัง

---

[๖๒] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๖๐.

[๖๓] มังคลัตถทีปนี. (ไทย) ๑/๙๕/๑๕๕.

[๖๔] อามคันธดาบสและบริวาร ๕๐๐ สมาทานไม่ฉันเนื้อ แม้จะมาอยู่ในถิ่นมนุษย์เพื่อเสพรสเค็มรสเปรี้ยวก็ตาม แต่อาหารที่ฉันก็เป็นประเภทหัว ราก หน่อ ใบ เปลือก และผลไม้ต่าง ๆ. ขุ.สุ.อ. (ไทย) ๔๗/๑/๖/๙๓.

(ราชกุลุปกะ) เมื่อหมดฤดูฝนและร่างกายแข็งแรงแล้วอาจจะอยู่ในที่นั้นต่อสักพัก แต่บางท่านอาจกลับไปอยู่ในอาศรมกลางป่าตามเดิม

การแสวงหาอาหารตามหมู่บ้านของดาบส เรียกว่า "ภิกขาจาร" คือ "การเที่ยวไปเพื่อแสวงหาภิกษาหาร" กิจวัตรก่อนออกภิกขาจารของดาบสบางตนก็ปฏิบัติคล้าย ๆ กับภิกษุในพระพุทธศาสนา ดังความในอรรถกถาตอนหนึ่งว่า

"วันรุ่งขึ้นเวลาเช้า ดาบสทำการชำระสรีระแล้ว จัดแจงผูกชฎา ห่มหนังเสือ และนุ่งผ้าเปลือกไม้ ถือภาชนะสำหรับใส่ภิกขา สำรวมอินทรีย์ มีใจสงบระงับ สมบูรณ์ด้วยอิริยาบถ ทอดจักษุดูไปชั่วแอก มีรูปสิริของตนสมบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง อาจดึงเอาสายตาของชาวโลกให้แลดู เดินเข้าพระนคร เที่ยวภิกขาจารไปจนถึงประตูพระราชนิเวศน์"[๖๕]

อย่างไรก็ตามพบว่า กิจวัตรเกี่ยวกับการแสวงหาอาหารของดาบสในแต่ละอาศรมไม่เหมือนกัน ดาบสในแต่ละอาศรมจะถือวัตรปฏิบัติตามอาจารย์ คือ อาจารย์ชอบวัตรหรือเคยปฏิบัติอย่างไหนได้ผลก็จะสอนวิธีปฏิบัตินั้นแก่เหล่าอันเตวาสิก แต่ก็มีบางอาศรมที่ต่างคนต่างเข้าป่าหาผลไม้มาเป็นอาหาร บางอาศรมอาจจะตั้งเป็นวาระผลัดกันเข้าป่าไปแสวงหาผลไม้ บางอาศรมอาจมอบให้เป็นภาระของอันเตวาสิก บางอาศรมอาจมอบให้เป็นภาระของดาบสินีผู้เคยเป็นภรรยา

---

[๖๕] ขุ.ชา.ติก.อ. (ไทย) ๕๘/๓/๔/๔-๕.

การดำรงชีพของดาบสจะเห็นว่าไม่เคร่งครัดเท่ากับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เพราะดาบสสามารถหุงหาอาหารหรือขุดหัวเผือกหัวมันฉันได้เอง ดังคำกล่าวของดาบส (พระมหาโพธิสัตว์) ในอรรถกถาตอนหนึ่งว่า

อาตมภาพยังขุดเผือก มันมือเสือ มันนก ยังเก็บข้าวฟ่างและลูกเดือยมาตากตำ[๖๖] เที่ยวหาผัก[๖๗] ฝักบัว เหง้าบัว น้ำผึ้ง เนื้อสัตว์[๖๘] พุทราและมะขามป้อมมาบริโภค ความยึดถือนั้นของอาตมายังมีอยู่ เมื่ออาตมายังหุงต้ม ก็ควรถวายโภชนะแก่ท่านผู้ไม่หุงต้ม ยังมีความกังวล ก็ควรถวายโภชนะแก่ผู้ไม่มีความห่วงใย ยังมีความถือมั่น ก็ควรถวายโภชนะแก่ท่านผู้ไม่มีความถือมั่น (พระปัจเจกพุทธเจ้า)[๖๙]

ส่วนที่อยู่อาศัยนั้น ดาบสสามารถตัดกิ่งไม้ ต้นแขมหรือหญ้าเป็นต้นมาสร้างบรรณศาลาได้ด้วยตนเอง เช่น พระสรภังคเถระ ท่านเป็นบุตรพราหมณ์ชาวกรุงราชคฤห์ พอโตขึ้นได้ออกบวชเป็นดาบส หักไม้แขมและหญ้าสร้างบรรณศาลาด้วยตนเอง ต่อมาพระพุทธองค์เสด็จไปแสดงธรรมโปรด ทำให้ท่านบรรลุเป็น

---

[๖๖] เมื่อสลัดข้าวฟ่าง ลูกเดือยแล้วก็นำไปผึ่งแดด ซ้อมและฝัดด้วยกระด้ง ทำเป็นข้าวสารนำมาหุงต้มบริโภค.

[๖๗] ผักชนิดหนึ่งที่เป็นกับข้าวได้.

[๖๘] มีเนื้ออันเป็นเดนของราชสีห์และเสือโคร่งเป็นต้น. ขุ.ชา.ปกิณฺณก.อ. (ไทย) ๖๐/๓/๖/๕๓๙.

[๖๙] ขุ.ชา.ปกิณฺณก.อ. (ไทย) ๖๐/๓/๖/๕๓๗.

พระอรหันต์และได้บวชเป็นภิกษุ จากนั้นก็พักอยู่ในบรรณศาลาหลังเดิม ภายหลังบรรณศาลาผุพัง แต่ท่านก็ไม่สามารถหักต้นแขมและหญ้ามาซ่อมได้ด้วยตนเองเหมือนตอนเป็นดาบสเนื่องจากมีพุทธบัญญัติห้ามไว้ พวกมนุษย์เห็นเข้าจึงได้ทำการซ่อมแซมบรรณศาลาให้ แต่ภิกษุในพระพุทธศาสนาไม่สามารถกระทำเช่นนั้นได้เนื่องจากมีพุทธบัญญัติห้ามไว้[๗๐]

ส่วนการอาศัยอยู่ในป่าของภิกษุในพระพุทธศาสนานั้น กิจกรรมอื่น ๆ เช่น การแสวงหาเครื่องนุ่งห่ม การแสวงหาอาหารสองอย่างนี้ยังต้องพึ่งพาชาวบ้าน ส่วนการสร้างที่อยู่แม้ภิกษุจะสร้างที่อยู่เองได้ แต่ก็ต้องไม่ตัดต้นไม้ใบหญ้าด้วยตนเอง จะมีความคล่องตัวหน่อยก็เรื่องการปรุงยาที่มีข้อกำหนดไม่มากนัก แต่ถึงอย่างไรก็ยังคงถือว่า การดำเนินชีวิตของภิกษุในพระพุทธศาสนายังต้องเกี่ยวข้องกับชาวบ้าน จึงกล่าวได้ว่า การดำเนินชีวิตในป่าของภิกษุไม่ใช่การตัดขาดจากโลกอย่างสิ้นเชิง ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรยังคงต้องเกี่ยวข้องกับชาวบ้านและคณะสงฆ์ด้วยเหตุผลสำคัญอย่างน้อย ๒ โอกาส คือ

(๑) ภิกษุต้องเข้าสู่หมู่บ้านเพื่อภิกขาจารรับอาหารบิณฑบาต ไม่สามารถหุงหาอาหารเองได้ การเที่ยวภิกขาจารบิณฑบาตนี้ นอกจากมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อแสวงหาอาหารแล้วยังมีประโยชน์ที่แฝงอยู่และถือเป็นเรื่องสำคัญมากในพระพุทธศาสนา คือ การมีโอกาสได้แสดงธรรม กล่าวคือ เมื่อมีชาวบ้าน

[๗๐] ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๕๒/๒/๓/๓/๒๗๐-๒๗๖.

ถวายอาหารแล้ว พระภิกษุก็จะถือโอกาสอนุโมทนา เป็นการกล่าวสัมโมทนียกถาบ้าง การแสดงธรรมบ้าง ทำให้ชาวบ้านมีโอกาสได้รับฟังคำสั่งสอนอันมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

(๒) เมื่อมีกิจของสงฆ์เกิดขึ้น ภิกษุจะต้องให้ความร่วมมือจัดการให้เรียบร้อย หรือหากไม่มีกิจของสงฆ์เกิดขึ้น อย่างน้อยทุกกึ่งเดือนภิกษุจะต้องเข้าประชุมฟังสวดพระปาติโมกข์ร่วมกับคณะสงฆ์ การที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดให้พระภิกษุต้องให้ความสำคัญกับการประชุมนี้ ก่อให้เกิดผลดีมากมาย สิ่งที่เห็นได้ง่ายที่สุดคือความสามัคคีความปรองดองในหมู่สงฆ์ อีกประการหนึ่งคือเป็นโอกาสให้ภิกษุได้แลกเปลี่ยนสนทนาธรรมกันด้วย เป็นการเพิ่มเติมความรู้อย่างต่อเนื่อง

๙. คิลานเภสัชกับการรักษาอาการอาพาธของพระภิกษุ

ในการดำเนินชีวิตของภิกษุนั้น ในบางคราวอาจเจ็บป่วยด้วยสาเหตุต่าง ๆ พระพุทธองค์มีพุทธานุญาตให้ใช้พืชพันธุ์ชนิดต่าง ๆ มาประกอบเป็นยารักษาโรคได้ ความปรากฏในเภสัชชขันธกะ ยาที่จะนำมารักษาอาการเจ็บป่วยของภิกษุนั้น มีกล่าวไว้ ๕ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

(๑) มูลเภสัช พืชสมุนไพรใช้รากเป็นยา ได้แก่ ขมิ้น ขิง ว่านน้ำ ว่านเปราะ อุตพิด ข่า แฝก แห้วหมู

(๒) กสาวเภสัช พืชสมุนไพรที่ใช้น้ำฝาดเป็นยา ได้แก่ น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดมูกมัน น้ำฝาดกระดอม น้ำฝาดขี้กา น้ำฝาดบอระเพ็ด น้ำฝาดพญามือเหล็ก น้ำฝาดกระถินพิมาน

(๓) ปัณณเภสัช พืชสมุนไพรที่ใช้ใบเป็นยาได้แก่ใบสะเดา ใบมูกมัน ใบกระดอม ใบขี้กา ใบกะเพรา ใบแมงลัก ใบฝ้าย

(๔) ผลเภสัช พืชสมุนไพรที่ใช้ผลเป็นยา ได้แก่ ลูกพิลัง กาสา ดีปลี พริก สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม ผลโกฐ

(๕) ชตุเภสัช พืชสมุนไพรที่ใช้ยางเป็นยา ได้แก่ ยางอันไหลออกจากต้นหิงคุ ยางที่เคี่ยวจากก้านและใบแห่งต้นหิงคุ ยางที่เคี่ยวจากใบแห่งต้นหิงคุหรือเจือด้วยของอย่างอื่น ยางอันไหลออกจากยอดไม้ตกะ ยางอันไหลออกจากใบแห่งต้นตกะ ยางที่เคี่ยวจากใบหรือไหลออกจากก้านต้นตกะ กำยาน

(๖) เครื่องยาที่จะบดผสมกับยาตา ได้แก่ ไม้จันทน์ กฤษณา กะลัมพัก ใบเฉียงแห้วหมู[๗๑]

พืชสมุนไพรที่กล่าวมานี้สามารถหาได้ในป่า สามารถนำมาปรุงเป็นยารักษาอาการอาพาธของภิกษุได้

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นแล้วว่า ป่าไม้มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในสมณเพศของพระภิกษุมาก พระพุทธองค์วางรูปแบบการดำเนินชีวิตของพระภิกษุให้อิงอาศัยปัจจัยสำคัญ ๔ อย่าง หนึ่งในนั้นคือ ควงต้นไม้ การอยู่ป่าจะทำให้ชีวิตของพระภิกษุเรียบง่าย ไม่ยึดมั่นในที่อยู่อาศัย นอกจากนี้ ป่าไม้ยังเป็นสถานที่สงบ ร่มรื่น สงัดจากการรบกวนของผู้คน จึงเป็นสถานที่เหมาะแก่การเจริญจิตตภาวนา ดังจะเห็นได้จาก

---

[๗๑] วิ.มหา. (ไทย) ๕/๒๖๐-๒๖๙/๔๓-๖๓.

หลังจากพระภิกษุศึกษาพระธรรมวินัย ศึกษามารยาท หรือทำเนียมต่าง ๆ และศึกษากรรมฐานในสำนักของพระพุทธเจ้าหรืออุปัชฌาย์อาจารย์แล้ว ก็มักจะชักชวนกันออกไปเจริญกรรมฐานในป่าห่างไกลผู้คน จะเข้ามาในเขตบ้านก็เฉพาะตอนเที่ยวภิกขาจารบิณฑบาตเท่านั้น การอยู่ในป่าเช่นนั้นทำให้ไม่ถูกรบกวนจากเพื่อนสหธรรมมิกและประชาชนทั่วไป อีกทั้งบรรยากาศในป่าอันสงบ เงียบ ร่มรื่น มีความเกื้อกูลต่อการเจริญกรรมฐานอย่างยิ่ง และเพื่อให้การปฏิบัติธรรมมีความเคร่งครัดขัดเกลามากยิ่งขึ้น พระพุทธองค์ยังได้กำหนดวัตรปฏิบัติพิเศษไว้สำหรับพระภิกษุผู้ต้องการอาศัยอยู่ในป่าด้วย

พระพุทธศาสนาถือว่า ป่าไม้เป็นปัจจัยสำคัญอันจะก่อให้เกิดกายวิเวก เมื่อเกิดกายวิเวกแล้ว หากมีการพอกพูนอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ จิตตวิเวกและอุปธิวิเวกก็มีโอกาสเกิดขึ้นได้ในลำดับต่อมา

วัดหนองจระเข้

แหล่งน้ำสาธารณะ

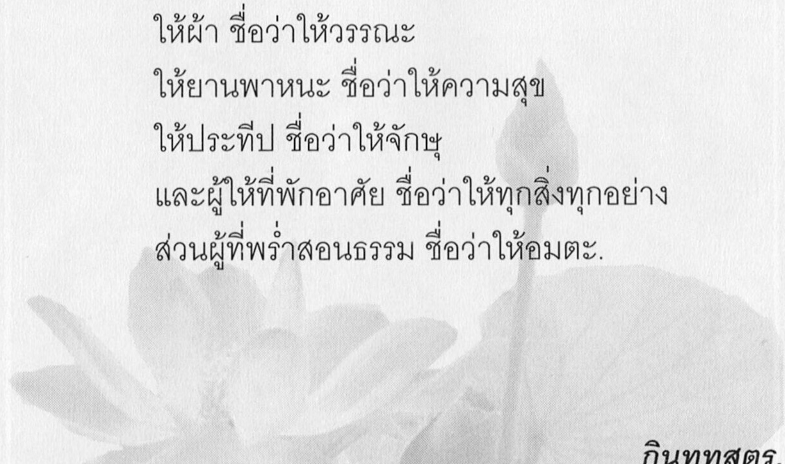

อนฺนโท พลโท โหติ　　วตฺถโท โหติ วณฺณโท
ยานโท สุขโท โหติ　　ทีปโท โหติ จกฺขุโท
โส จ สพฺพทโท โหติ　　โย ททาติ อุปสฺสยํ
อมตํ ทโท จ โส โหติ　　โย ธมฺมมนุสาสติ.

บุคคลให้ข้าว ชื่อว่าให้กำลัง
ให้ผ้า ชื่อว่าให้วรรณะ
ให้ยานพาหนะ ชื่อว่าให้ความสุข
ให้ประทีป ชื่อว่าให้จักษุ
และผู้ให้ที่พักอาศัย ชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง
ส่วนผู้ที่พร่ำสอนธรรม ชื่อว่าให้อมตะ.

กินททสูตร.
สํ.ส. (ไทย) ๑๕/๔๒/๕๘.

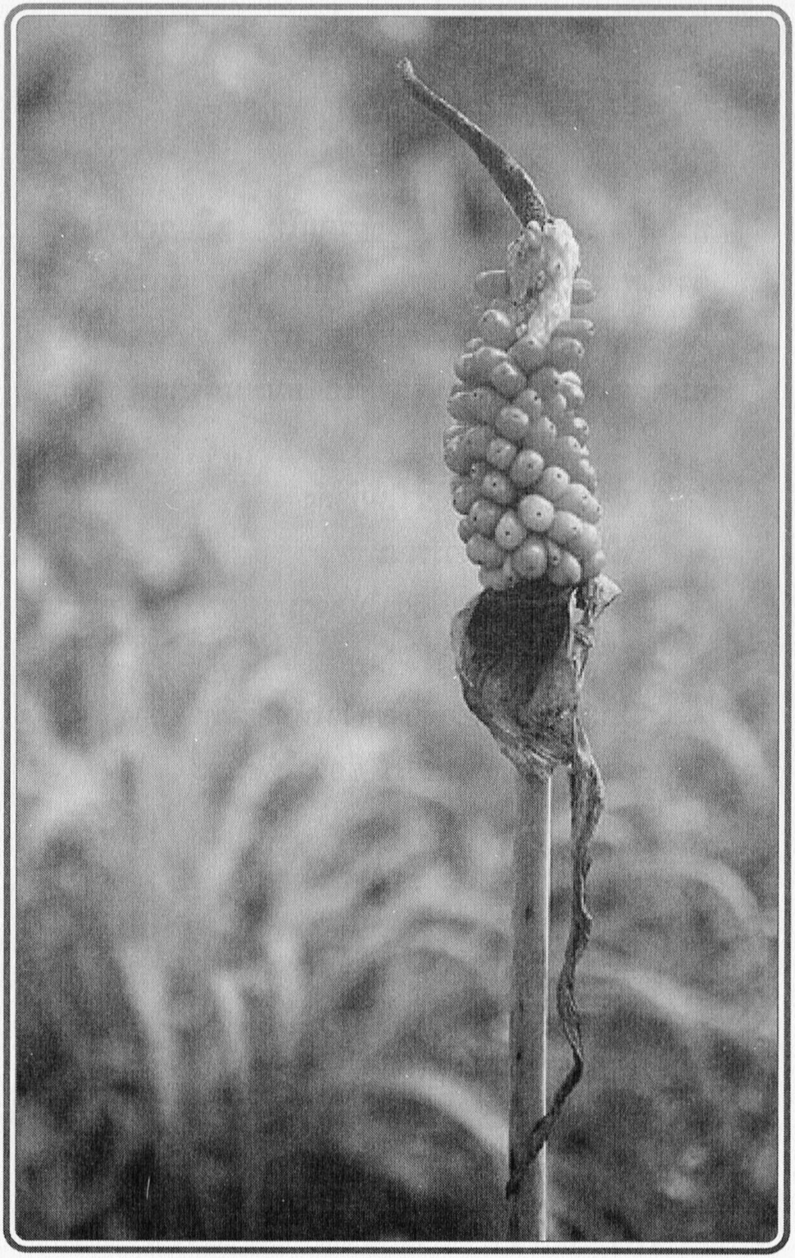

บทที่ ๔

รุกขเจดีย์ : คติในการปฏิบัติต่อต้นไม้ใหญ่ของชาวพุทธ

ประเพณีการสร้างวัดในพระพุทธศาสนานับแต่โบราณมา นอกจากจะสร้างเสนาสนะที่จำเป็น คือ กุฏิ ศาลา โรงฉัน เป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่การพำนักอาศัยของพระภิกษุแล้ว หากมีความพร้อมด้านทุนทรัพย์ก็มักจะสร้างพระเจดีย์ไว้ประจำอารามด้วย คตินี้ถือปฏิบัติสืบต่อมาตั้งแต่ครั้งหลังพุทธกาล ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทั้งศรีลังกา ไทย พม่า ลาว กัมพูชา ต่างก็นิยมสร้างพระเจดีย์ไว้ประจำวัดต่าง ๆ เช่นเดียวกัน พระเจดีย์จึงถือว่าเป็นศาสนสถานที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา โดยถือว่าเป็นศรีสง่าแก่พระอาราม เป็นสิ่งกระตุ้นเตือนให้ระลึกถึงพระบรมศาสดา

อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา นอกจากจะกล่าวถึงคัมภีร์ ๔ ประเภทที่ทราบกันทั่วไปแล้ว ยังพบว่ามีเจดีย์อีกประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญ แต่ในสังคมไทยปัจจุบันยังมีความเข้าใจกันไม่มากนัก สิ่งนั้นคือ "รุกขเจดีย์" คติเกี่ยวกับเจดีย์ประเภทนี้มีมาก่อนพระพุทธศาสนา พอพระพุทธองค์ออกประกาศศาสนาได้แก้ความเห็นผิดเกี่ยวกับรุกขเจดีย์นี้ จนเกิดความเห็นถูกต้อง ดังนั้น ในวัดที่มีต้นไม้ใหญ่จึงควรปรับท่าทีต่อรุกขเจดีย์นี้ให้ถูกต้อง จะได้กล่าวถึงแนวทางปฏิบัติต่อต้นไม้ใหญ่สำหรับชาวพุทธดังต่อไปนี้

๑. ความหมายของ "เจดีย์"

คำว่า "เจดีย์" ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาไม่ได้หมายถึงแค่สิ่งก่อสร้างซึ่งก่อเป็นรูปคล้ายลอมฟาง มียอดแหลมบรรจุสิ่งที่นับถือมีพระธาตุเป็นต้น[๑] เท่านั้น จากการศึกษาพบว่าคำว่า เจดีย์ (เจติย) หมายถึง สิ่งสำคัญ ๔ อย่าง คือ

(๑) พระเจดีย์ คือ สถานที่ที่ประชาชนเคารพบูชา[๒] ได้แก่ สวนป่า ต้นไม้ใหญ่ ต้นโพธิ์ กองทราย เนินดิน จอมปลวก เทวสถาน อิฐที่ก่อเป็นทรงสูงเป็นต้น ที่ประชาชนเคารพบูชาโดยภูมิภาคที่น่ารื่นรมย์มีสวนดอกไม้และสวนผลไม้เป็นต้น

---

[๑] พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๓๒๐-๓๒๑.

[๒] เจยิตพฺพนฺติ เจติยํ, ปูเชตพฺพนฺติ วุตฺตํ โหติ). ขุ.ขุ.อ. (ไทย) ๓๙/๑/๑/๓๑๓

เป็นสถานที่น่ายำเกรงเรียกว่า อารามเจดีย์ ป่าที่ต้องนำเครื่องพลีกรรมไปเซ่นสรวงและป่าที่ตั้งศาลเป็นที่สิงสถิตของเทวดาเป็นต้นเรียกว่า วนเจดีย์ ต้นไม้ที่ควรบูชาใกล้ประตูหมู่บ้านและนิคมเป็นต้นชาวบ้านเข้าใจว่าเป็นทิพพวิมานของเทวดา เรียกว่า รุกขเจดีย์[๓] พระเจดีย์ประเภทนี้มีอยู่ทุกยุคทุกสมัยแม้ในช่วงที่พระพุทธศาสนายังไม่อุบัติ พวกมนุษย์เมื่อถูกความกลัวคุกคามหรือต้องการได้บุตรจะพากันมากราบไหว้บูชาขอพร

(๒) พระเจดีย์ คือ สถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยพักอาศัย เช่น พระคันธกุฎีของพระปทุมุตตรพุทธเจ้ามุงบังด้วยใบปทุมหรือสร้างเป็นรูปดอกปทุมเรียกว่า ปทุมุตตรเจดีย์[๔] สถานที่ที่พระพุทธองค์ประทับเสวยวิมุตติสุขเรียกว่า อนิมิสเจดีย์ รัตนจงกรมเจดีย์ รัตนฆรเจดีย์[๕] ต้นไทรใหญ่ในสวนตาลหนุ่มที่พระพุทธเจ้าเคยประทับเมื่อคราวเสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสาร เรียกว่า สุปติฏฐเจดีย์[๖] สถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับแสดงมหาปเทส ๔ เรียกว่า อานันทเจดีย์[๗] สถานที่ที่พระพุทธองค์ปลงอายุสังขาร เรียกว่า ปาวาลเจดีย์[๘] พระเจดีย์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าที่พุทธบริษัทควรไปนมัสการ ๔ แห่ง คือ สถานที่ตั้งมหาโพธิบัลลังก์

---

[๓] ม.มู.อ. (ไทย) ๑๗/๑/๑/๒๙๗.

[๔] ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๑/ ๘/๒/๑๓๗.

[๕] ขุ.พุทฺธ.อ. (ไทย) ๗๓/๙/ ๒/๓๐-๓๑.

[๖] วิ.ม.อ. (ไทย) ๖/๔/๑/๑๑๐.

[๗] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๗/๑๓๔.

[๘] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๗/๑๑๖.

สถานที่ประกาศพระธรรมจักรในป่าอิสิปตนะ สถานที่ประดิษฐ์บันไดสมัยเสด็จลงจากเทวโลก ณ ประตูเมืองสังกัสสนคร และสถานที่ประดิษฐ์เท้าพระแท่นบรรทมสมัยปรินิพพาน เรียกว่า อจลเจดีย์[๙] รอยพระพุทธบาทที่ทรงประทับไว้ ที่ริมฝั่งแม่น้ำนิมมทาเรียกว่า ปทเจดีย์[๑๐]

(๓) พระเจดีย์ คือ สถานที่ที่บรรจุพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า เช่น พระเจดีย์ที่สร้างบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสิทธัตถพุทธเจ้า[๑๑] สถูปเจดีย์ในเมืองราชคฤห์ที่พระเจ้าอชาตศัตรูสร้างบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่ขอมาจากเจ้ามัลละ[๑๒] สถูปเจดีย์ที่เมืองทั้ง ๘ สร้างบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่ขอมาจากเจ้ามัลละ[๑๓] เรียกว่า ธาตุเจดีย์

(๔) พระเจดีย์ คือ วาจาที่กล่าวออกมาเพื่อแสดงความเคารพพระธรรมวินัย ได้แก่ คำสรรเสริญพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ ของพระเจ้าปเสนทิโกศล พระพุทธองค์รับสั่งให้ภิกษุสงฆ์เรียนไว้ เพราะประกอบด้วยประโยชน์เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ เรียกว่า ธัมมเจดีย์[๑๔]

---

[๙] ม.มู.อ. (ไทย) ๑๘/๑/๒/๔๓๔.

[๑๐] ม.อุ.อ. (ไทย) ๒๓/๓/๒/๔๔๙.

[๑๑] ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๑/๘/๒/๓๓๑.

[๑๒] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๙/๑๗๙-๑๘๐.

[๑๓] ขุ.พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๒-๕/๗๒๔.

[๑๔] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๗๔/๔๕๘-๔๕๙.

ตามความหมายนี้ทำให้เห็นว่า สิ่งที่เรียกว่าพระเจดีย์มีความหมายมากกว่าที่เข้าใจในปัจจุบันส่วนมากมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา มีทั้งส่วนที่เป็นสถานที่และเป็นหลักธรรม

๒. ประเภทของพระเจดีย์

อย่างไรก็ตาม เมื่อจะจำแนกพระเจดีย์ซึ่งก่อด้วยวัสดุมีอิฐเป็นต้น ตามที่รับทราบโดยทั่วไปจำแนกได้ ๔ ประเภท คือ

(๑) บริโภคเจดีย์ พระเจดีย์ที่บรรจุบริขารมีผ้ากรองน้ำ ประคดเอว บาตร จีวรเป็นต้นของพระพุทธเจ้า (อรรถกถานิธิกัณฑสูตรว่า ต้นโพธิ์เป็นบริโภคเจดีย์)

(๒) ธาตุเจดีย์ พระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า

(๓) อุทเทสิกเจดีย์ พระเจดีย์ประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระปฏิมาที่สร้างเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า[๑๕]

(๔) ธรรมเจดีย์ พระเจดีย์ที่บรรจุใบลาน หนังสือเป็นต้นที่เขียนบันทึกธรรมมีปฏิจจสมุปบาทเป็นต้น

ในบรรดาเจดีย์เหล่านี้ เจดีย์ประเภทที่ ๔ ไม่ค่อยมีคนกล่าวถึงนัก จึงจะขอแสดงรายละเอียดในที่นี้พอเป็นแนวทางดังต่อไปนี้

---

[๑๕] ขุ.ขุ.อ. (ไทย) ๓๙/๑/๑/๓๑๓.

พระเจ้าปเสนทิโกศลก็เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่มีความเคารพนับถือและสนิทสนมคุ้นเคยกับพระพุทธองค์มากที่สุด และมีพระชนมายุเท่ากันกับพระพุทธองค์[๑๖] ทรงกล่าวสรรเสริญพระพุทธองค์ด้วยความศรัทธาว่า พระองค์ได้บำเพ็ญประโยชน์แก่มหาชนและแก่ประเทศของพระองค์เป็นอันมากโดยช่วยให้ประชาชนตั้งมั่นในธรรมเกิดความสงบสุขมั่นคงภายในแว่นแคว้น ความเหล่านี้พระผู้มีพระภาคได้ตรัสแก่พระสงฆ์ปรากฏในธัมมเจติยสูตร[๑๗] ในเรื่องกล่าวว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลแสดงความเคารพเลื่อมใสอย่างยิ่งต่อพระศาสดา ทรงจูบพระบาทของพระพุทธเจ้าด้วยพระโอษฐ์ ทรงนวดพระบาทของพระพุทธเจ้าด้วยพระหัตถ์ พระพุทธองค์ตรัสถามว่า ทรงรู้สึกอย่างไรจึงทรงแสดงความเลื่อมใสเห็นปานนี้

พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลว่า พระองค์ทรงรู้สึกและอาศัยเหตุหลายประการจึงทรงแสดงความเคารพเลื่อมใสอย่างยิ่งในพระผู้มีพระภาคเจ้า ตัวอย่างเช่น

(๑) ทรงเลื่อมใสว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดี ประพฤติพรหมจรรย์บริสุทธิ์บริบูรณ์ตลอดชีวิต

---

[๑๖] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๖๕-๓๗๔/๔๔๙-๔๕๙.

[๑๗] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๖๕-๓๗๔/๔๔๙-๔๕๙.

(๒) พระราชายังวิวาทกับพระราชา พราหมณ์ยังวิวาทกับพราหมณ์ แม้มารดาบิดาก็ยังวิวาทกับบุตร แต่ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ไม่วิวาทกัน ต่างชื่นชมยินดีต่อกัน มองกันด้วยสายตาแสดงไมตรีจิต น่าเลื่อมใส

(๓) หม่อมฉันท่องเที่ยวไปตามอารามบ้าง ตามอุทยานบ้าง เห็นสมณพราหมณ์พวกอื่นซูบผอมเศร้าหมอง ตัวสะพรั่งด้วยเส้นเอ็น ตาไม่สู้คน หม่อมฉันคิดว่า สมณพราหมณ์พวกนี้คงไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์เป็นแน่ ส่วนภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ร่าเริงแจ่มใส มีจิตใจชื่นบาน มีอินทรีย์เอิบอิ่ม เลี้ยงชีพด้วยของที่ผู้อื่นให้ หม่อมฉันคิดว่า ท่านเหล่านี้คงรู้คุณวิเศษยิ่งขึ้นไปกว่าเดิมเป็นแน่แท้

(๔) หม่อมฉันเป็นกษัตริย์ สามารถสั่งฆ่าคนที่ควรฆ่าได้ เมื่อนั่งวินิจฉัยความก็ยังมีคนพูดสอดขึ้นในระหว่างเป็นระยะ ๆ แม้จะห้ามปรามก็ไม่ค่อยฟัง แต่เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทหลายร้อย ไม่มีเสียงไอเสียงจามหรือเสียงคุยซุบซิบกันเลย ไม่เคยเห็นบริษัทที่ได้รับการฝึกดีอย่างนี้

(๕) หม่อมฉันได้เห็นกษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิตบ้าง พราหมณ์บ้าง คฤหบดีบ้าง สมณะบ้าง ผู้เป็นบัณฑิตในโลกนี้ เมื่อทราบข่าวว่าพระผู้มีพระภาคเสด็จมาก็เตรียมปัญหาไว้ทูลถาม ตั้งใจว่าจะต้อนให้จน แต่พอไปเฝ้าเท่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าชี้แจงให้เห็นจริง สมาทานอาจหาญร่าเริงในธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง ยอมเป็นสาวก อย่าว่าแต่จะโต้แย้งเลย แม้จะถามก็ไม่ได้ถาม

(๖) ช่างไม้ ๒ คน คนหนึ่งชื่ออิสิทันตะ อีกคนหนึ่งชื่อปุราณะ หม่อมฉันเลี้ยงไว้ กินอยู่ด้วยปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพที่หม่อมฉันให้ แต่ช่างไม้ ๒ คนนั้นก็ยังแสดงความเคารพต่อพระผู้มีพระภาคยิ่งกว่าหม่อมฉัน คราวหนึ่ง หม่อมฉันต้องการจะทดลองพวกเขา ได้เข้าพักในที่พักอันคับแคบแห่งหนึ่ง เขาทั้งสองสนทนาธรรมจนดึกดื่น เมื่อจะเข้านอน ทราบว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ทิศใด ก็หันศีรษะไปทางทิศนั้น หันเท้ามาทางหม่อมฉัน

(๗) พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นกษัตริย์ หม่อมฉันก็เป็นกษัตริย์ พระผู้มีพระภาคเจ้าและหม่อมฉันต่างก็เป็นชาวโกศล มีพระชนมายุเท่ากัน คือ ๘๐ ปี นี่ก็อีกข้อหนึ่งที่หม่อมฉันรู้สึกนบนอบในพระผู้มีพระภาคเจ้ายิ่งนัก[๑๘]

หลังจากกราบทูลจบแล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทูลลาจากไป พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า พระเจ้าปเสนทิ-โกศลตรัสพระวาจาเคารพธรรมเป็นธรรมเจดีย์ เธอทั้งหลายจงจำธรรมเจดีย์นี้ไว้ ธรรมเจดีย์นี้ประกอบด้วยประโยชน์อย่างยิ่ง

เจดีย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาอีกประเภทหนึ่งที่ผู้รู้ทางศาสนาไม่ค่อยให้ความสำคัญนัก แต่ชาวบ้านจะรู้จักและคุ้นเคยกันดี คือ “รุกขเจดีย์” แปลว่า “เจดีย์คือต้นไม้ใหญ่ที่คนเคารพนับถือ” ส่วนมากเป็นต้นไม้ใหญ่ที่ตั้งอยู่ในสถานที่โดดเด่น

---

[๑๘] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๖๗-๓๗๓/๔๕๒-๔๕๗.

แผ่กิ่งก้านสาขาปกคลุมให้ความร่มรื่น มีลำต้นสูงใหญ่ แข็งแรง น่าเกรงขาม อาจมีความเกี่ยวข้องกับบุคคลหรือเคยเกิดเหตุการณ์สำคัญอย่างใดอย่างหนึ่ง เรียกต้นไม้ประเภทนี้ว่า ต้นไม้เจ้าป่า (วนปติ) ผู้คนที่เคารพศรัทธาในต้นไม้เจ้าป่านี้จะแสดงออกด้วยการสร้างศาล ทำรั้วล้อม เกลี่ยทรายลงบนพื้นที่รอบ ๆ ตั้งแท่นเครื่องสักการะ ยกธงชัย ธงแผ่นผ้าและผูกผ้าแพรสีต่าง ๆ[๑๙]

ถึงแม้จะจำแนกพระเจดีย์เป็น ๔ ประเภท แต่ที่นิยมปฏิบัติกันในปัจจุบันคือ เมื่อสร้างพระเจดีย์เสร็จแล้วมักนำสิ่งของต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนามาบรรจุไว้ทั้งหมด จึงกลายเป็นว่า พระเจดีย์หลังหนึ่งใช้บรรจุทั้งเครื่องอัฐบริขาร พระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูป ใบลาน และ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ส่วนวัสดุที่นำมาสร้างเป็นพระเจดีย์ในอดีตนั้นมีทั้งที่เป็นทราย ดินเหนียว อิฐ ศิลา แผ่นเงิน แผ่นทองเป็นต้น ขึ้นอยู่กับศรัทธาของผู้สร้าง

๓. วัตถุประสงค์ของการสร้างพระเจดีย์

การสร้างพระเจดีย์ในอดีตมีวัตถุประสงค์พอประมวลได้ดังนี้

(๑) เพื่อเป็นสถานที่สักการบูชาและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

---

[๑๙] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๘-๙.

(๒) เพื่อบรรจุอัฐบริขาร สิ่งของเครื่องใช้ และพระอัฐิธาตุของบุคคลสำคัญมีพระพุทธเจ้า พระอริยสาวก พระเจ้าจักรพรรดิเป็นต้น เป็นอนุสรณ์สถานระลึกถึงท่านผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ

(๓) เพื่อเป็นเครื่องระลึกว่าสถานที่นั้นเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนาครั้งแรกหรือเป็นที่เกิดขึ้นของเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์

(๔) เพื่อเป็นสถานที่บรรจุเก็บรวบรวมศาสนวัตถุสำคัญ เช่น พระพุทธรูป คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และจุดศูนย์รวมในการศึกษาและปฏิบัติ

(๕) เพื่อแสดงความเลื่อมใสศรัทธาอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา เป็นต้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การสร้างพระเจดีย์นั้นไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นที่สักการบูชา (อามิสบูชา) เท่านั้น ยังใช้เป็นที่ศึกษาปฏิบัติธรรม (ปฏิปัตติบูชา) ได้ด้วย เพราะพระเจดีย์ถือว่าเป็นตัวแทนหรือเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าได้ ภิกษุผู้เจริญกรรมฐานบางรูปยังปีติมีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ให้เกิดขึ้นเพราะเห็นพระเจดีย์หรือต้นพระศรีมหาโพธิ์ ยังปีติมีพระสงฆ์เป็นอารมณ์ให้เกิดขึ้นเพราะเห็นพระสงฆ์ พิจารณาปีตินั้นแหละโดยความเป็นของสิ้นไปเสื่อมไป ย่อมบรรลุพระอรหัต เห็นพระเถระทั้งหลายตั้งอยู่ในโอวาทของพระเถระเหล่านั้น เห็นอสุภะยังปฐมฌานให้เกิดขึ้นในอสุภะนั้น พิจารณาอสุภะนั้นโดย

ความเป็นของสิ้นไปเสื่อมไป ย่อมบรรลุพระอรหัต เพราะเหตุนั้น ท่านจึงเรียกการเห็นพระเจดีย์เป็นต้นว่ามีประโยชน์[๒๐]

๔. วิธีปฏิบัติต่อพระเจดีย์

เนื่องจากมีการจำแนกเจดีย์ออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ จึงขอกล่าวถึงการปฏิบัติต่อพระเจดีย์ออกเป็น ๒ กลุ่มด้วย กลุ่มแรกเป็นเจดีย์เนื่องในพระพุทธศาสนา กลุ่มที่สอง บางที่เนื่องในพระพุทธศาสนา เช่น ต้นพระศรีมหาโพธิ์ แต่บางที่อาจไม่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น ต้นไม้ใหญ่ในที่ทั่ว ๆ ไป มีวิธีปฏิบัติดังต่อไปนี้

๔.๑ วิธีปฏิบัติต่อพระเจดีย์ ๔ ประเภท

เมื่อก่อสร้างพระเจดีย์เสร็จแล้วมีทำเนียมปฏิบัติ คือ ต้องทำการกราบไหว้บูชา โดยท่านถือว่าการไปเพื่อไหว้พระเจดีย์ การไปเพื่อไหว้ต้นโพธิ์ การไปเพื่อนิมนต์พระสงฆ์ การเห็นภิกษุทั้งหลายเข้าบ้านที่เหมาะแก่โคจรเพื่อบิณฑบาตแล้วต้อนรับ การรับบาตร การปูลาดอาสนะ การตามส่ง ชื่อว่าเป็นเมตตากายกรรมของพวกคฤหัสถ์, เมื่อมีผู้บอกว่า พวกเราจะไปไหว้พระเจดีย์ จะไปไหว้ต้นโพธิ์ จะฟังธรรม จะบูชาด้วยประทีป พวงมาลัยและดอกไม้ จะสมาทานประพฤติสุจริต ๓ จะถวายสลากภัตเป็นต้น ชื่อว่าเป็นเมตตาวจีกรรมของคฤหัสถ์[๒๑]

---

[๒๐] ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๑/๑/๔๑๗.

[๒๑] ม.มู.อ. (ไทย) ๑๙/๑/๓/๔๒๖.

ในบริเวณรอบพระเจดีย์ก็ต้องปัดกวาดให้สะอาดเรียบร้อย หาเครื่องสักการะ เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน มาบูชา ลานพระเจดีย์ก็ต้องกวาดให้สะอาดเรียบร้อย กิจด้านการดูแลรักษาพระเจดีย์ (เจติยังคณวัตร) เป็นอุปการะต่อการเรียนกรรมฐานของกุลบุตร เพราะเป็นการชำระอภิสมาจาริกศีลจะช่วยให้กรรมฐานก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ดังความในอรรถกถาพระวินัยว่า

"กุลบุตร (ผู้เรียนกรรมฐาน) ควรชำระศีล ๔ อย่างให้หมดจดก่อน ในศีลนั้น มีวิธีชำระให้หมดจด ๓ อย่าง คือ ไม่ต้องอาบัติ ออกจากอาบัติที่ต้องแล้ว และไม่เศร้าหมองด้วยกิเลสทั้งหลาย, จริงอยู่ ภาวนาย่อมสำเร็จแก่กุลบุตรผู้มีศีลบริสุทธิ์อย่างนั้น, กุลบุตรควรบำเพ็ญแม้ศีลที่ท่านเรียกว่าอภิสมาจาริกศีลให้บริบูรณ์ดีเสียก่อนด้วยอำนาจวัตรเหล่านี้คือวัตรที่ลานพระเจดีย์ วัตรที่ลานต้นโพธิ์ อุปัชฌายวัตร อาจริยวัตร วัตรที่เรือนไฟ วัตรที่โรงอุโบสถ ขันธกวัตร ๘๒ มหาวัตร ๑๔...เมื่ออภิสมาจาริกวัตรบริบูรณ์ ศีลก็จะบริบูรณ์ เมื่อศีลบริบูรณ์ สมาธิย่อมถือเอาห้อง"[๒๒]

เมื่อพระเจดีย์ชำรุดไปตามกาลเวลา ก็ต้องเอาใจใส่ปฏิสังขรณ์ให้งดงามคงทนอย่างเดิม ท่านถือว่า การงานคือการกระทำจีวร การย้อมจีวร การทำความสะอาดที่พระเจดีย์ การงานอันจะพึงกระทำที่โรงอุโบสถ เรือนพระเจดีย์ และเรือนโพธิ์ทั้งหลาย ชื่อว่า การงานสูง[๒๓] พุทธบริษัทต้องเอาใจใส่ไม่นิ่งดูดาย

---

[๒๒] วิ.มหา.อ. (ไทย) ๒/๑/๒/๓๕๐.

[๒๓] ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๖/๓/๒/๓๙๓-๓๙๔.

เมื่อปฏิบัติต่อพระเจดีย์ด้วยดีดังที่กล่าวแล้ว ย่อมได้อานิสงส์มาก และได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความเคารพยำเกรงในพระบรมศาสดา แต่หากไม่ปฏิบัติดังที่กล่าวมา ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีความเคารพยำเกรงในพระศาสดา ดังความในคัมภีร์อรรถกถาว่า

“ภิกษุใด เมื่อพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่ ไม่ไปปรนนิบัติใน ๓ กาล เมื่อพระศาสดาฉลองพระบาทเสด็จจงกรมอยู่ ภิกษุสวมรองเท้าจงกรมอยู่ เมื่อพระศาสดาเสด็จจงกรมในที่จงกรมต่ำ เธอจงกรมอยู่ในที่จงกรมสูง เมื่อพระศาสดาประทับยืนอยู่ข้างล่าง เธออยู่ข้างบนในที่ที่มองเห็นพระศาสดา ห่มคลุมบ่าทั้งสองข้าง กั้นร่ม สวมรองเท้า ถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะที่ท่าอาบน้ำ ก็หรือว่าเมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้ว ก็ไม่ไปไหว้พระเจดีย์ ย่อมทำกิจทุกอย่างที่กล่าวไว้แล้วในที่ที่พระเจดีย์ปรากฏ ในที่ที่มองเห็นพระศาสดา และเมื่อภิกษุเหล่าอื่นกล่าวว่า เพราะเหตุไร ท่านจึงทำอย่างนี้ การกระทำนี้ไม่ควร ภิกษุควรละอายต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เธอจึงพูดว่า นิ่งเถิด ท่านพูดถึงอะไรว่า พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า ภิกษุนี้ชื่อว่าไม่มีความเคารพในพระศาสดา”[๒๔]

---

[๒๔] ม.อุ.อ. (ไทย) ๒๒/๓/๑/๙๗.

๔.๒ วิธีปฏิบัติต่อรุกขเจดีย์

ส่วนการปฏิบัติต่อรุกขเจดีย์นั้น ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีกล่าวถึงไว้ ๓ ลักษณะ คือ

(๑) การสักการบูชาเพื่อขอพรให้ประสบความสำเร็จ

การปฏิบัติต่อพระเจดีย์ด้วยวิธีนี้เห็นได้จากการปฏิบัติของเศรษฐีชื่อมหาสุวรรณ ชาวเมืองสาวัตถี ท่านเป็นโยมบิดาของพระจักขุบาลเถระ พระอรรถกถาจารย์กล่าวประวัติของท่านไว้ว่า เศรษฐีท่านนี้แต่งงานมานานแล้ว แต่ไม่มีบุตร วันหนึ่งขณะที่ท่านกำลังเดินทางไปท่าอาบน้ำ ท่านสังเกตเห็นต้นไม้ต้นหนึ่ง มีลำต้นสูงใหญ่ แผ่กิ่งก้านสาขาปรกคลุมพื้นที่ ให้ความร่มรื่นและน่าเกรงขาม ลักษณะของต้นไม้มีความสมบูรณ์มากกว่าต้นไม้อื่น ๆ ในป่าเดียวกัน ท่านจึงคิดว่า ต้นไม้นี้คงจะเป็นต้นไม้เจ้าป่า คือเป็นต้นไม้ที่เทพเจ้าเลือกเป็นที่สถิตและให้การคุ้มครองรักษา ตัวท่านคิดต่อไปว่า หากต้นไม้นี้มีรุกขเทวดาสิงสถิตอยู่ หากเราปรนนิบัติดูแลและสักการบูชาให้ดี เมื่ออ้อนวอนขอพร รุกขเทวดาก็ย่อมจะให้พรได้ ท่านเริ่มปรนนิบัติดูแลต้นไม้นั้น ด้วยการให้ชำระส่วนภายใต้แห่งต้นไม้นั้นให้สะอาดแล้ว ให้สร้างรั้ว เกลี่ยทราย ยกธงชัยและธงแผ่นผ้า (ปฏาก) ขึ้น ตกแต่งต้นไม้เจ้าไพร จากนั้นได้ตั้งความปรารถนา (บน) ว่า "ข้าพเจ้าได้บุตรหรือธิดาแล้ว จักทำสักการะใหญ่ถวายท่าน" แล้วหลีกไป ไม่นานนักภรรยาของท่านเศรษฐีก็ตั้งครรภ์คลอดบุตรออกมาคนแรกเป็นผู้ชาย ท่านเศรษฐีตั้งชื่อบุตรนั้น

ว่า "มหาบาล" ต่อมาท่านได้ลูกชายอีกคนหนึ่ง ท่านตั้งชื่อบุตรนั้นว่า "จุลบาล" ชื่อของบุตรทั้งสองนั้น ท่านตั้งเพื่อให้รู้ว่าบุตรทั้งสองนี้ได้มาเพราะอาศัยต้นไม้เจ้าป่าที่ตัวท่านอภิบาลรักษาอยู่ ต่อมาบุตรคนโตของท่านละทิ้งสมบัติให้น้องชายแล้วออกบวช ทำความเพียรอย่างเคร่งครัดยิ่งยวดจนตาบอดพร้อม ๆ กับบรรลุเป็นพระอรหันต์ เรารู้จักพระอรหันต์รูปนี้ในนามว่า "พระจักขุบาลเถระ"[๒๕]

(๒) การสักการบูชาเพื่อขอให้ตนเองปลอดภัย

การปฏิบัติต่อรุกขเจดีย์ด้วยวิธีนี้ ดูได้จากประวัติของอัคคิทัตตดาบส นักบวชตนนี้ก่อนบวชเป็นปุโรหิตของพระเจ้ามหาโกศลเช่นเดียวกับพราหมณ์พาวรี พอสิ้นรัชกาลของพระเจ้ามหาโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ครองราชย์สมบัติต่อจากพระบิดา ทรงเห็นว่าอัคคิทัตเป็นปุโรหิตของพระบิดามานานจึงตั้งเขาไว้ในตำแหน่งเดิมแล้วปฏิบัติต่อท่านด้วยความเคารพในเวลาเขามาสู่ที่บำรุงของพระองค์ ทรงทำการเสด็จลุกรับและพระราชทานอาสนะเสมอกัน

อัคคิทัตปุโรหิตคิดว่า พระราชาทรงให้ความเคารพอย่างเหลือเกิน แต่ตนก็ไม่อาจเอาพระทัยของพระราชาได้ตลอดกาลทั้งพระราชาก็ทรงเยาว์วัย หากได้ปรึกษาราชการกับคนผู้มีวัยเสมอกันน่าจะมีความสุขกว่า ท่านเห็นว่าตนแก่แล้วควรจะออก

---

[๒๕] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๖-๒๒.

บวช จึงเขากราบทูลขอพระราชานุญาตออกบวชเป็นดาบสพร้อมกับบุรุษหมื่นคน หลังจากบวชแล้วได้ไปอาศัยอยู่ในระหว่างแคว้นอังคะ แคว้นมคธและแคว้นกุรุต่อกัน สั่งสอนพวกศิษย์ว่าผู้ใดมีกามวิตกเป็นต้นเกิดขึ้น ก็ให้ขนทรายหม้อหนึ่งจากแม่น้ำมาเกลี่ยลง ณ ที่แห่งหนึ่ง จนเกิดเป็นกองทรายใหญ่ซึ่งต่อมานาคราชชื่ออหิฉัตตะได้มาอาศัยอยู่ ขณะที่อยู่ในอาศรมนั้น ชาวอังคะ ชาวมคธ และชาวแคว้นกุรุ ต่างก็นำเครื่องสักการะเป็นอันมากไปถวายทานแก่พวกดาบสทุก ๆ เดือน อัคคิทัตตดาบสก็จะให้โอวาทแก่ชนเหล่านั้นและเหล่าอันเตวาสิกของตนว่า "ให้ถึงภูเขา ป่า อาราม และต้นไม้เป็นสรณะด้วยความเชื่อว่าจักพ้นจากทุกข์ทั้งสิ้นได้"[๒๖] ต่อมาพระพุทธองค์ได้ส่งพระมหาโมคคัลลานเถระไปทรมานก่อนแล้วพระพุทธองค์ค่อยเสด็จไปโปรด ในที่สุดอัคคิทัตตดาบสและบริวารก็ได้เป็นพระอรหันตขีณาสพพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแล้วได้บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา[๒๗]

(๓) การสักการบูชาเพื่อน้อมใจให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย

การปฏิบัติต่อรุกขเจดีย์ด้วยวิธีนี้เป็นสิ่งที่ชาวพุทธนิยมปฏิบัติต่อต้นพระศรีมหาโพธิ์อันเป็นต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ความสำคัญข้อนี้สืบเนื่องจากพุทธดำรัสที่ตรัสกับพระอานนท์เรื่องสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล คือ สถานที่ประสูติ สถานที่ตรัสรู้ สถานที่แสดงธรรมจักร และสถานที่เสด็จดับขันธ-

---

[๒๖] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๘-๑๙๒/๙๒.

[๒๗] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑/๒/๓/๓๔๐-๓๔๙.

ปรินิพพาน สถานที่ ๔ แห่งนี้พุทธศาสนิกชนควรแวะมานมัสการ เพื่อให้เกิดความรู้สึกเหมือนเราได้อยู่ใกล้ ได้เข้าเฝ้า ได้สัมผัส กับสถานที่และบรรยากาศอันเดียวกับที่พระพุทธองค์เคยสัมผัส ชาวพุทธทั่วโลกจึงนิยมเดินทางไปนมัสการสังเวชนียสถาน ณ แดนพุทธภูมินั้น เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้เกิดความไม่ประมาท จะได้เร่งขวนขวายประกอบกุศลกรรม ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งจาริก ไปยังเจดีย์จักมีจิตเลื่อมใส ตายไป ชนเหล่านั้น ทั้งหมดหลังจาก ตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์[๒๘]

พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า ที่วัดพระเชตวันมีการนำต้น พระศรีมหาโพธิ์มาปลูกด้วย ในการปลูกต้นโพธิ์นั้น พระอานนท์ ขอให้พระมหาโมคคัลลานะไปนำลูกโพธิ์สุกจากต้นพระศรีมหา โพธิ์มาปลูกไว้ วันที่ปลูกต้นโพธิ์ พระอานนท์ส่งลูกโพธิ์สุกให้ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงปลูก แต่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงมอบ ให้อนาถบิณฑิกอุบาสกเป็นผู้ปลูก เมื่อต้นโพธิ์งอกงามเจริญ เติบโต พระเจ้าปเสนทิโกศลโปรดให้ประดับต้นโพธิ์ ตั้งหม้อเงิน หม้อทองใส่น้ำเต็มปักดอกบัว ล้อมรอบต้นโพธิ์ โปรดให้สร้าง แท่นด้วยรัตนะ ๗ ประการ โปรดให้โปรยทรายผสมทอง โปรด ให้สร้างกำแพงล้อมรอบ โปรดให้สร้างซุ้มประตูด้วยรัตนะ ๗ ประการ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ได้กลายเป็นต้นไม้ที่ชาวพุทธนิยม มาสักการบูชาเพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า[๒๙]

---

[๒๘] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๒/๑๕๐-๑๕๑.

[๒๙] ขุ.ชา.เตรส. (ไทย) ๖๐/๓/๖๒๖๗-๒๗๐.

บรรดาการปฏิบัติต่อพระเจดีย์ ๓ ประการนี้ การปฏิบัติสองวิธีข้างต้นไม่ค่อยถูกต้องกับคำสอนหลักของพระพุทธศาสนานัก เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เชื่อในเรื่องกรรม คือให้หวังผลจากการกระทำของตนเป็นสำคัญ ไม่ให้ฝากความหวังไว้กับการบวงสรวงอ้อนวอน แต่ให้พุทธศาสนิกชนทำทุกอย่างด้วยความเพียร การให้ความสำคัญกับการบวงสรวงอ้อนวอน จะเป็นการปิดโอกาสให้เราใช้ความเพียร เป็นการกระทำที่ตั้งอยู่ในความประมาท การปฏิบัติแบบที่สองก็เช่นเดียวกัน การนับถือป่าไม้ ภูเขา รุกขเจดีย์เป็นต้น เพราะความกลัวภัยก็ไม่สามารถช่วยได้อย่างแท้จริง แม้จะช่วยในเรื่องกำลังใจ แต่ก็ไม่มีใครรับประกันความปลอดภัยได้ การถึงต้นไม้ภูเขาเป็นที่พึ่งนี้แม้จะพอเป็นที่พึ่งให้ความอบอุ่นใจได้บ้าง แต่ก็ไม่ใช่ที่พึ่งอันเกษมสูงสุดที่จะช่วยให้พ้นจากทุกข์ในวัฏฏสงสารได้ ต่างจากการถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระอริยสงฆ์ เป็นที่พึ่ง เพราะการถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งสามารถทำให้พ้นจากวัฏฏทุกข์ทั้งปวงได้ ส่วนการปฏิบัติต่อรุกขเจดีย์ที่พอจะสอดคล้องกับคำสอนในทางพระพุทธศาสนาบ้าง คือ วิธีที่สาม เนื่องจากเป็นการใช้ต้นไม้โดยเฉพาะที่มีความเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้าเป็นสื่อโน้มน้าวใจให้เกิดความสังเวช กระตุ้นเตือนจิตใจให้เกิดความไม่ประมาท จะได้เร่งขวนขวายประกอบกุศลธรรม การที่ชาวพุทธในประเทศไทยให้ความเคารพต่อต้นโพธิ์หรือต้นไม้ที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ ก็เพราะเชื่อในหลักการนี้ ความข้อนี้เห็นได้จากพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ในเขมาเขมสรณทีปิกคาถาว่า

มนุษย์จำนวนมาก ผู้ถูกภัยคุกคาม
ต่างถึงภูเขา ป่าไม้ อาราม และรุกขเจดีย์เป็นสรณะ
นั่นมิใช่สรณะอันเกษม นั่นมิใช่สรณะอันสูงสุด
เพราะผู้อาศัยสรณะเช่นนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง

ส่วนผู้ที่ถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ
ย่อมใช้ปัญญาชอบพิจารณาเห็นอริยสัจ ๔ ประการ คือ
ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์
และอริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสงบระงับทุกข์
นั่นเป็นสรณะอันเกษม นั่นเป็นสรณะอันสูงสุด
เพราะผู้อาศัยสรณะเช่นนั้น
ย่อมพ้นจาก (วัฏฏะ) ทุกข์ทั้งปวงได้[๓๐]

๕. วิบากกรรมที่เกิดจากการทำลายหรือการไม่ให้ความเคารพพระเจดีย์

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระเจดีย์จะเป็นศาสนสถานที่สำคัญ แต่ก็อาจจะมีบางคนประมาทแล้วปฏิบัติต่อพระเจดีย์อย่างไม่เหมาะสม ย่อมทำให้ต้องรับผลแห่งกรรมตามสมควรแก่กรรมของตน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

---

[๓๐] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๘-๑๙๒/๙๒.

(๑) กรณีทำลายพระเจดีย์เหยียบย่ำพระธาตุและตัดต้นโพธิ์

พระพุทธศาสนาถือว่า กรรมที่มีผลหนักที่สุด คือ ห้ามสวรรค์ ห้ามนิพาน ผู้ทำกรรมต้องไปเกิดในนรกชั่วกัปป์ เรียกว่า อนันตริยกรรม มี ๕ อย่าง คือ ฆ่ามารดา ฆ่าบิดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้าให้พระโลหิตห้อ และยุยงสงฆ์ให้แตกกัน กล่าวเฉพาะการทำร้ายพระพุทธเจ้าให้พระโลหิตห้อ ในปัจจุบันคงเป็นไปไม่ได้แล้ว แต่ท่านได้แสดงโทษระดับเดียวกันแก่คนที่ทำลายพระเจดีย์แทน ดังความในคัมภีร์อรรถกถาว่า

"เมื่อพระตถาคตปรินิพพานแล้ว กรรมอะไรย่อมมีแก่ชนทั้งหลายผู้ทำลายพระเจดีย์ ตัดต้นโพธิ์ เหยียบย่ำที่พระธาตุ กรรมนั้นจัดเป็นกรรมหนักเช่นกับอนันตริยกรรม, แต่ควรตัดกิ่งโพธิ์ที่เบียดพระสถูปที่บรรจุพระธาตุหรือปฏิมา แม้ถ้าฝูงนกมาเกาะที่กิ่งโพธิ์นั้นแล้วถ่ายรดที่พระเจดีย์ก็ควรตัดเหมือนกัน เพราะพระเจดีย์ที่บรรจุพระสารีริกธาตุใหญ่กว่าบริโภคเจดีย์ ควรตัดแม้รากโพธิ์ที่เลื้อยไปทำลายพื้นพระเจดีย์แล้วขนออกไป แต่ใคร ๆ จะตัดกิ่งโพธิ์ที่เบียดเรือนโพธิ์ เพื่อรักษาเรือนไม่ได้ เพราะเรือนมีเพื่อต้นโพธิ์ ไม่ใช่ต้นโพธิ์มีเพื่อเรือน แม้ในหอฉันก็นัยนี้เหมือนกัน แต่ในหอฉันหลังใดถูกบรรจุพระธาตุไว้ ควรตัดกิ่งโพธิ์เพื่อรักษาหอฉันนั้นไว้ กิ่งที่ย้อยลงหรือฐานที่เสียก็ควรตัดเหมือนกัน เพื่อบำรุงต้นโพธิ์ แม้บุญย่อมมีเหมือนในการบำรุงพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า[๓๑]

---

[๓๑] ม.ม.อ. (ไทย) ๒๒/๓/๑/๓๑๑.

(๒) กรณีตำหนิพระธาตุและห้ามคนบูชาพระธาตุเจดีย์

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จปรินิพพาน และเจ้ามัลละได้ทำการจำแนกพระธาตุให้แก่เมืองทั้ง ๘ แล้ว พระเจ้าอชาตศัตรูทรงถือเอาพระธาตุได้มาระลึกถึงพระพุทธคุณ ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน แล้วสร้างพระเจดีย์บรรจุพระธาตุไว้ทำการบูชาอย่างยิ่งใหญ่ พวกมนุษย์นับประมาณไม่ได้พากันทำจิตให้เลื่อมใส เมื่อเสียชีวิตแล้วได้เกิดในสวรรค์ แต่ก็มีคนประมาณ ๘๖,๐๐๐ คน มีจิตวิปลาสไม่ศรัทธา และเพราะความเห็นผิดประทุษร้ายจิตของตนแม้ในฐานะอันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส เมื่อเสียชีวิตแล้วไปเกิดในหมู่เปรต

ในวันบูชาและฉลองพระธาตุเจดีย์ ภรรยาธิดาและลูกสะใภ้ของกุฎุมพีคนหนึ่งมีจิตเลื่อมใส พากันคิดว่า จักถวายบูชาพระธาตุ จึงถือเอาสักการะมีของหอมและดอกไม้เป็นต้นไปยังที่บรรจุพระธาตุ แต่กุฎุมพีคิดว่า การบูชาพระอัฐิธาตุไม่มีประโยชน์ จึงดูหมิ่นพระธาตุเหล่านั้น หญิงเหล่านั้นไม่เชื่อคำของกุฎุมพีจึงพากันไปทำการบูชาพระธาตุ ในกาลต่อมาหญิงเหล่านั้นป่วยหนักไม่นานนักก็เสียชีวิตได้ไปบังเกิดในเทวโลก ส่วนกุฎุมพีถูกความโกรธครอบงำไม่นานนักก็เสียชีวิต แต่ได้ไปเกิดเป็นเปรตเพราะบาปกรรมที่ตำหนิพระธาตุของพระพุทธเจ้า

อยู่มาวันหนึ่ง พระมหากัสสปะปรุงแต่งอิทธาภิสังขารให้พวกมนุษย์เห็นพวกเปรตและเทวดาเหล่านั้นแล้ว ท่านยืนอยู่ที่ลานพระเจดีย์ ถามเปรตผู้ติเตียนพระธาตุว่า “*ท่านยืนอยู่ใน*

อากาศ มีกลิ่นเหม็นฟุ้งไปและหมู่หนอนพากันบ่อนฟอนกินปากอันมีกลิ่นเหม็นเน่าของท่าน เมื่อก่อนทำอะไรไว้ นายนิรยบาลถือเอาศาสตรามาเฉือนปากของท่านเนือง ๆ ราดท่านด้วยน้ำแสบด้วย เชือดเนื้อไปพลาง ท่านทำกรรมชั่วอะไรไว้ ด้วยกายวาจาใจ หรือเพราะวิบากกรรมอะไร ท่านจึงได้ประสบความทุกข์อย่างนี้”

เปรตตนนั้นตอบว่า “ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ เมื่อก่อนกระผมเป็นอิสรชน อยู่ที่กรุงราชคฤห์อันน่ารื่นรมย์ มีภูเขาล้อมรอบ เป็นผู้มั่งคั่งด้วยทรัพย์และข้าวเปลือกมากมาย แต่กระผมได้ห้ามปรามภรรยา ธิดา และลูกสะใภ้ของกระผม ซึ่งพากันนำพวงมาลาดอกอุบลและเครื่องลูบไล้อันหาค่ามิได้ไปสู่สถูปเพื่อบูชา บาปนั้นกระผมได้ทำไว้แล้ว จึงได้เสวยทุกขเวทนาเห็นประจักษ์ และจักหมกไหม้อยู่ในนรกอันหยาบช้าทารุณ ๘๖,๐๐๐ ปี เพราะติเตียนการบูชาพระสถูปเจดีย์, ก็เมื่อการบูชาและการฉลองพระสถูปของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า อันมหาชนให้เป็นไปอยู่ ชนเหล่าใดมาประกาศโทษแห่งการบูชาพระสถูปนั้นเหมือนกระผม ชนเหล่านั้นพึงห่างเหินจากบุญขอท่านจงดูชนทั้งหลายเหล่านั้น ซึ่งทัดทรงดอกไม้ตบแต่งร่างกายเหาะมาทางอากาศเหล่านี้ เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใส เป็นผู้มั่งคั่ง มียศ เสวยอยู่ซึ่งวิบากแห่งการบูชาด้วยดอกไม้, ชนทั้งหลายผู้มีปัญญา ได้เห็นผลอันน่าอัศจรรย์น่าขนพองสยองเกล้าอันไม่เคยมีนั้นแล้ว ย่อมทำการนอบน้อมวันทาพระมหามุนี

นั้น กระผมไปจากเปตโลกนี้แล้ว ได้กำเนิดเป็นมนุษย์จักเป็นผู้ไม่ประมาท ทำการบูชาพระสถูปเนืองนิตย์เป็นแน่แท้”[๓๒]

(๓) กรณีสวมรองเท้าและใช้เท้าเปื้อนเหยียบเสื่อลำแพนที่นั่งของพระสงฆ์

ครั้งหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสารผู้ครองแคว้นมคธได้สวมฉลองพระบาทเข้าไปในลานพระเจดีย์อันเป็นสถานที่บูชาด้วยสักการะมีของหอมและดอกไม้เป็นต้น และเอาพระบาทที่ไม่ได้ชำระเหยียบเสื่อลำแพนที่เขาปูไว้เป็นที่นั่งของภิกษุสงฆ์ ด้วยกรรมนั้นพร้อมทั้งบุพพกรรมอื่นประกอบกัน ทำให้ในบั้นปลายพระชนม์ชีพ หลังจากทรงถูกพระโอรสคือพระเจ้าอชาตศรัตรูสั่งให้กักขังในโรงอบควัน ตัดพระกระยาหาร และให้ใช้มีดโกนผ่าพระบาททั้งสองข้างเอาน้ำมันผสมเกลือทา แล้วย่างด้วยถ่านเพลิงไม้ตะเคียนที่กำลังคุไม่มีเปลว ทำให้ได้รับทุกขเวทนาอย่างสาหัส แต่ถึงกระนั้นพระองค์ก็ยังทรงรำลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่ไม่นานพระวรกายก็เหี่ยวแห้งไปเหมือนพวงดอกไม้ที่เขาวางไว้ในลานพระเจดีย์ สวรรคตแล้วไปบังเกิดเป็นยักษ์ชื่อชนวสภะเป็นผู้รับใช้ของท้าวเวสสุวรรณ ในเทวโลกชั้นจาตุมหาราช[๓๓]

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ ชาวพุทธจึงต้องให้ความเคารพนับถือพระเจดีย์ ไม่กระทำกิริยาที่เป็นการแสดงความไม่เคารพ

---

[๓๒] ขุ.เปต.อ. (ไทย) ๔๙/๒/๒/๔๔๑-๔๔๔.

[๓๓] ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๑/๑/๓๔๒-๓๔๔.

ต่อพระเจดีย์ เพราะจะเป็นบาปหนักส่งผลถึงตัวให้ได้รับทุกข์นานาประการ และต้องคอยเอาใจใส่ดูแลพระเจดีย์ให้มีความสง่างามอยู่เสมอ ดังนั้น โบราณาจารย์จึงมีทำเนียมปฏิบัติให้พุทธศาสนิกชนทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ต้องสักการะกราบไหว้และทำการขอขมาพระเจดีย์อยู่เนือง ๆ ทั้งนี้เพราะเราไม่อาจทราบได้เลยว่า เคยกระทำกรรมอันไม่เหมาะไม่ควรต่อพระเจดีย์หรือไม่ ฝ่ายพระภิกษุมีทำเนียมให้ขอขมาเจดียสถานในอาวาสที่จำพรรษาก่อนที่จะอธิษฐานพรรษา ดังความในอรรถกถาพระวินัยว่า

"ในวันแรม ค่ำ ๑ ซึ่งถัดจากวันกลางเดือน ๘ (ปุริมพรรษา) หรือในวันแรมค่ำ ๑ ซึ่งถัดจากวันกลางเดือน ๙ (ปัจฉิมพรรษา) ภิกษุผู้จะจำพรรษาพึงจัดแจงวิหารแล้วตั้งน้ำฉันน้ำใช้ไว้ พึงทำสามีจิกรรมมีกราบไหว้พระเจดีย์เป็นต้นทั้งปวงให้เสร็จแล้ว พึงเปล่งวาจาว่า "อิมสฺมึ วิหาเร อิมํ เตมาสํ วสฺสํ อุเปมิ" ดังนี้ ครั้ง ๑ หรือ ๒ ครั้ง แล้วจำพรรษาเถิด"[๓๔]

ส่วนของคฤหัสถ์ก็มีประเพณีปฏิบัติที่สืบเนื่องไปในแนวเดียวกันนี้ เห็นได้จากอารามต่าง ๆ ที่มีพระเจดีย์ประดิษฐานอยู่ก็มักจะจัดให้มีสถานที่สำหรับกราบไหว้บูชาพระเจดีย์ จัดให้มีการเวียนเทียนรอบพระเจดีย์ในวันสำคัญ บางวัดจัดให้มีประเพณีนมัสการพระเจดีย์เป็นงานประจำปี

---

[๓๔] วิ.ม.อ. (ไทย) ๖/๔/๑/๕๑๕.

๖. อานิสงส์การสร้างพระเจดีย์

ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาระบุไว้ว่า การสร้างพระเจดีย์อุทิศในพระพุทธศาสนาเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้สร้างได้รับความสุขความเจริญและประโยชน์ต่าง ๆ มากมาย ยิ่งเมื่อมีคนมาใช้ประโยชน์จากพระเจดีย์ด้วยการมากราบไหว้บูชาและศึกษาปฏิบัติธรรม ก็จะเป็นปัจจัยเสริมส่งให้ได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติและนิพพานสมบัติ พระอรหันตสาวกบางรูปได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าในอดีต เพราะได้สร้างพระเจดีย์อุทิศไว้ในพระพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น

(๑) พระสุธาปิณฑิยเถระ ท่านได้บำเพ็ญกุศลสมภารในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ สั่งสมบุญทั้งหลายอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานในภพนั้น ๆ ในกาลแห่งพระสิทธัตถพุทธเจ้า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ท่านไม่สามารถจะบำเพ็ญบุญได้ แต่เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว ขณะที่มหาชนพากันก่อพระเจดีย์เพื่อบรรจุพระธาตุของพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านมีส่วนร่วมในการก่อสร้างเจดีย์ด้วยการใส่ก้อนปูนขาวในระหว่างก้อนอิฐในห้องที่บรรจุพระธาตุ ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านไม่เกิดในอบายภูมิ ๔ ในระหว่างจำเดิมแต่กัป ๙๔ เสวยเทวสมบัติ ในสมัยพุทธกาลท่านบังเกิดในตระกูลแห่งหนึ่งบรรลุนิติภาวะแล้วเลื่อมใสในพระศาสดาออกบวชแล้วไม่นานก็เป็นพระอรหันต์[๓๕]

---

[๓๕] ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๑/๘/๒/๓๒๙.

(๒) พระสกจิตตนิยเถระ ท่านเคยบำเพ็ญบุญสมภารไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ แล้วเกิดในกาลเป็นที่สิ้นพระชนมายุของพระวิปัสสีพุทธเจ้า ยังไม่ทันได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะที่ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ ในกาลที่พระพุทธองค์ปรินิพพาน ท่านได้บวชเป็นฤาษีอยู่ในหิมวันตประเทศ ไปถึงป่าแห่งหนึ่งอันวิเวกน่ารื่นรมย์ จึงก่อพระเจดีย์ทรายที่ซอกเขาแห่งหนึ่ง เอาใจใส่เหมือนกับปฏิบัติต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าและพระธาตุของพระองค์ แล้วจัดการบูชาด้วยดอกไม้ในป่าเที่ยวนมัสการอยู่ ด้วยบุญญาธิการนั้นทำให้ท่านท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เสวยสวรรค์สมบัติอันเลิศในเทวดาและมนุษย์และจักรพรรดิสมบัติอันเลิศ ในพุทธุปบาทกาลนี้ได้บังเกิดในตระกูลหนึ่งซึ่งสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ เพียบพร้อมด้วยความศรัทธาเลื่อมใสในพระศาสดา ต่อมาออกบวชแล้วบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ผู้มีอภิญญา ๖[๓๖]

(๓) พระวสภเถระ ท่านเคยบวชเป็นดาบสสร้างอาศรมอยู่ที่ภูเขาสมัคคะใกล้ป่าหิมพานต์ บรรลุสมาบัติ ๘ และอภิญญา ๕ ทำหน้าที่สั่งสอนพวกดาบสอยู่ วันหนึ่งพิจารณาเห็นความที่เหล่าดาบสสักการะเคารพบูชาตนอยู่ แต่ตัวท่านเองกลับหาคนที่ควรจะบูชาไม่ได้ แต่เพราะได้กระทำอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ จึงเนรมิตพระเจดีย์ทรายสำเร็จด้วยทองอุทิศพระพุทธเจ้า

---

[๓๖] ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๑/๘/๒/๒๔๒.

ในอดีตทั้งหลาย แล้วทำการบูชาด้วยดอกไม้ทองประมาณ ๓,๐๐๐ ดอกทุกวัน จนกระทั่งเสียชีวิตจึงได้ไปบังเกิดในเทวโลก[๓๗]

(๔) พระปุฬินุปปาทกเถระ ท่านเคยบวชเป็นดาบสชื่อเทวละ อาศัยอยู่ที่ภูเขาหิมพานต์ มีศิษย์คอยเฝ้าอุปัฏฐาก ๘๔,๐๐๐ คน ได้ศึกษามนต์ที่กล่าวถึงพระคุณและพระลักษณะของพระพุทธเจ้าเกิดความศรัทธา จึงก่อพระเจดีย์ทรายแล้วรวบรวมดอกไม้นานาชนิดมาบูชา และได้สอนศิษย์ในอาศรมให้ปฏิบัติตามด้วย ด้วยบุญญาธิการนั้นทำให้ท่านได้เกิดในเทวโลก ๑๘ กัป แล้วได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๕๐๐ ชาติ[๓๘]

(๕) พระปุปผฉฎปิยเถระ หลังจากท่านศึกษาศิลปวิทยาจบแล้ว ได้พาศิษย์ ๕,๐๐๐ คน ออกบวชเป็นดาบส บรรลุสมาบัติ ๘ และอภิญญา ๕ สร้างบรรณศาลาอยู่ที่ภูเขากุกกุระ วันหนึ่งทราบว่า พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก จึงมีความประสงค์จะไปเฝ้าแต่ถูกโรคภัยบางอย่างเบียดเบียน จึงเข้าไปในบรรณศาลา ได้ทราบอานุภาพและพระลักษณะของพระพุทธเจ้าจากสำนักของศิษย์ ท่านมีใจเลื่อมใสจึงสั่งให้ศิษย์นำดอกไม้นานาชนิด เช่น ดอกจำปา ดอกอโศก และยอดหมากเม่าเป็นต้นมาจากหิมวันตประเทศ แล้วก่อสถูปสักการบูชาคล้ายกับบูชาพระพุทธเจ้า จากนั้นไม่นานก็เสียชีวิตได้ไปเกิดในพรหมโลก[๓๙]

---

[๓๗] ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๕๑/๒/๓/๒/๔๑-๔๘.

[๓๘] ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๑๑-๑๔๗/๑๕๐-๑๕๔.

[๓๙] ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๑/๘/๒/๒/๔๑๘.

พระพุทธศาสนาถือว่า พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอริยสาวก (พระเจ้าจักรพรรดิ์) อาจารย์ อุปัชฌาย์ มารดา บิดา และครู เป็นต้น ชื่อว่าปูชารหบุคคล (บุคคลที่ควรบูชา) ใคร ๆ ไม่สามารถจะทำการนับส่วนแห่งบุญที่บุคคลบูชาแล้วในปูชารหบุคคลเหล่านั้นด้วยสักการะมีระเบียบดอกไม้ดอกปทุม ผ้า เครื่องอาภรณ์และปัจจัย ๔ เป็นต้นด้วยทรัพย์ตั้งแสนเป็นต้น แม้ด้วยอานุภาพอันใหญ่ได้, มิใช่เพียงบูชาพระพุทธเจ้าเป็นต้นผู้ยังทรงพระชนม์อยู่อย่างเดียวเท่านั้น แม้บูชาในพระเจดีย์ พระปฏิมา และต้นโพธิ์เป็นต้น ของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้แม้ปรินิพพานไปแล้วก็มีอานิสงส์มากเช่นกัน[๔๐]

๗. อานิสงส์การสักการบูชาพระเจดีย์

การบูชาในพระพุทธศาสนามี ๒ อย่าง คือ อามิสบูชา (การบูชาด้วยปัจจัย ๔) และ ธัมมบูชาหรือปฏิบัติบูชา (การบูชาด้วยการปฏิบัติธรรม)[๔๑] ดังนั้น การบูชาพระเจดีย์ก็ควรทำทั้ง ๒ อย่าง ไม่ควรทำแต่เฉพาะอามิสบูชาอย่างเดียว เพราะอามิสบูชาอย่างเดียวไม่อาจดำรงพระศาสนาไว้ได้ แม้จะสร้างมหาวิหารพันแห่งหรือมหาเจดีย์พันองค์ ก็ไม่อาจดำรงพระศาสนาไว้ได้ ผู้ใดทำ อานิสงส์ก็มีแก่ผู้นั้น ส่วนปฏิบัติบูชาเป็นบูชาที่สมควร

---

[๔๐] ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๑/๘/๒/๓๒๙-๒๓๐.

[๔๑] องฺ.ทุกกฺ. (ไทย) ๒๐/๑๕๗/๑๒๔.

พระพุทธองค์โปรดและอาจดำรงพระศาสนาไว้ได้ ตราบใดที่ยังมีการปฏิบัติธรรม พระพุทธศาสนาก็ได้ชื่อว่ายังคงดำรงอยู่

เมื่อทำการบูชาพระเจดีย์อย่างต่อเนื่อง ทั้งอามิสบูชาและปฏิบัติบูชาแล้ว การสร้างเจดีย์ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์และอานิสงส์ เพราะเป็นสถานที่สักการบูชาและเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย ให้เกิดความห้าวหาญในการศึกษาและปฏิบัติธรรมอันจะส่งผลดีแก่ชีวิต ท่านจึงเปรียบพระเจดีย์ว่าเป็นดั่งขุมทรัพย์วิเศษที่สามารถให้สมบัติที่น่าใคร่ทุกอย่าง ทั้งโลกิยสมบัติโลกุตตรสมบัติ ดังพุทธดำรัสในนิธิกัณฑสูตรตอนหนึ่งว่า

"...ขุมทรัพย์ที่ผู้ใดจะเป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม ฝังไว้ดีแล้ว ด้วยทาน ศีล สัญญมะ และทมะ ในพระเจดีย์ (บริโภคเจดีย์ อุเทสิกเจดีย์ ธาตุเจดีย์) พระสงฆ์ บุคคล แขกที่มาหา ในมารดา บิดา หรือพี่ชาย ขุมทรัพย์นี้ชื่อว่าฝังไว้ดีแล้ว, คนอื่นขนเอาไปไม่ได้ จะติดตามคนฝังตลอดไป, บรรดาทรัพย์สมบัติที่เขาจำต้องละไป เขาพาไปได้เฉพาะขุมทรัพย์นี้เท่านั้น

ขุมทรัพย์นี้ไม่ทั่วไปแก่คนเหล่าอื่น ทั้งโจรก็ลักเอาไปไม่ได้, ผู้มีปัญญาควรทำแต่บุญที่จะเป็นขุมทรัพย์ติดตามตนตลอดไป, ขุมทรัพย์นี้ให้ผลอันน่าปรารถนาทุกประการแก่เทวดาและมนุษย์ คือ เทวดาและมนุษย์ปรารถนาผลใด ๆ ผลนั้น ๆ ทุกอย่าง จะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้, ความมีผิวพรรณงดงาม ความมีเสียงไพเราะ ความมีทรวดทรงสมส่วน ความมีรูปสวย ความ

เป็นใหญ่ ความมีบริวาร.. ความเป็นพระราชาในประเทศ ความเป็นอิสระ ความสุขของความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ์อันน่าพอใจ และแม้ความเป็นเทวราชของเทวดาในหมู่เทพทั้งหมด.. สมบัติของมนุษย์ ความยินดีในเทวโลก สมบัติคือนิพพานก็จะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้..."[๔๒]

ในมิลินทปัญหา ท่านเปรียบพระเจดีย์ว่าเป็นเหมือนร้านตลาดที่มีของขายทุกอย่าง (ห้างสรรพสินค้าทางธรรม) ใครต้องการสิ่งใดก็สามารถซื้อได้ ดังพระราชปุจฉาของพระเจ้ามิลินท์ที่มีต่อพระนาคเสนเถระตอนหนึ่งว่า

"ข้าแต่พระนาคเสนผู้มีปัญญา ร้านตลาดขายของเบ็ดเสร็จทั้งสิ้น (สพฺพาปณํ) ของพระพุทธเจ้าได้แก่ธรรมข้อใด" พระนาคเสนเถระถวายวิสัชนาว่า *"ขอถวายพระพรมหาบพิตร ร้านตลาดของเบ็ดเสร็จของพระพุทธเจ้า ได้แก่นวังคสัตถุศาสน์ พระบรมสารีริกธาตุ บริโภคเจดีย์ และสังฆรัตนะ ในร้านตลาดเหล่านี้ย่อมมีของวางขายเกลื่อนตลาด คือ ชาติสมบัติ โภคสมบัติ อายุสมบัติ อาโรคยสัมบัติ วัณณสมบัติ ปัญญาสมบัติ มานุสิกสมบัติ ทิพยสมบัติ นิพพานสมบัติ สารพัดจะมีขาย บุคคลทั้งหลายปรารถนาแล้วพึงให้มูลค่า กล่าวคือจงตั้งใจปฏิบัติตามนวังคสัตถุศาสนาเป็นต้นนั้น ก็จะได้สมความปรารถนา มีอุปมาเหมือนสิ่งของในตลาดธรรมดา คือ ถั่วงาสาคูและข้าวสารทั้งหลาย*

---

[๔๒] ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๖-๑๔/๑๘-๑๙

เขาย่อมซื้อกันได้ด้วยให้ราคาสม ๆ กันฉันใด ในร้านตลาดของเบ็ดเสร็จแห่งพระพุทธเจ้าก็ฉันนั้นเหมือนกัน บุคคลทั้งหลายย่อมจะซื้อเอาสมบัติต่าง ๆ ได้ด้วยสมาทานศีลและรักษาอุโบสถ หรือแม้ด้วยการกระทำกุศลกรรมเพียงเล็กน้อย"[๔๓]

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า สิ่งที่เรียกว่า พระเจดีย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้หมายถึงเฉพาะสิ่งก่อสร้างทรงสูงปลายยอดแหลมเท่านั้น แต่ยังหมายถึงสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาอื่น ๆ ด้วย วัตถุประสงค์การสร้างเจดีย์ในอดีต นอกจากเพื่อจะใช้เป็นที่สักการบูชาและเป็นที่บรรจุศาสนวัตถุที่สำคัญ และเป็นเครื่องระลึกถึงพระบรมศาสดาแล้ว ยังมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษาปฏิบัติธรรมด้วย การบูชาพระเจดีย์ก็ต้องทำตามอย่างของคนในอดีต คือ ทำทั้งอามิสบูชาและปฏิบัติบูชา จึงจะสามารถธำรงสืบต่อพระพุทธศาสนาไว้ได้อย่างสมบูรณ์ เมื่อเข้าไปในบริเวณเจดีย์ก็ต้องแสดงความเคารพไม่ตำหนิ เหยียบย่ำหรือแสดงกิริยาอันไม่สมควร ลานพระเจดีย์ก็ต้องกวาดให้เรียบร้อย เมื่อเกิดการชำรุดก็ต้องรีบปฏิสังขรณ์ให้งดงาม เมื่อทำได้ดังว่ามานี้ การสร้างพระเจดีย์และการสักการบูชาพระเจดีย์ ย่อมจะอำนวยผลานิสงส์ที่พึงประสงค์ให้ได้ตามสมควรแก่การปฏิบัติ ถือเป็นการทำหน้าที่ธำรงสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่งด้วย ❑❑❑

---

[๔๓] มิลินฺทปญฺหา. (บาลี) ๔๒๖.

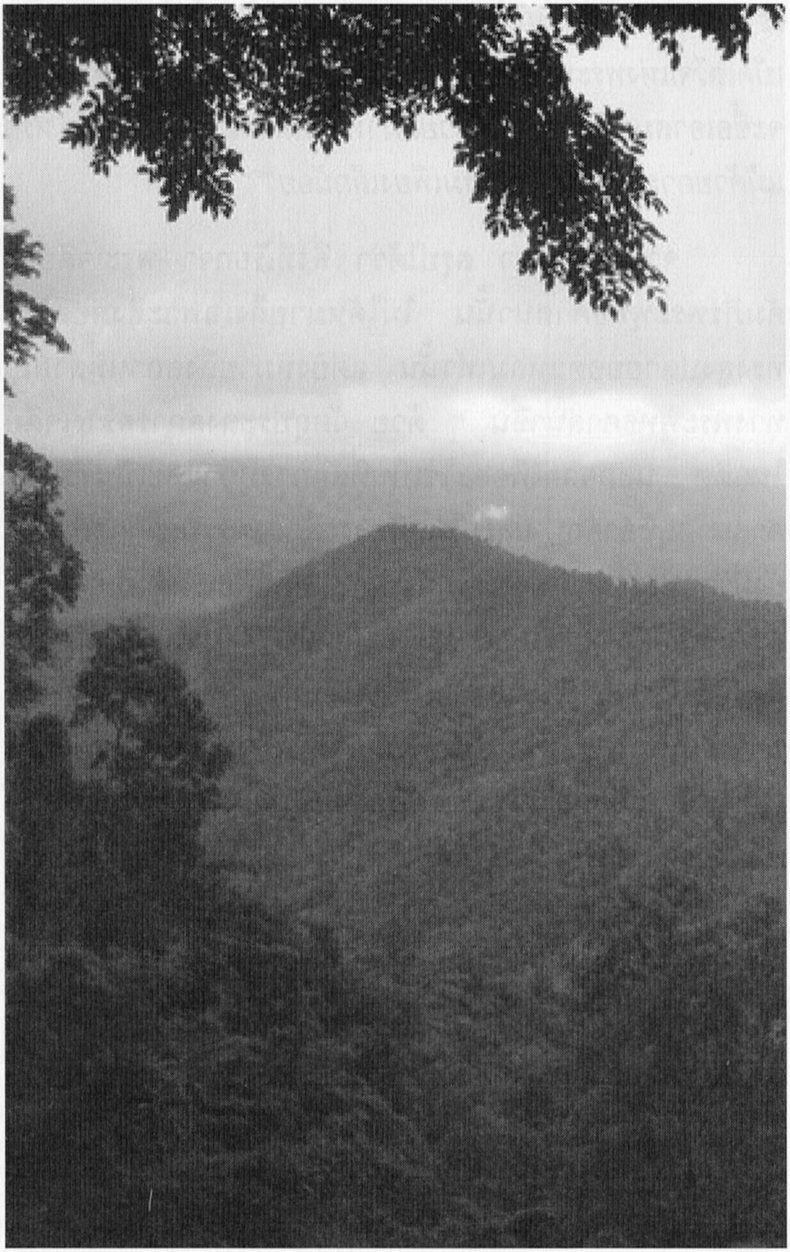

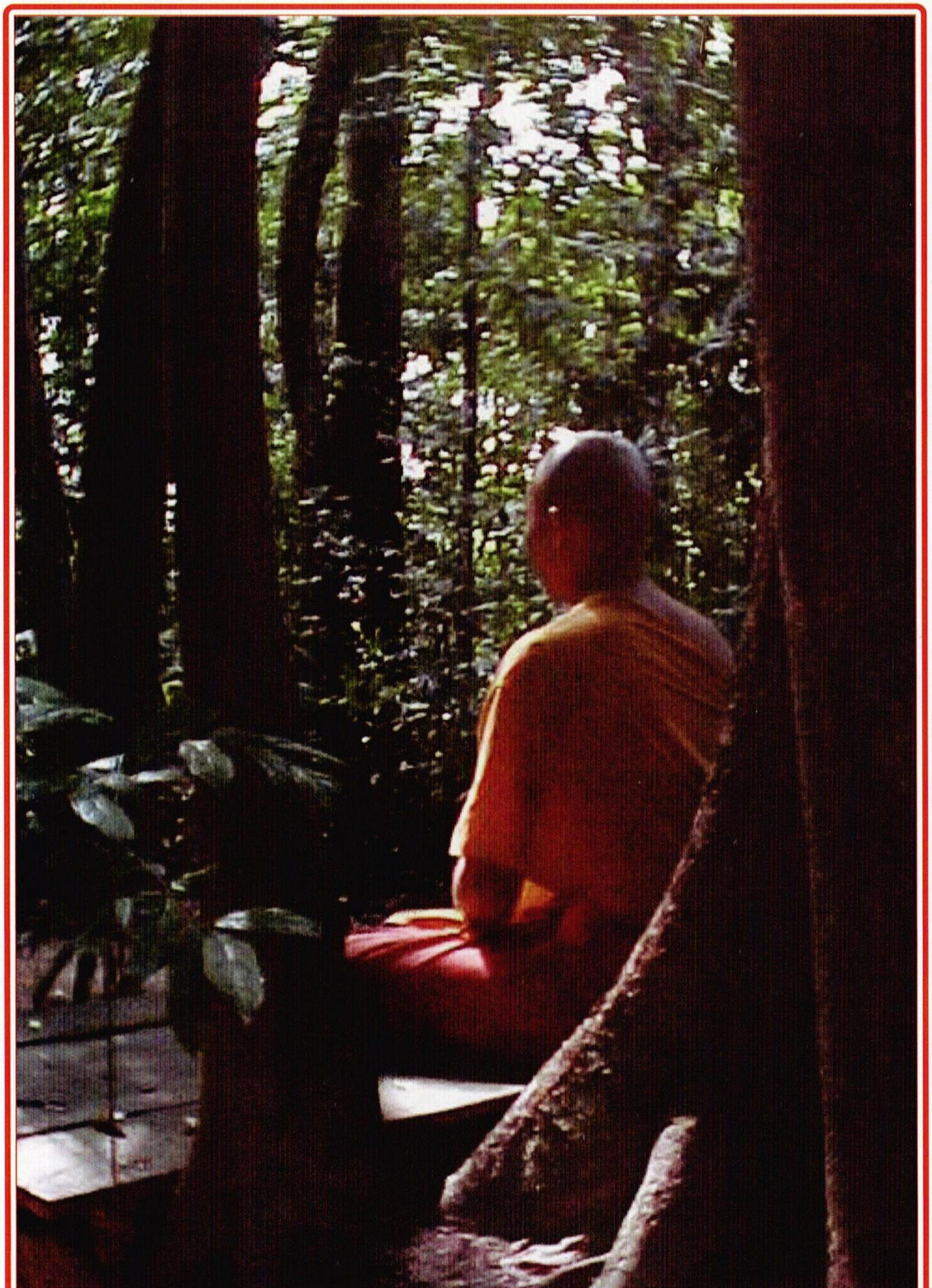

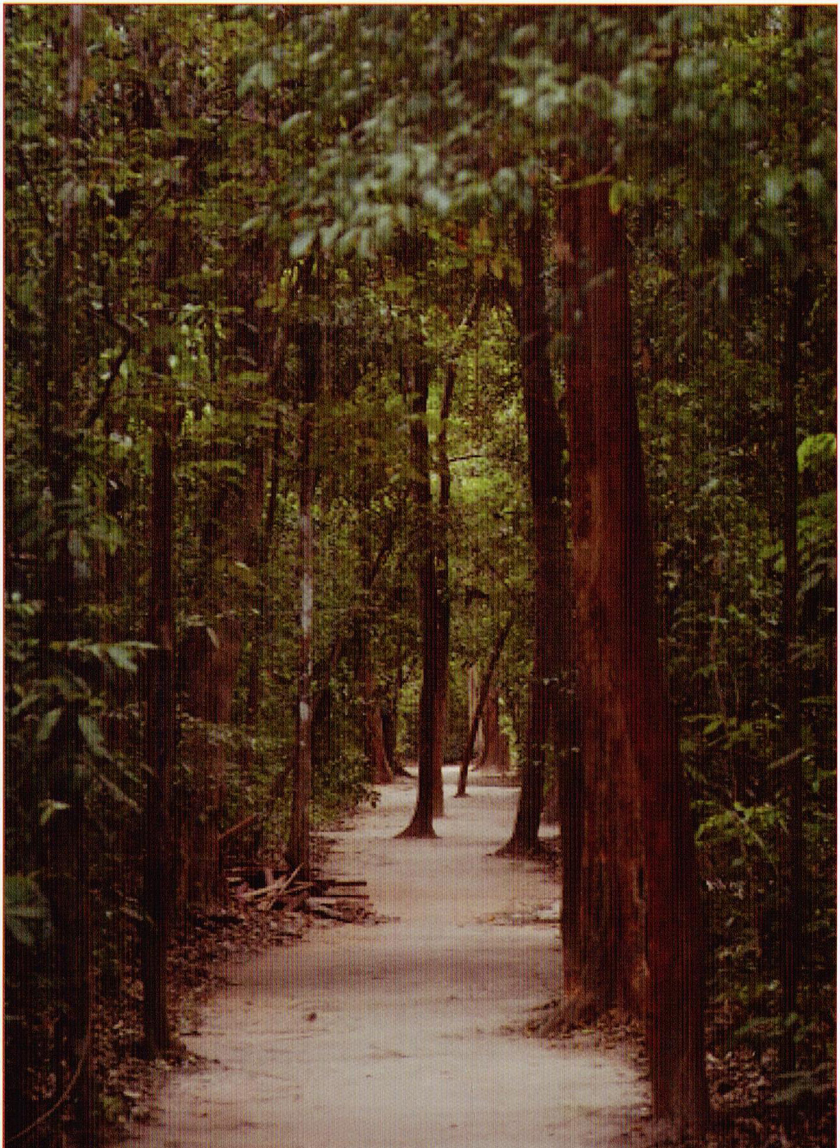

อิตฺถีนญฺจ ธนํ รูปํ ปุริสานํ วิชฺชา ธนํ
ภิกฺขูนญฺจ ธนํ สีลํ ราชานญฺจ ธนํ พลํ.

สตรีมีรูปร่างสวยงามเป็นทรัพย์
บุรุษมีวิชาความู้เป็นทรัพย์
ภิกษุมีศีลเป็นทรัพย์
พระราชามีกำลังพลเป็นทรัพย์

สตรีดีรูปได้ เป็นทรัพย์
ชายมีความรู้สรรพ ทรัพย์ได้
พราหมณ์เวทยานับ ว่าทรัพย์ พราหมณ์นา
ภิกษุเกิดลาภไซร้ เพื่อรู้เทศน์ธรรม.

โลกนิติ.
คาถาที่ ๙๕.

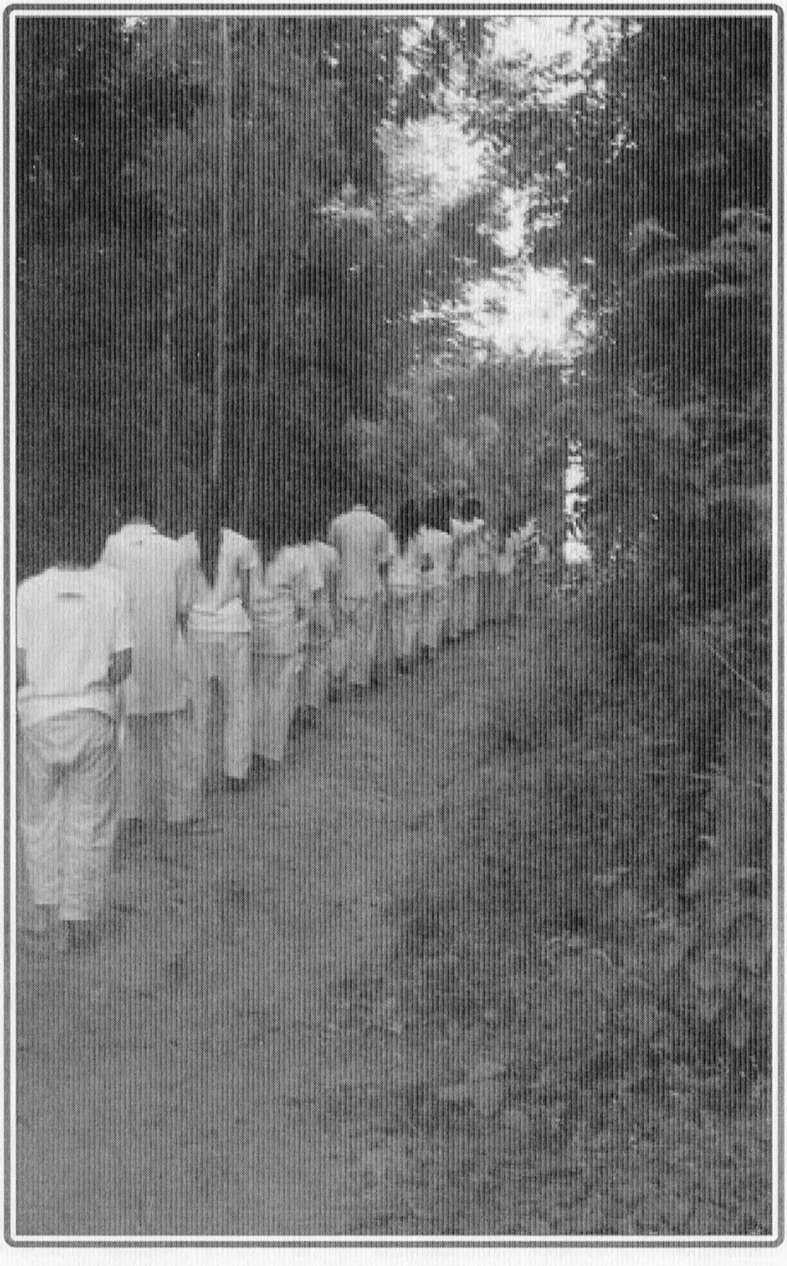

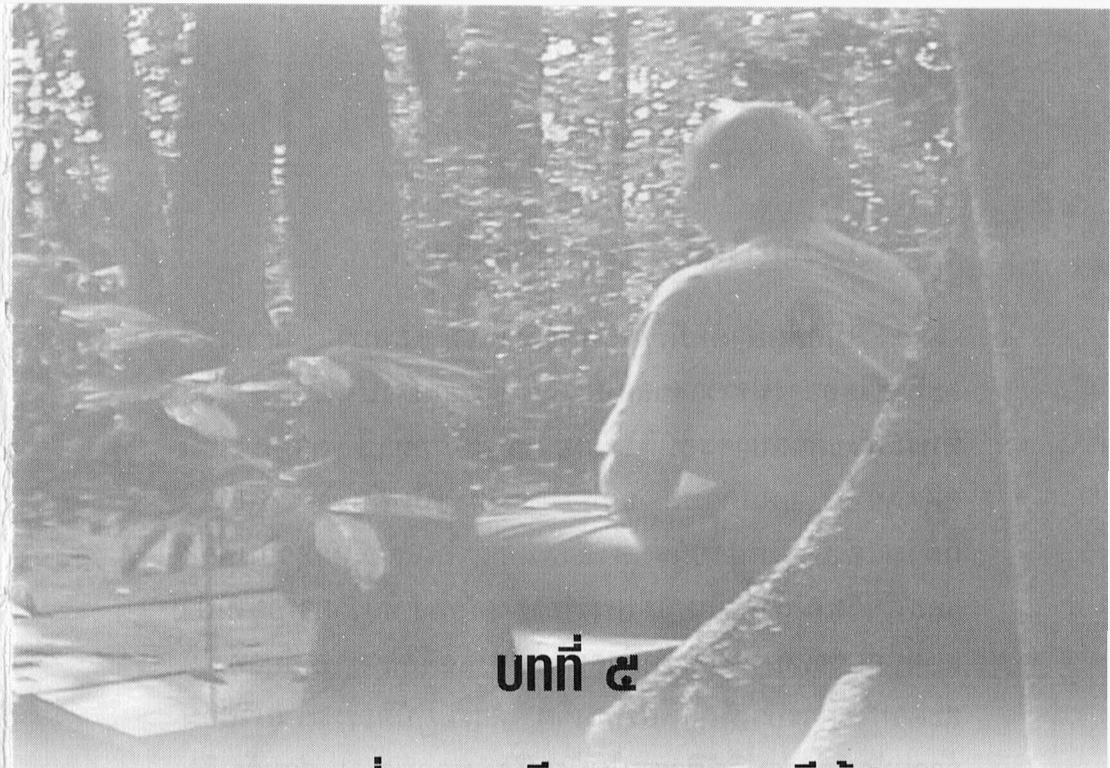

บทที่ ๕

เสนาสนะป่า : รมณียสถานของมุนีผู้สงบ

ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า พระพุทธองค์และพระภิกษุผู้เป็นสาวกจะให้ความสำคัญกับการพักอาศัยอยู่ในป่า ดังนั้นที่อยู่อาศัยของนักบวชในพระพุทธศาสนา จึงมีลักษณะเป็น “เสนาสนะป่า” หรือ “อารัญญกเสนาสนะ” เสนาสนะป่าจึงมีความสำคัญกับพระภิกษุทั้งที่ยังเป็นปุถุชนและที่เป็นพระอริยเจ้า ท่านเหล่านี้เสพเสนาสนะป่าโดยถือว่าเป็นรมณียสถานที่มีความสำคัญยิ่งต่อการบำเพ็ญสมณธรรม

๑. เสนาสนะป่าในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

เมื่อศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนา จะพบว่า นักบวชที่ละทิ้งชีวิตอย่างฆราวาสออกไปแสวงหาความสงบในป่ามีมาก่อนที่พระพุทธศาสนาจะอุบัติ นักบวชประเภทฤาษี ดาบส เช่น อสิตดาบส อุทกดาบส อาฬารดาบส เป็นต้น ท่านเหล่านี้ก็ล้วนแต่เป็นนักบวชผู้ละทิ้งสังคมออกไปแสวงหาความสงบและใช้ชีวิตในป่าทั้งสิ้น แต่พระพุทธองค์ก็ทรงเห็นว่าการอยู่ในป่าแบบนักบวชเหล่านี้มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดีคือ การอยู่ป่าทำให้สะดวกในการบำเพ็ญเพียรทางจิต การปฏิบัติธรรมในป่าย่อมก้าวหน้าเร็วกว่าปฏิบัติธรรมในบ้านที่คนพลุกพล่าน ส่วนข้อเสียนั้นก็คือ การอยู่แบบนี้เป็นการตัดขาดจากโลกภายนอก ธรรมหรือคำสอนดี ๆ ที่ท่านเหล่านี้ค้นพบมักจะตายไปพร้อมกับตัวไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใด ๆ แก่ชาวโลก ต่อเมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วออกประกาศพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงปรับแนวทางการใช้ชีวิตในป่าใหม่ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่นักบวชผู้แสวงหาความสงบและชาวบ้านผู้อยู่ครองเรือน

พระพุทธองค์ทรงเห็นด้วยว่า นักบวชผู้สละบ้านเรือนออกมาแสวงหาความพ้นทุกข์นั้นควรจะอาศัยอยู่ในป่าไม้ แต่การอยู่ในป่านั้นก็น่าจะเพื่อเป็นประโยชน์ด้านการบำเพ็ญความเพียร การดำเนินชีวิตอย่างมักน้อยสันโดษและเพื่อคุ้มครองอินทรีย์เป็นต้นเท่านั้น การอยู่ในป่าจะทำให้ไม่ต้องพบปะผู้คนมาก อารมณ์จะได้ไม่ฟุ้งซ่านกับสิ่งนอกกาย แต่ถึงอย่างนั้น

นักบวชก็ไม่ควรเป็นผู้หนีโลก เมื่อมีความเข้าใจหลักธรรมและเข้าใจชีวิตดีแล้ว ก็ควรจะเข้าไปแนะนำสังคมในส่วนที่เกี่ยวกับธรรมะ คือ ควรจะนำธรรมที่ตนเองค้นพบไปแนะนำสั่งสอนชาวบ้านด้วย การเที่ยวจาริกไปแสดงธรรมจะทำให้ชาวบ้านที่พอจะมีปัญญา (มีธุลีในตาน้อย) ได้รับประโยชน์จากการฟังธรรมและการปฏิบัติธรรม ธรรมที่นำไปสั่งสอนจะเป็นประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตของชาวบ้านอีกทางหนึ่งด้วย จากการศึกษาพบว่า พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติตามหลักการนี้ตลอดพระชนมายุที่เห็นได้ชัดเจน คือ การส่งพระอริยสาวกออกไปประกาศพระพุทธศาสนาในสถานที่ต่าง ๆ และพระองค์เองก็ดำเนินการในลักษณะเดียวกัน ข้อนี้เห็นได้จากพุทธดำรัสในคราวที่ส่งพระสาวกออกประกาศพระพุทธศาสนาในวาระแรกว่า

"ภิกษุทั้งหลายเราพ้นแล้วจากบ่วง[๑] *ทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์, ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์, อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด, จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและ*

---

[๑] บ่วงในที่นี้ หมายถึง โลภะ.

พยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน, สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในตาน้อยมีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม, ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม"[๒]

พิจารณาจากพุทธดำรัสนี้ เราสามารถจำแนกการเกี่ยวข้องกับสังคมตามหลักพระพุทธศาสนาได้เป็น ๒ ขั้นตอน คือ

(๑) อันดับแรก ภิกษุที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจะต้องฝึกหัดพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา กล่าวคือ จะต้องศึกษาใน ๓ ด้าน คือ ด้านศีล สมาธิ และปัญญา การศึกษานี้จะต้องดำเนินการต่อไปอย่างต่อเนื่องจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ ถึงตอนนี้ถือว่าเป็นผู้หลุดพ้นจากบ่วงแล้ว ไม่ว่าจะเป็นบ่วงทิพย์ หรือบ่วงของมนุษย์ แต่ตราบใดที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ ผู้นั้นยังถือว่าเป็นผู้ต้องศึกษา (เสขบุคคล) อยู่ ยังคงถูกบ่วงรัดรึงอยู่ หน้าที่ศึกษาก็ยังคงมีอยู่ ต่อเมื่อใดเป็นพระอรหันต์แล้ว จึงถือว่าหมดหน้าที่ด้านการศึกษา (อเสขบุคคล) ไม่มีสิ่งอื่นที่ต้องทำอีก

(๒) อันดับต่อมา เมื่อมีความรู้ตามหลักไตรสิกขาสมบูรณ์แล้ว ถือว่าพระภิกษุหมดหน้าที่สำหรับตนเอง ยังคงมีแต่หน้าที่สำหรับคนอื่น ต่อไปจะได้ทำหน้าที่อันเป็นประโยชน์แก่คนอื่นอย่างเต็มที่ อย่างบริสุทธิ์ใจ อย่างไม่มีข้อห่วงใยใด ๆ มีอิสระเต็มที่

---

[๒] วิ.มหา. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

เมื่อพระภิกษุในพระพุทธศาสนาสามารถทำหน้าที่อันเป็นประโยชน์ต่อชาวโลกอย่างคล่องตัว กว้างขวางและเป็นอิสระ พระพุทธองค์จึงออกแบบการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ให้สอดคล้องกับการทำหน้าที่สำคัญ เช่น ให้ยินดีในปัจจัย ๔ ตามมีตามได้ ไม่ให้สะสมไว้เป็นการส่วนตัว สำหรับเครื่องนุ่งห่มนั้นก็ให้ถือแค่ผ้าไตรจีวร คือ ผ้า ๓ ผืน (จีวร สังฆาฏิและสบง) เท่านั้น การมีรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบนี้ทำให้พระภิกษุมีความคล่องตัว จะเดินทางไปเผยแผ่ธรรมที่ไหน เมื่อไหร่ก็ได้ ท่านเปรียบว่าเหมือนกับนกที่มีเพียงขนปีกเป็นภาระจะบินไปที่ไหนเมื่อใดก็ได้ ดังพุทธดำรัสที่ตรัสกับพระเจ้าอชาตศัตรูในสามัญญผลสูตรตอนหนึ่งว่า

"มหาบพิตร ภิกษุชื่อว่าผู้สันโดษเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สันโดษด้วยจีวรพอคุ้มร่างกายและบิณฑบาตพออิ่มท้อง จะไป ณ ที่ใด ๆ ก็ไปได้ทันที เหมือนนกบินไป ณ ที่ใด ๆ ก็มีแต่ปีกเป็นภาระ มหาบพิตร ภิกษุชื่อว่า ผู้สันโดษเป็นอย่างนี้แล"[๓]

ส่วนหลักการในการปฏิบัติหน้าที่นั้น พิจารณาได้จากโอวาทปาฏิโมกข์ ซึ่งเป็นพระดำรัสที่ทรงประทานแก่พระอริยสงฆ์หมู่ใหญ่ในวันมาฆบูชาว่า

---

[๓] ที.สี. (ไทย) ๙/๒๑๕/๗๓.

การไม่ทำบาปทั้งปวง
การทำกุศลให้ถึงพร้อม
การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว[๔]
นี้คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง
พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม
ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นบรรพชิต
ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นสมณะ
การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น
ความสำรวมในปาติโมกข์
ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร
การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด
การประกอบความเพียรในอธิจิต[๕]
นี้คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย[๖]

ประเด็นที่เกี่ยวกับการพักอาศัยในสถานที่ที่ไปประกาศพระพุทธศาสนานั้น ทรงแสดงในตอนสุดท้ายว่า "การอยู่ในเสนาสนะอันสงัด" คำนี้ท่านหมายเอาสถานที่อันสงัดเป็นป่าทึบ

---

[๔] การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว หมายถึง การทำจิตของตนให้ผ่องใสปราศจากนิวรณ์ ๕ ประการ.

[๕] อธิจิต ในที่นี้ หมายถึง สมาบัติ ๘ รวมถึงไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญาด้วย.

[๖] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๓-๑๘๕/๙๐.๙๑.

ราวป่าที่ปราศจากการรบกวนจากผู้คน เหมาะที่จะบำเพ็ญเพียรทางจิต บางครั้งท่านหมายเอาเสนาสนะป่าอันได้แก่ ป่า โคนไม้ ภูเขาเป็นต้น[๗]

๒. การอาศัยอยู่ในเสนาสนะป่าสมัยพุทธกาล

ด้วยเห็นความสำคัญของป่าดังกล่าวมานี้ ในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์จะกำหนดให้ภิกษุพักอาศัยอยู่ในวัด ซึ่งส่วนมากมีลักษณะเป็นป่า คำเรียกที่พักอาศัยของพระภิกษุมีหลายคำ แต่ที่พบมาก คือ

(๑) เสนาสนะชายบ้าน (คามันตเสนาสนะ)

(๒) อารามใกล้บ้าน (คามการาม)[๘]

(๓) วิหารป่า (อารัญญกวิหาร)[๙]

(๔) อาวาสราวป่า (อรัญญาวาส)[๑๐]

ที่อยู่ของพระภิกษุหรือวัดของพระป่าที่เรียกว่า "อารัญญกเสนาสนะ" นั้น มีกำหนดไว้ว่า ห่างจากเสาหลักเขตหมู่บ้านอย่างน้อย ๕๐๐ ธนู[๑๑] คือ ๕๐๐ วา หรือประมาณ ๑ กิโลเมตรนั่นเอง

---

[๗] ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๕๐/๒/๓/๑๒๙.

[๘] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๔๑๒.

[๙] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๒๕.

[๑๐] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๑/๒/๔/๑๑๙.

[๑๑] ขุ.ปฏิ.อ. (ไทย) ๖๙/๗/๒/๑๙๙.

(แต่ก็ไม่พึงเกิน ๑ คาวุต คือ ๑๐๐ เส้น เท่ากับ ๔ กิโลเมตร เพื่อว่าจะได้ไปบิณฑบาตแล้วกลับมาถึงทันภัตตกาล(เวลาฉันอาหาร)[๑๒] สำหรับภิกษุบางรูปอาจพักในป่าช้าที่มีทั้งป่าช้าเผาศพธรรมดา (สุสาน)[๑๓] และป่าช้าผีดิบ หรือป่าช้าทิ้งศพ (อามกสุสาน)[๑๔]

ในสมัยพุทธกาล ยังไม่มีการแยกพระสงฆ์ออกเป็นคามวาสีหรืออรัญญวาสีอย่างชัดเจน เนื่องจากความนิยมสมัยนั้น ไม่ว่าจะสร้างวัดที่ไหนก็จะมีลักษณะเหมือนกัน คือมีสภาพเป็นป่า คณะสงฆ์ก็มีเอกภาพเป็นหนึ่งเดียว ธุระในพระพุทธศาสนาที่แบ่งเป็นสองอย่าง ส่วนมากภิกษุก็ศึกษาทั้งสองอย่างพร้อมกันและศึกษาในวัดเดียวกัน หรือแม้จะมีภิกษุบางรูปเลือกศึกษาเพียงธุระเดียว แต่ท่านรูปนั้นก็พักอยู่ในวัดเดียวกับภิกษุอื่น ไม่มีการแยกว่า วัดนี้เป็นวัดบ้านศึกษาเน้นไปที่คันถธุระ หรือวัดนั้นเป็นวัดป่าศึกษาเน้นหนักไปที่วิปัสสนาธุระ การแยกพระสงฆ์ออกเป็นคามวาสีและอรัญญวาสี เริ่มเกิดขึ้นในศรีลังกา โดยที่พระคามวาสีจะเน้นหนักไปที่การศึกษาคัมภีร์หรือคันถธุระ ส่วนพระอรัญญวาสีจะเน้นหนักไปที่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานหรือวิปัสสนาธุระ สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีประเทศไทยรับพระพุทธศาสนามาจากศรีลังกา ผ่านทางนคร-

---

[๑๒]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ตอบ ดร.มาร์ติน : จากพุทธวินัยถึงภิกษุณี**, หน้า ๘๗.

[๑๓]ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๙๖.

[๑๔]ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑/๒/๓/๑๕๖.

ศรีธรรมราช การแยกพระสงฆ์เป็นสองฝ่ายก็ได้รับอิทธิพลจากศรีลังกา[๑๕] อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาโดยละเอียดแล้ว จะพบว่าการอยู่ป่าของภิกษุในสมัยพุทธกาลนั้น อาจจำแนกได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ

(๑) การอยู่ป่าเป็นวัตร

ภิกษุผู้ถือปฏิบัติประเภทนี้ มีพระมหากัสสปะและภิกษุผู้สมาทานอารัญญิกังคธุดงค์เป็นต้น ภิกษุเหล่านี้จะพักอาศัยและบำเพ็ญสมณธรรมในป่า จะไม่พักแรมในวัดที่อยู่กลางบ้านหรือที่พักอาศัยอื่น ๆ ที่สร้างในเขตหมู่บ้าน

(๒) การอยู่ป่าตอนช่วงเข้าพรรษา

ภิกษุผู้ถือปฏิบัติอย่างนี้ เช่น พระจักขุบาลและภิกษุผู้เป็นสหายอีก ๓๐ รูป ท่านเหล่านี้ในเวลาปกติก็จะพักอาศัยศึกษาพระธรรมวินัยและเรียนกรรมฐานจากสำนักของอุปัชฌาย์อาจารย์ที่พักอยู่วัดใกล้บ้าน ส่วนมากจะใช้เวลาถึง ๕ พรรษา เมื่อถึงเวลาใกล้เข้าพรรษา ภิกษุผู้ต้องการจะไปปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดในป่าที่อยู่ห่างไกลออกไป ก็จะลาอุปัชฌาย์อาจารย์แล้วเดินทางไปหาที่จำพรรษา ป่าที่จำพรรษานั้นอาจไม่มีพระภิกษุอยู่เลย แต่สิ่งที่จะขาดไม่ได้คือ จะต้องอยู่ไม่ห่างจากหมู่บ้าน

---

[๑๕]พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), **พระกับป่า มีปัญหาอะไร.** (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๑.

มากนัก ให้มีระยะพอที่จะมาบิณฑบาตได้ หลังจากออกพรรษาและปวารณาแล้ว ภิกษุเหล่านั้นบางรูปอาจพักอาศัยอยู่ที่นั้นต่อ บางรูปอาจจะกลับมากราบไหว้อุปัชฌาย์อาจารย์ที่วัดเดิม บางรูปอาจเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า บางรูปอาจเดินทางไปนมัสการพระมหาเถระ บางรูปอาจจะจาริกไปในที่อื่น[๑๖] การพักอาศัยอยู่ในป่าเช่นนี้ จึงเป็นการอยู่ชั่วคราวเฉพาะในตอนเข้าพรรษาเท่านั้น

(๓) การอยู่ป่าเพื่อต้องการปฏิบัติกรรมฐานอย่างเคร่งครัด

ภิกษุผู้ถือปฏิบัติเช่นนี้จะไม่เลือกเวลา แม้จะเป็นช่วงนอกพรรษา หากต้องการปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดก็อาจจะเลือกเข้าไปอยู่ในป่าห่างไกลหมู่บ้านแล้วปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง กรณีนี้พบมากในคัมภีร์พระพุทธศาสนา การพักอาศัยอยู่ในป่าเช่นนี้อาจใช้เวลามากบ้าง น้อยบ้าง เมื่อถึงเวลาพอสมควรแล้ว ภิกษุเหล่านี้ก็อาจจะกลับมาพักในเสนาสนะกลางบ้านบ้าง เป็นบางเวลา ไม่ถือเคร่งครัดว่า ต้องพักอาศัยอยู่ในป่าเท่านั้น (ไม่ถือเคร่งเหมือนพวกแรก) พระสงฆ์ส่วนมากบางครั้งก็พักอยู่วัดชายบ้าน บางครั้งพักอยู่วัดป่าห่างไกลหมู่บ้าน บางครั้งพักในป่าห่างไกลชุมชน

การอยู่ในเสนาสนะอันสงัด ที่อาจกล่าวรวม ๆ ว่า เสนาสนะป่านี้ สำหรับท่านผู้เป็นพระอรหันต์แล้วอาจจะไม่ใช่

---

[๑๖] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๑๔-๓๔.

เรื่องสำคัญนัก เพราะท่านผู้เป็นพระอรหันต์จิตท่านสงบ ปราศจากกิเลสแล้ว ไม่ว่าท่านจะอยู่ในบ้านหรือในป่า สิ่งแวดล้อมเหล่านั้นก็ไม่สามารถรบรวนจิตใจท่านได้ ดังพุทธดำรัสว่า

พระอรหันต์ทั้งหลายอยู่สถานที่ใด

คือ จะเป็นบ้านก็ตาม ป่าก็ตาม ที่ลุ่มก็ตาม ที่ดอนก็ตาม

สถานที่นั้น เป็นรมณียสถาน[๑๗]

แต่สำหรับภิกษุผู้ยังเป็นปุถุชนอยู่ การอยู่ในเสนาสนะป่าอันเงียบสงัดถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะสภาพแวดล้อมอันร่มรื่น เงียบสงัด เป็นอุปการะต่อการเจริญจิตตภาวนา การได้อยู่ในป่าจะทำให้การดำเนินชีวิตเรียบง่าย ขัดเกลา พึ่งพิงปัจจัยอื่น ๆ น้อย เงียบสงัด ไม่มีคนมารบกวน โอกาสที่จะพบกับวิสภาคารมณ์ก็แทบจะไม่มี กิจธุระที่ต้องทำด้วยแรงกายก็มีน้อย จิตใจก็ไม่วุ่นวายสับสน เมื่อเจริญกรรมฐานจิตจึงสงบเร็ว ข้อนี้จะเห็นได้ชัดเมื่อเปรียบกับการใช้ชีวิตของคฤหัสถ์ ชาวบ้านผู้ยังต้องดิ้นรนทำมาหากินมาเลี้ยงครอบครัว ยังต้องใช้ชีวิตคู่ฉันสามีภรรยา โอกาสที่จะพบความสงบสงัดแห่งจิตใจ ไม่ใช่จะหาได้ง่าย ๆ ต่างจากพระภิกษุผู้ละทิ้งภาระเหล่านี้หมดแล้วหันมาตั้งใจบำเพ็ญอยู่ในป่าอันสงัด ที่จะมีความคล่องตัวกว่า ดังพุทธดำรัสว่า

---

[๑๗] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๙๘/๖๐.

ภิกษุเป็นมุนี เป็นผู้สงบ เพ่งพินิจอยู่ในป่า
คฤหัสถ์จะทำตามอย่างท่านไม่ได้
เหมือนนกยูงมีสร้อยคอสีเขียว ถึงจะบินไปในอากาศได้
ก็ยังสู้ความเร็วของหงส์ไม่ได้ตลอดกาล ฉะนั้น[๑๘]

อีกประการหนึ่ง พระภิกษุในพระพุทธศาสนาควรตระหนักให้ความสำคัญของการพักอาศัยในเสนาสนะป่าอันเงียบสงัด คือ แม้แต่พระพุทธองค์ก็ทรงให้ความสำคัญกับการพักอาศัยในเสนาสนะป่าอันเงียบสงัด แม้ว่าพระองค์จะทรงละกิเลสได้โดยสิ้นเชิงแล้ว แต่ก็ทรงนิยมการอยู่ป่า พระองค์ทรงให้เหตุผลไว้ดังความปรากฏในภยเภรวสูตรตอนหนึ่งว่า

"พราหมณ์ บางคราวท่านอาจมีความคิดอย่างนี้ว่า 'แม้วันนี้ พระโคดม ยังไม่เป็นผู้ปราศจากราคะ โทสะ และโมหะ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงเข้าอาศัยเสนาสนะอันเงียบสงัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ' ท่านไม่ควรเห็นอย่างนั้น เราเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ คือ

(๑) การอยู่เป็นสุขในปัจจุบันของตน

(๒) การอนุเคราะห์ชุมชนผู้เกิดในภายหลัง จึงเข้าอาศัยเสนาสนะอันเงียบสงัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ"[๑๙]

---

[๑๘] ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๒๓/๕๕๑.

[๑๙] ม.มู. (ไทย) ๑๒/๕๕/๔๓.

๓. ป่าไม้งามสำหรับสมณะเหล่าศากยบุตร

เคยมีผู้รู้บางท่านกล่าวว่า คนในโลกนี้ที่มีการจำแนกเป็นสถานภาพไว้ต่าง ๆ นั้น ย่อมมีวาระและโอกาสที่ความสง่างามจะปรากฏในวาระต่าง ๆ กัน ดังมีคำพรรณนาว่า กษัตริย์ย่อมสง่างามตอนประทับนั่งอยู่บนบัลลังก์ และตอนที่เสด็จประพาสทั่วเขตแคว้น เพื่อพระราชทานความช่วยเหลือแก่พสกนิกร ขุนพลทหารกล้าย่อมสง่างามตอนนั่งบนม้าศึกแล้วบัญชาการรบอย่างองอาจ ครูอาจารย์ย่อมสง่างามเมื่อนั่งบนอาสนะสูงสั่งสอนศิลปวิทยาแก่ศิษย์ด้วยหวังความเจริญแก่ศิษย์ พ่อแม่ย่อมสง่างามเมื่อประคับประคองโอบอุ้มเลี้ยงดูลูก ๆ ให้เติบโตเป็นคนดี ราชสีห์ย่อมสง่างามยามเมื่อเยื้องกรายแล้วขู่คำรามก้องกลางป่า สมณะหรือนักบวชย่อมสง่างามด้วยท่าทาง กิริยาอาการอันสงบสำรวม มักน้อยสันโดษและใช้ชีวิตอย่างสมถะ สำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนาผู้เป็น “สมณศากยบุตร” มีผู้กล่าวว่า ย่อมสง่างามเมื่อดำเนินชีวิตอย่างมีสติ สงบ สำรวม อยู่ท่ามกลางแมกไม้ในป่าทึบ ยินดีด้วยปัจจัย ๔ ตามมีตามได้ เป็นผู้มีศีล มีอินทรีย์สงบ สมบูรณ์ด้วยวัตรอันงาม

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ป่าโคสิงคสาลวันพร้อมด้วยพระมหาเถระผู้มีชื่อเสียง คือ พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอนุรุทธะ พระเรวตะ พระอานนท์ และพระสาวกผู้มีชื่อเสียงอื่น ๆ ในเวลาเย็นวันหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะได้ชวนพระมหากัสสปะ ไปฟังธรรมของ

พระสารีบุตร พระอานนท์ก็ชวนพระเรวตะไปหาพระสารีบุตร เพื่อไปฟังธรรมเช่นกัน เมื่อไปประชุมพร้อมกันแล้ว พระสารีบุตร ก็ตั้งปัญหาถามพระอานนท์ก่อนว่า ป่าโคสิงคสาลวันนี้งามแก่ ภิกษุเช่นไร

(๑) พระอานนท์ตอบว่า *"ป่าโคสิงคสาลวันงามสำหรับ ภิกษุผู้เป็นพหูสูต ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ*[๒๐] *เป็นผู้ได้ฟังมากซึ่งธรรม ที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามใน ที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน ทรงจำไว้ได้ คล่องปาก ขึ้นใจ และแทงตลอดดี ด้วยทิฏฐิ ภิกษุนั้นแสดงธรรมแก่บริษัท ๔ ด้วยบทและพยัญชนะ ที่เรียบง่ายและต่อเนื่องไม่ขาดสายเพื่อถอนอนุสัย ป่าโคสิงคสาลวัน พึงงามด้วยภิกษุเช่นนี้"*

เมื่อถามพระเถระอื่น ๆ ต่างก็ตอบว่า งามสำหรับภิกษุ ผู้มีคุณธรรมนั้น ๆ ตามที่ท่านพอใจ คือ

(๒) พระเรวตะตอบว่า *"ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้มี ความหลีกเร้นเป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในความหลีกเร้น หมั่น ประกอบธรรมเครื่องระงับใจภายในตน ไม่เหินห่างจากฌาน*

---

[๒๐]พหูสูต หมายถึงได้ศึกษาเล่าเรียนนวังคสัตถุศาสน์ (คำสอนของพระศาสดามีองค์ ๙) มาครบถ้วนโดยบาลีและอนุสน, ทรงสุตะ หมายถึงสามารถทรงจำนวังคสัตถุศาสน์นั้นไว้ได้แม่นยำ แม้เวลาผ่านไป ๑๐ ปี ๒๐ ปี ก็ไม่ลืมเลือน เมื่อถูกถาม ก็สามารถตอบได้, สั่งสมสุตะ หมายถึง จดจำนวังคสัตถุศาสน์นั้นไว้ได้จนขึ้นใจ ดุจรอยขีดที่หินคงอยู่ไม่ลบเลือน ฉะนั้น.

ประกอบด้วยวิปัสสนา เพิ่มพูนเรือนว่าง ป่าโคสิงคสาลวันพึงงามด้วยภิกษุเช่นนี้"

(๓) พระอนุรุทธะตอบว่า "ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ย่อมตรวจดูโลกธาตุ ๑,๐๐๐ โลกธาตุ ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ บุรุษผู้มีตาดีขึ้นปราสาทอันโอ่อ่าชั้นบน จะพึงมองดูวงกลมแห่งกงล้อจำนวน ๑,๐๐๐ ได้ แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมตรวจดูโลกธาตุ ๑,๐๐๐ โลกธาตุ ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ ป่าโคสิงคสาลวันพึงงามด้วยภิกษุเช่นนี้"

(๔) พระมหากัสสปะตอบว่า "ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ตนเองอยู่ป่าเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ตนเองเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ตนเองถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ตนเองถือไตรจีวรเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้ถือไตรจีวรเป็นวัตร ตนเองเป็นผู้มักน้อย และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้มักน้อย ตนเองเป็นผู้สันโดษ และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้สันโดษ ตนเองเป็นผู้สงัดและกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้สงัด ตนเองเป็นผู้ไม่คลุกคลีและกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้ไม่คลุกคลี ตนเองเป็นผู้ปรารภความเพียร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้ปรารภความเพียร ตนเองเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ตนเองเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมาธิและกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมาธิ

ตนเองเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญา และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญา ตนเองเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติ และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติ ตนเองเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ ป่าโคสิงคสาลวันพึงงามด้วยภิกษุเช่นนี้"

(๕) พระมหาโมคคัลลานะตอบว่า "ภิกษุ ๒ รูปในพระธรรมวินัยนี้ กล่าวอภิธรรมกถา เธอทั้ง ๒ รูปนั้น ถามปัญหากันและกันแล้วย่อมแก้กันเองไม่หยุดพัก และธรรมีกถาของเธอทั้ง ๒ นั้นก็ดำเนินต่อไป ป่าโคสิงคสาลวันพึงงามด้วยภิกษุเช่นนี้"

ลำดับนั้นพระมหาโมคคัลลานะจึงย้อนถามพระสารีบุตรบ้าง

พระสารีบุตรจึงตอบว่า "ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ทำจิตให้อยู่ในอำนาจ (ของตน) และไม่ยอมอยู่ในอำนาจของจิต เธอหวังจะอยู่ด้วยวิหารสมาบัติใดในเวลาเช้า ก็อยู่ด้วยวิหารสมาบัตินั้นในเวลาเช้า หวังจะอยู่ด้วยวิหารสมาบัติใดในเวลาเที่ยง ก็อยู่ด้วยวิหารสมาบัตินั้นในเวลาเที่ยง หวังจะอยู่ด้วยวิหารสมาบัติใดในเวลาเย็น ก็อยู่ด้วยวิหารสมาบัตินั้นในเวลาเย็น

หีบผ้าของพระราชาหรือราชมหาอำมาตย์ซึ่งเต็มด้วยผ้าที่ย้อมแล้วเป็นสีต่าง ๆ พระราชาหรือราชมหาอำมาตย์นั้นหวังจะห่มผ้าคู่ใดในเวลาเช้า ก็ห่มผ้าคู่นั้นในเวลาเช้า หวังจะห่มผ้าคู่ใดในเวลาเที่ยง ก็ห่มผ้าคู่นั้นในเวลาเที่ยง หวังจะห่มผ้าคู่ใดในเวลาเย็น ก็ห่มผ้าคู่นั้นในเวลาเย็น แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้น

เหมือนกัน ทำจิตให้อยู่ในอำนาจ (ของตน) และไม่ยอมอยู่ในอำนาจของจิต เธอหวังจะอยู่ด้วยวิหารสมาบัติใดในเวลาเช้า ก็อยู่ด้วยวิหารสมาบัตินั้นในเวลาเช้า หวังจะอยู่ด้วยวิหารสมาบัติใดในเวลาเที่ยง ก็อยู่ด้วยวิหารสมาบัตินั้นในเวลาเที่ยง หวังจะอยู่ด้วยวิหารสมาบัติใดในเวลาเย็น ก็อยู่ด้วยวิหารสมาบัตินั้นในเวลาเย็น ป่าโคสิงคสาลวันพึงงามด้วยภิกษุเช่นนี้”[๒๑]

จากนั้น พระมหาเถระเหล่านั้นได้ไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วกราบทูลทัศนะของแต่ละท่าน พระพุทธเจ้าทรงรับรองทัศนะเหล่านั้นว่าถูกต้องแล้ว ทรงยกย่องพระอานนท์ว่าเป็นพหูสูต ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ ทรงยกย่องพระเรวตะว่าเป็นผู้มีความหลีกเร้นเป็นที่มายินดี ยินดีในความหลีกเร้น หมั่นประกอบธรรมเครื่องระงับใจภายในตน ไม่เหินห่างจากฌาน ประกอบด้วยวิปัสสนา เพิ่มพูนเรือนว่าง ทรงยกย่องพระอนุรุทธะว่าเป็นผู้สามารถตรวจดูโลกธาตุ ๑,๐๐๐ โลกธาตุด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิเหนือมนุษย์ ทรงยกย่องพระมหากัสสปะว่าเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตรเป็นต้น ทรงยกย่องพระมหาโมคคัลลานะว่าเป็นพระธรรมกถึก ทรงยกย่องพระสารีบุตรว่าสามารทำจิตให้อยู่ในอำนาจของตนและไม่ยอมอยู่ในอำนาจของจิตเธอหวังจะอยู่ด้วยวิหารสมาบัติใดในเวลาไหน ก็อยู่ในสมาบัตินั้นได้ทันทีเป็นต้น จากนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรับรองสรุปว่า *“ดูกรสารีบุตร คำของเธอทั้งหมด*

---

[๒๑] ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๓๒-๓๔๕/๓๖๖-๓๗๕.

เป็นสุภาษิตโดยเหตุนั้น ๆ แต่เธอทั้งหลายจงฟังคำของเรา หากมีคำถามว่า 'ป่าโคสิงคสาลวันจะพึงงามด้วยภิกษุเช่นไร' เราจักตอบว่า 'สารีบุตร ภิกษุในธรรมวินัยนี้กลับจากบิณฑบาตภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้าว่า 'จิตของเรายังไม่หมดความถือมั่น (และ) ไม่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพียงใด เราจักไม่ทำลายบัลลังก์นี้เพียงนั้น' ดูกรสารีบุตร ป่าโคสิงคสาลวันพึงงามด้วยภิกษุเช่นนี้"[๒๒]

จากที่กล่าวมาจะเห็นแล้วว่า เสนาสนะป่ามีความจำเป็นต่อพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นปุถุชนและที่เป็นพระอริยเจ้า ตอนที่ยังเป็นปุถุชนเสนาสนะป่าอันเงียบสงัดย่อมเป็นประโยชน์ในด้านเป็นที่พักอาศัยอันเกื้อกูลต่อการเจริญจิตตภาวนา อันจะเป็นปัจจัยให้เกิดกายวิเวก จิตตวิเวก และอุปธิวิเวก ตามลำดับ ในส่วนของการดำเนินชีวิต การอยู่ในเสนาสนะป่าย่อมทำให้มีความสะดวก คล่องตัวในการเป็นอยู่ ส่งเสริมความมักน้อยสันโดษ และความยินดีในการอยู่ในที่หลีกเร้นสำหรับภาวนา แต่สำหรับท่านผู้เป็นพระอรหันต์แล้ว การอยู่ในเสนาสนะป่าย่อมเป็นประโยชน์แก่ด้านส่งเสริมการอยู่ในทิฏฐธัมมสุขวิหาร อีกประการหนึ่งที่ถือเป็นเรื่องสำคัญมาก คือจะเป็นการอนุเคราะห์แก่ชนผู้เกิดในภายหลังให้มีกำลังใจปฏิบัติในการเสพเสนาสนะป่าอันเงียบสงัด อันจะเป็นการรักษาพุทธประเพณีอันสำคัญยิ่งนี้สืบไป ▭▭▭

---

[๒๒] ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๓๒-๓๔๕/๓๖๖-๓๗๖.

เขตอภัยทาน

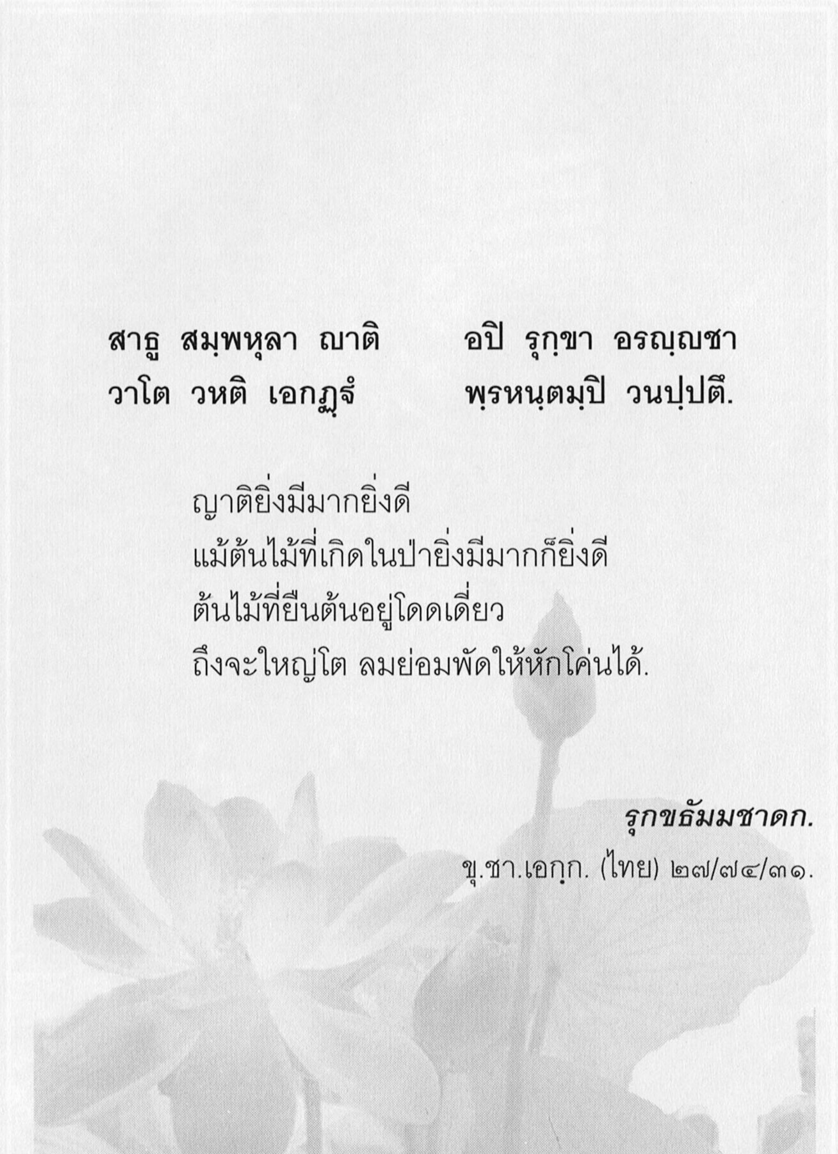

สาธู สมฺพหุลา ญาติ　　อปิ รุกฺขา อรญฺญชา
วาโต วหติ เอกฏฺฐํ　　พฺรหนฺตมฺปิ วนปฺปตึ.

ญาติยิ่งมีมากยิ่งดี
แม้ต้นไม้ที่เกิดในป่ายิ่งมีมากก็ยิ่งดี
ต้นไม้ที่ยืนต้นอยู่โดดเดี่ยว
ถึงจะใหญ่โต ลมย่อมพัดให้หักโค่นได้.

รุกขธัมมชาดก.
ขุ.ชา.เอกฺก. (ไทย) ๒๗/๗๔/๓๑.

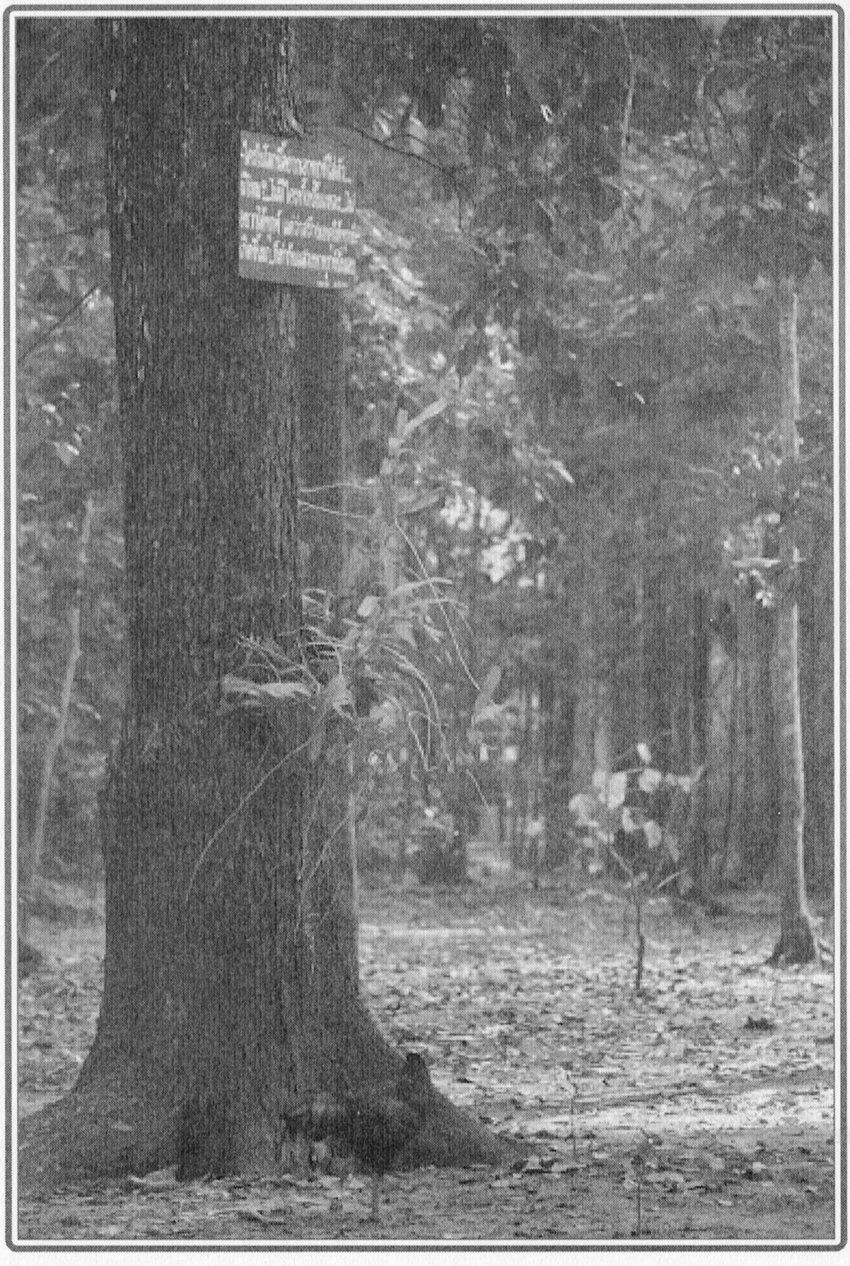

บทที่ ๖

พระพุทธพจน์ที่ตรัสอุปมาเกี่ยวกับป่าไม้

ในการประกาศพระพุทธศาสนานั้นวิธีการที่พระพุทธองค์ใช้ถ่ายทอดคำสอนแก่ประชาชนมีหลายวิธี แต่วิธีที่ทรงใช้มากคือ การแสดงธรรม เรียกว่า ธรรมเทศนาบ้าง ธรรมสากัจฉาบ้าง เมื่อพระพุทธองค์และพระสาวกใช้ชีวิตส่วนมากอยู่ในป่า จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่ธรรมะที่พระองค์ทรงสอนจะมีความเกี่ยวข้องกับป่าไม้ จากการศึกษาพบว่า ในการแสดงธรรมนั้นทรงยกเรื่องภูเขา ป่าไม้ ต้นไม้ และส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้มาเป็นเครื่องมือในการสื่อธรรมเป็นจำนวนมาก ด้วยความที่สิ่งที่ทรงนำมาเปรียบเทียบมีความหลากหลาย ชัดเจนและลึกซึ้ง จึงสามารถใช้เป็นเครื่องมือสื่อธรรมะได้เป็นอย่างดี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑. เปรียบเทียบธรรมะกับส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้

พระพุทธเจ้าได้รับการยกย่องว่าเป็นมหาบุรุษผู้เลิศในโลก (โลกเชฏฐ์) เป็นผู้นำของโลก (โลกนายก) เป็นที่พึ่งของสัตว์โลก (โลกนาถ)[๑] พระองค์เป็นที่เคารพของทั้งเทวดาและมนุษย์ สิ่งที่ทำให้พระองค์ได้รับการยกย่องอย่างสูงส่งนั้น เป็นเพราะทรงเป็นผู้รู้แจ้งธรรม ก่อนที่พระพุทธองค์จะตรัสรู้นั้น ธรรมะก็มีอยู่ก่อนแล้ว กล่าวคือ ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม ธรรมะก็มีอยู่ในโลกนี้แล้ว แต่ไม่มีคนค้นพบแล้วนำมาแสดง ต่อเมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้จึงได้ทรงนำธรรมนั้นมาบอก แสดง บัญญัติ เปิดเผย กระทำให้เข้าใจง่าย ธรรมของพระองค์มีความลึกซึ้งไปโดยลำดับ โดยมีแก่นแท้อยู่ที่ความหลุดพ้น (วิมุตติ) แก่นของพระพุทธศาสนาที่ทรงหมายถึงในที่นี้ คือ วิมุตติ อันได้แก่ความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง ส่วนศีล สมาธิ และปัญญานั้นเป็นเพียงสะเก็ด เปลือก และกระพี้ของพระพุทธศาสนา ความข้อนี้ปรากฏในมหาสาโรปมสูตร

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ เขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์ ทรงตรัสกับหมู่ภิกษุถึงการที่ผู้ออกบวชได้ผลดีบางอย่าง หรือทำความดีบางอย่างให้เกิดแล้วมัวเมาประมาท ยกตนข่มผู้อื่น เพราะเหตุแห่งผลดีหรือความดีนั้น ๆ เปรียบเทียบด้วยผู้ถือเอาสิ่งที่มิใช่แก่นไม้ว่าเป็นแก่นไม้ ในที่สุดได้ทรงแสดงความหลุดพ้นแห่งใจที่ไม่กำเริบว่าเป็นเหมือนแก่นไม้ ทรงตรัสว่า

---

[๑] ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๔๕๙/๕๑๔.

(๑) บางคนมีศรัทธาออกบวช เมื่อบวชแล้วก็ได้ลาภสักการะ (เขา) เต็มความปรารถนา (เห็นว่าการได้ลาภสักการะและความนับถือเป็นผลสูงสุดของการบวช จึงไม่ขวนขวายเพื่อจะพัฒนาตนให้มีคุณธรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไป) เขาอยู่อย่างประมาท เมื่อประมาทก็อยู่เป็นทุกข์ เปรียบเหมือนคนที่ต้องการแก่นไม้ เที่ยวแสวงหาแก่นไม้ในป่า แต่เนื่องจากไม่รู้จักแก่นไม้ ได้กิ่งและใบไม้ก็สำคัญหมายว่าเป็นแก่น เขาย่อมไม่สำเร็จประโยชน์ในกิจที่ต้องทำด้วยแก่นไม้

(๒) บางคนไม่เต็มความปรารถนาอยู่เพียงลาภสักการะและชื่อเสียง จึงทำศีลให้สมบูรณ์แล้วพอใจ (เขา) เต็มความปรารถนาอยู่เพียงแค่ศีลนั้น (ศีลเปรียบเหมือนสะเก็ดไม้)

(๓) บางคนไม่เต็มไปด้วยความปรารถนาอยู่เพียงแค่ศีลจึงเป็นผู้ไม่ประมาท ทำสมาธิให้บริบูรณ์แล้วก็พอใจอยู่เพียงสมาธินั้น เปรียบเหมือนคนที่แสวงหาแก่นไม้ แต่ได้แค่เปลือกแล้วก็พอใจ เข้าใจว่าเป็นแก่น

(๔) บางคนไม่เต็มความปรารถนาเพียงสมาธิ เป็นผู้ไม่ประมาท ทำปัญญาให้เกิดขึ้นแล้วพอใจในปัญญานั้นเต็มความปรารถนา เหมือนคนที่แสวงหาแก่นไม้ ได้กระพี้แล้วพอใจ เข้าใจว่าเป็นแก่น

(๕) บางคนไม่เต็มความปรารถนาเพียงแค่ลาภสักการะและชื่อเสียง ศีล สมาธิ และปัญญา เขาทำจิตให้หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง เรียกว่า ได้ถึงแก่นของพระพุทธศาสนา

รวมความว่า ถ้าเปรียบพรหมจรรย์หรือพระพุทธศาสนาเป็นต้นไม้ทั้งต้นแล้ว พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบธรรมะกับส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้ไว้ว่า

(๑) ลาภสักการะชื่อเสียง เปรียบเหมือนกิ่งและใบไม้

(๒) ความสมบูรณ์ด้วยศีล เปรียบเหมือนสะเก็ดไม้

(๓) ความสมบูรณ์ด้วยสมาธิ เปรียบเหมือนเปลือกไม้

(๔) ญาณทัสสนะ (ความเห็นด้วยปัญญา) เปรียบเหมือนกระพี้ไม้

(๕) อกุปปา เจโตวิมุตติ (ความหลุดพ้นแห่งใจที่ไม่กำเริบ) เปรียบเหมือนแก่นไม้

พระพุทธองค์ทรงสรุปว่า "ภิกษุทั้งหลาย ดังพรรณนามาฉะนี้ พรหมจรรย์นี้จึงมิใช่มีลาภสักการะและความสรรเสริญเป็นอานิสงส์ (ผลที่มุ่งหมาย) มิใช่มีความสมบูรณ์แห่งศีลเป็นอานิสงส์ มิใช่มีความสมบูรณ์แห่งสมาธิเป็นอานิสงส์ มิใช่มีญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์ แต่พรหมจรรย์นี้มีเจโตวิมุตติอันไม่กำเริบเป็นเป้าหมาย เป็นแก่น เป็นที่สุด"[๒]

ในคัมภีร์อรรถกถาบางแห่ง พระอรรถกถาจารย์ก็นำพุทธดำรัสไปเปรียบเทียบกับทัศนะของนักบวชนอกศาสนาไว้ เช่น อรรถกถาอุทุมพริกสูตร ความตอนหนึ่งว่า

---

[๒] ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๐๗-๓๑๑/๓๔๐-๓๔๘.

จริงอยู่ พวกเดียรถีย์ ลาภและสักการะเปรียบเหมือนกับกิ่งไม้และใบไม้ ศีล ๕ เปรียบเหมือนกับสะเก็ดไม้ สมาบัติ ๘ เปรียบเหมือนกับเปลือกไม้ ปุพเพนิวาสญาณและอภิญญาในที่สุด เปรียบเหมือนกับกระพี้ ก็พวกเดียรถีย์เหล่านั้นย่อมถือเอาทิพพจักขุว่าเป็นพระอรหัต เพราะเหตุนั้น ความยึดถือนั้นของพวกเขา จึงเช่นกับแก่นต้นไม้ ส่วนในพระพุทธศาสนา ลาภและสักการะเปรียบเหมือนกับกิ่งไม้และใบไม้ ความถึงพร้อมด้วยศีลเปรียบเหมือนกับสะเก็ด ฌานและสมาบัติ เปรียบเหมือนกับเปลือก โลกิยอภิญญาเปรียบเหมือนกับกระพี้ มรรคและผลเปรียบเหมือนกับแก่น[๓]

ลัทธินอกศาสนา	ส่วนของต้นไม้	พระพุทธศาสนา
ลาภสักการะ	กิ่งไม้และใบไม้	ลาภสักการะ
ศีล ๕	สะเก็ดไม้	ปาริสุทธิศีล ๔
สมาบัติ ๘	เปลือกไม้	ฌานสมาบัติ
ปุพเพนิวาสานุสสติ (ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้) และโลกิยอภิญญา	กระพี้ไม้	อภิญญาที่เป็นโลกิยะ
ทิพพจักขุ (ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์)	แก่นไม้	มรรคผล

[๓] ที.ปา.อ. (บาลี) ๗๔/๒๕.

พระสูตรนี้ใช้เป็นแนวทางทบทวนแก่ชาวพุทธได้เป็นอย่างดี อาจเป็นไปได้ว่าในปัจจุบันเราอาจจะยึดเปลือกหรือกระพี้ของศาสนาโดยเข้าใจผิดไปว่าเป็นแก่นของศาสนาก็ได้ ข้อสังเกตง่าย ๆ ที่จะตรวจสอบว่าเรายึดกิ่ง ใบ สะเก็ด เปลือก กระพี้ หรือแก่น ให้ดูที่ว่าคำสอนหรือวิธีปฏิบัติที่เรานำมาเป็นแนวทางของชีวิตนั้นปฏิบัติแล้ว โลภะ โทสะ โมหะ เบาบางลงหรือไม่ หากปฏิบัติแล้ว โลภะ โทสะ โมหะ เพิ่มขึ้นมากเรื่อย พึงสงสัยเถิดว่าสิ่งที่เรายึดถือนั้นเป็นเพียงกิ่งและใบของศาสนา แต่ถ้าปฏิบัติแล้วโลภะ โทสะ โมหะ เบาบางลง พึงภูมิใจเถิดว่าเรามาถูกทางแล้ว

๒. เปรียบเทียบผู้ปฏิบัติธรรมกับการใช้ไม้ ๓ ประเภทสีให้เกิดไฟ

การจะเข้าถึงแก่นของพระพุทธศาสนา คือ วิมุตตินั้นจะต้องอาศัยการปฏิบัติ เรียกรวม ๆ ว่ากรรมฐาน จำแนกเป็น ๒ วิธี คือ

(๑) **สมถกรรมฐาน** กรรมฐานเป็นอุบายสงบใจ ได้แก่การปฏิบัติธรรมด้วยการบริกรรม เป็นการบำเพ็ญเพียรทางจิตโดยใช้สมาธิเป็นหลัก มุ่งให้จิตสงบ ระงับจากนิวรณ์ซึ่งเป็นตัวขัดขวางจิตไม่ให้บรรลุความดีเป็นสำคัญ เป็นอุบายวิธีที่หยุดความฟุ้งซ่านแห่งจิต ซึ่งมักจะฟุ้งซ่านไปตามอารมณ์ต่าง ๆ กล่าวคือ หยุดความคิดของจิตไว้ โดยใช้สมาธิยึดดึงอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งในกรรมฐาน ๔๐ กอง มาบริกรรม จนกระทั่ง

จิตแนบแน่นในอารมณ์นั้น และสงบระงับไม่ทำให้ฟุ้งซ่านต่อไป กรรมฐานนี้มีผลสูงสุดคือ ฌานสมาบัติและโลกิยอภิญญา ๕ (ยังอยู่ในระดับโลกิยะ)

(๒) **วิปัสสนากรรมฐาน** กรรมฐานเป็นอุบายเรืองปัญญา, กรรมฐานทำให้เกิดการรู้แจ้งเห็นจริง หมายถึงการปฏิบัติธรรมที่ใช้สติเป็นหลักบำเพ็ญได้ โดยการพิจารณาสภาวธรรมหรือนามรูป คือ ขันธ์ ธาตุ อายตนะ อินทรีย์ให้เห็นตามความเป็นจริง คือ เห็นด้วยปัญญาว่าสภาวธรรมเหล่านี้ ตกอยู่ในสามัญลักษณะหรือไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เท่านั้น เป็นสิ่งที่ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น กรรมฐานนี้มีผลสูงสุด คือ ความเป็นพระอรหันต์และอภิญญา ๖ (เป็นระดับโลกุตตระ)

การเจริญกรรมฐานในพระพุทธศาสนานั้น หากกล่าวถึงรูปแบบแล้วจะเกี่ยวข้องทั้งร่างกายและจิตใจ แต่หากกล่าวโดยสาระจะเน้นที่จิตใจ รูปแบบที่เกี่ยวกับร่างกายและจิตใจนั้นพิจารณาได้จากรูปแบบการดำเนินชีวิต พระภิกษุถือว่าเป็นนักบวชที่มีกายหลีกออกจากกาม แต่คฤหัสถ์ที่ยังครองเรือนมีสามีภรรยาถือว่ายังมีกายไม่หลีกออกจากกาม ส่วนจิตใจเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติธรรมนั้นจะได้ผลดี ได้ผลเร็ว ทั้งกายและใจ จะต้องมุ่งไปที่ความหลุดพ้นจากการครอบงำของกาม

ครั้งหนึ่ง ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เมืองเวสาลี ตอนเสด็จออกไปเพื่อบิณฑบาตในเมืองเวสาลี มีพระอานนท์ตามเสด็จ เป็นเวลาเดียวกับสัจจกนิครนถ์ออกเดินเล่นในเวลาเช้า เข้าไปในป่ามหาวัน พระอานนท์เห็นเขาเดินมาแต่ไกล จึงขอให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรออยู่ก่อนเพื่อจะอนุเคราะห์ ในการสนทนาคราวนั้น สัจจกนิครนถ์กล่าวว่า สมณพราหมณ์บางพวกอบรมกาย (การทรมานร่างกายด้วยวิธีต่าง ๆ ที่นักพรตสมัยนั้นนิยมทำกัน) อย่างเดียว ไม่อบรมจิต บางพวกอบรมจิตอย่างเดียวไม่อบรมกาย สาวกของพระสมณโคดมอยู่ในพวกหลัง คือ อบรมจิตอย่างเดียว ไม่อบรมกาย พระพุทธองค์จึงตรัสตอบสัจจกนิครนถ์ไปตอนหนึ่ง ทรงเล่าเหตุการณ์ตอนที่ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา เมื่อกำลังแสวงหาโมกขธรรมถึงรูปแบบการปฏิบัติ ความปรากฏในมหาสัจจกสูตร โดยเปรียบเทียบกับการใช้ไม้ ๓ ประเภทสีกันให้เกิดไฟ

***อุปมาข้อที่* ๑ ไม้สดแช่น้ำนำมาสีกัน ย่อมไม่เกิดไฟเหมือนสมณพราหมณ์ยังไม่หลีกออกจากกามและยังพอใจในกามมาบำเพ็ญสมณธรรมย่อมไม่บรรลุธรรม**

เปรียบเหมือนไม้สดมียางที่แช่อยู่ในน้ำ บุรุษนำไม้นั้นมาทำไม้สีไฟ ด้วยหวังว่า “เราจักก่อไฟให้เกิดความร้อนขึ้น” อัคคิเวสสนะ ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร “บุรุษนั้นนำไม้สดที่มียาง ซึ่งแช่อยู่ในน้ำมาทำไม้สีไฟ แล้วสีให้เป็นไฟเกิดความร้อนขึ้นได้ไหม”

"ไม่ได้ พระโคดมผู้เจริญ" ข้อนั้นเพราะเหตุไร "พระโคดมผู้เจริญ เพราะไม้สดนั้นมียาง ทั้งยังแช่อยู่ในน้ำ บุรุษนั้นก็มีแต่ความเหน็ดเหนื่อยลำบากเปล่า"

"อัคคิเวสสนะ อย่างนั้นเหมือนกัน สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งมีกายและจิตยังไม่หลีกออกจากกาม ยังมีความพอใจ ความรักใคร่ ความหลง ความกระหาย และความกระวนกระวายในกามทั้งหลาย ยังมิได้ละและมิได้ระงับอย่างเด็ดขาดในภายใน สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น แม้เสวยทุกขเวทนาที่กล้าแข็ง หยาบ เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดขึ้นเพราะความเพียร ก็เป็นผู้ไม่ควรแก่การรู้ การเห็น และการตรัสรู้อันยอดเยี่ยม แม้ไม่ได้เสวยทุกขเวทนาที่กล้าแข็ง หยาบ เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดขึ้นเพราะความเพียร ก็เป็นผู้ไม่ควรแก่การรู้ การเห็น และการตรัสรู้อันยอดเยี่ยม"

***อุปมาข้อที่ ๒* ไม้สดไม่แช่น้ำ นำมาสีกันย่อมไม่เกิดไฟ เปรียบเหมือนสมณพราหมณ์ แม้หลีกออกจากกาม แต่ยังมีความพอใจในกามอยู่ มาปฏิบัติธรรมย่อมไม่บรรลุธรรม**

เปรียบเหมือนไม้สดมียาง ที่วางอยู่บนบกห่างจากน้ำ บุรุษนำไม้นั้นมาทำไม้สีไฟด้วยหวังว่า "เราจักก่อไฟให้เกิดความร้อนขึ้น" อัคคิเวสสนะ ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร "บุรุษนั้นนำไม้สดที่มียางซึ่งวางอยู่บนบกห่างจากน้ำ มาทำเป็นไม้สีไฟ แล้วสีให้เป็นไฟเกิดความร้อนขึ้นได้ไหม"

"ไม่ได้ พระโคดมผู้เจริญ" ข้อนั้นเพราะเหตุไร "พระโคดมผู้เจริญ เพราะไม้ยังสดและมียาง แม้จะวางอยู่บนบกห่างจากน้ำ บุรุษนั้นก็มีแต่ความเหน็ดเหนื่อยลำบากเปล่า"

"อัคคิเวสสนะ อย่างนั้นเหมือนกัน สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง แม้มีกายและจิตหลีกออกจากกามแล้ว แต่ยังมีความพอใจ ความรักใคร่ ความหลง ความกระหาย และความกระวนกระวายในกามทั้งหลาย ยังมิได้ละและมิได้ระงับอย่างเด็ดขาดในภายใน สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น แม้เสวยทุกขเวทนาที่กล้าแข็ง หยาบ เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดขึ้นเพราะความเพียร ก็เป็นผู้ไม่ควรแก่การรู้ การเห็น และการตรัสรู้อันยอดเยี่ยม แม้ไม่ได้เสวยทุกขเวทนาที่กล้าแข็ง หยาบ เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดขึ้นเพราะความเพียร ก็เป็นผู้ไม่ควรแก่การรู้ การเห็น และการตรัสรู้อันยอดเยี่ยม"

***อุปมาข้อที่ ๓* ไม้แห้งไม่แช่น้ำ นำมาสีกันย่อมเกิดไฟ เปรียบเหมือนสมณพราหมณ์ผู้หลีกออกจากกามและไม่มีความพอใจในกาม มาปฏิบัติธรรมย่อมบรรลุธรรมได้**

เปรียบเหมือนไม้ที่แห้งสนิท ซึ่งวางอยู่บนบกห่างจากน้ำ บุรุษนำมาทำเป็นไม้สีไฟด้วยหวังว่า "เราจักก่อไฟให้เกิดความร้อนขึ้น" อัคคิเวสสนะ ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร "บุรุษนั้นนำไม้ที่แห้งสนิทซึ่งวางอยู่บนบกห่างจากน้ำมาทำเป็นไม้สีไฟแล้วสีให้เป็นไฟเกิดความร้อนขึ้นได้ไหม"

"ได้ พระโคดมผู้เจริญ" ข้อนั้นเพราะเหตุไร "พระโคดมผู้เจริญ เพราะไม้แห้งสนิท ทั้งวางอยู่บนบกห่างจากน้ำ"

"อัคคิเวสสนะ อย่างนั้นเหมือนกัน สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง มีกายและจิตหลีกออกจากกามแล้ว ทั้งละและระงับความพอใจ ความรักใคร่ ความหลง ความกระหาย และความกระวนกระวายในกามทั้งหลายได้อย่างเด็ดขาด ในภายในแล้ว สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น แม้เสวยทุกขเวทนาที่กล้าแข็ง หยาบ เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดขึ้นเพราะความเพียร ก็เป็นผู้ควรแก่การรู้ การเห็น และการตรัสรู้อันยอดเยี่ยม แม้ไม่ได้เสวยทุกขเวทนาที่กล้าแข็ง หยาบ เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดขึ้นเพราะความเพียร ก็เป็นผู้ควรแก่การรู้ การเห็น และการตรัสรู้อันยอดเยี่ยม"[๔]

สาระสำคัญของสูตรนี้เหมาะสำหรับบรรพชิตจะใช้ตรวจสอบตนเอง การที่ได้ละทิ้งบ้านเรือนออกมาบวชได้ชื่อว่ามีกายหลีกออกจากกามแล้ว จึงควรพอกพูนความวิเวกให้ใจหลีกออกจากกามไปด้วย เมื่อทำได้อย่างนี้ประทีปคือธรรมก็จะส่องนำทางไปสู่ความหลุดพ้นโดยไม่ยากนัก ในส่วนของฆราวาส หากปรารถนาความบริสุทธิ์แห่งใจก็ต้องพยายามฝึกฝนตนเอง แม้ไม่สามารถปฏิบัติได้อย่างถาวรก็ควรปฏิบัติเป็นครั้งคราว ทั้งนี้เพื่อจะได้เป็นอุปนิสัยในการพัฒนาตนเองต่อไป

---

[๔] ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๗๔-๓๗๖/๓๑๐-๔๑๒.

๓. เปรียบเทียบการถากเปลือกและกระพี้แล้วตัดแก่นไม้กับการอาศัยมรรคเพื่อละสังโยชน์

สำหรับผู้ต้องการความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมนั้น มีความจำเป็นเบื้องต้นต้องเตรียมความพร้อม พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า การเข้าถึงธรรมในพระพุทธศาสนาจะต้องอาศัยการปฏิบัติที่ถูกต้อง สิ่งนั้นเราเรียกรวม ๆ ว่า มรรค การจะเจริญมรรคให้ถูกต้องครบถ้วนนั้น จะต้องปฏิบัติอย่างเป็นขั้นตอน ทรงแสดงข้อปฏิบัติเพื่อละสังโยชน์ไว้ โดยเปรียบเทียบกับการตัดแก่นของต้นไม้ไว้ว่า

(๑) เป็นไปไม่ได้เลยที่บุคคลไม่อาศัยมรรคและปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการแล้ว จักรู้ จักเห็น จักละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการได้

เป็นไปไม่ได้เลยที่บุคคลไม่ถากเปลือก ไม่ถากกระพี้ของต้นไม้ใหญ่ประเภทยืนต้นมีแก่นแล้ว จักตัดแก่นเลยทีเดียว แม้ฉันใด เป็นไปไม่ได้เลยที่บุคคลไม่อาศัยมรรคและปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการแล้ว จักรู้ จักเห็น จักละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการได้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน

(๒) เป็นไปได้ที่บุคคลอาศัยมรรคและปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการแล้ว จักรู้ จักเห็น จักละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการนั้นได้

เป็นไปได้ ที่บุคคลถากเปลือก ถากกระพี้ของต้นไม้ใหญ่ประเภทยืนต้นมีแก่นแล้ว จักตัดแก่นนั้นได้ แม้ฉันใด เป็นไปได้ที่

บุคคลอาศัยมรรคและปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการแล้ว จักรู้ จักเห็น จักละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการนั้นได้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน[๕]

ตามความหมายนี้แสดงให้เราเห็นว่า มรรคและปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อละโอรัมภาคิยสังโยชน์เป็นสิ่งที่ผู้หวังความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมจะต้องให้ความสำคัญ หาไม่แล้วเราคงไม่เข้าถึงแก่นที่เราต้องการ สังโยชน์ท่านเปรียบว่าเหมือนกับเปลือกที่ห่อหุ้มแก่นไม้อยู่ หากเราต้องการแก่นไม้ เราก็ต้องถากเปลือกออกก่อน หาไม่แล้วเราคงไม่สามารถเข้าถึงแก่นได้

๔. เปรียบเทียบป่าไม้กับธรรมชาติของมนุษย์

สำหรับคนในสังคมนั้น ไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือฆราวาส ย่อมจะต้องมีความเกี่ยวข้องกับคนอื่น ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง การเกี่ยวข้องกับคนอื่นนั้น มีคำแนะนำว่า ให้คบแต่บัณฑิต ไม่ให้คบคนพาล หากเราจะแบ่งแยกคนออกเป็น ๒ ประเภท คือ ผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง คนทั้งสองกลุ่มนี้มีความสำคัญต่อสังคมเหมือนกัน แต่คนที่เป็นผู้ปกครอง ทางพระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญมากเป็นพิเศษ เนื่องจากพระพุทธศาสนาถือว่าผู้นำมีบทบาทสำคัญต่อสังคม หากผู้นำเป็นคนดีย่อมนำพาสังคมไปในทางดี หากผู้นำเป็นคนชั่วย่อมมีโอกาสนำพาสังคมไปในทางเสียหาย ดังพุทธดำรัสว่า

---

[๕] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๓๒/๑๔๖.

เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป
ถ้าโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว
โคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกัน
ในเมื่อโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว
ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน
ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่
ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม
ประชาชนชาวเมืองนั้นก็จะประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย
หากพระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรม
ชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นทุกข์
เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป
ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง
โคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกัน
ในเมื่อโคจ่าฝูงไปตรง
ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน
ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่
ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรม
ประชาชนชาวเมืองนั้นก็จะประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย
หากพระราชาตั้งอยู่ในธรรม
ชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นสุข[๖]

---

[๖] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕-๑๑๖.

การที่ผู้นำจะนำพาสังคมไปในทิศทางใดนั้น ส่วนหนึ่งก็ขึ้นอยู่กับบริวารหรือคนแวดล้อม พระพุทธองค์รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายถึงบุคคลในโลกนี้กับบริวารชน โดยทรงเปรียบเทียบกับต้นไม้ชนิดต่าง ๆ เป็นการเปรียบเทียบลักษณะของต้นไม้กับธรรมชาติทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดีของมนุษย์ ดังความในรุกขสูตรที่พระพุทธองค์ตรัสถึงบุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้ ๔ ประเภทว่า

(๑) ต้นไม้เนื้ออ่อน และมีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม

(๒) ต้นไม้เนื้ออ่อน แต่มีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม

(๓) ต้นไม้เนื้อแข็ง แต่มีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม

(๔) ต้นไม้เนื้อแข็ง และมีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม

ในทำนองเดียวกัน บุคคลก็เปรียบเหมือนต้นไม้ ๔ จำพวกที่มีปรากฏอยู่ในโลก คือ

(๑) บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อน และมีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม ทรงอธิบายว่า ได้แก่ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทราม แม้บริษัทของเขาก็เป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทรามเหมือนกัน

(๒) บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อน แต่มีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม ทรงอธิบายว่า ได้แก่ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทราม แต่บริษัทของเขาเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม

(๓) บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็ง แต่มีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม ทรงอธิบายว่า ได้แก่ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม แต่บริษัทของเขาเป็นผู้ทุศีลมีธรรมเลวทราม

(๔) บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็ง และมีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม ทรงอธิบายว่า ได้แก่ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม แม้บริษัทของเขาก็เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรมเช่นกัน[๗]

พระสูตรนี้ใช้เป็นหลักปฏิบัติได้ ทั้งกับบรรพชิตและฆราวาส ยิ่งในสังคมไทยที่กำลังมีปัญหาความแตกแยกทางการเมืองอยู่ในขณะนี้ หากนำธรรมข้อนี้ไปใช้จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมไม่น้อย บ้านเมืองเรานั้นจะพัฒนาไปได้ก็ต้องอาศัยผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองเป็นคนดีและคนเก่ง หากดีเด่นเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งประเทศชาติบ้านเมืองคงไปไม่รอด ตัวเราเองซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมก็ควรพิจารณาดูด้วยว่า เราเป็นต้นไม้ประเภทไหน เป็นประเภทไม้เนื้ออ่อนหรือไม้เนื้อแข็ง จากนั้นก็ควรพิจารณาอีกว่า คนที่เราสนับสนุนให้เป็นตัวแทนนั้น เป็นคนประเภทไหน หากเราแยกแยะแล้วสนับสนุนถูกที่ถูกบุคคลโอกาสที่สังคมจะดีขึ้นก็ยังพอจะมีทาง

---

[๗] องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๑/๑๐๙/๑๖๕-๑๖๗.

๕. เปรียบเทียบนักบวชกับมะม่วง ๔ ชนิด

พระภิกษุในพระพุทธศาสนานี้ เข้าใจว่าตอนที่ตัดสินใจบวชในพระพุทธศาสนา ส่วนมากคงมีความตั้งใจดีที่จะเข้ามาศึกษาพระธรรมวินัยและอยากจะปฏิบัติตามพระธรรมวินัย แต่ความตั้งใจดีนั้นคงยังไม่พอ จะต้องอาศัยการปฏิบัติตนในเวลาต่อมาด้วย เพื่อให้เกิดผลดีต่อการฝึกหัดพัฒนาตนตามหลักพระธรรมวินัย พระพุทธองค์จึงกำหนดให้ภิกษุใหม่จะต้องมีผู้ปกครอง การปกครองในพระพุทธศาสนากำหนดให้อุปัชฌาย์ปกครองดูแลสัทธิวิหาริกและให้อาจารย์ปกครองดูแลอันเตวาสิกด้วยการให้การศึกษาอบรม ภิกษุผู้บวชใหม่จะต้องถือนิสัยอยู่กับพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์เป็นเวลา ๕ พรรษา จนกว่าจะมีปัญญารักษาตน การที่ภิกษุใหม่ต้องมีผู้ปกครองดูแลนี้ เป็นหลักประกันได้ว่าภิกษุใหม่จะได้รับการศึกษาแน่นอน[๑] อย่างไรก็ตาม เมื่อว่ากันตามความเป็นจริงแล้ว การดำเนินการดังกล่าวก็ใช่ว่าจะได้ผลเต็มร้อย เพราะปรากฏว่ายังมีความไม่เรียบร้อยดีงามในหมู่สงฆ์อยู่ ซึ่งเป็นเรื่องของบุคคลมากกว่าระบบ เพื่อให้ไม่ตัดสินใจผิดพลาด เราจึงควรมีเกณฑ์ในการพิจารณาว่าพระภิกษุรูปนั้นได้ชื่อว่าเป็นผู้ได้รับการศึกษาและปฏิบัติตัวตามหลักพระธรรมวินัยหรือไม่ โดยการพิจารณานั้นจะไม่ดูเพียงแค่

---

[๑] พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), **ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๔๑-๔๒.

กิริยาอาการภายนอก เนื่องจากกิริยาอาการภายนอกเสแสร้งแกล้งทำได้ ความสงบของจิตใจอันเป็นเรื่องของภายในตนต่างหาก เป็นสิ่งที่ควรนำมาตัดสินความปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามหลักพระธรรมวินัย พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงบุคคลเปรียบเหมือนมะม่วง ๔ ชนิด มีใจความว่า

ภิกษุทั้งหลาย มะม่วงมี ๔ ชนิด คือ

(๑) มะม่วงดิบแต่ผิวสุก

(๒) มะม่วงสุกแต่ผิวดิบ

(๓) มะม่วงดิบและผิวดิบ

(๔) มะม่วงสุกและผิวสุก

ภิกษุทั้งหลาย ในทำนองเดียวกัน บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วง ๔ ชนิดนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก บุคคล ๔ จำพวก อะไรบ้าง บุคคล ๔ จำพวกคือ

(๑) บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วงดิบแต่ผิวสุก ทรงอธิบายว่า บุคคลบางคนในโลกนี้มีการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังฆาฏิ บาตร และจีวรที่น่าเลื่อมใส แต่เขาไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า "นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา" บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วงดิบแต่ผิวสุก เป็นอย่างนี้แล เรากล่าวเปรียบบุคคลประเภทนี้ว่าเหมือนมะม่วงดิบแต่ผิวสุก

(๒) บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วงสุกแต่ผิวดิบ ทรงอธิบายว่า บุคคลบางคนในโลกนี้มีการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู

การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังฆาฏิ บาตร และจีวรที่ไม่น่าเลื่อมใส แต่เขารู้ชัดตามความเป็นจริงว่า "นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา" บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วงสุกและผิวดิบ เป็นอย่างนี้แล เรากล่าวเปรียบบุคคลประเภทนี้ว่าเหมือนมะม่วงสุกแต่ผิวดิบ

(๓) *บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วงดิบและผิวดิบ* ทรงอธิบายว่า บุคคลบางคนในโลกนี้มีการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังฆาฏิ บาตร และจีวรที่ไม่น่าเลื่อมใส และเขาไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า "นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา" บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วงดิบและผิวดิบ เป็นอย่างนี้แล เรากล่าวเปรียบบุคคลประเภทนี้ว่าเหมือนมะม่วงดิบและผิวดิบ

(๔) *บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วงสุกและผิวสุก* ทรงอธิบายว่า บุคคลบางคนในโลกนี้มีการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังฆาฏิ บาตร และจีวรที่น่าเลื่อมใส และเขารู้ชัดตามความเป็นจริงว่า "นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา" บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วงสุกและผิวสุก เป็นอย่างนี้แล เรากล่าวเปรียบบุคคลประเภทนี้ว่าเหมือนมะม่วงสุกและผิวสุก[๙]"

---

[๙] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๑๐๕/๑๖๐-๑๖๒.

การจะรู้ว่าใครเป็นคนอย่างไรนั้น จึงไม่ควรดูที่ภายนอก และควรใช้เวลานานพอสมควรในการดู ดังพระดำรัสที่ตรัสกับพระเจ้าปเสนทิโกศลตอนหนึ่งว่า

(๑) ศีลจะพึงรู้ได้ด้วยการอยู่ร่วมกัน การจะทราบว่าผู้ใดมีศีลหรือไม่ ต้องอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างน้อย ๒-๓ วัน จึงจะทราบได้ ไม่อาจตัดสินได้ด้วยสายตา เพราะบางคนอาจจะแกล้งทำเป็นผู้สำรวมอินทรีย์เพื่อหลอกว่าตนมีศีล แต่เขาก็จะปกปิดได้ไม่นาน ในที่สุดผู้มีปัญญาจะทราบได้ว่า บุคคลผู้นั้นมีศีลหรือไม่

(๒) ความสะอาดจะพึงรู้ได้ด้วยการเจรจา การจะทราบว่า ผู้ใดเป็นคนสะอาดหมดจดบริสุทธิ์ใจหรือไม่ ต้องดูที่คำพูด เพราะคนบางคนคำพูดต่อหน้ากับคำพูดลับหลังไม่ตรงกัน บางคนคำพูดก่อนกับคำพูดหลังไม่ตรงกัน การเจรจาด้วยจะทำให้ตัดสินได้ว่า คนที่เราพูดด้วยเป็นคนอย่างไร

(๓) กำลังแห่งญาณจะพึงรู้ได้ในคราวมีอันตราย การจะทราบว่า ผู้ใดเป็นคนมีกำลังแห่งญาณกล้าแข็งหรือไม่ ให้ดูเมื่อคราวเกิดอุปัทวันตรายขึ้น หากเป็นคนไม่มีกำลังแห่งญาณ พอเกิดภัยผู้นั้นก็มองไม่เห็นการถือสิ่งที่ควรถือ กิจที่ควรทำ ย่อมประพฤติเหมือนดังเข้าไปยังเรือนที่มืดตื้อ แต่หากเขามีกำลังแห่งญาณย่อมตั้งสติและประคับประคองตนให้รอดพ้นภัยนั้นได้

(๔) ปัญญาจะพึงรู้ได้ด้วยการสนทนา การจะรู้ว่า ผู้ใดมีปัญญาหรือไม่ รู้ได้ด้วยการได้สนทนา เพราะถ้อยคำของคน

ไม่มีปัญญาย่อมเลื่อนลอย เหมือนลูกยางลอยน้ำ แต่ปฏิภาณของผู้มีปัญญาพูดไม่มีที่สิ้นสุด[๑๐]

๖. เปรียบเทียบการมีญาติมากกับป่าที่มีต้นไม้หลายต้น

ในทางสังคมนั้น ญาติมิตรถือว่ามีความสำคัญต่อการใช้ชีวิตและการทำงานต่าง ๆ คนที่มีญาติมากย่อมทำให้มีความอบอุ่นในการใช้ชีวิต ในการทำงานก็เช่นเดียวกัน หากมีญาติพี่น้องมากก็ย่อมมีคนคอยช่วยเหลือทั้งด้านคำแนะนำให้ความเห็นและการช่วยด้วยแรงกาย ทรงตรัสว่า คนเรายิ่งมีญาติมากก็ยิ่งดี ยิ่งเข้มแข็ง ดังความในรุกขธัมมชาดกว่า

ญาติยิ่งมีมากยิ่งดี
แม้ต้นไม้ที่เกิดในป่ายิ่งมีมากก็ยิ่งดี
ต้นไม้ที่ยืนต้นอยู่โดดเดี่ยว
ถึงจะใหญ่โต ลมย่อมพัดให้หักโค่นได้[๑๑]

พระสูตรนี้ทรงแสดงแก่พระญาติทั้งฝ่ายพระบิดาและพระมารดา ที่กำลังทะเลาะกันด้วยเรื่องแย่งน้ำทำนา ทรงชี้ให้เห็นว่า คนเป็นญาติกันควรจะสามัคคีร่วมใจกัน เพราะว่า หากพระญาติทั้งหลายยังสามัคคีกันอยู่ ศัตรูย่อมไม่ได้โอกาสมาทำร้าย ทรงเปรียบเทียบโดยเล่าเรื่องในอดีตให้ฟังว่า ในอดีต

---

[๑๐] สํ.ส.อ. (ไทย) ๒๔/๑/๑/๔๕๗-๔๕๘.

[๑๑] ขุ.ชา.เอกฺก. (ไทย) ๒๗/๗๔/๓๑.

ที่หิมวันตประเทศ มหาวาตภัยได้พัดถล่มป่ารัง แต่เพราะป่ารังนั้นขึ้นหนาแน่น ลำต้นและกิ่งเกี่ยวพันประสานกันไว้ด้วยกอพุ่มและเถาวัลย์ ลมแรงจึงไม่สามารถทำอันตรายป่ารังนั้นได้ ลมพัดผ่านยอดไปโดยไม่ทำอันตราย แต่ลมกลับทำอันตรายแก่ต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่งที่ขึ้นอยู่บนเนิน แม้ต้นไม้นั้นลำต้นจะสูงใหญ่ แผ่กิ่งก้านสาขาทั่วบริเวณ แต่มันไม่มีที่ยึด ลมจึงพัดกิ่งก้านต้นไม้ใหญ่นั้นจนลำต้นหัก โค่นล้มถอนรากถอนโคน เรื่องนี้สามารถเป็นคติเตือนใจได้ทุกสังคม ญาติพี่น้องล้วนมีความสำคัญต่อชีวิตของคนทุกคนในโลกนี้ หากไม่มีญาติพี่น้องย่อมทำให้เกิดความรู้สึกหว้าเหว่ ดังนั้น คนเราจึงควรสร้างความสามัคคีให้เกิดในหมู่ญาติ ทั้งญาติสายโลหิตและญาติธรรม

๗. เปรียบเทียบธรรมะที่ตรัสรู้ว่าเท่ากับใบประดู่ลายบนต้น แต่ธรรมะที่สอนเท่ากับใบไม้ในกำมือ

บุคคลผู้เป็นพระพุทธเจ้า ได้แก่ บุคคลผู้ตรัสรู้แล้ว แบ่งเป็น ๓ ประเภท[๑๒] คือ

(๑) พระสัมมาสัมพุทธะ ผู้ตรัสรู้เองและสอนให้ผู้อื่นรู้ตาม

(๒) พระปัจเจกพุทธะ ผู้ตรัสรู้เองจำเพาะผู้เดียว

(๓) พระอนุพุทธะ ผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้า (สาวกพุทธะ)[๑๓]

---

[๑๒] ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๐/๘/๑/๒๗๓.

[๑๓] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๑๘๙.

พุทธบุคคลเหล่านี้ต้องบำเพ็ญบารมีเป็นเวลายาวนาน กล่าวเฉพาะพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หากเป็นพระพุทธเจ้าปัญญาธิกะใช้เวลาบำเพ็ญบารมีต่ออีก ๔ อสงไขยกับแสนกัป พระพุทธเจ้าสัทธาธิกะใช้เวลาบำเพ็ญบารมีต่ออีก ๘ อสงไขยกับแสนกัป พระพุทธเจ้าวิริยาธิกะใช้เวลาบำเพ็ญบารมีต่ออีก ๑๖ อสงไขยกับแสนกัป[๑๔] เมื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ธรรมที่ทรงค้นพบจึงมีจำนวนมาก แต่เวลาจะสอนเวไนยสัตว์จะทรงสอนเพียงบางส่วนเท่านั้น ไม่ได้สอนทั้งหมด

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ สีสปาวัน เขตกรุงโกสัมพี พระผู้มีพระภาคทรงหยิบใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบขึ้นมา แล้วรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร ใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบ ที่เราหยิบขึ้นมากับใบที่อยู่บนต้น อย่างไหนจะมากกว่ากัน” ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ใบที่อยู่บนต้นไม้นั้นแลมากกว่า ใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบที่พระองค์ทรงหยิบขึ้นมามีเพียงเล็กน้อย พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เรารู้แล้วแต่มิได้บอกเธอทั้งหลายก็มีมากเหมือนกัน

เพราะเหตุไร เราจึงมิได้บอก, เพราะสิ่งนี้ไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่จุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย

---

[๑๔] ขุ.จริยา.อ. (ไทย) ๗๔/๙/๓/๖๖๒-๖๖๓.

ไม่เป็นไปเพื่อคลายกำหนัดไม่เป็นไปเพื่อดับไม่เป็นไปเพื่อสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน เพราะเหตุนั้น เราจึงมิได้บอก

สิ่งอะไรเล่าที่เราบอกแล้ว, คือ เราได้บอกว่า "นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา"

เพราะเหตุไร เราจึงบอก, เพราะสิ่งนี้มีประโยชน์ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เพราะเหตุนั้น เราจึงบอก

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายพึงทำความเพียรเพื่อรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า "นี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา"[๑๕]

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโดยเปรียบเทียบกับป่าไม้ ต้นไม้ หรือส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้นั้น ทำให้เกิดความเข้าใจเป็นอย่างดี การที่ทรงทำเช่นนี้ได้เป็นเพราะทรงคุ้นเคยกับป่าไม้และเป็นคนช่างสังเกต ข้อนี้เป็นธรรมดาของผู้มีปัญญา ทำให้เราเห็นว่า ป่าไม้นอกจากจะเป็นที่พักอาศัยของนักบวชผู้ต้องการแสวงหาความวิเวกแล้ว ยังสามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการสอนธรรมอีกด้วย ความเป็น

---

[๑๕] สํ.มหา. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓.

จริงแล้ววิธีการเช่นนี้ เราก็สามามรถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ด้วย และหากพิจารณาให้ดีจะเห็นว่า การทำความเข้าใจธรรมะในทางพระพุทธศาสนานั้น พระอรหันต์ในอดีตจำนวนไม่น้อยเลยก็อาศัยการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวนี่เอง

❏❏❏

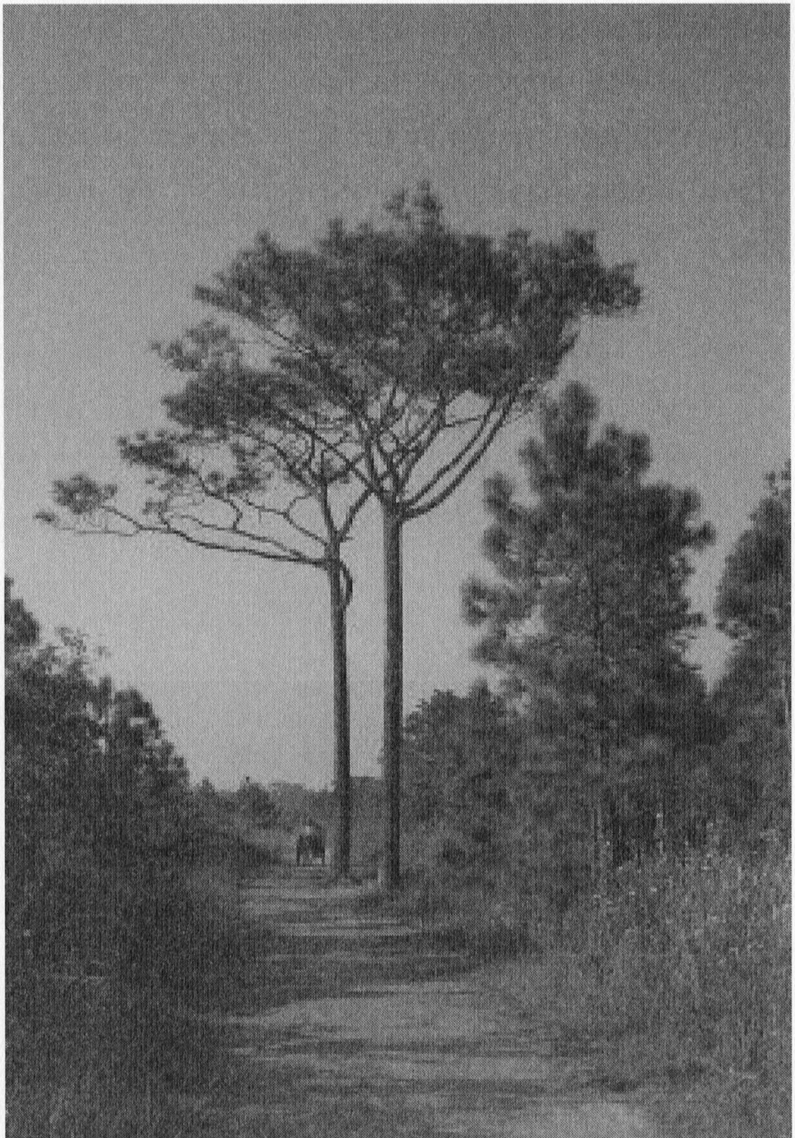

งานปฏิบัติธรรมประจำปี

อสุภานุปสฺสึ วิหรนฺตํ อินฺทฺริเยสุ สุสํวุตํ
โภชนมฺหิ จ มตฺตญฺญุํ สทฺธํ อารทฺธวิริยํ
ตํ เว นปฺปสหติ มาโร วาโต เสลํว ปพฺพตํ

มาร (คือกิเลส) ย่อมไม่ครอบงำ
บุคคลผู้ไม่พิจารณาเห็นความงาม
สำรวมอินทรีย์ดีแล้ว รู้จักประมาณ
ในการบริโภค มีศรัทธา และปรารภความเพียร
เหมือนพายุพัดโค่นภูเขาศิลาไม่ได้ ฉะนั้น.

ธรรมบท.

ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๘/๒๖.

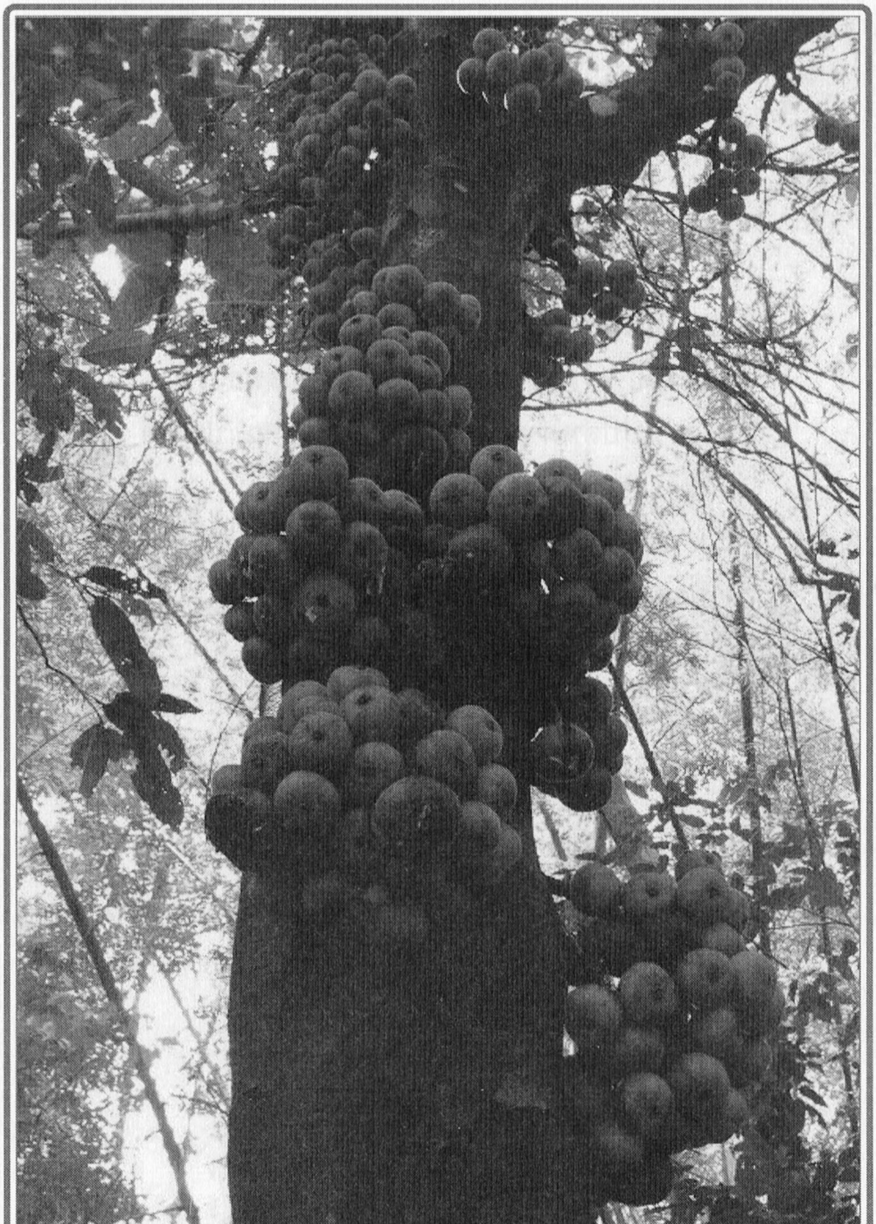

บทที่ ๗

พระปริตรที่สวดสาธยายเพื่อขจัดความกลัวในป่าใหญ่

ความกลัวภัยเป็นสัญชาตญาณอย่างหนึ่งที่ธรรมชาติสร้างมาให้กับมนุษย์ การจะหักห้ามความกลัวภัยเป็นเรื่องที่ไม่ง่ายนัก สำหรับพระภิกษุผู้พักอยู่ในเสนาสนะป่านั้น วิธีปฏิบัติที่มักพบเห็น คือ การพักอาศัยอยู่กับเพื่อนสพรหมจารี การสร้างที่พักอาศัยให้แน่นหนาบนพื้นที่ปลอดภัย และการสวดพระปริตรบางบท ในที่นี้จะกล่าวถึงความเป็นมาของพระปริตรที่ใช้สวดเพื่อขจัดความกลัวในป่าใหญ่ เพื่อเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติดังต่อไปนี้

๑. สาเหตุของความกลัวในป่าใหญ่

เสนาสนะป่าอันเงียบสงัดที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีหลายประเภท แต่อาจแบ่งกว้างออกเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) ป่าโปร่ง (อรัญญะ) หมายถึง ป่าที่อยู่นอกเสาเขตเมืองออกไปอย่างน้อยชั่ว ๕๐๐ ลูกธนู

(๒) ป่าทึบ หรือป่าเปลี่ยว (วนปัตถะ) หมายถึง สถานที่ที่เลยท้ายหมู่บ้านไป ไม่มีคนไปมาบ่อย ๆ เป็นที่ที่ไม่มีการไถหว่าน[๑]

การพักอาศัยอยู่ในเสนาสนะป่าอันเงียบสงัด ย่อมก่อให้เกิดความกลัวเป็นธรรมดา คราวหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ วัดพระเชตวัน เมืองสาวัตถี ครั้งนั้น พราหมณ์ชื่อชาณุสโสณิเข้าไปเฝ้า กราบทูลด้วยความเลื่อมใสว่า กุลบุตรผู้มีศรัทธาออกบวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นหัวหน้า เป็นผู้มีอุปการะมากต่อกุลบุตรเหล่านั้น กุลบุตรเหล่านั้นดำเนินตาม ประชาชนเป็นอันมากก็ดำเนินตามพระผู้มีพระภาคเจ้า เรื่องนี้น่าปลาบปลื้มใจ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับว่า เป็นอย่างนั้น ชาณุสโสณิพราหมณ์กราบทูลต่อไปว่า เสนาสนะป่าเป็นที่สงัด ยากที่จะอยู่ได้ ความสงัดกายทำได้ยาก

[๑] ม.มู.อ. (ไทย) ๑๗/๑/๑/๒๘๑.

ยินดีได้ยาก ป่าทั้งหลายน่ากลัวเป็นประหนึ่งจะริบเอาใจของภิกษุทั้งหลายผู้ไม่ได้สมาธิไปเสีย

พระพุทธองค์ทรงรับรองข้อความที่ชาณุสโสณิพราหมณ์กล่าวว่าเป็นจริง และทรงเล่าเรื่องสมัยที่พระองค์ยังมิได้ตรัสรู้กำลังแสวงหาสัจธรรมอยู่ ทรงอยู่ในเสนาสนะป่าเหมือนกัน ทรงดำริว่า ผู้ที่อยู่ในป่าแต่เป็นผู้ประกอบด้วยอกุศล ๑๖ ประการต่อไปนี้ ย่อมมีความกลัว ความหวาดหวั่น เพราะโทษของตน ๑๖ ประการ คือ

(๑) ไม่มีความบริสุทธิ์ทางกาย (ยังประพฤติทุจริตทางกายอยู่)

(๒) ไม่มีความบริสุทธิ์ทางวาจา

(๓) ไม่มีความบริสุทธิ์ทางใจ

(๔) มีอาชีพไม่บริสุทธิ์

(๕) เป็นคนโลภจัด มีความกำหนัดกล้าในกามทั้งหลาย

(๖) มีจิตวิบัติ มีความดำริชั่วร้าย ใจพยาบาท

(๗) มีความหดหู่และเซื่องซึม (ถีนมิทธะ)

(๘) เป็นผู้ฟุ้งซ่าน มีจิตไม่สงบ

(๙) เป็นผู้เคลือบแคลงสงสัย (วิจิกิจฉา) ลังเล ไม่ตกลงใจได้

(๑๐) เป็นผู้ยกตนข่มผู้อื่น

(๑๑) เป็นผู้สะดุ้งกลัวและมักขลาด

(๑๒) ปรารถนาลาภสักการะและความสรรเสริญ

(๑๓) เป็นผู้เกียจคร้าน ปราศจากความเพียร

(๑๔) ขาดสติสัมปชัญญะ (ความระลึกได้และความรู้ตัว)

(๑๕) มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตดิ้นรนกวัดแกว่ง

(๑๖) เป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา[๒]

เมื่อพระองค์อยู่ในเสนาสนะป่า ทรงพิจารณาพระองค์แล้วทรงเห็นว่าไม่มีอกุศลธรรมเหล่านี้ในพระองค์ แต่ทรงเห็นคุณธรรมอันตรงกันข้ามกับอกุศลธรรมเหล่านี้ จึงอยู่ในเสนาสนะป่าได้โดยไม่ต้องหวาดกลัว

เมื่อถึงวัน ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ก็ประทับอยู่ในที่ที่น่ากลัวยิ่งขึ้น เช่น สวนป่า และต้นไม้ที่คนเชื่อกันว่าศักดิ์สิทธิ์ (อารามเจดีย์ วนเจดีย์ รุกขเจดีย์) เพื่อทดลองความกลัวว่าจะมีมากน้อยเพียงใด เมื่อประทับอยู่ในที่เช่นนั้น เมื่อยืนอยู่ความกลัวเกิดขึ้นก็จะทรงประทับยืนอยู่เช่นนั้นจนกว่าจะหายหวาดกลัว เมื่อนั่งอยู่นอนอยู่ หรือเสด็จดำเนินจงกรมอยู่ก็เช่นเดียวกัน คือจะทรงอยู่ในอิริยาบถนั้นจนกว่าจะหายกลัว

ตรัสต่อไปว่า สมณพราหมณ์บางพวกเมื่ออยู่ในเสนาสนะป่าเช่นนั้นย่อมหลงวันและคืน คือ กลางคืนเขาคิดว่าเป็นกลางวัน ส่วนกลางวันแท้ ๆ เขาคิดว่าเป็นกลางคืน แต่พระองค์เองแม้จะอยู่ในป่าทึบก็มิได้หลงเช่นนั้นเลย พระองค์เป็นผู้ไม่หลงเป็นธรรมดา ทรงอุบัติขึ้นในโลกเพื่อประโยชน์สุขของโลก ต่อจากนั้น ทรงเล่าเรื่องที่พระองค์ทรงมีความเพียรสม่ำเสมอ มีพระสติสัมปชัญญะ ทรงมีจิตสงบตั้งมั่นบรรลุฌานที่ ๑-๔ และสามารถระลึกชาติได้

---

[๒] ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๔-๔๘/๓๓-๔๐.

ทรงรู้การจุติและอุบัติ (เคลื่อนจากภพเก่าและเกิดในภพใหม่) ของสัตว์ทั้งหลาย ทรงทำกิเลสให้สิ้นไป (อาสวักขยญาณ) ตรัสต่อไปว่า "พราหมณ์ บางคราวท่านอาจมีความคิดอย่างนี้ว่า 'แม้วันนี้พระโคดม ยังไม่เป็นผู้ปราศจากราคะ โทสะ และโมหะ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงเข้าอาศัยเสนาสนะอันเงียบสงัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ' ท่านไม่ควรเห็นอย่างนั้น เราเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ คือ (๑) การอยู่เป็นสุขในปัจจุบันของตน (๒) การอนุเคราะห์ชุมชนผู้เกิดในภายหลัง จึงเข้าอาศัยเสนาสนะอันเงียบสงัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ"[๓]

พระสูตรนี้แสดงให้เราเห็นว่า ตอนที่อยู่ในป่าใหญ่ย่อมเกิดความกลัวเป็นธรรมดา การต่อสู้ความกลัวก็มีหลายวิธี แต่วิธีที่พระพุทธองค์ใช้คือการทบทวนตัวเองว่า มีคุณธรรมความดีเพียงพอหรือไม่ โดยทรงชี้ให้เห็นว่า ทรงมีคุณ ๑๖ ประการที่ตรงกันข้ามกับที่กล่าวข้างต้น จากนั้นทรงทำความเพียรอย่างไม่ย่อหย่อนจนสามารถเอาชนะความกลัวในป่าใหญ่นั้นได้ ตามความหมายนี้ การเอาชนะความกลัวจึงไม่ใช่การหาคนอื่นไปอยู่เป็นเพื่อน หรือการหลบหนีไปอยู่ในที่อื่น หากแต่หมายถึงการพิจารณาถึงคุณธรรมที่มีในตน หากเรามั่นใจว่าเป็นผู้ตั้งมั่นในธรรมมีกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริตเป็นต้น และพัฒนาตนเองจนมีปัญญาสมบูรณ์ก็ไม่จำเป็นต้องกลัว

---

[๓] ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๙-๕๖/๔๐-๔๔.

๒. ภัยอันอาจเกิดขึ้นในป่าใหญ่

จากการศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนาพบว่า ภัยที่มักจะเกิดแก่ภิกษุผู้อาศัยอยู่ในเสนาสนะป่า มักเกิดจากสาเหตุดังต่อไปนี้ คือ

๒.๑ ภัยจากอมนุษย์มีเทวดาเป็นต้น

ในป่าไม้นั้นมักจะมีเทวดาอยู่ประจำที่ต่าง ๆ มีต้นไม้เรียกว่า รุกขเทวดาบ้าง อยู่ตามภาคพื้นเรียกว่า ภุมมเทวดาบ้าง เทวดาเหล่านี้บางตนเป็นมิจฉาทิฏฐิ บางตนเป็นสัมมาทิฏฐิ การที่พระภิกษุไปอยู่ในป่าอาจทำให้เทวดาลำบากใจหรือไม่พอใจได้ จะยกเรื่องของเทวดาที่เป็นภัยต่อภิกษุผู้อยู่ในเสนาสนะป่ามาเป็นตัวอย่างดังนี้

มีเรื่องเล่าไว้ในพระวินัยปิฎกตอนหนึ่งว่าด้วยภูตคามสิกขาบทว่า สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ อัคคาฬวเจดีย์ เขตเมืองอาฬวี ครั้งนั้น พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีทำการก่อสร้างตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้ ภิกษุชาวเมืองอาฬวีรูปหนึ่งกำลังตัดต้นไม้ เทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นไม้ได้กล่าวกับภิกษุนั้นว่า "ท่านผู้เจริญ ท่านต้องการจะสร้างที่อยู่ของท่านก็โปรดอย่าตัดต้นไม้ที่เป็นที่อยู่ของข้าพเจ้าเลย" ภิกษุนั้นไม่เชื่อฟังยังขืนตัด ได้ฟันถูกแขนลูกของเทวดา เทวดาคิดว่าจะฆ่าภิกษุรูปนั้น แต่แล้วได้มีความคิดว่า "การที่เราจะฆ่าภิกษุในที่นี้ไม่สมควร ทางที่ดีเราควรนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาค" จึงไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นถึงแล้วได้กราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ

พระผู้มีพระภาคประทานสาธุการว่า ดีแล้วที่ท่านไม่ฆ่าภิกษุ ถ้าท่านฆ่าภิกษุในวันนี้ ท่านจะประสบบาปมาก จากนั้นทรงให้เทวดานั้นไปอยู่ที่ต้นไม้ว่างต้นหนึ่ง พวกชาวบ้านพากันตำหนิว่า ไฉนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงตัดต้นไม้ด้วยตนเองบ้าง ใช้ให้ตัดบ้าง นี่เป็นการเบียดเบียนชีวะซึ่งมีอินทรีย์ บรรดาภิกษุผู้มักน้อย จึงตำหนิติเตียน แล้วจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมสงฆ์ ทรงสอบถามพวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีจนทราบความจริง ทรงตำหนิว่า "โมฆบุรุษทั้งหลาย ไฉนพวกเธอจึงตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้เล่า โมฆบุรุษทั้งหลาย เพราะพวกชาวบ้านมีความสำคัญว่าต้นไม้มีชีวะ โมฆบุรุษทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย" แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทว่า "ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะพรากภูตคาม"[๔]

๒.๒ *ภัยจากคนร้ายมีโจร ขโมยเป็นต้น*

ป่าไม้ที่ปลอดผู้คนอาจเป็นที่หลบซ่อนตัวของโจรก็ได้ คือ หลังจากโจรทำการปล้นหรือขโมยทรัพย์สินของคนอื่นแล้ว มักจะเอาของไปซ่อนหรือไปหลบเจ้าของทรัพย์และเจ้าหน้าที่บ้านเมืองในป่า เมื่อพระภิกษุไปอยู่ในป่าแล้วไปพบเห็นพฤติการณ์ของโจรเข้า โจรอาจทำร้ายหรือฆ่าปิดปากก็ได้ โจรภัยจึงเป็นสิ่งที่พระภิกษุผู้พักอาศัยในเสนาสนะป่าต้องระวัง ทางป้องกันคือ

---

[๔] วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๙-๙๐/๒๗๗-๒๘๐.

ก่อนจะไปอยู่ในป่าจะต้องบอกพระมหาเถระในวัดและผู้ใหญ่บ้านให้ทราบด้วย เผื่อว่าเวลาเกิดเรื่องท่านเหล่านี้จะได้ให้ความช่วยเหลือหรือเป็นพยานได้[๕]

๒.๓ ภัยจากธรรมชาติมีลม ฝน ไฟเป็นต้น

ในการอยู่ป่าบางครั้งอาจมีภัยที่เกิดจากลม ฟ้า อากาศ หรือไฟได้ ภัยเหล่านี้อาจเกิดจากธรรมชาติ เช่น ลมพายุ ฝนตกหนัก น้ำท่วม หรือไฟไหม้ป่า พระภิกษุผู้อยู่ในเสนาสนะป่าจะต้องระมัดระวังให้ดี

๒.๔ ภัยจากสัตว์ร้าย เช่น เสือ และภัยจากแมลงมีตะขาบ แมลงป่อง เป็นต้น

ในป่าย่อมจะมีสัตว์ร้ายและแมลงร้ายเป็นธรรมดา หากไม่ระมัดระวังอาจถูกทำร้ายบาดเจ็บหรือเสียชีวิตได้ วิธีป้องกันที่ง่ายคือ ต้องไม่พักในทางที่สัตว์เดินผ่าน หรือแหล่งอาหารที่หากิน ที่พักก็ต้องทำให้แข็งแรงและมิดชิด

๒.๕ ภัยจากอาการเจ็บป่วยมีโรคต่างๆ เป็นต้น

การอยู่ในป่านั้นย่อมจะลำบากกว่าอยู่ในวัดทั่วไป ทั้งจากสภาพแวดล้อมที่เป็นป่าทึบ และลมฟ้าอากาศที่แปรปรวนย่อมเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยได้ พระภิกษุผู้อยู่ป่าจึงต้องระมัดระวังไม่ให้เจ็บป่วยตอนพักอาศัยอยู่ในป่า และถ้าหากเจ็บป่วยก็ต้องรีบรักษา

---

[๕] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๙๖.

ภัยต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้จะเห็นว่า แม้ในปัจจุบันก็ยังเป็นสิ่งที่พระภิกษุผู้อยู่ป่าต้องพบ หากพิจารณาให้ดีจะเห็นว่าบางอย่างก็ป้องกันได้ แต่บางอย่างคงไม่มีทางป้องกัน จะต้องหาทางระมัดระวังเอาเอง สิ่งที่นิยมทำกัน คือ ชาวบ้านจะต้องคอยดูแลความปลอดภัยให้ ด้วยการทำที่พักให้มิดชิด และคอยมาตรวจดูความเรียบร้อยอยู่เสมอ

๓. พระปริตรที่สวดสาธยายเพื่อขจัดความกลัวในป่าใหญ่

อย่างไรก็ตามพบว่า พระภิกษุผู้อยู่ในเสนาสนะป่าจะให้ความสำคัญกับภัยที่อาจจะเกิดขึ้นเสมอ ไม่ว่าจะเป็นในสมัยพุทธกาลหรือปัจจุบัน แม้จะกลัวแต่ก็พยายามหาทางป้องกันและบรรเทาความกลัวด้วยวิธีต่าง ๆ มีวิธีขจัดความกลัวภัยในป่าใหญ่วิธีหนึ่งที่ทราบกันทั่วไปสำหรับภิกษุผู้พักอาศัยในป่าใหญ่ คือ "การสวดพระปริตร" ประเพณีนี้สืบต่อมาจนกระทั่งสมัยปัจจุบัน จากการศึกษาพบว่า ประเพณีการสวดพระปริตรในพระพุทธศาสนานั้น กล่าวได้ว่า มีวัตถุประสงค์อย่างน้อย ๒ ประการ คือ

(๑) สวดพระธรรมเพื่อรักษาพระพุทธศาสนา

(๒) สวดพระปริตรเพื่อจะคุ้มครองป้องกันภยันตราย[๖]

---

[๖] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระปริตร, พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพมหา นคร : หจก. ศิวพร จำกัด, ๒๕๑๑), หน้า ๑.

สำหรับพระปริตรที่นิยมสวดเพื่อป้องกันภัยหรือเพื่อขจัดความกลัวภัยในป่าใหญ่ แต่ละที่อาจมีแตกต่างกันไป แต่บทที่นิยมสวดมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๑ ตำนานกรณียเมตตสูตร

พระปริตรนี้ ตามตำนานเบื้องต้นกล่าวเนื้อความว่า

พระภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูปในพระนครสาวัตถี ได้เรียนพระกัมมัฏฐานในสำนักสมเด็จพระศาสดา แล้วหาที่สงัดเงียบสำหรับเจริญวิปัสสนาไปได้สิ้นทางประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ชาวบ้านเหล่านั้นได้เห็นภิกษุก็มีความยินดีนิมนต์ให้นั่งบนอาสนะที่สมควรแล้วอังคาสด้วยข้าวยาคูเป็นต้นแล้วถามว่า พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายจะไป ณ ที่แห่งใด เมื่อได้รับคำตอบว่า จะไปหาที่สำหรับเจริญสมณธรรมตลอดไตรมาส ชนเหล่านั้นจึงกล่าวว่า จากที่นี้ไปไม่สู้จะไกลนัก มีป่าชัฏเป็นที่สงัดเงียบ ขอนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายจงเจริญสมณธรรมในที่นั้นตลอดไตรมาสเถิด ข้าพเจ้าทั้งหลายจะขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ และรักษาศีลในสำนักของพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย พระภิกษุทั้งหลายรับนิมนต์แล้ว ก็เข้าไปอาศัยอยู่ในป่านั้นและเจริญสมณธรรมอยู่ในที่นั้น

รุกขเทวดาที่สิงอยู่ที่ต้นไม้ในป่านั้น คิดว่าพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายมาอาศัยอยู่ที่โคนต้นไม้แห่งเรา ตัวเราและบุตรภรรยาของเราจะอยู่บนต้นไม้นี้ ไม่เป็นการเคารพ หาสมควรไม่ จึงพากันลงจากต้นไม้ นั่งอยู่เหนือพื้นดิน นัยหนึ่งว่า เพราะอำนาจที่

ภิกษุเจริญสมณธรรม รุกขเทวดาเหล่านั้นจึงไม่อาจอยู่บนต้นไม้ได้ ด้วยสำคัญว่าพระผู้เป็นเจ้าพักอยู่ ในที่นั้นคืนหนึ่งแล้วก็จักไปต่อ ในวันรุ่งขึ้น พระภิกษุเที่ยวบิณฑบาตภายในบ้าน แล้วก็กลับมาสู่ป่าชัฏตามเดิม เทวดาเหล่านั้นพากันคิดว่าใคร ๆ เขาคงนิมนต์ท่านฉันในวันพรุ่งนี้ วันนี้ท่านจึงกลับมาพักในที่นี้อีก ในวันพรุ่งนี้ท่านก็จะไปในที่อื่น แต่ภิกษุก็ยังกลับมาพักในที่เดิมอีก หมู่เทวดาพากันคิดว่า พระภิกษุจะไปในวันหน้าดังนี้ สืบ ๆ ไปจนเวลาล่วงไปได้ประมาณครึ่งเดือน เทวดาจึงมาคิดกันว่าชะรอยพระผู้เป็นเจ้าจะอยู่ในที่นี้ตลอดไตรมาสเป็นแน่ ถ้าพระผู้เป็นเจ้าจะอยู่ในที่นี้ตลอดไตรมาสแล้ว พวกเราก็ต้องอยู่บนพื้นดินตลอดไตรมาสด้วย เป็นการลำบากนัก ควรที่พวกเราจะทำวิการอะไรขึ้นให้ท่านไปเสียจากที่นี้แหละเป็นการดี เมื่อปรารภอย่างนี้แล้วก็แสดงวิการต่าง ๆ มีซากศพศีรษะขาดและรูปยักษ์เป็นต้น และกระทำเสียงแห่งอมนุษย์อันน่าสยดสยองทั้งในเวลากลางคืน และกลางวันก็บันดาลโรคไอและจามให้เกิดขึ้นแก่พระภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายก็อยู่ไม่ผาสุกเหมือนดังแต่ก่อน มีความหวาดกลัวเกิดโรคผอมซีดเซียวลง แล้วจึงพากันออกจากที่นั้นไปสำนักของสมเด็จพระศาสดา ทูลให้ทรงทราบถึงเรื่องที่ได้ประสบต่ออารมณ์อันน่ากลัวต่าง ๆ และความไม่ผาสุกที่ได้บังเกิดขึ้นแต่โรคนั้นด้วย

พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระพุทธประสงค์จะให้ภิกษุเหล่านั้นกลับไปเจริญสมณธรรมในที่เดิมอีก จึงได้ประทานเมตตสูตรเป็นอาวุธเครื่องป้องกัน แล้วมีพระพุทธดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอ

พึงสาธยายพระสูตรนี้ตั้งแต่ราวไพรภายนอกวิหารเข้าไปสู่ภายในวิหาร ภิกษุเหล่านั้นก็ถวายบังคมพระศาสดาแล้วกลับไป เมื่อถึงราวไพรภายนอกที่อยู่ก็สาธยายพระสูตรตามพระพุทธดำรัสแล้วจึงเดินเข้าไปสู่สำนักเดิม คราวนี้หมู่เทวดาเหล่านั้นกลับมีความเมตตา ทำการต้อนรับพระภิกษุเหล่านั้น มีการรับบาตรจีวร และเข้านวดตัว ปัดกวาดสถานที่ ตลอดจนถึงการอารักขาในราวไพรด้วย

ภิกษุเหล่านั้นเมื่อได้อยู่เป็นผาสุกแล้ว ก็ตั้งจิตบำเพ็ญพระกัมมัฏฐานตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน จิตของท่านก็หยั่งลงสู่วิปัสสนา เห็นความสิ้นความเสื่อมในตนว่า อัตภาพนี้ก็เป็นเช่นภาชนะดิน คือว่าต้องแตกทำลายไม่ถาวร พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในพระคันธกุฎี ทราบความปรารภของพระภิกษุทั้งหลายนั้นแล้ว จึงเปล่งพระรัศมีในที่ห่างประมาณ ๑๐๐ โยชน์ให้เห็นเหมือนว่าเสด็จประทับอยู่ที่เฉพาะหน้าพระภิกษุเหล่านั้นและตรัสพระคาถาว่า

"ภิกษุทราบกายนี้ว่าเปรียบกับหม้อ ปิดจิตนี้ให้เหมือนกับนคร พึงรบกับมารด้วยอาวุธคือปัญญา และพึงรักษาความชนะไว้ พึงเป็นผู้หาความพัวพันมิได้"

เมื่อจบพระธรรมเทศนาแล้ว ภิกษุ ๕๐๐ รูปก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา

พระสูตรนี้ประกอบด้วยคุณานุภาพเป็นอันมาก เป็นประหนึ่งหัวใจของพระพุทธศาสนา

เมตตสูตรนี้ว่าด้วยการแผ่เมตตา มีลำดับแต่เบื้องต้นจนถึงที่สุดประกอบด้วยคำแปล ดังต่อไปนี้

(๑) กะระณียะมัตถะกุสะเลนะ ยันตัง สันตัง ปะทัง อะภิสะเมจจะ
สักโก อุชู จะ สุหุชู จะ สุวะโจ จัสสะ มุทุ อะนะติมานี.
(๒) สันตุสสะโก จะ สุภะโร จะ อัปปะกิจโจ จะ สัลละหุกะวุตติ
สันตินทริโย จะ นิปะโก จะ อัปปะคัพโภ กุเลสุ อะนะนุคิทโธ
(๓) นะ จะ ขุททัง สะมาจะเร กิญจิ เยนะ วิญญู ปะเร อุปะวะเทยยุง
สุขิโน วา เขมิโน โหนตุ สัพเพ สัตตา ภะวันตุ สุขิตัตตา
(๔) เย เกจิ ปาณะภูตัตถิ ตะสา วา ถาวะรา วา อะนะวะเสสา
ทีฆา วา เย มหันตา วา มัชฌิมา รัสสะกา อะณุกะถูลา
(๕) ทิฏฐา วา เย จะ อะทิฏฐา เย จะ ทูเร วะสันติ อะวิทูเร
ภูตา วา สัมภะเวสี วา สัพเพ สัตตา ภะวันตุ สุขิตัตตา
(๖) นะ ปะโร ปะรัง นิกุพเพถะ นาติมัญเญถะ กัตถะจิ นัง กิญจิ
พยาโรสะนา ปะฏีฆะสัญญา นาญญะมัญญัสสะ ทุกขะมิจเฉยยะ
(๗) มาตา ยะถา นิยัง ปุตตัง อายุสา เอกะปุตตะมะนุรักเข
เอวัมปิ สัพพะภูเตสุ มานะสัมภาวะเย อะปะริมาณัง
(๘) เมตตัญจะ สัพพะโลกัสมิง มานะสัมภาวะเย อะปะริมาณัง
อุทธัง อะโธ จะ ติริยัญจะ อะสัมพาธัง อะเวรัง อะสะปัตตัง
(๙) ติฏฐัญจะรัง นิสินโน วา สะยาโน วา ยาวะตัสสะ วิคะตะมิทโธ
เอตัง สะติง อะธิฏฐะเยยยะ พรัหมเมตัง วิหารัง อิธะมาหุ
(๑๐) ทิฏฐิญจะ อะนุปะคัมมะ สีละวา ทัสสะเนนะ สัมปันโน
กาเมสุ วิเนยยะ เคธัง นะ หิ ชาตุ คัพภะเสยยัง ปุนะเรตีติ.

เมตตสูตร แปล

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ป่า ดังนี้ว่า)

(๑) ผู้ฉลาดในประโยชน์มุ่งหวังบรรลุสันตบท[๗]
ควรบำเพ็ญกรณียกิจ[๘] ควรเป็นผู้อาจหาญ ซื่อตรง
เคร่งครัด ว่าง่าย อ่อนโยน และไม่เย่อหยิ่ง

(๒) ควรเป็นผู้สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกิจน้อย[๙]
มีความประพฤติเบา[๑๐] มีอินทรีย์สงบ มีปัญญารักษาตน
ไม่คะนอง[๑๑] ไม่ยึดติดในตระกูลทั้งหลาย

(๓) อนึ่ง ไม่ควรประพฤติความเสียหายใด ๆ
ที่จะเป็นเหตุให้วิญญูชนเหล่าอื่นตำหนิเอาได้
(ควรแผ่เมตตาไปในสรรพสัตว์อย่างนี้ว่า)
ขอสัตว์ทั้งปวงจงมีความสุข
มีความเกษม มีตนเป็นสุขเถิด

---

[๗] สันตบท หมายถึง นิพพาน.

[๘] กรณียกิจ หมายถึงการศึกษาในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ตรงกันข้ามกับ อกรณียกิจ คือ สีลวิบัติ ทิฏฐิวิบัติ อาจารวิบัติ อาชีววิบัติ.

[๙] มีกิจน้อย ในที่นี้หมายถึง ไม่ขวนขวายการงานต่างๆ ที่จะทำให้จิตฟุ้งซ่าน ไม่พูดคุยเพ้อเจ้อ ไม่คลุกคลีหมู่คณะ ปล่อยวางหน้าที่รับผิดชอบงานก่อสร้าง งานบริหารคณะสงฆ์ เป็นต้น มุ่งบำเพ็ญสมณธรรมเป็นหลัก.

[๑๐] มีความประพฤติเบา ในที่นี้หมายถึงมีเพียงบริขาร ๘ เช่น บาตร จีวร เป็นต้น ไม่สะสมสิ่งของมากให้เป็นภาระ เหมือนนกมีเพียงปีกบินไปฉะนั้น

[๑๑] ไม่คะนอง หมายถึงไม่คะนองกาย วาจา และใจ.

(๔) คือ เหล่าสัตว์ที่ยังเป็นผู้หวาดสะดุ้งหรือเป็นผู้มั่นคง[๑๒]
ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเถิด
เหล่าสัตว์ที่มีขนาดกายยาว ขนาดกายใหญ่ ขนาดกายปานกลาง
ขนาดกายเตี้ย ขนาดกายผอม หรือขนาดกายอ้วน
ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเถิด

(๕) เหล่าสัตว์ที่เคยเห็นก็ดี เหล่าสัตว์ที่ไม่เคยเห็นก็ดี
เหล่าสัตว์ที่อยู่ใกล้และอยู่ไกลก็ดี ภูตหรือสัมภเวสี[๑๓] ก็ดี
ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเถิด

(๖) ไม่ควรข่มเหง ไม่ควรดูหมิ่นกันและกันในทุกโอกาส
ไม่ควรปรารถนาทุกข์แก่กันและกัน
เพราะความโกรธและความแค้น

(๗) ควรแผ่เมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณไปยังสรรพสัตว์
ดุจมารดาเฝ้าถนอมบุตรคนเดียวด้วยชีวิต ฉะนั้น

---

[๑๒] หวาดสะดุ้ง หมายถึงมีตัณหาและความกลัวภัย มั่นคง หมายถึงบรรลุอรหัตตผล เพราะละตัณหาและความกลัวภัยได้.

[๑๓] ในที่นี้ ภูต หมายถึงพระอรหันตขีณาสพ สัมภเวสี หมายถึงพระเสขะและปุถุชนผู้ยังต้องแสวงหาที่เกิดต่อไป เพราะยังละภวสังโยชน์ไม่ได้, อีกนัยหนึ่ง ในกำเนิด ๔ สัตว์ที่เกิดในไข่และเกิดในครรภ์ ถ้ายังไม่เจาะเปลือกไข่หรือคลอดจากครรภ์ออกมา ยังเรียกว่า สัมภเวสี ต่อเมื่อเจาะเปลือกไข่หรือคลอดออกมา เรียกว่า ภูต, พวกสังเสทชะ (เกิดที่ชื้นแฉะ) และพวกโอปปาติกะ (เกิดผุดขึ้น) ในขณะจิตแรก ก็เรียกว่า สัมภเวสี ตั้งแต่ขณะจิตที่ ๒ เป็นต้นไปเรียกว่า ภูต.

(๘) อนึ่ง ควรแผ่เมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณ
กว้างขวาง ไม่มีเวร ไม่มีศัตรูไปยังสัตว์โลกทั่วทั้งหมด
ทั้งชั้นบน[๑๔] ชั้นล่าง[๑๕] และชั้นกลาง[๑๖]

(๙) ผู้แผ่เมตตาจะยืน เดิน นั่ง หรือนอน
ควรตั้งสติ[๑๗] นี้ไว้ตลอดเวลาที่ยังไม่ง่วง
นักปราชญ์เรียกการอยู่ด้วยเมตตานี้ว่า พรหมวิหาร

(๑๐) อนึ่ง ผู้แผ่เมตตาที่ไม่ยึดถือทิฏฐิ[๑๘]
มีศีล ถึงพร้อมด้วยทัสสนะ[๑๙]
กำจัดความยินดีในกามคุณได้แล้ว
ก็จะไม่เกิดในครรภ์อีกต่อไป[๒๐]

---

[๑๔] ชั้นบน หมายถึงอรูปภพ.

[๑๕] ชั้นล่าง หมายถึงกามภพ.

[๑๖] ชั้นกลาง หมายถึงรูปภพ.

[๑๗] สติ หมายถึงเมตตาฌานัสสติ คือสติที่ประกอบด้วยเมตตาฌาน.

[๑๘] ทิฏฐิ หมายถึงทิฏฐิที่ว่า "กองแห่งสังขารล้วน ๆ จัดเป็นสัตว์ไม่ได้"

[๑๙] ทัสสนะ หมายถึงโสดาปัตติมัคคสัมมาทิฏฐิ ซึ่งเป็นพื้นฐานแห่งการบรรลุสกทาคามิมรรค อนาคามิมรรคอันเป็นเหตุให้ไปเกิดในชั้นสุทธาวาส แล้วบรรลุอรหัตตผลในที่นั้น ไม่กลับมาเกิดในครรภ์อีกต่อไป.

[๒๐] ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑-๑๐/๒๐-๒๒.

๓.๒ ตำนานขันธปริตร

พระปริตรบทนี้มีตำนานเริ่มต้นว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จประทับอยู่ ณ พระเชตวนาราม ใกล้พระนครสาวัตถี ครั้งนั้นพระภิกษุรูปหนึ่งนั่งสีไฟอยู่ ณ เรือนไฟ งูตัวหนึ่งออกจากต้นไม้ผุไปขบเอานิ้วเท้าแห่งพระภิกษุนั้น พระภิกษุนั้นทนพิษงูมิได้ ก็ถึงมรณภาพอยู่ ณ ที่นั้น ภิกษุทั้งหลายก็พากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลถึงเรื่องภิกษุที่ถูกงูกัดตายนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ชะรอยภิกษุนั้นจะไม่ได้เจริญเมตตาจิตต่อตระกูลแห่งพญางูทั้ง ๔ ก็ถ้าหากว่าพระภิกษุรูปนั้นได้เจริญเมตตาจิต ปรารภซึ่งตระกูลพญางูทั้ง ๔ แล้วงูจะไม่กัดพระภิกษุนั้นเลย ถึงแม้ว่ากัดก็หาตายไม่ แต่ปางก่อนดาบสทั้งหลายผู้เป็นบัณฑิตได้เจริญเมตตาจิตในตระกูลพญางูทั้ง ๔ ก็พากันรอดพ้นจากภัยแห่งงูทั้งหลาย แล้วจึงทรงนำเอาอดีตชาดกมาแสดงดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตต์ครองราชสมบัติ ณ เมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ณ กาสิกรัฐ ครั้นเจริญวัยแล้วก็ได้ละสมบัติออกบรรพชาเป็นฤๅษี ได้บรรลุอภิญญา ๔ และสมาบัติ ๘ แล้วได้สร้างอาศรมอยู่ ณ คุ้งแห่งหนึ่งของแม่น้ำคงคาในป่าหิมพานต์ และได้เป็นอาจารย์สั่งสอนหมู่ฤๅษีอยู่ ณ ที่นั้นด้วย ครั้งนั้น งูทั้งหลายอยู่ ณ ฝั่งแห่งแม่น้ำนั้น ได้ขบกัดฤๅษีถึงแก่ความตายเป็นอันมาก พระดาบสทั้งหลายก็ได้นำความนั้นแจ้งแก่ดาบสโพธิ์สัตว์ผู้เป็น

อาจารย์ของตน โพธิสัตว์ผู้เป็นอาจารย์จึงให้ประชุมดาบสทั้งหลาย แล้วสอนให้ดาบสเหล่านั้นเจริญเมตตาจิตต่อตระกูลแห่งพญางู ทั้ง ๔ เป็นเบื้องต้น แล้วจึงสอนให้เจริญเมตตาจิตให้สัตว์จำพวกอื่นต่อไปโดยลำดับ ตั้งแต่สัตว์ที่ไม่มีเท้า สัตว์ ๒ เท้า สัตว์ ๔ เท้า และสัตว์มีเท้ามาก ว่าอย่ามีเวรอย่ามีพยาบาท จงถึงซึ่งความสุข ปราศจากทุกข์เถิด แล้วทรงสั่งสอนให้ระลึกถึงคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ว่ามากไม่มีประมาณ (คือคุณมากโดยไม่มีกิเลส) สัตว์ทั้งหลาย เป็นสัตว์ที่มีประมาณ (เพราะข้องอยู่ในกิเลส) สัตว์ที่มีประมาณเหล่านี้ จงกระทำการป้องกันรักษาซึ่งเราทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืนเถิด ความรักษาและป้องกันอันเรากระทำแล้วแก่สัตว์ทั้งหลายมีประมาณเท่านี้ ภูตสัตว์ทั้งหลายจงหลีกไปเสียอย่าได้มาเบียดเบียนเราเลย เรากระทำความนอบน้อมแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพระวิปัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น

อนึ่ง ความไมตรีจิตของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นได้มีอยู่แก่เราผู้ใด เราผู้นั้นย่อมได้กระทำความนอบน้อมนมัสการแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพระวิปัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น โดยลำดับมาทั้ง ๗ พระองค์ เมื่อพระโพธิสัตว์ผูกพระปริตรให้แก่ฤาษีทั้งหลายแล้ว พระฤาษีเหล่านั้นก็ได้เจริญเมตตา และระลึกถึงพระพุทธคุณเป็นอารมณ์ งูทั้งหลายก็หลีกหนีไป มิได้เข้ามากล้ำกลายอีกต่อไป

ขันธปริตร ว่าด้วยการป้องกันสัตว์ร้ายต่าง ๆ ได้มีลำดับแต่เบื้องต้นจนถึงที่สุดประกอบด้วยคำแปล ดังต่อไปนี้

(๑) วิรูปักเขหิ เม เมตตัง เมตตัง เอราปะเถหิ เม
ฉัพยาปุตเตหิ เม เมตตัง เมตตัง กัณหาโคตะมะเกหิ จะ
(๒) อะปาทะเกหิ เม เมตตัง เมตตัง ทิปาทะเกหิ เม
จะตุปปะเทหิ เม เมตตัง เมตตัง พะหุปปะเทหิ เม
(๓) มา มัง อะปาทะโก หิงสิ มา มัง หิงสิ ทิปาทะโก
มา มัง จตุปปะโท หิงสิ มา มัง หิงสิ พะหุปปะโท
(๔) สัพเพ สัตตา สัพเพ ปาณา สัพเพ ภูตา จะ เกวะลา
สัพเพ ภัทรานิ ปัสสันตุ มา กิญจิ ปาปะมาคะมา
(๕) อัปปะมาโณ พุทโธ อัปปะมาโณ ธัมโม
อัปปะมาโณ สังโฆ ปะมาณะวันตานิ สิริงสะปานิ
(๖) อะหิวิจฉิกา สะตะปะที อุณณานาภิ สะระพู มูสิกา
กะตา เม รักขา กะตา เม ปะริตตา ปะฏิกกะมันตุ ภูตานิ
โสหัง นะโม ภะคะวะโต นะโม สัตตันนัง สัมมาสัมพุทธานัง.

ขันธปริตร แปล

(ฤๅษีโพธิสัตว์สอนดาบสทั้งหลายให้เจริญเมตตาในพญางูทั้ง ๔ ว่า)

(๑) เราขอมีเมตตากับตระกูลพญางูวิรูปักษ์
เราขอมีเมตตากับตระกูลพญางูเอราปถะ
เราขอมีเมตตากับตระกูลพญางูฉัพยาบุตร
เราขอมีเมตตากับตระกูลพญางูกัณหาโคตมกะ
(๒) เราขอมีเมตตากับสัตว์ไม่มีเท้า เราขอมีเมตตากับสัตว์สองเท้า
เราขอมีเมตตากับสัตว์สี่เท้า เราขอมีเมตตากับสัตว์มีหลายเท้า

(๓) สัตว์ไม่มีเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา
สัตว์สองเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา
สัตว์สี่เท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา
สัตว์มีหลายเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา
(๔) ขอสรรพสัตว์ที่มีลมหายใจ
ขอสรรพสัตว์ที่ยังมีชีวิตทั้งมวลจงพบกับความเจริญ
ความชั่วช้าอย่าได้มาแผ้วพานสัตว์ตนใดตนหนึ่งเลย
(๕) พระพุทธเจ้ามีพระคุณหาประมาณมิได้
พระธรรมมีพระคุณหาประมาณมิได้
พระสงฆ์มีพระคุณหาประมาณมิได้
(๖) สัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย คือ งู แมงป่อง
ตะขาบ แมงมุม ตุ๊กแก หนู มีคุณพอประมาณได้
เราทำการรักษา ทำการป้องกันไว้แล้ว
ขอหมู่สัตว์ผู้มีชีวิตทั้งหลายจงหลีกไป
เรานั้นขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาค
ขอนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๗ พระองค์[๒๑]

---

[๒๑] ขุ.ชา.ทุกฺก. (ไทย) ๒๗/๑๐๕-๑๐๖.

๓.๓. ตำนานวัฏฏกปริตร

พระสูตรนี้มีเนื้อความตามตำนานว่า

สมัยหนึ่งสมเด็จพระศาสดาเสด็จจาริกไปในแว่นแคว้นมคธเพื่อบิณฑบาต พร้อมด้วยพระสาวกเป็นอันมาก เวลาเสด็จกลับจากบิณฑบาต ไฟป่าไหม้มาถึงทางที่พระสาวกกำลังจาริกอยู่นั้น พระสาวกก็พากันหนีไปสู่ที่ที่พระพุทธเจ้าประทับยืนอยู่ ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคประทับยืนอยู่ในที่แห่งหนึ่ง ครั้นไฟไหม้มาห่างจากที่ประทับออกไปโดยรอบได้ ๑๖ กรีส ไฟก็ดับไปเอง ภิกษุทั้งหลายก็สรรเสริญคุณสมเด็จพระศาสดาว่า มีอานุภาพเป็นมหัศจรรย์ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ไฟไหม้มาถึงภูมิประเทศอันนี้แล้วดับไป หาใช่เพราะกำลังของพระองค์ในกาลบัดนี้ไม่ ไฟย่อมดับไปเพราะกำลังแห่งความสัตย์ของพระองค์ในกาลก่อน ภิกษุทั้งหลายจึงทูลอาราธนาเพื่อทราบเรื่อง พระองค์จึงนำชาดกเรื่องนี้มาแสดงว่า

ในอดีตสมัย พระโพธิสัตว์ได้ถือปฏิสนธิในกำเนิดนกคุ่มอยู่ในแว่นแคว้นมคธ ในกาลเมื่อออกจากฟองไข่แล้ว ยังไม่มีกำลังที่จะเดินและบินไปได้ วันหนึ่งนกมารดาบิดาพระโพธิสัตว์ออกไปหาอาหาร ให้นกโพธิสัตว์นอนอยู่ในรัง ครั้งนั้นไฟป่าได้ไหม้เข้ามาในที่ใกล้รังแห่งลูกนกโพธิสัตว์นั้น นกผู้เป็นมารดาบิดาของพระโพธิสัตว์กลัวไฟก็บินหนีไป หาอาจกลับมาคุ้มครองลูกน้อยได้ไม่ พระโพธิสัตว์หมดที่พึ่งอย่างอื่นแล้ว จึงระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้าในอดีต และคุณพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้

และความสัตย์ที่ตนมีอยู่ ความสัตย์นั้นคือลูกนกได้กล่าวว่า ปีกทั้งสองของเรามีอยู่แต่บินไม่ได้ เท้าทั้งสองของเรามีอยู่แต่เดินไม่ได้ มารดาบิดาทั้งสองของเราไม่อยู่ออกไปหาอาหาร ถ้าสิ่งทั้งปวงที่กล่าวมานี้เป็นความจริงแน่แล้วไซร้ ขอเปลวไฟจงกลับไปเสียจากที่นี้ ด้วยความสัตย์ที่พระโพธิสัตว์กล่าวนั้น ไฟที่กำลังไหม้อยู่ห่างจากพระโพธิสัตว์ได้ประมาณ ๑๖ กรีส ก็หวนไปไหม้ที่อื่นแล้วก็ดับไปเอง ที่นั้นห่างจากพระโพธิสัตว์ได้ประมาณ ๑๖ กรีส โดยรอบ ก็เลยเป็นที่มีปาฏิหาริย์ไฟมิได้ไหม้จนตลอดกัลป์นี้

วัฏฏกปริตร ว่าด้วยจริยาของลูกนกคุ่ม มีพระคาถาที่สวดและคำแปล ดังต่อไปนี้

(๑) อัตถิ โลเก สีละคุโณ สัจจัง โสเจยยะนุททะยา
เตนะ สัจเจนะ กาหามิ สัจจะกิริยะมะนุตตะรัง

(๒) อาวัชชิตวา ธัมมะพะลัง สะริตวา ปุพพะเก ชิเน
สัจจะพะละมะวัสสายะ สัจจะกิริยะมะกาสะหัง

(๓) สันติ ปักขา อะปัตตะนา สันติ ปาทา อะวัญจะนา
มาตาปิตา จะ นิกขันตา ชาตะเวทะ ปะฏิกกะมะ

(๔) สะหะ สัจจะเจ กะเต มัยหัง มะหาปัชชะลิโต สิขี
วัชเชสิ โสฬะสะ กะรีสานิ อุทะกัง ปัตวา ยะถา สิขี
สัจเจนะ เม สะโม นัตถิ เอสา เม สัจจะปาระมีติ.

วัฏฏกปริตร แปล

(๑) ศีลคุณ ความสัตย์ ความสะอาด
และความเอ็นดู ยังมีอยู่ในโลก

ด้วยความสัตย์นั้น เราจักทำสัจจกิริยาอันยอดเยี่ยม

(๒) เราระลึกถึงพระพุทธเจ้า ผู้พิชิตมารซึ่งมีในก่อน
คำนึงถึงกำลังพระธรรม ได้กระทำสัจจกิริยา
เพื่อฝนคือกำลังความสัตย์ว่า

(๓) ปีกของเรามีอยู่ แต่ขนไม่มี เท้าของเรามีอยู่
แต่ยังเดินไม่ได้ มารดาและบิดาก็พากันบินออกไปแล้ว
แน่ะไฟจงกลับไป(จงดับไปเสีย)

(๔) พร้อมกับเมื่อเราทำสัจจกิริยา
เปลวไฟที่ลุกโชติช่วงเว้นที่ไว้ ๑๖ กรีส[๒๒]
เหมือนเปลวไฟที่จุ่มน้ำ บุคคลมีสัจจะเสมอเราไม่มี
นี่เป็นสัจจบารมีของเรา ฉะนี้แล[๒๓]

๓.๔ ตำนานอภยปริตร

คาถานี้ เป็นคาถาที่แสดงว่า ถ้าอวมงคลอย่างหนึ่งอย่างใดเกิดขึ้น ให้เจริญพระปริตรคุ้มครอง อย่าให้ฆ่าสัตว์สิ่งละ ๔ ๆ บูชายัญเพื่อให้คุ้มโทษตามลัทธิพราหมณ์ ในข้อนี้จะได้ยกเรื่องในมหาสุบินชาดกมาแสดงไว้เป็นนิทัศนะ ความว่า

ครั้งหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงพระสุบิน ๑๖ ข้อ แล้วให้เกิดหวาดหวั่นต่อความมรณภัย จึงทรงเล่าพระสุบินนั้นให้พราหมณ์ปุโรหิตฟัง พราหมณ์ปุโรหิตพยากรณ์ว่าจะเกิดเหตุ

---

[๒๒] กรีส หมายถึง มาตรานับ ๑ กรีสเท่ากับ ๑๒๕ ศอก.

[๒๓] ขุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๗๒-๘๒/๗๖๗-๗๖๘.

อันตรายอย่างหนึ่งอย่างใดแก่พระองค์ และราชสมบัติ หรือพระมเหสี และแสดงให้ทรงบำบัดอันตรายด้วยยัญพิธี คือเอาสัตว์สิ่งละ ๔ ๆ มาบูชายัญก็จะพ้นโทษ พระเจ้าปเสนทิโกศลโปรดให้เตรียมการบูชายัญตามถ้อยคำของพราหมณ์ ครั้งนั้นนางมัลลิกาเทวีได้ทราบความนี้แล้ว จึงทูลพระราชสามีว่า ขอได้โปรดทูลถามเหตุที่เกิดอันตรายทั้งหลายแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด พระเจ้าปเสนทิโกศลก็เสด็จไปทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ เชตวันมหาวิหาร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ภัยอันใดอันหนึ่งจะได้บังเกิดมีแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลก็หาไม่ และได้ทรงพยากรณ์ถึงเหตุการณ์ที่จะเป็นไปในอนาคตกาลโดยแจ่มแจ้ง และในที่สุดก็มีพระพุทธดำรัสให้พระเจ้าปเสนทิโกศลรื้อถอนยัญพิธีนั้นเสีย

อภยปริตร ว่าด้วยการให้อภัย (ป้องกันฝันร้าย) คาถาและคำแปลอภยปริตร ดังต่อไปนี้

(๑) ยันทุนนิมิตตัง อะวะมังคะลัญจะ
โย จามะนาโป สะกุณัสสะ สัทโท
ปาปัคคะโห ทุสสุปินัง อะกันตัง
พุทธานุภาเวนะ วินาสะเมนตุ

(๒) ยันทุนนิมิตตัง อะวะมังคะลัญจะ
โย จามะนาโป สะกุณัสสะ สัทโท
ปาปัคคะโห ทุสสุปินัง อะกันตัง
ธัมมานุภาเวนะ วินาสะเมนตุ

(๓) ยันทุนนิมิตตัง อะวะมังคะลัญจะ
โย จามะนาโป สะกุณัสสะ สัทโท
ปาปัคคะโห ทุสสุปินัง อะกันตัง
สังฆานุภาเวนะ วินาสะเมนตุ

อภยปริตร แปล

(๑) นิมิตที่ชั่วร้ายก็ดี อวมงคลใด ๆ ก็ดี
เสียงนกที่ไม่น่าชอบใจก็ดี บาปเคราะห์ใด ๆ ก็ดี
ความฝันร้ายซึ่งไม่น่าปรารถนาก็ดี ที่มีอยู่
ขอสิ่งเหล่านี้จงถึงความพินาศไป
ด้วยอานุภาพพระพุทธเจ้า

(๒) นิมิตที่ชั่วร้ายก็ดี อวมงคลใด ๆ ก็ดี
เสียงนกที่ไม่น่าชอบใจก็ดี บาปเคราะห์ใด ๆ ก็ดี
ความฝันร้ายซึ่งไม่น่าปรารถนาก็ดี ที่มีอยู่
ขอสิ่งเหล่านี้จงถึงความพินาศไป
ด้วยอานุภาพพระธรรม

(๓) นิมิตที่ชั่วร้ายก็ดี อวมงคลใด ๆ ก็ดี
เสียงนกที่ไม่น่าชอบใจก็ดี บาปเคราะห์ใด ๆ ก็ดี
ความฝันร้ายซึ่งไม่น่าปรารถนาก็ดี ที่มีอยู่.
ขอสิ่งเหล่านี้จงถึงความพินาศไป
ด้วยอานุภาพพระสงฆ์[๒๔]

---

[๒๔] ขุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๗๒-๘๒/๗๖๗-๗๖๘.

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การสวดพระปริตรเพื่อขจัดความกลัวในป่าใหญ่นี้ เป็นประเพณีที่ปฏิบัติมานานแล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาล วิธีนี้แม้บางท่านอาจจะไม่เห็นประโยชน์ แต่หากพิจารณาให้ดีแล้วจะมีส่วนช่วยเรื่องขวัญกำลังใจอย่างมากทีเดียว วิธีปฏิบัติในแต่ละท้องที่อาจปฏิบัติไม่เหมือนกัน แต่อย่างไรก็ตามมีข้อน่าพิจารณาว่า วิธีการขจัดความกลัวภัยที่พระพุทธองค์แสดงแก่ภิกษุในภยเภรวสูตรนั้นก็น่าศึกษา คือ ทรงใช้วิธีพิจารณาว่าตัวเองมีคุณธรรม รักษาศีลได้อย่างบริสุทธิ์ และปฏิบัติดีปฏิบัติชอบหรือไม่ หากสำรวจตัวเองได้ว่า ตนเองรักษาศีลได้บริสุทธิ์มีคุณธรรมและปฏิบัติดีปฏิบัติชอบแล้ว ก็ไม่ต้องกลัวภัยใด ๆ ทั้งสิ้น วิธีปฏิบัติเช่นนี้ปฏิบัติได้เลยโดยไม่ต้องเตรียมการอะไร และดูเหมือนวิธีนี้เป็นวิธีที่พระนักปฏิบัติทั้งหลายนิยมปฏิบัติกัน

๔. พระปริตรที่สวดสาธยายเพื่อความเป็นสิริมงคลคุ้มครองป้องกันภัย

พระปริตรในประเทศไทยนี้ มีสันนิษฐานว่า คัมภีร์พระปริตรหรือเจ็ดตำนานและสิบสองตำนาน ประเทศไทยเราคงจะได้รับมาพร้อม ๆ การรับพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเมื่อรับพระพุทธศาสนาแบบหินยานลัทธิลังกาวงศ์

เชื่อกันว่า พระปริตรเป็นโอสถวิเศษที่มีสรรพคุณชะงัด พระปริตรจะมีอานุภาพมากด้วยการสวดและบริกรรม คือการเปล่งเสียงโดยสัตยาธิษฐาน และฟังด้วยความเลื่อมใส เพราะเท่ากับ

เป็นการนำเอาอานุภาพและพระพุทธคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นำเอาสัจจะของพระธรรม และพระเมตตากรุณาของพระอริยสงฆ์ทั้งปวงให้มาปรากฏแก่ใจ และให้กำลังใจแก่เราด้วย เมื่อดวงใจประกอบด้วยพระพุทธคุณและสัจธรรม ทั้งมีความเมตตากรุณาแผ่ออกไปกว้างขวางโดยไม่มีขอบเขตเช่นนั้นก็ย่อมจะทรงอานุภาพสามารถเปลี่ยนใจศัตรูให้กลับกลายเป็นมิตร หรือให้หมดอำนาจไม่อาจทำอันตรายได้ ก่อให้เกิดความปลอดภัย

คนไทยแท้แต่โบราณ นิยมทำบุญแก่ชุมชนหรือบ้านเรือนที่ตนอาศัยอยู่ เพื่อความเป็นศิริมงคลคุ้มครองป้องกันภัยให้แก่ตนและชุมชนของตน หลังจากนั้นก็จะมีการรดน้ำดำหัวขอพรจากผู้ใหญ่ และสังสรรค์กันในหมู่คณะเพื่อสร้างความรักความผูกพันระหว่างกัน และกันโดยทั่ว ๆ ไป จะนิยมนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ในบทพระปริตร ดังรายละเอียดดังนี้

การสวดมนต์ สวดพระปริตร ถ้าได้ทำเป็นประจำแล้วจะเกิดอานุภาพปรากฎให้เห็นกับผู้ที่ปฏิบัติมากมาย ที่ได้เล่าสู่กันฟัง การสวดมนต์เป็นการอบรมจิตด้วยการระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย คือ พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณพร้อมทั้งแผ่เมตตาแก่สรรพสัตว์ เป็นกิจของชาวพุทธที่ทำกันอยู่เป็นประจำ เพื่อเพิ่มพูนภาวนาบารมี และขัดเกลากิเลสให้ลดน้อยลงเท่าที่จะกระทำได้ อัญมณีย่อมมีคุณค่าเหมาะแก่ผู้มีฐานะ พระรัตนตรัยก็เช่นเดียวกัน ย่อมเหมาะแก่ผู้ที่มีใจอัน

ประเสริฐ บุคคลผู้สวดมนต์เป็นนิตย์จะมีใจเบิกบาน ใบหน้าผ่องใส อดกลั้นต่อสิ่งยั่วยุจิตใจได้ดี และมีสง่าราศรี เป็นที่เคารพนับถือของปวงชน วิธีสวดพระปริตรนั้น ต้องสวดคำบาลีมิให้เพี้ยน สวดคำแปลควบคู่กับคำบาลีไปด้วย เพื่อน้อมใจไปในความหมายแห่งพระพุทธพจน์ การสวดมนต์เป็นประเพณีที่สืบเนื่องกันมาช้านานของชาวพุทธในหลายประเทศ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อรำลึกถึงคุณพระรัตนตรัย และเจริญเมตตา จัดได้ว่าเป็นพื้นฐานของการเจริญวิปัสสนาอันเป็นแก่นสารของพระพุทธศาสนา ดังคำกล่าวว่า "สวดมนต์เป็นยาทา ภาวนาเป็นยากิน" คนสมัยก่อนนิยมสวดมนต์ด้วยบทสวดที่เรียกว่า เจ็ดตำนานและสิบสองตำนาน แต่ในปัจจุบัน นิยมสวดมนต์ทำวัตรเช้าทำวัตรเย็น ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ บทสวดมนต์เจ็ดตำนานและสิบสองตำนานมีชื่อเดิมว่า "พระปริตร" แปลว่า "เครื่องคุ้มครอง" เป็นที่นิยมสาธยายในหมู่ชาวพุทธตั้งแต่สมัยพุทธกาลจวบจนถึงปัจจุบัน เพื่อความมีสิริมงคล และเพิ่มพูนภาวนาบารมี

๔.๑ พระปริตรมีปรากฏในพระไตรปิฎกคือ

(๑) เมตตปริตร มีในขุททกปาฐะ และสุตตนิบาต

(๒) ขันธปริตร มีในอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต
วินัยปิฎก จุฬวรรค และชาดก ทุกนิบาต

(๓) โมรปริตร มีในชาดก ทุกนิบาต

(๔) อาฏานาฏิยปริตร มีในทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค

(๕) โพชฌังคปริตร มีในสังยุตตนิกาย มหาวรรค

(๖) รัตนปริตร มีในขุททกปาฐะ และสุตตนิบาต

(๗) วัฏฏกปริตร มีในชาดก เอกนิบาต และจริยาปิฎก

(๘) มังคลปริตร มีในขุททกปาฐะ และสุตตนิบาต

(๙) ธชัคคปริตร มีในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค

(๑๐) อังคุลิมาลปริตร มีในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

๔.๒ พระปริตรมีอานุภาพคุ้มครองผู้สวด

ในคัมภีร์อรรถกถา มีเรื่องอานุภาพพระปริตรสามารถคุ้มครองผู้สวดได้ เช่น เรื่องพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกยูงทอง พระองค์ได้หมั่นสาธยายโมรปริตรที่กล่าวถึงคุณของพระพุทธเจ้า ทำให้แคล้วคลาดจากบ่วงที่นายพรานดักไว้ และเรื่องในสมัยพุทธกาล มีภิกษุห้าร้อยรูปไปเจริญภาวนาในป่า ได้ถูกเทวดารบกวน จนกระทั่งปฏิบัติธรรมไม่ได้ ต้องเดินทางกลับเมืองสาวัตถี ในขณะนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนเมตตปริตรที่กล่าวถึงการเจริญเมตตา ครั้นต่อมาภิกษุเหล่านั้นจึงปฏิบัติธรรมได้โดยสะดวก โบราณจารย์ได้รวบรวมอานิสงส์ของพระปริตรไว้ถึง ๑๒ ประการ คือ

(๑) **เมตตปริตร** ทำให้หลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข ไม่ฝันร้าย เป็นที่รักของมนุษย์และอมนุษย์ทั้งหลาย เทพพิทักษ์รักษา ไม่มีภยันตราย จิตเป็นสมาธิง่าย ใบหน้าผ่องใส มีสิริมงคล ไม่หลงสติในเวลาเสียชีวิต และเป็นพรหมเมื่อบรรลุเมตตาฌาน

(๒) **ขันธปริตร** ป้องกันภัยจากอสรพิษ และสัตว์ร้ายอื่นๆ

(๓) **โมรปริตร** ป้องกันภัยจากผู้คิดร้าย

(๔) **อาฏานาฏิยปริตร** ป้องกันภัยจากอมนุษย์ ทำให้มีสุขภาพดี และมีความสุข

(๕) **โพชฌังคปริตร** ทำให้มีสุขภาพดี มีอายุยืน และพ้นจากอุปสรรคทั้งปวง

(๖) **ชัยปริตร** ทำให้ประสบชัยชนะ และมีความสุขสวัสดี

(๗) **รัตนปริตร** ทำให้ได้รับความสวัสดี และพ้นจากอุปสรรคอันตราย

(๘) **วัฏฏกปริตร** ทำให้พ้นจากอัคคีภัย

(๙) **มังคลปริตร** ทำให้เกิดสิริมงคล และปราศจากอันตราย

(๑๐) **ธชัคคปริตร** ทำให้พ้นจากอุปสรรคอันตราย การตกจากที่สูง

(๑๑) **อังคุลิมาลปริตร** ทำให้คลอดบุตรง่าย และป้องกันอุปสรรคอันตราย

(๑๒) **อภยปริตร** ทำให้พ้นจากภัยพิบัติ และไม่ฝันร้าย

๔.๓ พระปริตรมีอานุภาพคุ้มครองผู้ฟัง

อานุภาพของพระปริตรยังสามารถคุ้มครองผู้ฟังได้อีกด้วย คัมภีร์อรรถกถากล่าวไว้ว่า ในสมัยพุทธกาล เมื่อเมืองเวสาลีประสบภัย ๓ อย่าง คือ ความอดอยากแร้นแค้น การเบียดเบียนจากอมนุษย์ และการแพร่ของโรคระบาด พระพุทธเจ้าได้รับสั่งให้พระอานนท์สวดรัตนปริตรที่กล่าวถึงคุณของพระรัตนตรัย ภัยดังกล่าวในเมืองนั้นจึงสงบลง ในคัมภีร์ยังกล่าวไว้ว่า เด็กคนหนึ่งจะถูกยักษ์จับกินภายใน ๗ วัน พระพุทธเจ้าจึงทรงแนะนำให้ภิกษุสวดพระปริตรตลอดเจ็ดคืน และพระองค์ได้เสร็จไปสวดด้วยพระองค์เอง พอคืนที่แปด เด็กนั้นก็สามารถรอดพ้นจากภัยพิบัติของอมนุษย์นั้นได้ มีอายุถึง ๑๒๐ ปี มารดาจึงตั้งชื่อว่าอายุวัฑฒนกุมาร แปลว่า เด็กผู้มีอายุยืน เพราะรอดพ้นจากอันตรายดังกล่าว

๑. การสวดพระปริตรต้องปฏิบัติอย่างไร

พระปริตรจะมีอานุภาพมาก เมื่อผู้สวดพระปริตรเพียบพร้อมด้วยหลัก ๓ ประการ

(๑) ต้องตั้งจิตใจให้มีเมตตา โดยมุ่งประโยชน์แก่ผู้ฟัง

(๒) ต้องสวดไม่ผิด ออกเสียงพยัญชนะ สระ ตัวสะกดไม่ผิดเพี้ยนไปจากเดิม และรู้ความหมายของบทสวด

(๓) ไม่เคยทำอนันตริยกรรม คือ ฆ่ามารดา บิดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงห้อพระโลหิต และทำสังฆเภท นอกจากนี้แล้ว ยังต้องไม่เป็นมิจฉาทิฏฐิ เห็นผิดว่า

กรรมและผลของกรรมไม่มีมีความเชื่อมั่นในอานุภาพพระปริตรจริง สามารถคุ้มครองผู้ฟังได้

๒. บทสวดพระปริตรมีอะไรบ้าง

โบราณจารย์ได้จำแนกพระปริตรออกเป็น ๒ ประเภทคือ

- **เจ็ดตำนาน มี ๗ พระปริตร** คือ

(๑) มังคลปริตร

(๒) รัตนปริตร

(๓) เมตตปริตร

(๔) ขันธปริตร

(๕) โมรปริตร

(๖) ธชัคคปริตร

(๗) อาฏานาฏิยปริตร

- **สิบสองตำนาน มี ๑๒ พระปริตร** โดยเพิ่มจากเจ็ดตำนานอีก ๕ พระปริตร คือ

(๑) วัฏฏกปริตร

(๒) อังคุลิมาลปริตร

(๓) โพชฌังคปริตร

(๔) อภัยปริตร

(๕) ชัยปริตร

พระปริตรนี้ยังปรากฏอยู่ในคัมภีร์มิลินทปัญหาวิสุทธิมรรค และอรรถกถาต่าง ๆ โดยเพิ่ม อิสิคิลิปริตร เป็นอีกหนึ่งปริตรด้วย พระปริตรที่ปรากฏในบทสวดมนต์ไทย ฉบับปัจจุบันมี ๑๒ ปริตร อิสิคิลิปริตรไม่ได้จัดไว้ในบทสวดมนต์ เพราะเป็นพระปริตรที่กล่าวถึงชื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าเท่านั้น ไม่เหมือนพระปริตรอื่นที่แสดงคุณของพระรัตนตรัย หรือเมตตาภาวนา พระปริตรที่ควรสวดเสมอ ๆ ผู้มีเวลาน้อยควรสวดพระปริตรที่สั้นและสำคัญ จึงควรสวดพระปริตร ๔ บทแรก คือ เมตตปริตร ขันธปริตร โมรปริตร และอาฏานาฏิยปริตร

เมตตปริตร และขันธปริตร เน้นการเจริญเมตตาภาวนา โมรปริตร และอาฏานาฏิยปริตร เน้นการเจริญพระพุทธคุณ ส่วนที่มีสุขภาพไม่แข็งแรงไม่สมบูรณ์ควรจะสวดโพชฌังคปริตร.

❑❑❑

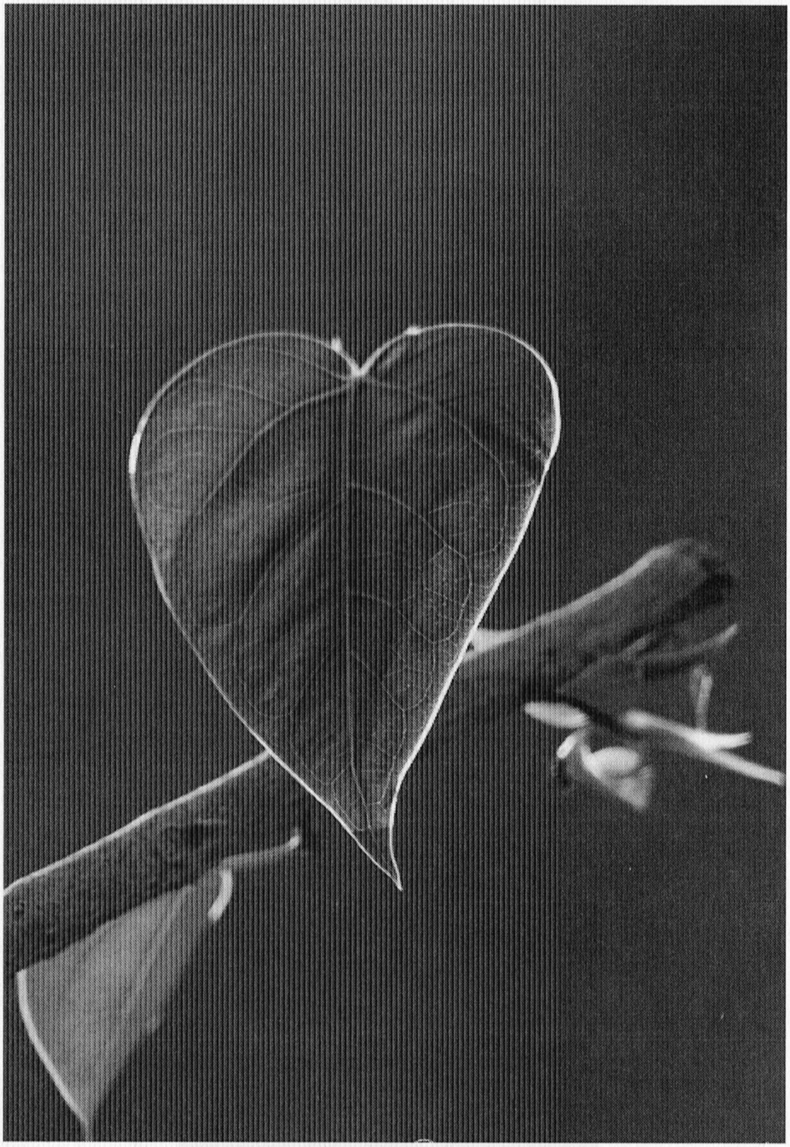

พิธีบวชป่าไม้

ที่ดินแปลงใหม่ทางวัดขยายออกไปเพื่อปลูกสวนป่า จำนวน ๖๘ ไร่เศษ

ยสฺส รุกฺขสฺส ฉายาย　　นิสีเทยฺย สเยยฺย วา
น ตสฺส สาขํ ภญฺเชยฺย　　มิตฺตทุพฺโภ หิ ปาปโก
ยสฺสาปิ ธมฺมํ ปุริโส วิชญฺญา
เย จสฺส กงฺขํ วินยนฺติ สนฺโต
ตํ หิสฺส ทีปญฺจ ปรายนญฺจ
น เตน เมตฺตึ ชรเยถ ปญฺโญ.

บุคคลนั่งก็ตาม นอนก็ตาม ที่ร่มเงาต้นไม้ใด
ไม่ควรหักรานกิ่งต้นไม้นั้น
เพราะว่าคนประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม.
คนผู้รู้แจ้งธรรมแต่สำนักอาจารย์ใด
อนึ่ง การที่สัตบุรุษทั้งหลายกำจัดความสงสัยของคนผู้นั้นได้
นั่นแหละนับว่าเป็นที่พึ่ง ที่พำนักของเขา
คนผู้มีปัญญาไม่พึงทำลายไมตรีกับอาจารย์นั้นเลย.

ภูริปัญญาชาดก.

ขุ.ชา.ทสก. (ไทย) ๒๗/๑๕๑-๑๕๒/๓๔๗.

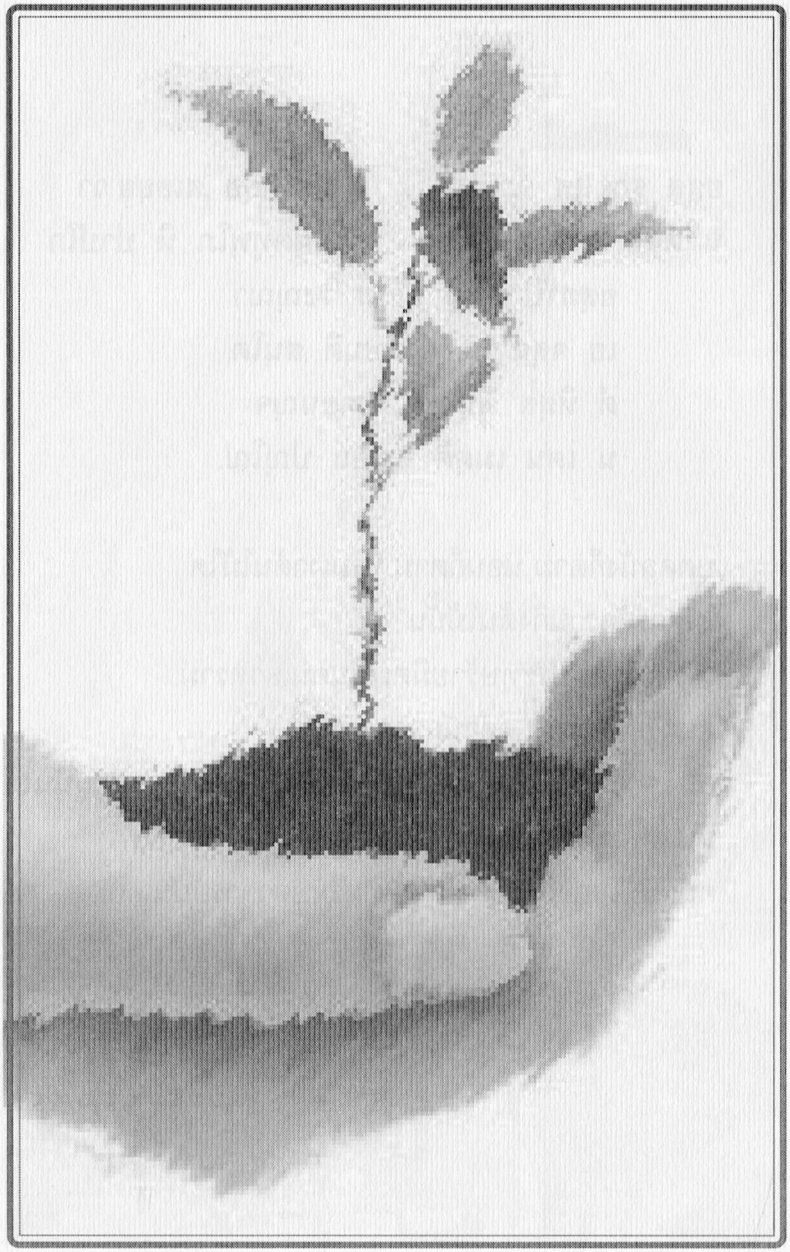

บทที่ ๘

อานิสงส์การปลูกป่าถวายวัดในพระพุทธศาสนา

เนื้อหาส่วนที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นแล้วว่า พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับป่าไม้ในด้านใดบ้างและความสัมพันธ์นั้นมีความสำคัญต่อการอุบัติขึ้นและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาอย่างไร จากนั้นได้ศึกษาข้อมูลส่วนที่เป็นข้อแนะนำว่าหากพระภิกษุต้องการจะไปบำเพ็ญสมณธรรมในป่า ควรจะมีความรู้เรื่องวัตรและรายละเอียดต่าง ๆ อย่างไรบ้าง เมื่อพิจารณารายละเอียดโดยรอบด้านแล้ว ทำให้รู้สึกศรัทธาในความเสียสละของบุคคลที่ได้ปลูกป่าถวายวัดในสมัยพุทธกาล บุคคลเหล่านั้นได้เล็งเห็นประโยชน์ที่จะเกิดแก่พระพุทธศาสนาจึงยอมเสียสละกำลังทรัพย์และกำลังแรงกายจนสามารถสร้างวัดได้สำเร็จ เมื่อพิจารณาอานิสงค์ของการปลูกป่าถวายวัด พบว่า ท่านกล่าวไว้อย่างสูงส่ง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. ความสำคัญของการปลูกป่าถวายวัด

การปลูกป่าถวายวัดในพระพุทธศาสนานั้น มองอย่างผิวเผินอาจคิดว่าไม่เกี่ยวกับการทำทาน เนื่องจากการทำทานที่ชาวพุทธคุ้นเคยจะเป็นการถวายภัตตาหารหวานคาวเสียเป็นส่วนมาก แต่ความจริงแล้ว การปลูกป่าถวายวัดนี้เป็นการถวายทานอย่างหนึ่ง เนื่องจากป่าไม้มีนัยให้พิจารณาหลายอย่าง สงเคราะห์เข้ากับปัจจัย ๔ ก็ได้ สงเคราะห์เข้ากับธรรมทานก็ได้ สงเคราะห์เข้ากับอภัยทานก็ได้ กล่าวคือ หากถวายป่าไม้ที่อาจแปรสภาพหรือแปรมูลค่าไปเป็นจีวร อาหารบิณฑบาต ที่พักอาศัย และยารักษาโรค ก็จัดเป็นการถวายปัจจัย ๔ หรือวัตถุทาน หากถวายป่าไม้แล้วจัดให้มีการศึกษาธรรม สั่งสอนธรรมและปฏิบัติธรรม ก็จัดเป็นการส่งเสริมธรรมทาน หากถวายป่าไม้แล้วที่นั้นได้กลายเป็นที่ห้ามการฆ่าสัตว์ เป็นที่หลบภัย เป็นที่อาศัยของสัตว์ ก็จัดเป็นเขตอภัยทาน

แต่หากมองในแง่ความสำคัญ การปลูกป่าไม้ถวายวัดมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง เนื่องจากสามารถใช้เป็นเครื่องสื่อถึงพระพุทธเจ้าก็ได้ ส่งเสริมความมั่นคงของพระพุทธศาสนาก็ได้ เป็นเครื่องพัฒนาจิตใจของผู้ถวายก็ได้ จะขอกล่าวโดยสรุปดังต่อไปนี้

(๑) เป็นพุทธบูชาที่สื่อถึงการพักอาศัยในป่าไม้ของพระพุทธเจ้า เนื่องจากชาวพุทธจะรู้กันทั่วไปว่า พระพุทธองค์ประสูติ แสวงหาโมกขธรรม ตรัสรู้ บำเพ็ญพุทธกิจและดับ

ขันธปรินิพพานในป่า จากนั้นทรงใช้ป่าเป็นเครื่องมือสอนธรรม สอนให้พระสาวกของพระองค์ใช้ป่าเป็นสถานที่บำเพ็ญเพียร และแสดงวัตรสำหรับการอยู่ในป่ามากมาย ชาวพุทธจึงให้ความสำคัญกับป่าในฐานะเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเกิดขึ้น การเผยแผ่ และการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา ชาวพุทธส่วนมากจึงนิยมสร้างวัดให้มีสภาพเป็นป่า คนจำนวนไม่น้อยที่ได้ไปนมัสการสังเวชนียสถานต้องหลั่งน้ำตาด้วยความตื้นตันใจและเกิดความสำนึกในพระคุณของพระพุทธเจ้าที่ทรงทิ้งพระราชวังและความสะดวกสบายสารพัด มาแสวงหาโมกขธรรมในป่าด้วยความยากลำบากเป็นเวลาถึง ๖ ปี จากนั้นก็ยังพักอาศัยในเสนาสนะป่าตลอดเวลา ๔๕ พรรษาที่บำเพ็ญพุทธกิจ

(๒) เป็นการสนับสนุนให้ภิกษุมีที่อยู่อาศัยเป็นเสนาสนะป่าอันสงัดวิเวก เนื่องจากป่าไม้มีคุณสมบัติที่เหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรม คือ ความเงียบ สงัด ร่มรื่น พระพุทธองค์จึงมักจะสอนให้ภิกษุพักอาศัยและมาบำเพ็ญสมณธรรมในป่าไม้ จะได้อาศัยความวิเวกจากป่าเกื้อหนุนให้การบำเพ็ญสมณธรรมก้าวหน้าเร็ว ชาวพุทธเห็นประโยชน์อันนี้จึงนิยมสร้างนิยมปลูกป่าถวายวัดและสนับสนุนให้มีการศึกษาปฏิบัติธรรมในป่า ข้อนี้เห็นได้จากเมื่อใดมีการปฏิบัติธรรมในป่า ชาวพุทธจะให้การสนันสนุนอย่างเต็มที่ ในสายตาชาวพุทธพระสงฆ์สายวัดป่าจะมีวัตรปฏิบัติเคร่งครัดมาก

(๓) เป็นการดำเนินรอยตามอุบาสกอุบาสิกาในสมัย

พุทธกาล การสร้างวัดในสมัยพุทธกาลเป็นหน้าที่ของคฤหัสถ์ผู้มีจิตศรัทธาและต้องการถวายความอุปถัมภ์เรื่องที่อยู่อาศัยแก่พระภิกษุสงฆ์ ข้อนี้เห็นได้จากเจตนาของบุคคลที่เคยสร้างวัดถวายไว้ในพระพุทธศาสนา มีพระเจ้าพิมพิสารเป็นต้น บุคคลเหล่านี้ได้ทำการเสียสละอย่างยิ่งใหญ่ เนื่องจากการสร้างวัดนั้นจำต้องถวายทั้งที่ดินที่มีค่ามหาศาล จากนั้นยังต้องสร้างเสนาสนะและคอยอุปถัมภ์บำรุงด้วยปัจจัย ๔ อยู่ตลอดเวลาอีกด้วย คตินี้เป็นการเปลี่ยนโลกิยทรัพย์ให้เป็นอริยทรัพย์ กล่าวคือ ที่ดินหรือสวนต่าง ๆ นั้นหากเก็บไว้ก็จะเป็นที่ทำกินหารายได้มาเลี้ยงตัวเองและครอบครัวจัดเป็นโลกียทรัพย์ แต่เมื่อถวายเป็นวัดก็จะแปรเปลี่ยนทรัพย์ธรรมดาให้เป็นอริยทรัพย์ กล่าวคือ การถวายวัดย่อมเกิดจากความศรัทธาของผู้ถวาย และเมื่อมีการใช้สอยย่อมก่อให้เกิดความศรัทธามั่นคงยิ่งขึ้น เมื่อมีศรัทธาแล้วมีโอกาสรักษาศีล ฟังคำสอน เกิดหิริโอตตัปปะ มีความรู้ ยินดีใจการบริจาค และเกิดปัญญา ก็จัดเป็นอริยทรัพย์โดยสมบูรณ์กลายเป็นคนร่ำรวยทางจิตใจ เป็นคนไม่ขัดสน ชีวิตไม่ว่างเปล่าดังพุทธภาษิตที่ว่า

ทรัพย์เหล่านี้คือ :

(๑) ทรัพย์คือศรัทธา	(๒) ทรัพย์คือศีล
(๓) ทรัพย์คือหิริ	(๔) ทรัพย์คือโอตตัปปะ
(๕) ทรัพย์คือสุตะ	(๖) ทรัพย์คือจาคะ
(๗) ปัญญาแล	

เป็นทรัพย์ที่ ๗, ย่อมมีแก่ผู้ใด จะเป็นหญิงก็ตาม
เป็นชายก็ตาม, บัณฑิตทั้งหลายกล่าวบุคคลนั้นว่า
เป็นคนไม่ขัดสน ชีวิตของบุคคลนั้นไม่ว่างเปล่า[๑]

ด้วยเห็นความสำคัญดังกล่าวมานี้ ชาวพุทธจึงให้ความสำคัญกับการปลูกป่าถวายวัด ค่านิยมนี้สมควรที่จะส่งเสริมให้แพร่หลายในวัดต่าง ๆ โดยเฉพาะวัดที่ตั้งอยู่ในเขตเมือง เนื่องจากวัดในเมืองปัจจุบันส่วนมากจะให้ความสำคัญกับการสร้างเสนาสนะที่ใหญ่โตมากกว่าความร่มรื่นของต้นไม้ ความจริงแล้ววัดที่มีสิ่งก่อสร้างใหญ่โตก็สามารถปลูกต้นไม้ได้ เพียงแต่ต้องหาต้นไม้ที่เหมาะกับสถานที่ เมื่อทำเช่นนี้วัดก็จะมีความร่มรื่นเหมาะแก่การพักอาศัยและการบำเพ็ญสมณธรรม

๒. การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของวัดด้านต่าง ๆ

เมื่อมีการปลูกป่าถวายวัดแล้ว หากต้องการให้เกิดประโยชน์เต็มที่ต้องบริหารจัดการให้ดี จากการศึกษา พบว่า ป่าไม้ของวัดใช้ทำกิจกรรมค่อนข้างหลากหลาย เนื่องจากวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน การใช้ประโยชน์จึงเผื่อแผ่ไปถึงประชาชนด้วย กล่าวโดยสรุปดังต่อไปนี้

---

[๑] ขุ.ธ.ธ. (ไทย) ๔๑/๑/๒/๒/๑๙๕.

๒.๑ ประโยชน์แก่คณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

การใช้ประโยชน์หลัก ๆ ของป่าไม้ของวัด คือ การใช้เป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณร แต่ละวัดอาจมีการจัดการไม่เหมือนกัน บางวัดอาจใช้วิธีสร้างเสนาสนะกระจายอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของป่า โดยเสนาสนะเหล่านั้นทำเป็นกุฏิ ศาลาเล็ก ๆ ให้กลมกลืนกับป่าไม้ เพื่อไม่ให้เสียพื้นที่ป่า บางวัดอาจกันที่สร้างเสนาสนะออกจากป่าไม้ โดยบริเวณที่สร้างเสนาสนะอาจมีลานกว้าง มีการก่อสร้างอุโบสถ ศาลาการเปรียญ และเสนาสนะอื่น ๆ รวมกลุ่มกันอยู่ แต่ในบริเวณที่เป็นป่าจะไม่มีสิ่งก่อสร้างที่ใหญ่โต เวลาจะใช้ประโยชน์ในป่าก็ใช้เสื่อ ฟาง หรือไม้กระดานปู ด้านบนก็ใช้ผ้าใบ กิ่งไม้ หรือก้านมะพร้าวมุงกันแดดกันฝน จะเห็นว่า การใช้ประโยชน์ในป่าไม้ส่วนมากจะให้ความสำคัญกับความร่มรื่น ความเงียบสงบ ปราศจากการรบกวนของผู้คน

ในสมัยพุทธกาลและในสมัยโบราณ การใช้ประโยชน์ด้านนี้จะถือเป็นหลักและเป็นการถาวร เนื่องจากพระภิกษุส่วนมากจะนิยมการอยู่ป่า วิถีชีวิตจะเกี่ยวข้องกับป่าเกือบทุกกิจกรรม แต่ในสมัยปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อย กล่าวคือ ปัจจุบันมีการร่วมกันทำกิจของสงฆ์ในป่าเป็นบางช่วงเวลา เช่น การจัดงานปริวาสกรรม การจัดปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐานในวันสำคัญ การจัดธุดงค์ การจัดโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน แต่ถึงจะเป็นการจัดกิจกรรมชั่วคราว แต่วัตถุประสงค์ของการใช้พื้นที่ป่าก็ยังเหมือนเดิม คือ ต้องการความร่มรื่น ความสงบวิเวก

๒.๒ ประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชน เยาวชนและประชาชนทั่วไป

เนื่องจากป่าไม้ของวัดเป็นสมบัติกลางของชุมชน บางทีอาจมีการใช้ป่าทำกิจกรรมบางอย่างของประชาชน ในสมัยพุทธกาลป่าไม้ของวัดใช้เป็นที่พักแรมของพ่อค้า คนเดินทางของคนอนาถา เป็นที่หาของป่าสมุนไพร เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ในปัจจุบันการใช้ประโยชน์ด้านนี้ก็ยังมีอยู่ และดูจะมีความหลากหลายกว่าแต่ก่อนตามยุคสมัย เช่น เป็นที่เรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์ต้นไม้ เป็นที่เข้าค่ายลูกเสือเนตรนารี เป็นที่เลี้ยงสัตว์ เป็นที่เพาะพันธุ์ต้นกล้าไม้ เป็นที่ประชุม เป็นแหล่งอาหาร เช่น เห็ด ผัก ยอดไม้ เป็นแหล่งสมุนไพร เป็นแหล่งเรียนรู้พันธุ์ไม้ เป็นต้น บางวัดอาจใช้เป็นที่ปลูกป่าเนื่องในวันสำคัญของชาติและศาสนา เพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชนและส่งเสริมความหวงแหนทรัพยากรป่าไม้

๒.๓ ประโยชน์แก่สัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ

นอกจากนั้น ป่าไม้ของวัดยังเป็นประโยชน์ด้านการเป็นที่อาศัยของสัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ อีกด้วย เนื่องจากเขตวัดชาวพุทธจะถือเป็นเขตอภัยทาน จะไม่ค่อยกล้ามาจับสัตว์ในเขตวัดเพราะกลัวบาป ป่าไม้ของวัดจึงเป็นที่ปลอดภัยของสัตว์ นอกจากสัตว์ที่อยู่ตามธรรมชาติแล้ว บางวัดมีการนำสัตว์มาเลี้ยงด้วย โดยมีทั้งสัตว์ที่ป่วย สัตว์ที่พิการ และสัตว์ที่ถูกเจ้าของทิ้ง การใช้ประโยชน์ด้านนี้สืบเนื่องมาแต่อดีตถึงปัจจุบัน

๒.๔ ประโยชน์แก่สิ่งแวดล้อม

ประการสุดท้าย ที่ถือเป็นเรื่องสำคัญมากต่อโลก คือ ป่าไม้ของวัดใช้เป็นสิ่งแวดล้อมที่ให้ความอุดมสมบูรณ์ ให้อากาศบริสุทธิ์ ให้ความร่มรื่น ให้แหล่งน้ำและช่วยกรองอากาศ เป็นปอดของชุมชน ประโยชน์ด้านนี้เป็นการให้ความสำคัญกับระบบนิเวศน์วิทยา ตอนนี้โลกกำลังถูกทำลายจากสาเหตุต่าง ๆ ทั้งการตัดไม้ทำลายป่า การปล่อยมลพิษ การใช้สารเคมี การทำลายแหล่งน้ำและการทำลายดิน ส่งผลกระทบต่อสิ่งที่มีชีวิตบนโลกโดยส่วนรวม การส่งเสริมให้มีการปลูกป่าในวัดย่อมเป็นทางหนึ่งที่จะลดความรุนแรงของปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ เนื่องจากป่าไม้ในวัดส่วนมากเป็นป่าถาวร ไม่ค่อยมีการตัดทำลายเหมือนกับป่าอื่น ๆ เช่น ป่าไม้เอกชน หรือป่าที่เกิดจากการเพาะปลูกพืชหมุนเวียน

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า ป่าไม้ของวัดสามารถใช้ประโยชน์ได้หลายด้าน ทั้งด้านศาสนา ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสุดท้ายนี้ถือว่า เป็นปัญหาสำคัญของโลกในยุคปัจจุบัน ปัญหานี้ในสมัยพุทธกาลและสมัยโบราณอาจไม่มีความรุนแรง เพราะสมัยนั้นป่าไม้ยังมีมาก สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ก็มีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก

๓. อานิสงส์การปลูกป่าสร้างวัดในพระพุทธศาสนา

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การปลูกป่าไม้ถวายวัดในพระพุทธศาสนามีความสำคัญทั้งต่อพระพุทธศาสนา สังคม

และสิ่งแวดล้อม จากการศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า การปลูกป่าทั้งที่มีวัตถุประสงค์เพื่อถวายไว้ในพระพุทธศาสนา และเพื่อเป็นประโยชน์ด้านอื่น ๆ มีการกล่าวอานิสงส์ไว้อย่างสูงส่ง ดังจะกล่าวต่อไปนี้

๓.๑ อานิสงส์การปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดบ่อ ขุดสระและให้ที่พักอาศัย

ครั้งหนึ่ง เทวดาทูลถามพระพุทธองค์ว่า

บุญย่อมเจริญ ทั้งกลางวันและกลางคืน
ตลอดกาลทุกเมื่อ แก่ชนเหล่าไหน
ชนเหล่าไหนดำรงอยู่ในธรรม
สมบูรณ์ด้วยศีลแล้ว ย่อมไปสู่สวรรค์

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

ชนเหล่าใดปลูกสวน[๒] อันน่ารื่นรมย์[๓]
ปลูกป่า[๔] สร้างสะพาน[๕] ขุดสระน้ำ[๖]

---

[๒] ปลูกสวน หมายถึง การปลูกสวนดอกไม้และสวนผลไม้.

[๓] สวนอันน่ารื่นรมย์ หมายถึง สวนไม้ดอก ไม้ผล อันน่ารื่นรมย์.

[๔] ได้แก่ การทำเขตล้อมแดนป่าในป่าธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองแล้วทำเจดีย์ ปลูกต้นโพธิ์ ทำที่จงกรม ทำมณฑป กุฏิ ที่หลีกเร้น และที่พักในเวลากลางวันและกลางคืน, เมื่อบุคคลปลูกต้นไม้อาศัยร่มเงาให้อาศัยอยู่ก็ชื่อว่า การปลูกหมู่ไม้.

[๕] ได้แก่ คนสร้างสะพานในที่ไม่เสมอและการมอบเรือให้พายไป.

[๖] ได้แก่ โรงที่ให้น้ำดื่ม.

บ่อน้ำ[๗] และให้ที่พักอาศัย[๘]
บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้น
ทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ
ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้ว
ย่อมไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน[๙]

พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า เมื่อบุคคลระลึกถึงการกระทำเหล่านี้ในกาลใด บุญย่อมเจริญในกาลนั้น หากบุคคลนั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล เมื่อเสียชีวิตย่อมไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน จะเห็นว่า บุญที่ได้นั้นเกิดจากมีคนมาใช้ประโยชน์แล้วคนที่สร้างระลึกถึงบุญที่ตนได้สร้างสิ่งต่าง ๆ ข้อนี้เป็นสิ่งที่เราผู้ยังมีชีวิตอยู่คงพอจะมองเห็นได้ ตัวอย่าง เช่น เมื่อเราได้ทำบุญใหญ่ เช่น การบวชนาค ทอดกฐิน ทุกทีที่เรานึกถึงก็จะรู้สึกภูมิใจ ดีใจ ปลาบปลื้มใจ ที่เป็นเช่นนี้เพราะเราเห็นว่าบุญที่เราทำนั้นเกิดประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการปลูกป่าถวายวัดนั้น หากพิจารณาให้ดีจะเห็นว่า ย่อมทำให้ได้บุญมากอย่างแน่นอน เพราะป่าไม้ของวัดพระสงฆ์ใช้เป็นที่พักอาศัย เป็นที่บำเพ็ญสมณธรรม เป็นที่เจริญจิตภาวนา เป็น

---

[๗]ได้แก่ ขุดสระโบกขรณีและบ่อน้ำเป็นต้นในที่ใดที่หนึ่ง.

[๘]ได้แก่ บ้านที่พักอาศัย, ให้เข้าไปอาศัย. สํ.ส.อ. (ไทย) ๒๒/๑/๑/๒๕๗.

[๙] สํ.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

ที่ปฏิบัติธุดงค์ เป็นที่เดินจงกรม ตอนกลางวันที่แดดร้อน ๆ พระสงฆ์ได้อาศัยร่มเงานั้นหลบแดด ยามลมแรงฝนตก พระสงฆ์ได้อาศัยป่าไม้นั้นบังแรงของสายลมสายฝน

เป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา คือการเจริญจิตตภาวนาเพื่อให้จิตเป็นสมาธิ และเกิดปัญญารู้แจ้งสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เป้าหมายสูงสุดนี้มีโอกาสเกิดขึ้นได้ง่าย หากผู้ปฏิบัติอาศัยอยู่ในป่า พระพุทธองค์ตรัสว่า ป่าไม้ที่ร่มรื่น เงียบสงัด ปราศจากการรบกวนมีส่วนให้เกิดความสงัดทางกาย (กายวิเวก) ได้ง่าย เมื่อมีความเงียบสงัด การเจริญกรรมฐานก็ก้าวหน้าเร็ว จิตก็เป็นสมาธิเร็ว และหากกระทำความเพียรอย่างต่อเนื่อง เมื่อเหตุปัจจัยถึงพร้อมก็สามารถบรรลุธรรมขั้นใดขั้นหนึ่งก็เป็นได้ เรื่องลักษณะอย่างนี้พบทั่วไปในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มองอย่างนี้ หากผู้ใดได้ให้ที่อยู่อาศัยแก่พระภิกษุถือว่าให้สิ่งที่สำคัญต่อการบำเพ็ญสมณธรรม ซึ่งย่อมต้องสร้างความศรัทธาเลื่อมใสแก่ผู้ถวายอย่างมากแน่นอน

๓.๒ การถวายที่พักอาศัยชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง

ครั้งหนึ่ง เทวดาทูลถามพระพุทธองค์ว่า

(๑) บุคคลให้อะไร ชื่อว่าให้กำลัง
(๒) บุคคลให้อะไร ชื่อว่าให้วรรณะ
(๓) บุคคลให้อะไร ชื่อว่าให้ความสุข
(๔) บุคคลให้อะไร ชื่อว่าให้จักษุ
(๕) บุคคลให้อะไร ชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

(๑) บุคคลให้ข้าว ชื่อว่าให้กำลัง

(๒) ให้ผ้า ชื่อว่าให้วรรณะ

(๓) ให้ยานพาหนะ ชื่อว่าให้ความสุข

(๔) ให้ประทีป ชื่อว่าให้จักษุ

(๕) และผู้ให้ที่พักอาศัย ชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง

(๖) ส่วนผู้ที่พร่ำสอนธรรม ชื่อว่าให้อมตะ[๑๐]

พระอรรถกถาจารย์ให้คำอธิบายเพิ่มเติมว่า

(๑) อัตภาพของคนเรานั้นจะดำรงอยู่ได้ก็ต้องอาศัยอาหาร แม้บุคคลจะมีกำลังมาก หากไม่ได้รับประทานอาหารมาหลาย ๆ วันก็ไม่อาจลุกขึ้นได้ ส่วนบุคคลผู้มีกำลังน้อย ถ้าได้รับประทานอาหารบริบูรณ์แล้ว ย่อมมีกำลังขึ้นมาได้ ดังนั้น *"ผู้ให้อาหารจึงชื่อว่าให้กำลัง"*

(๒) บุคคลแม้มีรูปงาม หากนุ่งห่มผ้าสกปรกเหมือนผ้าขี้ริ้วหรือไม่มีเสื้อผ้าเลย ย่อมดูน่าเกลียดและถูกเหยียดหยาม ส่วนบุคคลที่นุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าที่สะอาดย่อมดูงาม ดังนั้น *"ผู้ให้ผ้าจึงชื่อว่าให้วรรณะ"*

(๓) ในการเดินทางย่อมเกิดความเหน็ดเหนื่อย แต่ถ้าได้ขี่ช้างขี่ม้าย่อมทำให้ความเหน็ดเหนื่อยลดน้อยลง สำหรับสมณะ

---

[๑๐] สํ.ส. (ไทย) ๑๕/๔๒/๕๘.

การให้เดินทางด้วยการขี่ช้าง ม้าหรือรถย่อมไม่ควร ควรถวายรองเท้า ไม้เท้าคนแก่ เตียง ตั่ง แก่ท่าน ยานที่ควรแก่สมณะผู้รักษาสีลขันธ์ได้แก่รองเท้า และทำความสะอาดหนทาง ทำบันได ทำสะพาน หรือมอบเรือให้ขี่ไป การเดินทางด้วยการขี่ยานย่อมทำให้ได้รับความสุข ดังนั้น *"ผู้ให้ยานจึงชื่อว่าให้ความสุข"*

(๔) คนเราแม้มีดวงตาก็ไม่สามารถมองเห็นในที่มืดได้ ต่อเมื่อมีประทีปให้แสงสว่างจึงสามารถมองเห็นทุกสิ่งทุกอย่างได้ ดังนั้น *"ผู้ให้ประทีปจึงชื่อว่าให้จักษุ"*

(๕) เมื่อภิกษุเที่ยวบิณฑบาตผ่านไป ๒-๓ บ้าน ไม่ได้อะไรมาอยู่ก็ดี เมื่อสรงน้ำในสระโบกขรณีอันเย็นแล้วเข้าสู่ที่พักอาศัย นอนบนเตียงครู่หนึ่งแล้วลุกขึ้นมานั่งก็ดี ย่อมทำให้ได้กำลังเหมือนกับคนนำมาใส่ในร่างกาย หรือบางวันคนเดินทางไปนอกบ้าน ผิวพรรณย่อมหมองคล้ำเพราะลมและแดด เมื่อเข้าไปสู่ที่พักอาศัยแล้วปิดประตูนอนสักครู่หนึ่ง ความสืบต่อแห่งอารมณ์อันไม่น่าพอใจที่ได้เห็นมาย่อมระงับ ความสืบต่อแห่งอารมณ์อันน่าพอใจย่อมลดลง ผิวพรรณย่อมหายหมองคล้ำ บางวันคนเดินไปนอกบ้านย่อมเหยียบหนาม เหยียบตอไม้ อาจพบกับอันตรายจากงู โจร เมื่อเข้าไปสู่ที่พักอาศัยปิดประตูนอนพักผ่อนย่อมพ้นจากอันตรายต่าง ๆ บางวันนั่งสาธยายธรรมอยู่ ความปีติและความสุขในธรรมย่อมเกิดขึ้น เมื่อเจริญกรรมฐาน ความสุขจากความสงบย่อมเกิดขึ้น เมื่อเที่ยวไปนอกที่พัก เหงื่อย่อมไหลออกจากกาย ตาย่อมพร่ามัว แต่พอเข้าไปในที่พักอาศัยนอนพักสักครู่

ความสดชื่นก็จะเกิดขึ้น ตาก็จะหายพร่ามัวมองเห็นสิ่งของต่าง ๆ ได้ ดังนั้น *"ผู้ให้ที่พักอาศัย ชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่างมีกำลังเป็นต้น"*

(๖) คนที่พร่ำสอนธรรม ได้แก่ คนที่บอกอรรถกถา สอนบาลี แก้ปัญหาที่ถาม สอนกรรมฐาน ให้ฟังธรรม การให้นี้เรียกว่าการให้ธรรมะหรือให้ปัญญาที่ถือว่าเป็นเลิศกว่าการให้ทั้งหมด ดังนั้น *"ผู้ให้ธรรมทานจึงชื่อว่าให้อมฤตธรรม"*[๑๑]

การปลูกป่าถวายวัดถือว่าเป็นการให้ที่พักอาศัยเนื่องจากป่าไม้พระสงฆ์ใช้เป็นที่พักอาศัย เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม พระภิกษุสามเณรนั้นก่อนบวชท่านก็มีพ่อแม่คอยให้การเลี้ยงดู มีบ้านเรือนให้พักผ่อนหลับนอน เมื่อหิวก็สามารถหาอาหารมารับประทานได้ทันที เสื้อผ้าก็ใส่ได้ไม่จำกัด เมื่อยามเจ็บป่วยก็มีคนคอยรักษาพยาบาล แต่พอออกบวชแล้ว ท่านจำต้องละสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ไปใช้ชีวิตในวัด ไม่มีพ่อแม่คอยดูแลอย่างใกล้ชิด การดำเนินชีวิตทุกอย่างต้องเป็นไปในวัด หากเป็นวัดป่าการเป็นอยู่ก็คงไม่มีความสะดวกสบาย มองอย่างนี้ หากผู้ใดได้ให้ที่อยู่อาศัยแก่พระภิกษุ จึงถือว่าให้สิ่งสำคัญแทบจะทั้งหมดของชีวิตนักบวช

๓.๓ อานิสงส์ของการให้ของที่น่าพอใจ

ที่ดินไม่ว่าจะเป็นที่ว่างเปล่า สวน ป่าไม้ หรือที่นา ถือว่าเป็นอสังหาริมทรัพย์ที่ทุกคนอยากมีไว้ในครอบครอง หากที่นั้น

---

[๑๑] ขุ.ธ.อ (ไทย) ๔๓/๑/๒/๔/๓๒๕.

มีสภาพเป็นป่าย่อมทำให้มีมูลค่าเพิ่มมากขึ้น คนที่บริจาคที่ดินเพื่อปลูกป่า หรือขวนขวายในการปลูกป่าถวายวัด ชื่อว่าได้ให้สิ่งที่ตนและสังคมพอใจอย่างยิ่ง การกระทำนี้เป็นเรื่องที่คนธรรมดาไม่สามารถทำได้ คนที่จะทำได้ต้องเป็นคนที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาแรงกล้าและมีใจเสียสละอย่างยิ่งเท่านั้น พระผู้มีพระภาคทรงอนุโมทนาอุคคหบดีชาวกรุงเวสาลีถึงอานิสงส์จากการให้สิ่งที่น่าพอใจและการให้สิ่งต่าง ๆ ในมนาปทายีสูตรว่า

ผู้ให้ของที่น่าพอใจ ย่อมได้ของที่น่าพอใจ
ผู้ใดให้เครื่องนุ่งห่ม ที่นอน ข้าว น้ำ
และปัจจัยมีประการต่าง ๆ
แก่ท่านผู้ประพฤติตรง ด้วยความพอใจ
สิ่งของที่ให้ไปแล้วนั้น เป็นของที่บริจาคแล้ว
สละแล้ว ไม่คิดเอาคืน
ผู้นั้นชื่อว่าเป็นสัตบุรุษรู้ชัดว่า
พระอรหันต์เปรียบด้วยนาบุญ
บริจาคสิ่งที่บริจาคได้ยาก
ให้ของที่น่าพอใจ ย่อมได้ของที่น่าพอใจ[๑๒]

ผู้ให้ของที่น่าพอใจ ย่อมได้ของที่น่าพอใจ
ผู้ให้ของที่เลิศ ย่อมได้ของที่เลิศ
ผู้ให้ของที่ดี ย่อมได้ของที่ดี
และผู้ให้ของที่ประเสริฐ ย่อมเข้าถึงสถานที่ประเสริฐ

---

[๑๒] องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๔๔/๗๑.

นรชนใดให้ของที่เลิศ ให้ของที่ดี
และให้ของที่ประเสริฐ
นรชนนั้น จะเกิดในที่ใดๆ
ย่อมเป็นผู้มีอายุยืน มียศในที่นั้น ๆ[๑๓]

พระสูตรนี้กล่าวอานิสงส์ของการถวายสิ่งของที่น่าพอใจว่า จะมีอานิสงส์มากหากได้ถวายแก่ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ หากเป็นพระอรหันต์ก็ถือว่าเป็นเนื้อนาบุญอันยอดเยี่ยม ทำให้ได้บุญมาก หากให้ของที่เลิศย่อมได้ของที่เลิศ ไม่ว่าจะเกิดในที่ไหนก็จะเป็นคนมีอายุยืนเพียบพร้อมด้วยยศ เพราะถือคตินี้ ชาวพุทธจึงนิยมถวายสิ่งของเครื่องใช้แก่พระภิกษุผู้มีศรัทธาแรงกล้าในพระพุทธศาสนา เพราะถือว่าพระภิกษุเป็นผู้ยอมละทิ้งบ้านเรือนออกมาศึกษาและปฏิบัติในพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ถือว่ามีสถานภาพทางสังคมสูง ควรแก่การกราบไหว้

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสอานิสงส์ของการถวายทานทั่วไป ๕ ประการ ความปรากฏในสีหเสนาปติสูตร ว่า

(๑) ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักของคนหมู่มาก
(๒) บัณฑิตย่อมคบหาสมาคมด้วย
(๓) มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป

---

[๑๓] องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๔๔/๗๒.

(๔) จะเข้าไปสู่สมาคมใดก็มีความองอาจกล้าหาญ ไม่สะทกสะท้าน

(๕) ผู้ให้ทานเมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าสู่โลกสวรรค์[๑๔]

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การปลูกป่าถวายวัดในพระพุทธศาสนานี้จัดเป็นการถวายที่อยู่อาศัยที่ได้อานิสงส์มาก อานิสงส์ที่กล่าวถึงนี้เกิดจากการใช้สอยป่าไม้ในการทำกิจต่าง ๆ ทั้งส่วนที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและสังคมภายนอก

๔. แนวทางการปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดจากการปลูกป่าถวายวัด

อย่างไรก็ตามในการปลูกป่าสร้างวัดหรือการถวายวัดในสมัยพุทธกาลนั้น มีวิธีปฏิบัติเพิ่มเติมที่ควรทำความเข้าใจอยู่หลายเรื่อง วิธีปฏิบัตินี้เป็นแนวทางในการถวายวัดนั้นให้เกิดประโยชน์สูงสุด สรุปเป็นประเด็นที่สำคัญดังต่อไปนี้

๔.๑ กล่าวคำอุทิศถวายแก่ภิกษุสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข

วัตถุทานหรืออามิสทาน แบ่งตามเจตนาของผู้ให้ เป็น ๒ ประเภท คือ ปาฏิปุคคลิกทานและสังฆทาน ปรากฏหลักฐานในทักขิณาวิภังคสูตร[๑๕] ดังนี้

---

[๑๔] องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๓๔/๕๔.

[๑๕] ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๗๙/๔๒๗-๔๒๘.

(๑) **ปาฏิปุคคลิกทาน** คือ ทานที่ให้เฉพาะเจาะจงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง มี ๑๔ ประเภท คือ

๑) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
๒) พระปัจเจกพุทธเจ้า
๓) พระอรหันตสาวก
๔) ผู้ที่ปฏิบัติเพื่อเป็นพระอรหันต์
๕) พระอนาคามี
๖) ผู้ที่ปฏิบัติเพื่อเป็นพระอนาคามี
๗) พระสกทาคามี
๘) ผู้ที่ปฏิบัติเพื่อเป็นพระสกทาคามี
๙) พระโสดาบัน
๑๐) ผู้ที่ปฏิบัติเพื่อเป็นพระโสดาบัน
๑๑) บุคคลภายนอกศาสนาผู้ปราศจากความกำหนัดในกาม
๑๒) ปุถุชนผู้มีศีล
๑๓) ปุถุชนผู้ทุศีล
๑๔) สัตว์ดิรัจฉาน[๑๖]

(๒) **สังฆทาน** คือ ทานที่ให้แก่หมู่คณะไม่เฉพาะเจาะจงผู้ใดผู้หนึ่ง ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในทักขิณาวิภังคสูตรว่า ได้แก่ ทานที่ให้แก่สงฆ์ ๗ ประเภทต่อไปนี้

---

[๑๖] ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๗๙/๔๒๗-๔๒๘.

๑) สงฆ์ ๒ ฝ่าย (ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์) มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข

๒) สงฆ์ ๒ ฝ่าย ในเวลาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพานแล้ว

๓) ภิกษุสงฆ์ (คณะของภิกษุ ๔ รูปขึ้นไป)

๔) ภิกษุณีสงฆ์ (คณะของภิกษุณี ๔ รูปขึ้นไป)

๕) บุคคลที่ได้รับอนุมัติจากสงฆ์ ๒ ฝ่าย

๖) บุคคลที่ได้รับอนุมัติจากภิกษุสงฆ์

๗) บุคคลที่ได้รับอนุมัติจากภิกษุณีสงฆ์[๑๗]

ระหว่างทาน ๒ ประเภทนี้ สังฆทานมีอานิสงส์มากกว่า เห็นได้จากครั้งหนึ่ง พระนางมหาปชาบดีโคตมีประสงค์จะถวายผ้าแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่พระองค์ไม่ทรงรับ ทรงมีพระประสงค์จะให้พระนางถวายเป็นสังฆทาน จะได้บุญมากกว่า เพราะการถวายสังฆทานมีผลมากกว่าปาฏิปุคคลิกทาน ดังพระดำรัสที่ว่า "เราก็ยังกล่าวทักษิณาที่ถวายในสงฆ์ว่า มีอานิสงส์นับไม่ได้ ประมาณไม่ได้ แต่ว่าเราไม่กล่าวปาฏิปุคคลิกทานว่า มีผลมากกว่าทักษิณาที่ถวายในสงฆ์โดยปริยายไร ๆ เลย"[๑๘] ในที่สุด พระนางจึงได้ถวายผ้าดังกล่าวแก่พระภิกษุบวชใหม่นามว่า "อชิตะ" โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข

---

[๑๗] ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๘๐/๔๒๙-๔๓๐.

[๑๘] ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๘๐/๔๓๐.

ด้วยเหตุนั้น การถวายวัดในสมัยพุทธกาลจึงนิยมถวายแก่สงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ทั้งที่มาแล้วและยังไม่มา ดังตัวอย่างคำถวายวัดดังต่อไปนี้

(๑) คำถวายวัดของพระเจ้าพิมพิสาร

"หม่อมฉันขอถวายอุทยานเวฬุวันนั้น แด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พระพุทธเจ้าข้า"[๑๙] ในตอนถวายวัดพระเชตวัน พระพุทธองค์รับสั่งกะอนาถบิณฑิกเศรษฐีให้ถวายวัดว่า "ถ้าเช่นนั้น ท่านจงถวายวัดเชตวันแก่สงฆ์จากทิศทั้ง ๔ ผู้มาแล้วและยังไม่มา" ซึ่งท่านก็ดำเนินการตามนั้น[๒๐]

(๒) คำถวายวัดของเศรษฐีสามคนชาวเมืองโกสัมพี

"ข้าพระองค์ขอถวายวิหารนี้แก่ภิกษุสงฆ์อันมาแต่ ๔ ทิศ ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข"[๒๑]

ด้วยเหตุนั้น เวลาที่กล่าวถวายวัดในพระพุทธศาสนา สิ่งที่ชาวพุทธนิยมปฏิบัติคือ ในตอนถวายให้กล่าวอุทิศแก่สงฆ์ผู้อยู่ในทิศทั้ง ๔ และให้น้อมใจถึงพระพุทธเจ้าประหนึ่งว่าทรงเป็นประมุขในพิธีด้วย จากนั้นก็ให้ขวนขวายในการถวายการบำรุง

---

[๑๙] เอตาหํ ภนฺเต เวฬุวนํ อุยฺยานํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทมฺมิ. วิ.มหา. (ไทย) ๔/๕๙/๗๑.

[๒๐] เตน หิ ตฺวํ คหปติ เชตวนํ อาคตานาคตสฺส จาตุทฺทิสสฺส สงฺฆสฺส ปติฏฺฐเปหิ. วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๕/๑๓๐.

[๒๑] อิมํ วิหารํ จาตุทฺทิสสฺส พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส เทมิ ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๒๘๐.

ด้วยปัจจัย ๔ อันสมควรแก่สมณะ ในอิสสัตถสูตรกล่าวไว้ว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลถามว่า ทานที่ให้ในที่ไหนจึงมีผลมาก พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ทานที่ให้แก่คนผู้ละนิวรณ์ ๕ และประกอบด้วยสีลขันธ์ของพระอเสขบุคคลย่อมมีผลมาก จากนั้นทรงแนะนำต่อไปว่า

ศิลปะธนู กำลัง และความเพียร[๒๒] มีอยู่ในชายใด
พระราชาผู้ทรงการยุทธ์พึงชุบเลี้ยงชายหนุ่มผู้เช่นนั้น
ไม่พึงชุบเลี้ยงชายหนุ่มผู้ไม่กล้าหาญ
เพราะเหตุแห่งชาติ ฉันใด

ธรรมคือขันติและโสรัจจะ[๒๓] ตั้งอยู่ในบุคคลใด
บุคคลพึงบูชาบุคคลนั้นผู้มีปัญญา
มีความประพฤติอย่างพระอริยะ
แม้มีชาติตระกูลต่ำ ฉันนั้นเหมือนกัน

บุคคลพึงสร้างอาศรม (วัด,ที่อยู่อาศัย) อันเป็นที่รื่นรมย์
อาราธนาพระพหูสูตทั้งหลายให้อยู่ ณ ที่นั้น
พึงสร้างบ่อน้ำไว้ในป่าที่กันดารน้ำ
และสร้างสะพานในที่เป็นหล่ม
พึงถวายข้าว น้ำ ของเคี้ยว ผ้าและเสนาสนะ
ในท่านผู้ซื่อตรงทั้งหลาย ด้วยใจอันเลื่อมใส

---

[๒๒] ความเพียร ในที่นี้หมายถึง ความเพียรทางกายและทางจิต.

[๒๓] ขันติ ในที่นี้หมายถึง อธิวาสนขันติ, โสรัจจะ ในที่นี้หมายถึง อรหัตตมรรค.

เมฆมีสายฟ้าแลบแปลบปลาบ
มียอดตั้งร้อย คำรามอยู่ ตกรดแผ่นดิน
ทำที่ดอนและที่ลุ่มให้เต็ม แม้ฉันใด

ทายกผู้มีศรัทธา เป็นบัณฑิตได้ฟังแล้ว
ตกแต่งโภชนาหาร เลี้ยงวณิพกด้วยข้าวน้ำให้อิ่มหนำ
เที่ยวไปในโรงทาน สั่งว่า ท่านทั้งหลายจงให้ ท่านทั้งหลายจงให้
และทายกนั้นบันลือเสียงเหมือนเมฆคำราม
เมื่อฝนกำลังตก สายธารแห่งบุญอันไพบูลย์นั้น
ย่อมหลั่งรดทายกผู้ให้ ฉันนั้น[๒๔]

๔.๒ ทำใจให้บริสุทธิ์ทั้ง ๓ กาลและบริสุทธิ์ทั้ง ๓ ฝ่าย คือ ผู้ถวาย ผู้รับ และไทยธรรม

ในการถวายทานนั้น มีข้อกำหนดเกี่ยวกับเจตนาของผู้ถวาย วัตถุที่ถวายและตัวผู้รับด้วย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ในสัมมุขีภาวสูตร พระพุทธองค์ตรัสองค์ประกอบหลักของการบำเพ็ญทาน ๓ ส่วน จึงจะได้บุญมาก คือ (๑) เพราะความพร้อมแห่งศรัทธา (ทายกมีศรัทธา) (๒) เพราะความพร้อมแห่งไทยธรรม (๓) เพราะความพร้อมแห่งทักขิไณยบุคคล (บุคคลผู้ควรรับทักษิณา)[๒๕]

---

[๒๔] สํ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๖/๑๗๐-๑๗๑.

[๒๕] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๑/๒๐๕.

องค์ประกอบทั้ง ๓ ประการนี้ มีองค์คุณแยกย่อยออกไปอีก ซึ่งองค์คุณเหล่านี้คือเกณฑ์สำหรับวินิจฉัยคุณค่าของทาน กล่าวคือ

๑. ทายก ผู้ให้ทาน

องค์ประกอบประการแรก คือ ผลของการให้ทานขึ้นอยู่กับเจตนาของทายกใน ๓ กาล คือ

(๑) ก่อนแต่จะให้ ย่อมมีใจดี (บุพพเจตนา)

(๒) กำลังให้ย่อมทำจิตให้ผ่องใส (มุญจนเจตนา)

(๓ ครั้นให้แล้ว ย่อมมีใจชื่นบาน ไม่เสียดายหรืออาลัยอาวร (อปราปรเจตนา)[๒๖]

๒. ปฏิคาหก ผู้รับทาน

องค์ประกอบประการที่ ๒ คือ ผลของทานขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของผู้รับ (ปฏิคาหก) ผู้รับที่ดีมีลักษณะ ๓ ประการ คือ

(๑) ปฏิคาหกเป็นผู้ปราศจากราคะหรือเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะ

(๒) ปฏิคาหกเป็นผู้ปราศโทสะหรือเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อกำจัดโทสะ

(๓) ปฏิคาหกเป็นผู้ปราศจากโมหะหรือเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อจำกัดโมหะ[๒๗]

---

[๒๖] องฺ.ฉกฺก.อ. (ไทย) ๓๖/๓/๖๓๐.

[๒๗] องฺ.ฉกฺก. (ไทย) ๒๒/๓๗/๔๘๖.

ปฏิคาหก (ผู้รับ) ต้องมีศีลาจารวัตรงดงาม มีคุณธรรมสูงจึงจะทำให้ทานที่ทายกถวายมีผลมาก ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสอุปมา ไว้ในเขตตูปมเปตสูตร ว่า

พระอรหันต์ทั้งหลายเปรียบเหมือนนา
ทายกทั้งหลายเปรียบเหมือนชาวนา
ไทยธรรมเปรียบเหมือนพืช
ผลทานย่อมเกิดจากการที่ทายก
บริจาคไทยธรรมแก่ปฏิคาหก[๒๘]

ในเขตตสูตร พระพุทธองค์ตรัสว่า พืชที่หว่านลงในนาที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมไม่มีผลมาก โดยเปรียบเทียบผู้รับว่าเป็นเหมือนนา ไทยธรรมเป็นเหมือนพืชที่จะหว่านลงนา ความโดยสรุปว่า นาและพืชที่หว่านลงในนามีประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ย่อมมีผลมาก มีความชื่นใจมาก มีความเจริญมาก คือ

(๑) เป็นที่ไม่ลุ่มและดอน คือ คนมีความเห็นชอบ (สัมมาทิฏฐิ)
(๒) เป็นที่ไม่มีหินและกรวด คือ คนมีความดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ)
(๓) เป็นที่ไม่มีดินเค็ม คือ คนเจรจาชอบ (สัมมาวาจา)
(๔) เป็นที่ไถลงลึกได้ คือ คนกระทำชอบ (สัมมากัมมันตะ)
(๕) เป็นที่มีทางน้ำเข้า คือ คนเลี้ยงชีพ (สัมมาอาชีวะ)

---

[๒๘] ขุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๑/๑๖๗.

(๖) เป็นที่มีทางน้ำออก คือ คนพยายามชอบ (สัมมาวายามะ)

(๗) เป็นที่มีเหมือง คือ คนระลึกชอบ (สัมมาสติ)

(๘) เป็นที่มีคันนา คือ คนตั้งจิตมั่นชอบ (สัมมาสมาธิ)[๒๙]

๓. ไทยธรรม วัตถุที่จะถวาย

องค์ประกอบของทานประการที่ ๓ คือ สิ่งที่จะพึงให้ของไทยธรรมมีองค์ ๓ คือ

(๑) เป็นของสะอาด ได้มาโดยบริสุทธิ์

(๒) เป็นของประณีต

(๓) เป็นของที่เหมาะสม สมควรแก่ผู้รับ

ความพร้อมขององค์ประกอบทั้ง ๓ นี้ เรียกว่า ทานสมบัติ คือ ความถึงพร้อมแห่งทานที่จะทำให้ทานที่ได้บริจาคแล้วเป็นทานอันยอดเยี่ยมสรุปเป็น ๓ ประการ คือ

(๑) เขตตสมบัติ บุญเขตถึงพร้อม คือ ปฏิคาหกเป็นผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ

(๒) ไทยธรรมสมบัติ ไทยธรรมเป็นของบริสุทธิ์ ได้มาโดยชอบธรรม และเหมาะสมเป็นประโยชน์แก่ผู้รับ

(๓) จิตตสมบัติ เจตนาถึงพร้อม คือ ให้ด้วยความตั้งใจคิดจะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับจริง มีเจตนาบริสุทธิ์ทั้ง ๓ กาล คือ ก่อนให้ใจยินดี ขณะให้จิตผ่องใส ให้แล้วเบิกบานใจ[๓๐]

---

[๒๙] องฺ.อฏฺฐก. (ไทย) ๒๓/๓๔/๒๘๙.

[๓๐] ขุ.อุ.อ. (ไทย) ๔๔/๑/๓/๓๔๕.

ในเวลาถวายทานชาวพุทธจึงนิยมสมาทานรักษาศีลก่อนถวาย เพื่อให้บริสุทธิ์ฝ่ายทายก จากนั้นตั้งใจน้อยถวายแก่หมู่แห่งภิกษุผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เพื่อให้บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิคาหก และของที่ถวายนั้นต้องได้มาโดยบริสุทธิ์ เหมาะแก่ผู้รับ เหมาะแก่กาลเวลาและใช้ประโยชน์ได้จริง

๔.๓ ถวายด้วยตนเองและชักชวนคนอื่นด้วย

ในการทำบุญแต่ละครั้ง ชาวพุทธมีทำเนียมปฏิบัติ คือจะไม่ทำบุญคนเดียว แต่จะชักชวนคนอื่นให้มาร่วมด้วย การปฏิบัติเช่นนี้ยังคงรักษาเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เรื่องมีอยู่ว่า ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ วัดเชตวัน เมืองสาวัตถี ในกาลเป็นที่เสร็จภัตกิจวันหนึ่ง ทรงกล่าวอนุโมทนาถึงคนทำทานแล้วได้ผลต่างกัน จำแนกเป็น ๔ ประเภท คือ

(๑) คนบางคนในโลกนี้ คิดว่า เราควรให้ของ ๆ ตนเท่านั้น, ประโยชน์อะไรด้วยการชักชวนคนอื่น ดังนี้แล้ว จึงให้ทานด้วยตนเท่านั้น ไม่ชักชวนผู้อื่น, เขาย่อมได้โภคสมบัติ แต่ไม่ได้บริวารสมบัติในที่ ๆ ตนเกิด

(๒) คนบางคนชักชวนผู้อื่น แต่ตนเองไม่ให้ทาน, เขาย่อมได้บริวารสมบัติ แต่ไม่ได้โภคสมบัติในที่ ๆ ตนเกิด

(๓) คนบางคนทั้งไม่ให้ด้วยตน ทั้งไม่ชักชวนผู้อื่น, เขาย่อมไม่ได้โภคสมบัติ แต่ไม่ได้บริวารสมบัติ เป็นคนกินเดนเป็นอยู่ในที่ ๆ ตนเกิด

(๔) คนบางคนทั้งให้ด้วยตน ทั้งชักชวนผู้อื่น, เขาย่อมได้ทั้งโภคสมบัติ และบริวารสมบัติในที่ ๆ ตนเกิด[๓๑]

ด้วยเหตุนั้น เวลาทำบุญ ไม่ว่าจะบุญน้อยหรือบุญใหญ่ ชาวพุทธจึงชักชวนคนอื่นให้มาร่วมทำบุญด้วย การร่วมกันทำบุญนี้ นอกจากจะเพื่อหวังโภคสมบัติและบริวารสมบัติ ตามความที่กล่าวถึงนี้แล้ว ยังเป็นการสร้างความสามัคคีในหมู่ญาติและคนในสังคมด้วย

๔.๔ หาโอกาสรักษาศีลและเจริญจิตภาวนา

หลังจากถวายทานแล้ว สิ่งที่พระพุทธองค์แนะนำอุบาสกอุบาสิกาให้ปฏิบัติคือ ควรเพิ่มพูนการรักษาศีลและการเจริญจิตตภาวนาด้วยบุญกิริยาสำหรับคฤหัสถ์นั้น มี ๓ ประการ คือ

(๑) **ทานมัย** ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ

(๒) **ศีลมัย** ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติมีระเบียบวินัย

(๓) **ภาวนามัย** ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือฝึกอบรมจิตใจเจริญปัญญา

---

[๓๑] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑/๒/๒/๓๑๘.

ในส่วนของการปลูกป่าถวายวัด หรือการถวายทานอื่นนั้น จัดเป็นเพียงแค่ทานมัย ยังถือว่าเป็นเพียงการทำบุญขั้นต้น การทำบุญควรพัฒนาให้ก้าวหน้าถึงขั้นภาวนา การให้ทาน รักษาศีล อาจทำให้คนทำรู้สึกสบายใจ แต่จะไม่ค่อยได้ปัญญา แต่หากเจริญภาวนาจนกิดสมาธิแล้ว จะทำให้ได้ความสุขอันเกิดจากความสงบ หากพัฒนาจนเป็นเจริญวิปัสสนากรรมฐานถึงขั้นรู้เท่าทันความเป็นจริงเกิดปัญญา ก็จะถือว่าเข้าถึงเป้าหมายของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาแล้ว

พระพุทธองค์ตรัสตอบกูฏทันตพราหมณ์ว่า บุญมีหลายระดับและมีอานิสงส์สูงเยี่ยมกว่ากันตามลำดับ ทรงจำแนกเป็น ๕ ระดับ คือ

(๑) นิตยทาน การให้ทานเป็นนิตย์อุทิศถวายแก่ผู้มีศีล

(๒) วิหารทาน การถวายที่อยู่อาศัย อุทิศสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔

(๓) ไตรสรณคมน์ การระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ เป็นสรณะ

(๔) การสมาทานศีล ๕ คือ เว้นจากฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ และดื่มสุราเมรัย

(๕) การออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ (หลีกออกจากกาม) ตั้งอยู่ในศีล ๓ ประเภท บำเพ็ญสมาธิจนได้ฌาน ๔ บำเพ็ญปัญญา จนได้วิชชา ๘[๓๒]

---

[๓๒] ที.สี. (ไทย) ๙/๓๔๙-๓๕๔/๑๔๖-๑๔๘.

พิจารณาจากความในพระสูตรนี้ การปลูกป่าถวายวัด หรือการสร้างวัดถวายในพระพุทธศาสนาก็เป็นเพียงการทำบุญ ระดับที่ ๒ เท่านั้น จากการศึกษาพบว่า ในเวลาภิกษุจาริกไปในที่ต่าง ๆ เพื่อหาเสนาสนะป่าเพื่อจำพรรษานั้น เมื่อชาวบ้านพบเข้าก็จะสอบถาม จากนั้น ก็จะนิมนต์ให้ฉันภัตตาหาร ชาวบ้านจะนิมนต์ให้พักในป่าพร้อมกับอาสาทำบรรณกุฎิหรือบรรณศาลาถวาย พร้อมกับปวารณาถวายปัจจัย ๔ พร้อมกันนั้นก็ให้สัจจะว่าจะตั้งใจรักษาศีล ๕ ศีลอุโบสถไปพร้อมกับพระภิกษุ ซึ่งส่วนมากพระภิกษุก็จะรับนิมนต์เพราะพิจารณาเห็นว่า นอกจากจะได้ที่อยู่เป็นเสนาสนะป่าอันสงบเงียบควรแก่การพักอาศัยบำเพ็ญสมณธรรมแล้ว ยังจะได้รับความสะดวกในการภิกขาจารบิณฑบาตด้วย ทางฝ่ายทายกทายิกาก็จะได้รักษาศีลปฏิบัติธรรมไปด้วย ตัวอย่างเช่น เหตุการณ์ตอนพระจักขุบาลออกไปบำเพ็ญเพียรในป่าใหญ่เป็นต้น[๓๓] การปฏิบัติอย่างนี้มีโอกาสให้ได้ทำบุญทั้ง ๕ ระดับครบ อุบาสกอุบาสิกาบางคนเรียนกรรมฐานจากภิกษุที่ตนถวายการอุปถัมภ์บำรุงแล้วบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลก่อนภิกษุก็มี

๔.๕ *ตั้งจิตปรารถนาขอเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมที่ผู้ปฏิบัติธรรมบรรลุ*

อีกประการหนึ่ง ที่อุบาสกอุบาสิกาในสมัยพุทธกาลนิยมปฏิบัติในตอนถวายทานแก่พระภิกษุสามเณรนั้น จะนิยมตั้งจิต

---

[๓๓] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๑๕-๒๑.

อธิษฐานขอให้ตนได้เป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมที่ผู้ปฏิบัติได้บรรลุด้วย ตัวอย่างเช่น

(๑) ชาวร้านตลาดผู้ถวายผ้ากัมพลแก่สามเณรชื่อติสสะ ชาวร้านตลาดนั้นนำผ้ากัมพลทั้งสองผืนนั้นออกมาวางไว้แทบเท้าของสามเณร ไหว้แล้วกล่าวว่า "ท่านเจ้าข้า ผมพึงมีส่วนแห่งธรรมที่ท่านเห็นแล้ว"[๓๔]

(๒) นายภัตติกะผู้ถวายทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้ารูปหนึ่ง เขากล่าวว่า "ท่านขอรับ ผมอาศัยถาดภัตถาดเดียว ต้องทำการรับจ้างในเรือนของคนอื่นถึง ๓ ปี ได้เสวยทุกข์แล้ว บัดนี้ ขอความสุขจงมีแก่กระผมในที่ที่กระผมบังเกิดแล้วเถิด ขอกระผมพึงมีส่วนแห่งธรรมที่ท่านเห็นแล้วเถิด"[๓๕]

(๓) ภรรยานายปุณณะผู้ถวายทานแก่พระสารีบุตรเถระ ครั้งนั้น ภรรยาของนายปุณณะใส่ภัตทั้งหมดลงในบาตรของพระเถระ แล้วทำความปรารถนาว่า "ดิฉันพึงเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมที่พระผู้เป็นเจ้าเห็นแล้วนั่นแหละ"[๓๖]

(๔) สองสามีภรรยาผู้ถวายภัตตาหารแก่พระเถระรูปหนึ่ง ครั้งนั้น สามีนำบาตรมาแล้วให้ภรรยาใส่ของควรเคี้ยวของควรบริโภคลงไป จากนั้นสามีวางลงในมือของพระเถระ ทั้งสองคน

---

[๓๔] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑/๒/๓/๑๓๒.

[๓๕] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑/๒/๒/๒๖๗.

[๓๖] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑/๒/๒/๔๓๗.

ทำความปรารถนาว่า "ท่านเจ้าข้า ดิฉันทั้งสองคนพึงมีส่วนแห่งธรรมอันท่านเห็นแล้วนั่นเทียว"[๓๗]

การตั้งความปรารถนานี้ สำหรับบางคนถือเป็นอุปนิสัยให้มีจิตใจฝักใฝ่ในการประพฤติปฏิบัติธรรมยิ่งขึ้นไป บางคนในชาติสุดท้ายได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในปัจจุบันชาติ บางคนได้เป็นพระอรหันต์ในชาติต่อ ๆ ไป

๕. พุทธประเพณีในการส่งเสริมการปลูกป่าถวายวัด

จากที่กล่าวมาจะเห็นแล้วว่า การปลูกป่าถวายวัดในพระพุทธศาสนาถือว่ามีประโยชน์ทั้งแก่พระพุทธศาสนา สังคม และสิ่งแวดล้อม การทำทานวิธีนี้ได้บุญมากเนื่องจากเป็นการถวายสิ่งที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้การปลูกป่าจะมีความสำคัญ แต่ดูเหมือนว่าบางท้องที่จะละเลยป่าไม้ไปอย่างน่าเสียดาย แม้แต่วัดเองบางแห่งมีแต่อาคารสิ่งก่อสร้าง แทบจะไม่มีต้นไม้ให้ความร่มรื่นเลย เพื่อให้คนให้ความสำคัญกับการปลูกป่า ชาวพุทธจึงหาทางส่งเสริมการปลูกป่าและการรักษาป่า ด้วยการประยุกต์พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ชาวพุทธเชื่อถือไปใช้เรียกความสนใจ เพื่อให้คนในสังคมหันมาร่วมมือในการปลูกป่าและรักษาป่า ที่พบมากมี ๔ วิธี คือ

---

[๓๗] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑/๒/๒/๓๐๙.

๕.๑ พิธีบวชต้นไม้

พิธีนี้ประยุกต์มาจากการพิธีบรรพชาอุปสมบท โดยพระสงฆ์และชาวบ้านจะนำจีวรมาพันรอบต้นไม้ในแต่ละต้นที่มีการบวช เพื่อมิให้ประชาชนเข้าทำลาย ทำประหนึ่งว่าต้นไม้นี้ได้บวชแล้ว เมื่อบวชแล้วก็ต้องอยู่ในวัด เป็นสมบัติของวัด ผู้ใดมาตัดต้นไม้จะถือว่าบาปมาก เพราะถือว่าเป็นการทำลายสมบัติของวัด เรียกว่า “พิธีบวชต้นไม้” หรือ “การบวชป่า” กล่าวกันว่า พระครูมานัสนทีพิทักษ์ เจ้าคณะอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ได้คิดพิธีบวชต้นไม้ขึ้น เพื่อต้องการยับยั้งการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า และเพื่อเป็นกุศโลบายห้ามมิให้คนตัดไม้ทำลายป่า โดยเฉพาะป่าบริเวณต้นน้ำลำธาร ต่อมาพิธีกรรมดังกล่าวได้เผยแพร่ไปสู่สาธารณชน มีความเชื่อว่า พญาต้นไม้ที่ผ่านพิธีกรรมการบวชแล้ว จะคุ้มครองรักษาต้นไม้ต่าง ๆ ในบริเวณนั้น ๆ ซึ่งจะมีผลทำให้น้ำไม่แห้ง ฝนตกต้องตามฤดูกาล ถือเป็นการยับยั้งการทำลายธรรมชาติและช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไปในตัวด้วย

๕.๒ พิธีทอดผ้าป่าต้นไม้-พันธุ์ไม้

พิธีนี้ประยุกต์มาจากพิธีทอดผ้าป่า โดยประชาชนจะนำต้นไม้มารวมกันไว้ที่วัด พระสงฆ์จะทำพิธีทอดผ้าป่าแล้วเชิญชวนให้ประชาชนไปปลูกต้นไม้ร่วมกันในบริเวณวัด โรงเรียน หรือที่สาธารณประโยชน์

๕.๓ พิธีทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้

พิธีนี้ประยุกต์มาจากพิธีทำบุญต่าง ๆ เนื่องจากการปลูกต้นไม้นอกจากจะได้ร่มเงาในการพักผ่อนหย่อนใจ พระสงฆ์จึงชักชวนให้ประชาชนมาร่วมทำบุญดังกล่าว เพื่อจะได้มีต้นไม้ภายในวัดมากขึ้น วัดจะได้เป็นสถานที่ร่มรื่น สวยงาม เหมาะแก่การเป็นที่พักบำเพ็ญสมณธรรม

๕.๔ พิธีสะเดาะเคราะห์ด้วยการปลูกต้นไม้

พิธีนี้ประยุกต์มาจากพิธีสะเดาะเคราะห์ โดยประชาชนเชื่อว่าเมื่อชีวิตตกต่ำ ต้องมีการสะเดาะเคราะห์ พระสงฆ์ยกเป็นอุบายให้ประชาชนเอาต้นไม้มาปลูกให้ถือว่าเป็นการสะเดาะเคราะห์ของตนเองและเป็นการเพิ่มต้นไม้ให้กับประเทศด้วย

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า พิธีที่กล่าวถึงนี้เป็นการประยุกต์เอาความเชื่อทางพระพุทธศาสนามาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการรณรงค์ส่งเสริมการปลูกและการรักษาป่า พิธีกรรมลักษณะนี้ในบางท้องที่ได้ผลมาก สามารถรักษาต้นไม้ในป่าเขาได้เป็นอย่างดี อีกวิธีหนึ่งที่ใช้ได้ผล คือ การใช้ความเชื่อเรื่องรุกขเทวดา ผีปู่ตา ผีบรรพบุรุษ โดยถือว่าป่าไม้ในที่นั้น ๆ มีเทวดาหรือมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดูแลรักษาอยู่ ใครไปตัดไม้ทำลายป่าจะถูกลงโทษอาจถึงกับเสียชีวิต

จากการศึกษาเรื่องอานิสงส์ของการปลูกป่าถวายวัด สรุปความได้ว่า การปลูกป่าถวายวัดในพระพุทธศาสนานี้จัดเป็นการถวายที่อยู่อาศัยที่เรียกว่า "วิหารทาน" ทานนี้ถือว่า

ได้อานิสงส์มาก เนื่องจากพระภิกษุจะดำเนินชีวิตและทำสมณกิจต่าง ๆ ในที่อยู่อาศัย หากเป็นเสนาสนะป่าก็จะใช้ป่านั้นทำกิจทุกอย่าง ทั้งการพักผ่อน การฉันอาหาร สอนธรรม ศึกษาธรรมและปฏิบัติธรรม คนที่ถวายเมื่อระลึกได้ว่า ป่าที่ตนถวายเกิดประโยชน์แก่พระสงฆ์ทายกทายิกาก็ย่อมอิ่มเอิบใจ ยิ่งหากป่าที่ตนถวายแก่วัดนั้นถูกใช้ไปทำประโยชน์แก่สังคมก็ยิ่งจะมีความภาคภูมิใจ เช่น ใช้เป็นสถานที่ศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรม มีการจัดธุดงค์วัตร จัดโครงการสามเณรภาคฤดูร้อน ค่ายคุณธรรม หรือโครงการปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐาน และหากเห็นว่าป่าไม้ที่ตนถวายมีส่วนส่งเสริมให้พระภิกษุหรือผู้ปฏิบัติธรรมอื่น ๆ ได้พัฒนาจิตใจจนได้สมาธิหรือเกิดปัญญารู้แจ้งธรรมขั้นใดขั้นหนึ่งคนถวายย่อมอนุโมทนาสาธุการด้วยความปีติยินดี อย่างไรก็ตามในการปลูกป่าถวายวัดหรือการทำบุญด้วยวิธีอื่น ๆ นั้น ชาวพุทธในสมัยพุทธกาลมักจะมีการปฏิบัติเพิ่มเติมเพื่อให้ทานนั้นมีผลมากยิ่งขึ้นด้วย คือ การตั้งจิตถวายทานนั้นแก่สงฆ์ผู้อยู่ในทิศทั้ง ๔ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุกข์ ทำใจให้บริสุทธิ์ทั้งก่อนให้ขณะให้ และหลังให้ วัตถุที่ถวายก็ต้องได้มาโดยบริสุทธิ์ ถูกกาลเหมาะแก่สมณสารูป ขณะเดียวกันผู้ถวายก็จะหาโอกาสรักษาศีลและเจริญภาวนาในโอกาสอันสมควรด้วย พร้อมกันนั้นก็ตั้งจิตปรารถนาขอเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมที่ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบบรรลุด้วย ทั้งนี้เพื่อจะได้เป็นอุปนิสัยในการศึกษาและปฏิบัติธรรมสืบต่อไป ▭▭▭

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎก-อรรถกถาและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล (ชุด ๙๑ เล่ม).** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

วิสุทธิมรรค ภาค ๑ แปล (ตอน ๑). พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

มงฺคลตฺถทีปนี ภาค ๑ แปล (เล่ม ๑). พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

หนังสือทั่ว ๆ ไป

จตุรงคลพละ. โลกนีติ นีติธรรมของชาวโลก. พระมหาสมปอง มุทิโต เรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพรส แอนด์ กราฟฟิค จำกัด, ๒๕๔๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **คนไทยกับป่า.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ต้องฟื้นฟูวัดในชนบทพัฒนาสังคมไทยจึงจะก้าวหน้าได้มั่นคง.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **สอนนาค-สอนฑิต ชีวิตพระชีวิตชาวพุทธ.** พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **ตอบ ดร.มาร์ติน : พุทธวินัยถึงภิกษุณี.** พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สามลดา, ๒๕๕๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมฺปนฺโน ป.ธ. ๙). **คู่มือพระอุปัชาย์.** พิมพ์ครั้งที่ ๗. กาญจณบุรี : สำนักพิมพ์ธรรมเมธี, ๒๕๔๕.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต). **ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์.**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต). **พระกับป่า มีปัญญาอะไร.** กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๘.

พระนาคเสนเถระ. มิลินฺทสฺส เจว นาคเสนตฺเถรสฺส จ ปุจฺฉาวิสฺสชฺชนาปริทีปกํ มิลินฺทปญฺหปกรณํ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๔๐.

พุทธทาสภิกขุ. **คำสอนผู้บวชพรรษาเดียว ฉบับสมบูรณ์ของพุทธทาส.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

สมเด็จพระมหาธีราจารย์. (นิยม ฐานิสฺสรมหาเถร ป.ธ.๙) **ตำนานพระปริตร.** กรุงเทพมหานคร : หจก. ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๐.

อินเตอร์เน็ต

http://www.dhammathai.org/buddha/g54.php. (๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๕)

http://www.watnongpahpong.org/picwnpp.htm (๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๕)

http://veerasak.multiply.com/photos?&=&album=&page_start=540 (๒๕ พฤษภาคม ๒๕๕๕)

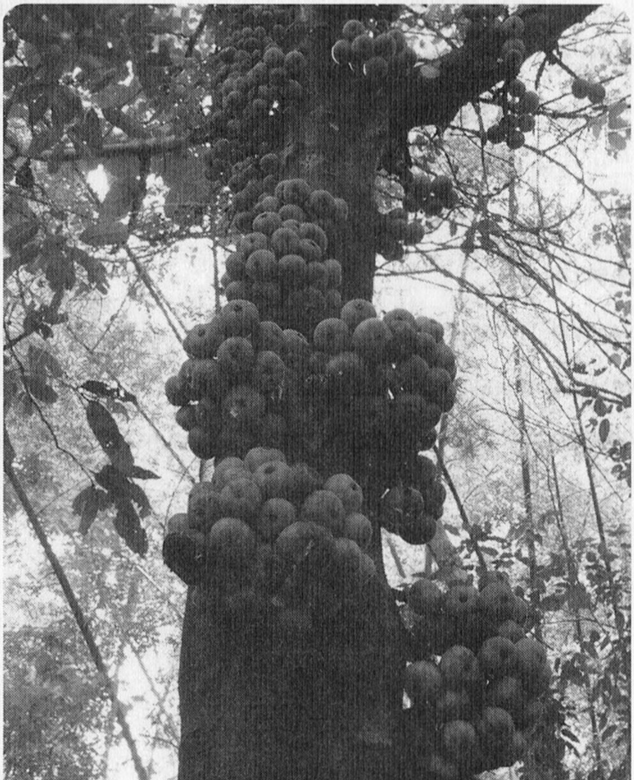

ภาคผนวก ๑

พุทธบัญญัติที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

หมวดปาราชิกสิกขาบท

๑. ทุติยปาราชิกสิกขาบท (ว่าด้วยการลักทรัพย์)

ก็ ภิกษุใด ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลักมีมูลค่าเท่ากับอัตราโทษที่พระราชาทั้งหลายจับโจรได้แล้วประหารบ้าง จองจำบ้าง เนรเทศบ้าง บริภาษว่า เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย ดังนี้ เพราะถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นใด ภิกษุผู้ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นนั้น แม้ภิกษุนี้เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้.

วิ.มหา. (ไทย) ๑/๘๙/๗๘-๗๙.

๒. อนุบัญญัติแห่งทุติยปาราชิกสิกขาบท (ว่าด้วยการลักทรัพย์จากสถานที่ต่าง ๆ)

อนึ่ง ภิกษุใดถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก จากหมู่บ้านก็ตาม จากป่าก็ตาม มีมูลค่าเท่ากับอัตราโทษที่พระราชาทั้งหลายจับโจรได้แล้ว ประหารบ้าง จองจำบ้าง เนรเทศบ้าง บริภาษว่า เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย ดังนี้ เพราะถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นใด

ภิกษุผู้ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นนั้น แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้

วิ.มหา. (ไทย) ๑/๙/๘๐.

๓. ทุติยปาราชิกสิกขาบทวินีตวัตถุ (ว่าด้วยการเผาป่า)

สมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์เผาป่า พวกชาวบ้านถูกไฟคลอกตาย ภิกษุเหล่านั้นเกิดความกังวลใจว่า พวกเราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีความประสงค์จะฆ่า ไม่ต้องอาบัติ.

วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๙๐/๑๗๔.

๔. ตติยปาราชิกสิกขาบท (ว่าด้วยการเผาป่า)

สมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์เผาป่า. พวกชาวบ้านถูกไฟคลอกตาย. ภิกษุเหล่านั้นเกิดความกังวลใจว่า พวกเราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ. พระองค์ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีความประสงค์จะฆ่าไม่ต้องอาบัติ.

วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๙๐/๑๗๔.

๕. ทุติยปาราชิกสิกขาบท (ว่าด้วยการขโมยข้าวสุก)

สมัยนั้น เมื่อเกิดข้าวยากหมากแพง ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปร้านขายข้าวสุก มีไถยจิตได้ลักข้าวสุกไปเต็มบาตร แล้วเกิดความกังวลใจว่า เราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้

ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า ภิกษุ เธอต้องอาบัติปาราชิก.

วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๔๒/๑๐๙.

หมวดสังฆาทิเสสสิกขาบท

๖. วิหารการสิกขาบท (ว่าด้วยการสร้างที่พักอาศัยส่วนตัว)

ก็ ภิกษุจะสร้างวิหารใหญ่ ที่มีเจ้าของสร้างถวาย สร้างเป็นของส่วนตัว ต้องพาภิกษุทั้งหลายไปแสดงพื้นที่ให้ ภิกษุเหล่านั้นพึงแสดงพื้นที่ให้เป็นพื้นที่ไม่มีอันตราย เป็นพื้นที่มีบริเวณโดยรอบ ถ้าภิกษุให้สร้างวิหารใหญ่เป็นพื้นที่มีอันตราย เป็นพื้นที่ไม่มีบริเวณโดยรอบ หรือไม่พาภิกษุทั้งหลายไปแสดงพื้นที่ให้ เป็นสังฆาทิเสส.

วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๙/๒๗๗.

๗. กุฎิการสิกขาบท (ว่าด้วยการก่อสร้างกุฎีใหญ่เกินขนาด)

ก็ ภิกษุผู้จะสร้างกุฎีที่ไม่มีเจ้าของสร้างถวาย สร้างเป็นของส่วนตัวด้วยการขอเอาเอง พึงสร้างให้ได้ขนาด ขนาดในการสร้างนั้น ดังนี้ : ยาว ๑๒ คืบ กว้าง ๗ คืบ โดยคืบพระสุคต ต้องพาภิกษุทั้งหลายไปแสดงพื้นที่ให้ ภิกษุเหล่านั้นพึงแสดงพื้นที่ไม่มีอันตราย เป็นพื้นที่มีบริเวณโดยรอบ ถ้าภิกษุสร้างกุฎีด้วยการขอเอาเองในที่ที่มีอันตราย เป็นพื้นที่ไม่มีบริเวณโดยรอบ

ไม่พาภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงพื้นที่ให้หรือสร้างให้เกินขนาด เป็นสังฆาทิเสส.

วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๔๒/๓๗๘.

หมวดนิสสัคคิยปาจิตตียสิกขาบท

๘. ปฐมกฐินสิกขาบท (ว่าด้วยการทรงอติเรกจีวร)

ก็ ภิกษุใดทรงอติเรกจีวร ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์.

วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๖๐/๒.

๙. โกสิยสิกขาบท (ว่าด้วยการใช้ให้ทำสันถัตใยไหม)

ก็ ภิกษุใดใช้ให้ทำสันถัตผสมใยไหม ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์.

วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๔๓/๗๒.

๑๐. นิสีทนสันถตสิกขาบท (ว่าด้วยการใช้ให้ทำสันถัตรองนั่งใหม่)

ก็ ภิกษุผู้ใช้ให้ทำสันถัตรองนั่ง พึงเอาสันถัตเก่า ๑ คืบสุคตโดยรอบมาปนเพื่อทำให้เสียสี ถ้าไม่เอาสันถัตเก่า ๑ คืบสุคตโดยรอบมาปน ใช้ให้ทำสันถัตรองนั่งใหม่ ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์.

วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๖๗/๙๓.

๑๑. ปัตติสิกขาบท (ว่าด้วยใช้สอยอติเรกบาตร)

ก็ ภิกษุใดทรงอติเรกบาตร ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์.

วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๙๙/๑๒๓.

๑๒. อนุบัญญัติแห่งปัตติสิกขาบท (ว่าด้วยเขตกำหนดการใช้สอยอติเรกบาตร)

ภิกษุพึงทรงอติเรกบาตรไว้ได้ ๑๐ วันเป็นอย่างมาก ให้เกินกำหนดนั้นไป ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์.

วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๐๑/๑๒๓.

หมวดปาจิตตียสิกขาบท

๑๓. ปฐวีขนนสิกขาบท (ว่าด้วยการขุดดิน)

ภิกษุใดขุด หรือใช้ให้ขุดซึ่งดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์.

วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๕/๒๗๔.

๑๔. ภูตคามสิกขาบท (ว่าด้วยการพรากของเขียว)

ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะพรากภูตคาม.

วิ.มหา. (ไทย) ๒/๙๐/๒๗๘.

๑๕. มหัลลกวิหารสิกขาบท (ว่าด้วยการสร้างวิหารใหญ่)

ก็ ภิกษุจะสร้างวิหารหลังใหญ่ จะติดตั้งบานประตูใกล้วงกบประตู และตบแต่งบานหน้าต่าง ควรยืนในที่ที่ปราศจากของเขียว

ดำเนินการมุงหลังคาได้ ๒-๓ ชั้น ถ้าเธอดำเนินการเกินกว่านั้น แม้จะยืนในที่ที่ปราศจากของเขียว ต้องอาบัติปาจิตตีย์.

วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๓๕/๓๑๐.

๑๖. หัสสธัมมสิกขาบท (ว่าด้วยการเล่นน้ำ)

ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์เพราะเล่นน้ำ.

วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๓๖/๔๗๑.

๑๗. โชติกสิกขาบท (ว่าด้วยการก่อไฟผิง)

ก็ ภิกษุใดต้องการผิงไฟ ก่อหรือใช้ให้ก่อไฟ ต้องอาบัติปาจิตตีย์.

วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๕๐/๔๗๙.

๑๘. พระอนุบัญญัติแห่งโชติกสิกขาบท(ว่าด้วยการไม่เป็นไข้ก่อไฟผิง)

อนึ่ง ภิกษุใดไม่เป็นไข้ ต้องการผิงไฟ ก่อหรือใช้ให้ก่อไฟ ต้องอาบัติปาจิตตีย์

วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๕๑/๔๘๐.

๑๙. สัญจิจจปานสิกขาบท (ว่าด้วยการฆ่าสัตว์)

ก็ ภิกษุใด จงใจปลงชีวิตสัตว์ ต้องอาบัติปาจิตตีย์.

วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๘๓/๕๐๒.

๒๐. สัปปาณกสิกขาบท (ว่าด้วยการใช้สอยน้ำที่มีตัวสัตว์)

ก็ ภิกษุใดรู้อยู่ว่าน้ำมีสัตว์มีชีวิต ก็ยังบริโภค ต้องอาบัติปาจิตตีย์.

วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๘๘/๕๐๔.

๒๑. ลสุณวรรค (ว่าด้วยการบริโภคกระเทียม)

ก็ ภิกษุณีใดฉันกระเทียม ต้องอาบัติปาจิตตีย์.

วิ.ภิกฺขุนี. (ไทย) ๓/๗๙๔/๑๒๙.

๒๒. สิกขาบทที่ ๙ แห่งลสุณวรรค (ว่าด้วยการทิ้งของเสียนอกกำแพง)

ก็ ภิกษุณีใด เท หรือใช้ให้เทอุจจาระ หรือปัสสาวะ หยากเยื่อ หรือของเป็นเดน ภายนอกฝา หรือภายนอกกำแพง ต้องอาบัติปาจิตตีย์

วิ.ภิกฺขุนี. (ไทย) ๓/๘๒๕/๑๔๗.

๒๓. สิกขาบทที่ ๙ แห่งลสุณวรรค (ว่าด้วยการทิ้งของเสียลงบนของเขียว)

ก็ ภิกษุณีใด เท หรือใช้ให้เทอุจจาระ หรือปัสสาวะ หยากเยื่อ หรือของเป็นเดนลงบนของเขียว ต้องอาบัติปาจิตตีย์.

วิ.ภิกฺขุนี. (ไทย) ๓/๘๒๙/๑๕๐.

๒๔. สิกขาบทที่ ๙ แห่งตุวัฏฏวรรค (ว่าด้วยการเที่ยวจาริกไปภายในพรรษา)

ก็ ภิกษุณีใดเที่ยวจาริกไปภายในพรรษา ต้องอาบัติปาจิตตีย์.

วิ. ภิกฺขุนี. (ไทย) ๓/๙๗๐/๒๓๔.

ทุกกฏสิกขาบท

๒๕. ทุติยปาราชิกสิกขาบท (ว่าด้วยการสร้างกุฎีดิน)

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงทำกุฎีดินล้วน ภิกษุใดทำ ต้องอาบัติทุกกฎ.

วิ.มหา. (ไทย) ๑/๘๕/๗๕.

๒๖. สิกขาบทที่ ๑๔ แห่งปาทุกาวรรค (ว่าด้วยการไม่เป็นไข้ทิ้งของเสียลงบนของเขียว)

(ภิกษุ) พึงทำความสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไข้ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนของเขียว.

วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๒/๗๓๒.

๒๗. สิกขาบทที่ ๑๕ แห่งปาทุกาวรรค (ว่าด้วยการไม่ทิ้งของเสียลงในน้ำ)

(ภิกษุ) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ

วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๓/๗๓๓.

๒๘. อนุบัญญัติสิกขาบทที่ ๑๕ แห่งปาทุกาวรรค (ว่าด้วยการไม่เป็นไข้ทิ้งของเสียลงในน้ำ)

(ภิกษุ) พึงทำความสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไข้ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ.

วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๔/๗๓๔.

๒๙. อุโปสถาคารกถา (ว่าด้วยการสมมุตินทีปารสีมา)

"ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงสมมตินทีปารสีมา รูปใดสมมติ ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้สมมตินทีปารสีมาที่มีเรือจอดประจำหรือมีสะพานถาวร".

วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๐/๒๑๗.

๓๐. สัพพจัมมปฏิกเขปะ (ว่าด้วยการห้ามใช้หนังสัตว์)

ภิกษุไม่พึงใช้หนังผืนใหญ่ คือ หนังสีหะ หนังเสือโคร่ง หนังเสือเหลือง รูปใดใช้ ต้องอาบัติทุกกฏ.

วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๕/๒๙.

๓๑. สัพพจัมมปฏิกเขปะ (ว่าด้วยการห้ามใช้หนังสัตว์)

ภิกษุไม่พึงชักชวนให้ฆ่าสัตว์ รูปใดชักชวน พึงปรับอาบัติตามธรรม ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงใช้หนังโค รูปใดใช้ ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย หนังอะไรก็ตาม ภิกษุไม่พึงใช้ รูปใดใช้ ต้องอาบัติทุกกฏ.

วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๕/๓๐.

๓๒. หัตถิมังสาทิปฏิกเขปกถา (ว่าด้วยการห้ามฉันเนื้อหมี)

สมัยนั้น พวกนายพรานฆ่าหมีแล้วกิน ได้ถวายแก่ภิกษุทั้งหลายผู้เที่ยวบิณฑบาต ภิกษุทั้งหลายฉันเนื้อหมีแล้วอยู่ในป่า. หมีไล่ตะครุบภิกษุเพราะได้กลิ่นเนื้อหมี. ภิกษุทั้งหลายนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ. พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงฉันเนื้อหมี รูปใดฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ.

วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๑/๘๗.

๓๓. ขุททกวัตถุ ขันธกะ (ว่าด้วยการจุดไฟเผากองหญ้า)

สมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์จุดไฟเผากองหญ้า. คนทั้งหลายตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า เหมือนคนเผาป่า. ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ. พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงจุดไฟเผากองหญ้า รูปใดจุดเผา ต้องอาบัติทุกกฏ.

วิ.จู. (ไทย) ๗/๒๘๓/๗๐.

❑❑❑

ภาคผนวก ๒

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์พระไตรปิฎก

หนังสือเล่มนี้ อ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ ในการอ้างอิงจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๒/๙๗ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๑ ข้อ ๑๓๒ หน้า ๙๗.

๒. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

หนังสือเล่มนี้ อ้างอิงอรรถกถาภาษาไทยจะระบุ เล่มที่/เล่ม/ภาค/ตอน/หน้า เช่น ขุ.เถร.อ. ๕๐/๒/๓/๑/๓๑๒ หมายถึง ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา ภาษาไทย เล่มที่ ๕๐ เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ หน้า ๓๑๒ ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย (ชุด ๙๑ เล่ม)

ภาคผนวก ๓

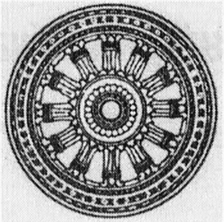

โครงการปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐาน
ณ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดระยอง แห่งที่ ๘
วัดหนองจระเข้ ตำบลบ้านนา อำเภอแกลง จังหวัดระยอง
ระหว่างวันที่ ๔ - ๙ เดือนพฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๕

๑. ชื่อโครงการ

"โครงการปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ในวโรกาสแห่งปีพุทธชยันตี ๒,๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า"

๒. หลักการและเหตุผล

ปัจจุบันสังคมไทยกำลังประสบปัญหาหลายด้าน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เห็นได้จากการพัฒนาประเทศในปัจจุบัน จะให้ความสำคัญกับวัตถุมากกว่าจิตใจ การพัฒนาวัตถุนี้ จะต้องอาศัยเทคโนโลยีและกระบวนการผลิต

เชิงระบบเป็นฐาน ทำให้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อคนไทยส่วนใหญ่ที่เคยดำเนินวิถีชีวิตในสังคมเกษตรกรรม เพื่อยกฐานะทางเศรษฐกิจ คนในปัจจุบันต้องรีบเร่งทำงานหนัก เพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว ในทางสังคม คนไทยต้องแข่งขันกันเพื่อแย่งชิงโอกาสในการศึกษา การทำงาน การรักษาสุขภาพและการบริการด้านอื่น ๆ ที่มีอย่างจำกัด แต่คนในสังคมมีจำนวนมาก ทำให้เกิดภาวะเครียดในการใช้ชีวิต ในด้านการเมือง สังคมไทยกำลังประสบปัญหาการแตกแยกทางความคิด ทำให้คนถูกแยกเป็นฝักฝ่าย มีการใช้ความรุนแรงต่อกัน จนเกิดความเสียหายทั้งแก่ชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อคนไทย สำหรับบางคนปัญหาอาจแค่เกิดความเครียดเบื่อหน่าย ไม่มีความสุขในการดำเนินชีวิตประจำวัน แต่หากเป็นคนที่มีจิตใจไม่หนักแน่นและไม่มีคนคอยให้คำปรึกษา ปัญหาอาจรุนแรงถึงขั้นทำร้ายคนอื่นหรือทำร้ายตัวเองเพื่อหนีปัญหาความวุ่นวาย ดังที่เคยเป็นข่าวทางสื่อสารมวลชน

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีทุนทางสังคมสำคัญอยู่อย่างหนึ่ง คือ พระพุทธศาสนา ในแต่ละชุมชนจึงมักจะมีวัดเป็นศูนย์กลางแห่งความศรัทธา คอยดูแลจิตใจและคอยประสานสามัคคีของคนกลุ่มต่าง ๆ ในยามปกติ วัดจะทำหน้าที่คอยอบรมสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนมีศรัทธาตั้งมั่นและประพฤติตนเป็นคนดีของครอบครัวและสังคม แต่ในยามที่สังคมมีปัญหา วัดจะมีบทบาทสำคัญในการให้กำลังใจ ปลอบใจและให้สติ ให้คนในสังคมมีกำลังใจในการต่อสู้ชีวิต และดำเนินชีวิตอย่างรู้เท่าทันความ

เป็นจริง การจะทำให้เกิดความเข้าใจชีวิตตามความเป็นจริงนี้ต้องอาศัยการฝึกวิปัสสนากรรมฐาน

การปฏิบัติธรรมตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เป็นการปฏิบัติที่ทำให้บุคคลมีสติสัมปชัญญะ มีความระลึกรู้ตัวอยู่ตลอดเวลา และสามารถกำหนดรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ตามสภาพความเป็นจริง สามารถนำไปแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน เพื่อลดปัญหาสังคมได้เป็นอย่างดี หลักการปฏิบัตินี้เป็นทางดำเนินไปสู่ความหลุดพ้น ดำเนินไปตามหลักไตรสิกขา อันได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ปัญญาเกิดจากการศึกษาได้ ๓ ทาง คือ เกิดจากการฟัง เกิดจากการคิด และเกิดจากการภาวนา วิปัสสนากรรมฐานตามแนวทางสติปัฏฐานประกอบด้วยวิธีปฏิบัติ ๔ ประการ คือ

(๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย

(๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การใช้สติเพื่อรู้เท่าทันความรู้สึก

(๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติพิจารณาเห็นจิตในจิต

(๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม

ด้วยเล็งเห็นประโยชน์ด้านการฝึกฝนพัฒนาจิตใจแก่พุทธศาสนิกชนดังได้กล่าวมา อีกทั้งในปีนี้เป็นวโรกาสแห่งปี

“พุทธชยันตี ๒,๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า” ทางสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดระยอง แห่งที่ ๘ วัดหนองจระเข้ จึงร่วมกับคณะสงฆ์ตำบลบ้านนาและพุทธศาสนิกชนทุกหมู่เหล่า จึงได้จัดโครงการปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐานนี้ขึ้น เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา และเป็นการส่งเสริมการเจริญจิตภาวนาแก่พุทธศาสนิกชนผู้สนใจสืบต่อไป

๓. วัตถุประสงค์

๑. เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาเนื่องในวโรกาสแห่งปีพุทธชยันตี ๒,๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๒. เพื่อให้ผู้ปฏิบัติธรรมมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา จนสามารถนำวิธีปฏิบัติไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน ให้สามารถใช้ชีวิตในสังคมอย่างมีสติ ไม่ประมาทและรู้เท่าทันความเป็นจริง

๓. เพื่อเสริมความมั่นคงให้กับพระพุทธศาสนาและชาติบ้านเมือง ด้วยการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนให้พุทธศาสนิกชนสามารถเข้าถึงแก่นธรรมอย่างถูกต้องและสามารถนำหลัก ศีล สมาธิ ปัญญา สู่การปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน

๔. เพื่อเปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ร่วมกันบำเพ็ญกุศลด้วยการถวายทาน รักษาศีลและร่วมกันอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุผู้ร่วมปฏิบัติ พระวิปัสสนาจารย์และเนกขัมมจารี-เนกขัมมจาริณี

๔. ขั้นตอนในการดำเนินโครงการ

๑. เชิญผู้เกี่ยวข้องร่วมประชุมวางแผน

๒. ประชุมแต่งตั้งคณะทำงานและกำหนดงานเพื่อมอบหมายหน้าที่

๓. ดำเนินงานตามโครงการ

- พิธีกรรมการบวชเนกขัมและศีลจาริณี
- การไหว้พระสวดมนต์และปฏิบัติธรรม
- การทำบุญใส่บาตร

๕. ลักษณะการปฏิบัติงาน

๑. ประชุมวางแผนการจัดโครงการ

๒. เขียนโครงการและเสนอพิจารณาอนุมัติโครงการ

๓. ประชาสัมพันธ์ให้กลุ่มเป้าหมายทราบ

๔. เตรียมงาน

๕. จัดโครงการ

๖. สรุปผลโครงการ

๖. เป้าหมายของโครงการ

๖.๑ เป้าหมายเชิงคุณภาพ

- เพื่อให้พุทธศาสนิกชนคนไทยได้มีส่วนร่วมในการเข้าร่วมกิจกรรมในทางพระพุทธ ศาสนาอันเป็นการปฏิบัติบูชา

- เพื่อส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้มีการปฏิบัติธรรมฝึกฝนจิตใจให้มีความสุขที่อิ่มในธรรมและส่งเสริมด้านศีลธรรม จริยธรรม และสามัคคีธรรม ให้เกิดขึ้นในหมู่คนไทยด้วยกัน

- เพื่อส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติธรรมมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา จนเกิดความตระหนักในการรักษาพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบไป

๖.๒ เป้าหมายเชิงปริมาณ

- จำนวนพุทธศาสนิกชนผู้เข้าร่วมโครงการ ๕๐-๑๐๐ คน

๖.๓ ลักษณะกิจกรรม

- ส่งเสริมกิจกรรมพระพุทธศาสนา ด้านการปฏิบัติบูชา

๗. ระยะเวลาในการดำเนินโครงการ

ระหว่างวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๕ ถึง ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

๘. สถานที่ดำเนินการ

วัดหนองจระเข้ ต.บ้านนา อ.แกลง จ.ระยอง

โทรศัพท์ ๐๘๓-๖๗๒-๔๘๕,๐๘๔-๘๗๓-๙๑๒๔

๙. ผู้รับผิดชอบโครงการ

๙.๑ ด้านการบริหาร

(๑) พระราชสิทธินายก เจ้าคณะจังหวัดระยอง
ที่ปรึกษาโครงการ

(๒) พระครูธรรมสารโสภิต เจ้าคณะอำเภอแกลง
ที่ปรึกษาโครงการ

(๓) พระครูสุนทรวรวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดหนองจระเข้
หัวหน้าโครงการ

(๔) พระมหาวิรัตน์ อาจารสุโภ วัดหนองจระเข้
กรรมการ

(๔) พระสมุห์คณา ธีรวํโส วัดหนองจระเข้
กรรมการและเลขานุการ

๙.๒ ด้านการฝึกอบรม (พระวิปัสสนาจารย์)

(๑) พระสมุห์สมศักดิ์ จิตสีโล วัดนาหลวง จ.อุดรธานี
หัวหน้าพระวิปัสสนาจารย์

(๒) พระราชัน สุทฺธจิตฺโต วัดนาหลวง จ.อุดรธานี
พระวิปัสสนาจารย์

(๓) พระมนตรี ชินภทฺโท วัดนาหลวง จ.อุดรธานี
พระวิปัสสนาจารย์

(๔) พระสมโภชน์ ถิรปญฺโญ วัดนาหลวง จ.อุดรธานี

พระวิปัสสนาจารย์

(๕) พระชนะนิกร กิตฺตญาโณ วัดนาหลวง จ.อุดรธานี

พระวิปัสสนาจารย์

๙.๓ ด้านการอุปถัมภ์

คณะสงฆ์ อุบาสก-อุบาสิกา และ
คณะกรรมการวัดหนองจระเข้

๑๐. งบประมาณในการดำเนินโครงการ (ประมาณการค่าใช้จ่าย)

- ค่าจัดพิมพ์เอกสารประชาสัมพันธ์งาน ๑๕,๐๐๐ บาท
- ค่าจัดทำปรับปรุงบริเวณสถานที่ปฏิบัติธรรม ๑๐,๐๐๐บาท
- ค่าจัดทำอุปกรณ์เสนาสนะที่พักอาศัย ๕,๐๐๐บาท
- ค่ากิจกรรมการปฏิบัติธรรม (ศาสนพิธีกรรม) ๕,๐๐๐ บาท
- ค่าอาหารและน้ำปานะสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมและผู้ร่วมงาน ๕๐,๐๐๐บาท
- ค่าใช้จ่ายอื่นๆ ๕,๐๐๐ บาท

รวมค่าใช้จ่ายงบประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ บาท

๑๐. แหล่งทุนและผู้อุปถัมภ์โครงการ

- วัดหนองจระเข้
- ผู้มีจิตศรัทธาบริจาคทั่วไป

๑๒. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ผู้เข้ารับการอบรมมีความรู้ความเข้าใจในหลักไตรสิกขา สามารถนำ ศีล สมาธิ ปัญญา ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง

๒. ผู้เข้ารับการอบรมมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องชีวิตครอบครัวเป็นสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

๓. ผู้เข้ารับการอบรมมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมที่สามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างเป็นสุข

๔. ผู้เข้ารับการอบรมมีความรู้ที่สามารถพัฒนาไปสู่การปฏิบัติธรรมในระดับสูงต่อไปได้

ผู้เสนอโครงการ

....

(พระมหาวิรัตน์ อาจารสุโภ)

๒๐ / เมษายน / ๒๕๕๕

ผู้อนุมัติโครงการ

....

(พระครูสุนทรวรวัฒน์)

(เจ้าคณะตำบลบ้านนา, เจ้าอาวาสวัดหนองจระเข้)

๒๐ / เมษายน / ๒๕๕๕

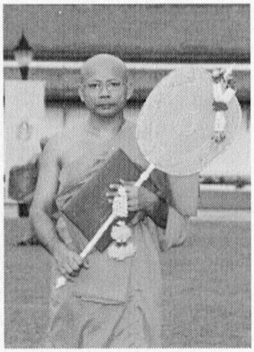

ประวัติผู้เรียบเรียง

ชื่อ - สกุล : พระมหาวิรัตน์ อาจารสุโภ (สุวรรณโชติ)

เกิดเมื่อ : ๑๙ กันยายน ๒๕๑๔

สถานที่เกิด : ๕๗ หมู่ ๖ ตำบลบ้านนา อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

สถานที่อยู่ปัจจุบัน : ๗๗/๔ วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร ถนนจักรพงษ์ แขวงชนะสงคราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

ประวัติการศึกษา :

พ.ศ. ๒๕๕๐ : ป.ธ.๙ จากสำนักเรียนวัดชนะสงคราม จังหวัดกรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๕๒ : กศ.ม. (การบริหารการศึกษา) จากมหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก

อารามโรปา วนโรปา　　　　เย ชนา เสตุการกา
ปปญฺจ อุทปานญฺจ　　　　เย ททนฺติ อุปสฺสยํ
เตสํ ทิวา จ รตฺโต จ　　　　สทา ปุญฺญํ ปวฑฺฒติ
ธมฺมฏฺฐา สีลสมฺปนฺนา　　　　เต ชนา สคฺคคามิโน.

ชนเหล่าใด ปลูกสวนอันน่ารื่นรมย์
ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ
และให้ที่พักอาศัย
บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้น
ทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ
ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์
ด้วยศีลแล้ว ย่อมไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน.

วนโรปสูตร.
สํ.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

พระพุทธศาสนากับป่าไม้

พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานทอดผ้าป่าสามัคคี เพื่อซื้อที่ดิน จำนวน ๖๘ ไร่เศษ
ปลูกป่าถวาย วัดหนองจระเข้ ต.บ้านนา อ.แกลง จ.ระยอง ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๕